

ÁLLAMEGYSÉG
ÉS
NEMZETISÉGI KÉRDÉS
A POLITIKA RENDSZERÉBEN

ÍRTA:

Dr. PÁRDÁNYI MIKLÓS

Minden jog fenntartva. – *Tous les droits réservés.*
Copyright by Veritas, 1944.

Veritas könyvkiadó kiadása, Bpest, VIII., Mikszáth Kálmán-tér 4. I. 6.
Telefon: 13-40-40.

Stephaneum nyomda Budapest, VIII., Szentkirályi-utca 28.
Felelős: ifj. Kohl Ferenc.

BEVEZETÉS.

Nemzeti életünknek legfontosabb problémája a nemzetiségi kérdés. így természetes, hogy beláthatatlan tömegű irodalmi megnyilatkozás foglalkozik vele, túlnyomórészt publicisztikai szempontból. Tudományos feldolgozások leginkább az egyes problémák történelme terén adódnak. Az államtudományok terén főleg a statisztika szemszögéből igyekeznek megközelíteni, amely pontos adatokkal szolgál a népesség megoszlására nézve. Mégis úgy látjuk, hogy a kérdés megismerése nem merülhet ki az adatok hű bemutatásában. Mint az államot érintő minden kérdésben, úgy itt is áll az, hogy a népesség megoszlásának változását kutató statisztikai vizsgálat csak a külső objektív anyagot szolgáltatja, amely a kérdés megismerését lélektani méltatás nélkül nem fogja előmozdítani.¹ A statisztika önnönmagában véve még semmit sem mond a nemzetiségi kérdés létezéséről. Nagy tömegben élhetnek heterogén elemek egy államban anélkül, hogy nemzetiségi kérdés ütné fel a fejét. Máskor az élet elenyésző kis népek körében mutat

¹ V. ö. J. 137. A jegyzetekben rövidítve jelzett munkák összeállítását l. a könyv végén, a hivatkozott munkák jegyzékében.

mélyreható ellentétet az állam és a nép között. Voltak idők, amikor nem népi, hanem más szempontból heterogén csoportok jelenléte okozott lényegében azonos jelenséget azzal, amelyet ma nemzetiségi kérdésnek nevezünk.

Mert mit is nevezünk nemzetiségi kérdésnek? Nyilván olyan helyzet kialakulását, amely lényegbe vágó ellentétet mutat az állami főhatalom és a népesség, az állam e két konstitutív eleme között, az államot tehát létének gyökereiben támadja meg. Politikai érdeklődés nélküli primitív népcsoportok problémáit, a közhasználat sem nevezi nemzetiségi kérdésnek. Már pedig az állami léttel összefüggő kérdések a tudományos politika legsajátosabb feladatkörébe tartoznak,¹ így a nemzetiségi kérdés sem rekeszthető ki abból.

Az élet számtalan esetében látjuk azt, hogy nemzetiségi kérdésről szólva az általános szóhasználat az állam és népessége közötti harmónia felbomlásának tényéré, az állam objektív léte és szubjektív értékelése közötti eltérésre utal. Ámbár tehát a nemzetiségi kérdésnek nevezett jelenség sok változatban mutatkozik a történelem folyamán s ugyanazon időpontban is, már maga az elnevezés azonossága mutat arra, hogy e sokszor ismétlődő ezernyi alakban jelentkező folyamatban valami azonos vonás van. A nemzetiségi kérdés valóban általános jelenség, amely nemcsak konkrét eseteiben, hanem általános államtani szempontból is vizsgálható.

¹ V. ö. Stier Somló 52.

A nemzetiségi kérdés oly mélyen érinti az állami lét gyökereit, hogy vizsgálata kapcsolatba hoz az államhoz fűződő legalapvetőbb definíciókkal. Erre pedig gyakorlati szempontból is égetően szükség van. A nemzetiségi kérdéssel foglalkozó publicisztikai munkák a legnagyobb változatossággal használják a kérdéssel összefüggő alapvető államtani kifejezéseket, a nép, nemzet és nemzetiség fogalmát, ami nem egyszer okoz félreértést, félremagyarázást, két malomban őrlést, a fogalmak tisztázása s a kérdés helyes felismerése helyett, aminek azután gyakorlatilag is a legkárosabb következményei érezhetők. Különösen a «két nemzetfogalom», a francia és német felfogás ellentéte az, amely a legtöbbet foglalkoztatta problémánk kutatóit. Az egyik az államból, a másik a népből indult ki s mindegyik a másik oldalt is a saját szemüvegén át tekintette. Valamelyikhez csatlakozni a legtöbbben kötelességüknek érezték, nem vévén észre, hogy két párhuzamos síkon érvényesül ugyanaz a hármas kategória, amely a nemzet, nép és nemzetiség szavakkal fejeződik ki. Vagy etnikai alapon igyekeztek a politikának szilárd bázist adni, vagy a politikával fojtották el a népiség igazi értékeit s a gyakorlat gyakran úgy hidalta át az ellentétet, hogy a zűrzavart fokozva egyszerre alkalmazta mind a két szemléletet. Holott itt két összefüggő, gyakran reálisan azonos, de racionálisan akkor is különböző fogalomsorral állunk szemben, amelyek kellően szétválasztva megoldhatóvá tesznek sok fájó problémát. Az elvi megoldás a gyakorlati megoldásoknak előfeltétele. Ennek hiányában rekedt meg sok jó-

akarató kezdeményezés merőben külső kompromisszumoknál, holott meg kellett volna legalább kísérelnünk, hogy valóságos megoldás felé közeledjünk. Ehhez azonban szükséges, hogy a politikai értékelésnek objektív alapot találjunk, amely minden politikai álláspont számára megoldást jelenthet.¹ Sok felesleges harc volna kiküszöbölhető, sok ellentét kiegyenlíthető, ha e téren tiszta fogalmakkal dolgozhatnánk. «Tiszta fogalmakat terjeszteni, zavartakat pedig salakjaiból lehetőleg kitisztítani kötelesség, tehát.. . hahogy a közélet mezején munkás részt venni bátorkodunk és több rosszat nem kívánunk életbe hozni mint jót» – mondja a legnagyobb magyar.²

Meghatározásaink nem önkényes, hanem a való életből ellesett³ fogalmazások. Célunk nem a vonatkozó irodalmi vélemények eklektikus összeválogatása volt, hanem a nemzetiség és állam viszonyára vonatkozó tételek, kategóriák feltárása úgy, ahogyan azt a való élet vizsgálatából⁴ kiindulva találtuk helyesnek érzett meghatározásokba szoríthatóknak. A rendelkezésre álló irodalmi anyag segítőeszközét lehetőleg széles keretek között törekedtünk igénybe venni, örömmel utalva olyan helyekre, ahol hasonló gondolatokkal, vagy megállapításaink világos meg-

¹ V. ö. Calker 81.

² Széchenyi akadémiai beszéde 1842 november 27.

³ V. ö. Kampe 36.

⁴ V. ö. Messineo: a nemzetfogalom tisztázása céljából nem szabad elszakadnunk a tények talajától (ism. Forum 1943. X. sz. 200. 1.).

fogalmazásával találkozhattunk. E téren mégsem volt célunk a tárgykörünkben kimeríthetetlen irodalmat kimeríteni akaró szisztematikus teljesség, valamennyi számbajövő vélemény regisztrálása. A tételleinket támogató utalások mellett inkább csak az élesen ellenkező s így nézeteink kiemelésére annál alkalmasabb véleményekre tértünk ki. A történelmi múlt beható vizsgálata s a legkülönbözőbb aktuális nemzetiségek szellemi irányítóival felvett személyes kapcsolatok közvetlenül szolgáltatták e munka építőanyagát. Itt legyen szabad azokra az előtanulmányokra utalnom, amelyeket egyrészt a nemzetiségi kérdés történetére vonatkozó vizsgálatok, másrészt a legutóbbi évtizedek legaktuálisabb nemzetiségi problémáinak beható kutatása útján igyekeztek kellő konkrét, a való élet jelenségein alapuló tapasztalati anyagot gyűjteni egy synthetikus allamtani összefoglalás számára.¹

Munkámban a nemzetiségi kérdéssel foglalkozó művek túlnyomó részével szemben nem arra törekedtem, hogy egy meghatározott koncepciót, mint kizárólagos lehetőséget mutassak be, hanem olyan alapfogalmak határozott leszögezésére, amelyek a nemzetiségi kérdés vizsgálatának szilárd alapot adnak, amelyhez viszonyítva az egyes felfogások rendszertanilag elhelyezhetők és egymással összehasonlíthatók. Nem a saját álláspontom szerint helyes megoldást, saját «nemzetfogalmamat», vagyis

¹ L. munkáim felsorolását a hivatkozott munkák jegyzékében.

azt a felfogást igyekeztem hirdetni, amelyet magam vallok leghelyesebbnek, hanem egy olyan definíciót törekszem hangsúlyozni, amely minden «nemzet-fogalomban» implicate benne van s a nemzetről, nemzetiségről vallott minden államtani nézetnek közös lényege. Ami ellen szót emelek, az valamely szubjektív felfogásnak, mint egyetlen lehetséges objektív valóságnak hirdetése. Ez a «sine ira et studio» természetesen nem azt jelenti, mintha e sorok írójának nem volna saját határozott nemzetpolitikai álláspontja, de ezt a saját felfogását is mint az objektíve lehetséges felfogások egyikét tekintette a nemzet-alakulás számos tényezője között.

Mégis gyakran kellett értékelnünk. Ez az értékelés azonban magából a tárgyból, a tárgynak fogalmából, nem külső, akár szubjektív, akár objektív, de transcendens szempontból történt. Az államtípusok vizsgálatánál például a «tökéletesség» fogalmával (melyet a népegészuralminak nevezhető államban láttunk) nem erkölcsi értékelést adunk. Egy magasabb világrend örök törvényei közé állítva lehet egy tökéletesebb állam sokkal alacsonyabb színvonalú, mint egy primitív, ahogyan a létében tökéletesebb, testileg egészséges, szellemileg magasan álló ember is messze elmaradhat az ember örök célja felé vezető úton egy beteg és korlátolt képességűvel szemben. A tökéletességet itt az állam alapvető fogalmához viszonyítottuk: a több ember egységéhez. Az államnak ezt az immanens szempontból nézett tökéletességi fokát éppen abban kerestük, hogy mennél inkább valósítja meg az egységet, szubjektív és objektív szempontból

egyaránt. Ha itt-ott a gyakorlati élet jelenségeit értékelő megjegyzések hangzanak el, ez is ehhez az alaphoz igazodik.

Az állam tökéletesen megvalósuló alakjával áll szemben a harmónia-bomlás, válság, egységgyengülés: a nemzetiségi kérdés. Az államélet alapvető lényegének, az állam egységének, «egészségének» a szubjektív és objektív elemek harmóniájának megbomlását látjuk a nemzetiségi kérdésben, amelynek ellentéte a létében tökéletes, szubjektív és objektív szempontból egyaránt teljes egységet mutató állami élet. A nemzetiségi kérdés mintegy a fonákjáról nézett államegységtan, próbaköve az államéletre vonatkozó tételeknek.

A nemzetiségi kérdés így az államfogalom leglényegesebb mozzanatát, az egységet érintve, az állami létnek valóságos gyökérproblémája, megértése az államfogalom alapjaihoz vezet vissza; természetes, hogy a nemzetiségi kérdés kilátójából széles perspektíva nyílik az államélet jelenségeinek mélyebb átértésére.

Ennek az elgondolásnak megfelelően indul ki e munka az államra vonatkozó alapfogalmak leszögezéséből, amelyek között szerepel maga a nemzetiség és nemzetiségi kérdés is. Majd ezzel kapcsolatban az államon belüli közösségek és ezeknek az állami egységhez való viszonya kerül sorra. A második részben az állam szervezetének alapvető kérdéseit törekszem felvázolni, ismét az államegység – nemzetiségi kérdés szemszögéből nézve. Végül a harmadik részben az államegység legmélyebb lélektani rugóira igyek-

szem a figyelmet ráterelni az állameszmék feletti elmélkedés során s ezzel kapcsolatban rámutatni a nemzetiségi kérdés lényegének érzett válság végső okaira.

Ha csak egy rövid lépéssel sikerült közelebb hoznom e vizsgálatokkal e hazánkat is oly súlyosan érintő probléma elvi alapjainak megértését s ezzel a helyes látást e téren előmozdítanom, úgy érzem, hogy e futó pillantás nem volt hiábavaló.

I. RÉSZ.
ALAPFOGALMAK.

I. CÍM.
AZ ÁLLAM.
(Tárgyi meghatározás.)

1. Az állam fogalma.

1. §. *Az állam, mint emberek legteljesebb rendezett életegysége.*

Az ember társas lény. A Teremtő úgy alkotta meg természetét, hogy az egyes ember önnönmagában, embertársaitól függetlenül nem képes emberi életet élni. Izolált ember nem létezik.¹ A vérségi kapocs már keletkezésétől kezdve természetes erővel hozza összeköttetésbe másokkal és az élet viszontagságai közben mind több és több embertársával kerül kapcsolatba.

Az emberek közötti érintkezés lehet véletlen, átmeneti, de az egymásközi érintkezés gyakorisága és állandósága folytán egyes emberek között a véletlen együttlétnél mélyebb, tartósabb kapcsolat

¹ V. ö. Duguit, I. 17.

fejlődik ki. Csoportok alakulnak, amelyek mint több-kevesebb egyéni emberből álló egységek figyelhetők meg. Az élet az emberek kisebb-nagyobb halmazát egységbe foglalja. Az egyéni életük követelményeivel egymással összefüggő, egymáshoz kapcsolt emberek csoportja ezzel az egységgel realitást nyer, mint valóság, megfigyelés tárgyává tehető. Az egymásra utalt emberek közötti kapcsolat azonban mint ilyen, az egységnek még igen alacsony fokát jelenti. Alig több mint a véletlen halmaz, az unitas mere aggregationis.¹

A merő egyéni kapcsolatok összességéből kialakuló «társadalom» az érdekekkel egymásra utalt egyének összessége, az érdekfeszültségek hálózata² önnön-magában véve az emberi életnek még nem megfelelő keret. Az emberek közötti kapcsolat, «életösszefüggés»³ lehet együttműködés azonos célokra, de lehet harc is, érdekellentét,⁴ állandó küzdelem egymással,⁵ ami nemhogy elősegítené, de inkább hátráltatja az emberi élet kibontakozását.

Hogy az emberek együttese valóban előmozdítója legyen az emberi életlehetőségek fejlesztésének, ehhez szükséges, hogy az életadta összefüggés az emberek között rendezett közösség legyen, ahol minden egyes résznek megvan a maga helye az egészben, ahol az embercsoport nemcsak észlelhető halmaz, élete nem-

¹ V. ö. Willoughby. 4. 1.

² V. ö. Rudai 77.

³ Dékány 97.

⁴ V. ö. Kjellén 151.

⁸ V. ö. Krisztics N. 275.

csak az egyesek összeműködő és széthúzó erőinek matematikai eredője,¹ hanem maga a csoport is mint egység, valóságos, egyedeihez, tagjaihoz hasonló életet él.

A természetben is találunk ilyen közösségeket, ahol a különálló egyedek belső ösztön folytán egy közös élet előmozdításán fáradozva valósítják meg saját céljukat s a közösség célját egyaránt, mint a méhek.² Az ember azonban öntudatos akarattal bíró lény és ha él is benne a közösségben élő állatokéhoz hasonló ösztön az együttlét feltételeinek biztosítására, egy ilyen merőben természetes egység még nem meríti ki az emberi csoportosulás lehetőségeit. Az ösztönét követő állatvilággal szemben az ember öntudattal és szabad elhatározó akarattal felruházott lény, aki szabadakaratóval alkalmazkodhatik a közösséghez, de igyekezhetik is magát kivonni a közösség életéből, saját egyéni céljait a közösségieknek elébe helyezni. Az állatvilág közösségeiben a belső ösztön feltétlenül biztosítja a szükséges harmóniát, az emberi közösségnél azonban ez az ösztönszerű természetes együttműködési ösztön nem elegendő.³ A személyi léttel rendelkező emberek egységét a pusztán ösztönszerűség nem biztosítja. Ehhez még szükséges olyan minden egyes képességeit meghaladó legfőbb hatalommal rendelkező öntudatos akarat jelenléte, amely egy-egy ember-

¹ Heller (240) lát bizonyos fokigilyent az államhatalomban.

² V. ö. Roland-Gosselin 93.

³ V. ö. J. 82.

csoport tagjainak esetleg széthúzó törekvéseivel szemben az egységet, a feltétlen összetartozandóságot, közösséget biztosítani és az embercsoport együttműködő életét irányítani képes legyen. Az embernek megfelelő legmagasabb közösség így maga is öntudattal és akarattal, tehát személyiséggel bíró lényként áll előttünk, éspedig minden egyes tagjánál hatalmasabb személyként, aki akaratát valamennyi tagjával szemben érvényre tudja juttatni. «... a társadalmi alakulások végső legtökéletesebb formája csakis mint személy, azaz mint létében és működésében teljesen önálló és az egyenrangú céllal bíró alakulatoktól független valóság képzelhető.»¹

Az embereknek oly csoportja, amelyet ilyen legfőbb hatalom, legfőbb uralom «szuverenitás» egybefog és irányít: az állam.

Az állam e szerint kettőt foglal magában: emberek csoportját és egységes irányzó főhatalmat. Emberek többségét és a közöttük teremtett egységet. «Az állam a kettőnek – a sokaságnak és a hatalomnak – szintetikus összetétele – röviden személyyé vált és személy gyanánt föllépő társadalom»².

A meghatározott területet mint harmadik fogalmi alkotórészt, amit a szokásos közjogi államfogalom magában foglal, inkább a definícióból szükségképpen folyó követelménynek (accidens proprium) tekintjük.

Emberi élet nem képzelhető el terület nélkül, a főhatalom alatt egyesült embercsoport is szükségképpen valamely területen él, amely terület így

¹ Horváth S. 11.

² Horváth S. 18.

a főhatalom kizárólagos uralma alatt áll, hiszen ha ott más hatalom is érvényesülhetne, már nem beszélhetnénk az illető csoport feletti főhatalomról. Ennek a területfeletti főhatalomnak azonban semmi esetre sem a földterület, hanem a rajta élő emberek feletti hatalom¹ a lényege, a földfeletti hatalom csak reflexe² az emberek feletti uralomnak, .nem önálló, hanem az emberek feletti uralomhoz «tapadó»³ elem. A terület csak mint a népesség élettere,⁴ tevékenységi területe⁵ jön figyelembe. A földön szerzett hatalom mint ilyen ingatlantulajdon, az állami főhatalom lényege nem az ingatlanok összességére, hanem az azokon élők személyére kiterjedő hatalom. Nem dominium, hanem impérium,⁶ amely pedig csakis emberek felett gyakorolható.⁷ A népvándorlaskorabeli régi germán állam például eredetileg népi közösség, amelyből hiányzott egy meghatározott területhez való állandó viszony.⁸ A magyar állam szervezetének alapjai Etelközben rakódtak le.⁹ A lassú államterületeltolódásra tipikus példa Horvátország területváltozása az évszázadok folyamán. A terület jelentő-

¹ Koellreutter, alig. 31.

²J. 401.

³J. 176.

⁴ Jerusalem St. 233.

⁵ Glungler 208.

⁶ Balogh, fűjél 91, J. 399.

⁷ Balogh Pol 50, Duguit II 58.

⁸J. 317.

⁹ Tehát az államterület teljes megváltozása sem jelenti szerintünk az állam lényegének megváltozását (mint pl. Brie mondja 71. 1.).

ségének a népességtől függő helyzetét elismerik ott is, ahol egyébként a terület konstitutív jellegét¹ vallják. Nem a nyers táj, hanem egy nép által egy állam védelmére megdolgozott,² a vele összeolvadt³ föld az, amely az államot még a legfejlettebb nomád néptől is megkülönbözteti.⁴ Csak ily értelemben fogadhatjuk el azt a meghatározást, amely szerint az állam egy darab emberiség és egyben egy darab megszervezett földterület.⁵

Az állam legmélyebb lényege szerint tehát első-sorban emberek közötti egység, éspedig feltétlen életegység, amely statikai szempontból az egyesítettek okvetlen összetartozását, dinamikus szempontból pedig egy célra való okvetlen összeműködését jelenti.⁶

A *bellum omnium contra omnes* kizáró normális emberi élet lehetősége követeli meg egy ilyen feltétlen életegység létezését, amelynek létezése e szerint az emberi természetből önként következik, úgyhogy valamely államba az egyén szükségképpen beletartozik. Ezért az állam természetes és szükséges közösség.⁷

¹ V. ö. Kjellén 47.

² U. o. 71.

³ U. o. 61.

⁴ U. o. 48.

⁵ Ratzel, Geogr. 4.

⁶ Egyes felfogások az államot nem is mint létező alanyt, hanem mint emberi ténykedések egységét fogják fel (v. ö. Glunzler 223, Heller 237), ami természetesen mit sem von le valóságának elismeréséből (v. ö. Hold Ferneck 74).

⁷ V. ö. Stier Somló 109, Hohenlohe 21.

A feltétlen szükségesség emeli az államot az emberek között kialakuló egyéb kapcsolatok fölé. Mert emberi összműködést a legkülönbözőbb tényezők hozhatnak létre, de ezek önmagukban csak bizonyos szempontból fogják össze az embereket és életirányzó hatásuk alól az egyes végeredményben kivonhatja magát. E különböző közösségek természetüknél fogva valamely adott embercsoportnak nem minden tagját, társas életüknek nem minden vonatkozásában vagy nem okvetlenül érvényesülő hatással szorítják egységbe, az államnak viszont legbensőbb lényege az egység, összetartó ereje nem fűződik szükségképpen valamely meghatározott életmozzanathoz, hanem az emberi élet egész körére kiterjed¹ és a társadalom minden egyes tagját ember-társaival való kapcsolatainak minden vonatkozásában² akarata ellenére is³ bevonja összhangot teremtő rendjébe, tehát az egység fogalmát az emberek társas alakulatai között mint a fejlődés csúcspontja⁴ a legmagasabb fokban,⁵ legteljesebben valósítja meg,⁶ ama köteléke az embereknek, mely egy bizonyos

¹ V. ö. Balogh Pol. 32, 33, 35, Barker 118, Hohenlohe 23, Montesquieu I. k. III. fejj., Adam Müller I. 66, Seipel 53, 79, Szandtner 122/123, Schmitt Begr. 11.

² J. 179, Giddings Descr. 509, Resp. State II. IV. fejj. 1. Barnes 28.

³ Mc Iver 17.

⁴ V. ö. Horváth S. 8.

⁵ V. ö. Egyed alapism. 5, Horváth S. 14, Kampe 68. Pufendorf id. Glungler 116, Schaff le II. 427, Seipel 9, Wundt 9,

⁶ Balogh főjél. 10.

emberegésnek összes fizikai és szellemi erőit a közös célok érdekében külsőleg hatékony működésre összefogja. «A földi életben leghatalmasabb, *egy-egy* emberi csoport összes életviszonyait egybefoglaló és kifejező közösség: az állam»,¹ így per definitionem a legmagasabb² és legfőbb, legteljesebb³ és legeggyetemesebb⁴ társadalmi egység, «tökéletes» társaság.

2. §. *Az állam, mini főhatalom.*

De mi az a tényező, amely az államnak ezt a legteljesebb, legeggyetemesebb, feltétlen egységét biztosítja? Meghatározásunk szerint a főhatalom, vagyis a fizikai kényszer lehetősége. «Ezt a kényszerítő hatalmat nevezzük politikai hatalomnak.»⁵ A kényszerhatalom, a lehető legnagyobb erő,⁶ ellenállhatatlan hatalom⁷ az abszolút fizikai erő⁸ mozzanata az, amelyben az államot magyarázni kívánó valamennyi kutató megegyezik. Ez a kényszerítő hatalom, amely a társadalom tagjait akaratauk ellenére is beleszorítja a maga egységébe, teszi az államot szuverénné, minden más emberi társulás felett állóvá.

¹ Weisz 5.

² V. ö. Szandtner 124.

⁹ V. ö. Glungler 385.

⁴ V. ö. Jerusalem St. 88, Spann Ges. 455/56.

⁵ Ottlik Mai 364.

⁶ V. ö. Ferenczy 53, Duguit II. 3.

⁷ U. o. I. 537.

⁸ Bosanquet 184-85. v. ö. Burgess I. 52 is.

A főhatalomnak a fizikai kényszer mozzanatában való konkretizálása sokak szemében ellenszenvessé teszi az államot.

Igyekeznek megfosztani központi, átfogó szerepétől, tagadásba veszik legfőbb egyetemes minden más közösség felett álló voltát, amit már Aristoteles tanított, amidőn az államot a többi társadalmi alakulások céljának mondja, annak a helyes gondolatnak megnyilatkozásaképpen, «hogy az állam jelzi a természetes társadalmi fejlődés határkövét».¹ A pluralizmus elmélete, amely Cole és Laski nyomán² főleg az angolszász politikai tudományban vert gyökeret – bár itt is hallunk határozott állásfoglalást az állam központi szerepe mellett³ -, nem ismeri el az államnak kiemelkedő helyzetét. Benne csak a társadalomnak egyik⁴ meghatározott célú, eszközszerű intézményét, éppen a kényszerhatalom gyakorlásával megbízott közeget látja.⁵

Nem akarják észrevenni, hogy a kényszerhatalom tényének elismerésével, amit szinte az evidencia követel, implicite elismerik az éppen ebből következő legfőbb csúcsközösségi szerepét is, hiszen ha egyszer a főhatalom valóban a kezében van, akkor már nem egy egyesülés a sok közül, hanem ipso facto a vala-

¹ Horváth S. 15. jegyz.

² Schmitt Begr. 28.

³ Ward 555.

⁴ Laski 37, Barnes 33, 37, 39.

⁵ Commons, *American Journal of Sociology*, V. köt. 3, 359, 552. 1., 1. Barnes 22 és 121.

mennyi felett uralkodó egyesülés.¹ Az ember fizikai élete fölötti hatalmával emelkedik a politikai közösség minden másfajta emberegyüttes fölé², válik szuverénné, lesz minden mást felülmúló «association sans pareille».³

A hatalom és a csúcspont közötti összefüggés valóban észrevétlen ott, ahol a külső behatások elleni védelmet szerencsés geográfiai adottságok biztosítják, míg a társadalmon belüli feszültségeket a korlátlan gazdasági lehetőségek (Egyesült Államok) vezetnek le, vagy éppen a külső behatásoktól való védelem folytán elmélyült s a népességnek vérévé vált tradíció oldja fel (Anglia). Innen érthető, hogy az állam központi jelentőségének felismerése az ember társas életében éppen ott halványul el, ahol az állam lényegét adó feltétlen életegyüttes léte a legkevésbé problematikus. Természetes, hogy az állam tudománya Németországban virágzott legjobban, amely egy évszázaddal ezelőtt mint állam egyáltalában nem létezett, míg az angolszász világban veszett bele leginkább az általános szociológia tengerébe vagy korlátozódott a konkrét közjogi kutatásra. Ahol nem az élet vetette fel az állam problémáját, ott hiányzik a tárgy ismeretében való elmélyülés legösztönzőbb motívuma. Nem egészen jogosulatlanul veti szemére Smend a Németországon kívüli államelméleteknek (értve ezen természetesen

¹ M. 391.

² Schmitt, Begr. 36.

³ Esmein I. 44.

a nyugati államokat) a naivitást és problémánélküliséget, amely a már kialakult nemzetállam magától-értetődésén alapszik.¹

Bármennyire is törekszik az angol-amerikai elmélet az állam primátusát tagadni, éppen ennek egyik jelentős képviselője mutat rá legtisztább fogalmazásban az állam egyetemessége és az erőhatalom közötti szükségképpen összefüggésre: «It is the universality of the state, within its range, which makes force a necessity».²

Abból a tényből, hogy magának a társas egységnek összetartásában a kényszerhatalom létezése aktuálisan nem érezhető, ebből egyáltalában nem következik központi szerepének, jelentőségének háttérbeszorulása. Azért, mert normális fejlődése mellett ez a hatalom aránylag csak ritkán érvényesül teljes súlyával – erősen liberális államban szinte a társadalomellenes gonosztevők megbüntetésére szorítkozik, Angliában például a polgári perek nagy része is választott bíróság útján, az államhatalom közbejötté nélkül intéződik el – döntő fontossága nem vitatható. Mert ha igaz is, hogy «az állami élet alapja ... a hatalom», azért «nem a nyers erőszakot, nem is a tisztán anyagi energiákat és eszközöket kell ez alatt értenünk, hanem elsősorban azt az erőt, amely a társadalom elemeit összetartja, szétmállástól megóvjá».³ Redslób az uralkodó fölényét egyenesen

¹ Smend 74, v. ö. Jászi 95 is.

² Mc Iver 230.

³ Horváth S. 15.

szellemi erejébe helyezi.¹ Az alkotmányos állam önkorlátozását sem lehet oly értelemben magyarázni, mintha általa az állam a maga fölényéből, az egyén feletti tekintélyéből, uralgó állásából az abszolút államhoz képest bármit is feladott s feladhatott volna.²

A kényszerhatalom mint ultima ratio jön tekintetbe,³ de nem «csak» mint ultima ratio. Hiszen éppen az teszi szükségképpen legfőbb e világi hatalommá, hogy végső fokon tartja kezében a döntő hatalmat. Carl Schmitt szellemes meghatározása a politikai mivolt lényegéről, amely szerinte a barát – ellenség ellentétpárban jut kifejezésre, végeredményben csak képszerű megjelenítése annak a ténynek, amelyet az államról vallott, minden *theoria elismer*, még azok is, amelyek az állam elsőbbségét tagadni szeretnék. A politikai egység éppen lényegénél fogva a mértékadó egység, függetlenül attól, hogy mily erőkből veszi végső lelki indítékait. Létezik, vagy nem létezik. Ha létezik, akkor a legmagasabb, vagyis a döntő esetben határozó egység. Hogy az állam egység, és pedig a mértékadó egység, az politikai jellegén alapszik – mondja Schmitt⁴ s mint láttuk, ezt bár esetleg kerülő úton, de minden elmélet vallja.

A teljes tagadást csak Kelsen iránya képviseli, amely a jogot önnönmagában ható erőnek látja,

¹ Redslob Abh. 5.

² V. ö. Szandtner 348.

³ V. ö. Heller 246, Mc Tver egy egész fejezetet szentel e tárgynak: Force as the ultima ratio.

⁴Schmitt Begr. 31. v. ö. 26 is.

elveti az állam szuverenitását, azt csak a jogrend relatív magasságú lépcsőjének¹ tekinti és létalapját az egyes államok alkotmányát delegáló nemzetközi jogban² látja. E nézetet az evidencia cáfolja meg. Az állam nem jogi termék.³ Az állam tény, amely nem tüntethető el a világból jogászai dedukcióval – mondja helyesen Jellinek.⁴ Hatalmi alap nélkül elgondolható valamely nemzetközi jogrend mint lehetőség, de hogy a potenciális létből aktuális hatótényezővé legyen, ez reális hatalom nélkül nem képzelhető el és ennek hiányában üres szellemeskedéssé válik. Mint ha egy épület lényegét a szerkezetében érvényesülő matematikai képletekben látónok, függetlenül az építő munkától és a beépített anyagtól. Trianon nem jogi érvelések hatására dőlt meg. Míg a hatalmi konstelláció nem hatott ez irányban, pusztába kiáltó szó maradt a szerződés érvénytelenségének bármily meggyőző erejű kimutatása.⁵

Az emberi észből, vagy természetből deduktív úton levezethető természetjog s ezen az alapon a nemzetközi jog mint komoly hatóerő és nemcsak az államok közötti tényleges helyzetet egy adott pillanatban kifejezésre juttató szabálykomplexum, vagy illemszabály, logikusan nem képzelhető a transcendens Isten előtti meghódolás nélkül, akinek

¹ Kelsen, főleg 117.

² U. o. 175.

³ Stier-Somló 105.

⁴ J. 759.

⁵ V. ö. Polzovics.

akarata és hatalma e szabályok végső szankciója. Még kevésbé szólhatunk «pozitív» jogról e nélkül, ha a jogot, mint az állam felett álló normát képzeljük. Teljesen illogikus tehát Duguit-nek a skolasztikus *speculatio* ellen kitörő pozitívizmusa, aki a jog primátusát hirdeti az állam fölött, de az istenfogalmat kirekeszti a tudományos vizsgálat köréből. Mert mi a jog és ki határozza meg «pozitív» tartalmát akkor, ha a *transcendens* törvényhozó létét kikapcsoljuk, viszont a kézzelfogható legmagasabb erőt már nem e jog forrásának, hanem alávetettjének tekintjük? Duguit tévedése azonban inkább az állam jogosultságának tana, az államerkölcstan keretébe vág. Az uralmi viszonyt és hatalmat, mint az állam lényegét elismeri. Mikor az államot nem parancsolónak, hanem megszervezett közszolgáltatnak (*services publics* organisés) tekinti, akkor is hozzáteszi: «amelyet a kormányzók ellenőriznek» (*contrôle par les gouvernants*).¹ Tehát csak a követelményt állítja fel, hogy ezek a hatalmat a «jog» szerint kezeljék, de a hatalom tényét nem tagadja. A szuverenitás szerinte is pusztán tény, nem jog.²⁻³

Az állam fogalma ezek szerint azonos a legmagasabb egységalkotó társadalmi szervezet fogalmával.⁴ Mivel pedig minden időben volt olyan szervezet, amely felett magasabb nem állott, tehát «legmaga-

¹ Duguit II. 59..

² U. o. I. 546.

³ Duguit és Kelsen tanainak éles logikával megírt rövid és világos cáfolatát l. Tomcsányi közj. 10.

⁴ V. ö. Kn'sztics N. 35, J. 266.

sabb» volt, ennél fogva állam is volt minden korszakban. Csak ha az állam fogalmát a mai értelemben vett államszervezetre korlátozzuk, fogadhatjuk el azt a felfogást, hogy kezdetleges fokon alig ismerték az államot¹ s az emberiség történetének kilenczized része elmúlt a nélkül, hogy állam létezett volna.² E felfogásban is az angolszász szociológiának az államot lekicsinylő törekvései érezhetők. Az állam fogalmának e leszűkítésénél meg kellene állapítani azt az alsó határt, amely már államnak mondható, ami mindig önkényes volna. Viszont kétségtelen, hogy az emberek atomszerű együttlétét a történelem előtti időből sem lehet bebizonyítani, legalább csirájában sohasem hiányzott az államszerű alakulat³ és miután kialakult, az emberi lét állandó kísérője és feltétele.⁴ A rendezett emberi életlehetőség elemi követelménye az állam valamilyen formában való jelenléte. Soha és sehol sem állott fenn csoportélet valamilyen rendezettség nélkül.⁵ Az állami élet alapja abban az adottságban rejlik, hogy minden időben és térben élt és élő közösségben volt és van egy bizonyos rend.⁶

3. §. Az állam, mint végső jogforrás és eredeti hatalom.

A társadalom rendjét megállapító szabálynak a biztosítása az államnak létéből folyó alapvető feladata. Az emberek közötti kapcsolatban sok ilyen

¹ Mc Iver, 5.

² Barnes 2.

³ J. 365.

⁴ Szandtner 121.

⁵ Rudai 105.

⁶ U. o. 124

szabály érvényesülhet, erkölcsi felfogás, illem, szokás következményeképpen. Ezek alól azonban az egyén végeredményben kivonhatja magát, feltétlen erővel tehát nem biztosítják az együttélés összhangját. Hogy az egyesek közötti erőhatalmi viszonyok alakulása a közös életben zavart ne okozzon, kell olyan szabálynak lenni, amely mögött a parancsot feltétlenül érvényesíteni tudó erő áll. Így jutunk el a jog fogalmához s ezzel egyúttal a jognak és az államnak elválaszthatatlan kapcsolatához. Minden állam egy-egy jogrend által szabályozott emberi társadalom. A legfőbb hatalom az állam s a hatalmával biztosított társas szabály a jog. Éppen ez különbözteti meg a jogot a vele esetleg azonos tartalmú erkölcsi, illem- vagy szokáson alapuló szabálytól.¹ Az államélet legmagasabb fokán a jog és a hatalom egymásba olvadnak: «Gewalt geht nicht vor Recht. Aber Gewalt ist eins mit Recht» – mondja Redslob.² Az államhatalom «jogosságának» kérdését logikusan csakis a transcendens személyes Isten elismerése után lehet feltenni, akinek végtelen hatalmában az erkölcsi törvény a pozitív állami jog felett álló végső szankciót kap. E nélkül minden olyan rendszer, amely a jogot az állami hatalomtól elválasztja, homokra épít. Tehát metafizikai alapon, az isteni világregend távlatából helyesen beszélhetünk

¹ Hogy ez az általános felfogás, ezt még a jogot a lelkiismereti meggyőződéssel azonosító ellenkező felfogású Laun is elismeri (344 l.).

² Redslob Abh. 286.

egy államok feletti természetjogi rendről s ezen belül az állam «jogairól» és «kötelességeiről», amelyek mögött az államok sorsát is irányító isteni gondviselés áll ultima ratioként.

Helyes alapokon áll tehát például Hildebrand a közösség metafizikáját tárgyaló nagy művében, amidőn az öntörvényére hagyott, magasabb értelmű egységbe be nem épített államnak hibául rója fel azt a törekvését, hogy mindent átható közösség és az az általános alapkö legyen, amelyben horgonyt kell vetnie minden más közösségnek.¹ Az állam éppen úgy alá van vetve az erkölcs isteni törvényének, mint az egyén s az isteni világrendben az államnak éppen úgy vannak kötelességei, mint ahogy az egyéni embernek és az alárendelt közösségeknek, például a családnak vannak az emberi természetből következő jogai. Az állam a legfőbb társadalmi kapcsoló erő, a társadalmi fejlődés csúcsa, de nem a legfőbb emberi érték.

Az állam szükségképpen egyetemességéről, teljességéről, főhatalmáról szólva, tehát nem valamely, a korlátlan állami mindenhatóságot igazoló irányzatot teszünk magunkévá, hanem egy egyszerű empirikus vizsgálatból folyó rideg tényt szögezzük le. Metafizikai és történelmi távlatokban ez a főhatalom nagyon is alá van vetve egy felette is érvényesülő «ultima ratio»-nak, az államok felemelkedésének és végső bukásának okait az ehhez való alkalmazkodásban találjuk meg, de valamely adott időpont-

¹ Hildebrand 335.

ban mégis az állam a társadalmi együttélés végső szabályozója. Nem metafizikailag mindenható, hanem csak «jogi mindenhatósága»¹ van. A maga léte sem jogosságán, törvényességén, például nemzetközi jogi elismerésen alapszik, hanem természeti jelenség, amelyen alapszik maga a jogi rend is.² így nem mondhatunk mást, minthogy a jog az a társadalomrendező szabály, amely mögött az állam főhatalma áll. A jog szférája a legsajátosabb életideg az állam fogalmi tartalmában.³

Az állam és a jog elválaszthatatlan kapcsolata természetesen nem annyit jelent, hogy az államnak ne volna más feladata, mint a jogrend fenntartása. Hiszen a jogszabály valamely életviszonyt szabályoz s a szabályozásnak nemcsak merő ténye, hanem mikéntje sem közömbös az állam életére. A szabályozó normát ne tévesszük össze magával az étellel⁴ és helyes az a felfogás, hogy «óvakodnunk kell attól, hogy mindent a jog szemüvegén át nézzünk» abban az esetben, ha a jogot mint üres keretet tekintjük, mert ez esetben valóban igaz az, hogy «a jog az állami életnek csak egyik... eleme; rendező és nem teremtő elv».⁵

A jog azonban nem lévén más, mint az állam élet-szabályozó akarata, mélyebben felfogva, egyetemes jelentőségű. A rend formális biztosítása csak mini-

¹ Tomcsányi közj. 12.

² Redslöb Abh. 314 és 216.

³ Hildebrand 310.

⁴ Kjellén 20.

⁵ Weisz 6.

malis követelmény. Tartalma szerint a jog az élet egész területét felöleli. Nemcsak az egyéni megkötöttségek, de az a szabad fejlődési lehetőség, a szabadság is, amelyet az alávettettek számára az állam biztosít, végeredményben a jogban gyökerezik. A jog tehát az állami élet teljességét áthatja. Mint Tomcsányi fejezi ki erőteljes egyszerűséggel: «minden állami cél közvetve vagy közvetlenül a jog közegeén át érhető csak el».¹

Az állam tehát az általa megállapított hatalomelosztó szabályokon keresztül érvényesül. E szabályok azonban a főhatalma alatt álló legkülönbözőbb társas alakulatokat szintén felhatalmazhatják a hozzájuk tartozókra vonatkozó hatalmi úton érvényesíthető szabályok kiadására, tehát jogalkotásra (pl. helyhatósági szabályrendeletek). Amde e szabályok kötelező ereje ez esetben nem saját hatalmukon, hanem az államén alapszik, amelytől jogalkotó hatalmuk származik. A végső jogforrás tehát ez esetben is az állam, amit más szóval az államhatalom eredetiségével fejezünk ki.

Az eredetiség leglényegesebb tulajdonsága és meghatározója az államjellegnek.² Ezért államnak nevezhető valamely társas alakulat akkor, ha eredeti hatalmat fejt ki, ha életrendjét a saját hatalmából maga állapítja meg. «Az államiség kritériuma tehát

¹ Tomcsányi közj. I. kiad. 10.

² V. ö. J. 180/181, Haendel Pol 221.

az önszervezkedésre való képesség»,¹ az a hatalom, amelynek birtokában valamely társas szervezet maga dönt saját létéről és mikénti létéről,² amidőn az uralkodó hatalom fölött nincsen magasabb fórum.³

Az állam fogalmával szembenálló angolszász szociológia itt is ellenzéki álláspontot foglal el, amidőn tagadásba veszi az állami hatalom, a szuverenitás eredetiségét, s azt tanítja, hogy az inkább valami származékosat, mint eredetit képez és társadalmi, gazdasági és lelki erőkből fakad és hogy nem lehet elszigetelve vizsgálni, csak társadalmi kapcsolataival való összefüggésben.⁴

Azt, hogy az «eredeti» hatalom annyit jelentene, mintha létét önnönmagának köszönhetné, önnönmaga volna a saját létesítő oka, ezt természetesen senki sem állíthatja. A hatalom eredetiségének tagadói azonban összetévesztik a lényegét a létesítő okkal, az államot létrehozó tényezőket magával az állammal, mint ezt Jellinek is jogosan rója fel azoknak, akik az állam lényegét a különböző társadalmi tényekben keresik,⁵ amire a német irodalom is ad példát.⁶

A félreítés a terminológia különbözőségéből származik. Az a felfogás, amely az államot egyszerűen az állami működés külső megjelenésével, a hatalmi

¹ u. o. 349.

* Heller 246.

³ Redslob Abh. 52.

* Barnes 127.

⁵J. 141.

⁶ így Menzel (id. u. o.)

apparátussal zavarja össze, mint általában az angolszász szociológia,¹ de sok más politikus² is, a többé kevésbé ingatag alapon álló és sok befolyásnak kitett konkrét kormányokban természetesen nem fogja megtalálni azokat a jellemvonásokat, amelyeket

az állam lényeges tulajdonságainak ismertünk fel. A kormányzat és a szuverén közti különbségre már világosan rámutatott Rousseau³ is, a legújabb időkben igen tiszta fogalmazásban például Koellreutter.⁴

4. §. Az állam személyisége.

Az eddigiekben igyekeztünk behatolni az államnak definíciójából következő lényeges tulajdonságaiba. Az egyetemes feladatkör, feltétlen egységet

teremtő eredeti főhatalom és végső jogforrásjelleg kiemelése után még felelnünk kell arra a kérdésre, hogy ezt az így körülírt fogalmat a létezők mely kategóriájába soroljuk be.

Már az állam fogalmának a merő társadalmi léttel szembeni elhatárolásánál jutott el következtetésünk

az állam személyi jellegének felismeréséhez. Valóban

- mint maga e felfogásnak leghatározottabb ellenzője, Duguit⁵ hangsúlyozza – a még mindig uralkodó elmélet az államban szuverén kollektív személyt lát.

¹ V. ö. Barnes 73.

² V. ö. Croce 19, több hivatkozás Scurla 43.

³ Rousseau C. S. III. k. 5. fej. első mondata.

⁴ Grundr. 100, 101, v. ö. még Amonn 37, Glungler 240,

Pieper 15.

⁵ Duguit II. 1.

Nemcsak Platon hasonlította az államot egy nagy emberhez, nemcsak Stein Lőrinc¹ és nálunk Concha Győző² fejtették ki a személyjellegét meggyőző erővel, személyként szól róla állandóan a közhasználat, amidőn az állam akaratáról, elhatározásairól, cselekedeteiről, felelősségéről beszél. Az értelmet feltételező öntudatos akarat személyiséget kíván.

«Az eszes magának való – halljuk a bölcelet meghatározását³ – személy... vagyis az a való, mely értelmével és akaratával, öntudattal és önelhatározással képes átfogni önmagát, és ezzel közvetlenül . mutatja létiségének és tevékenységének zártkörűségét; mintegy kezében tartja létét és tevékenységét, és rendelkezik önmagával.» Vagy Concha szerint:⁴ «A személyiség valamely lénynek az az ereje, melylyel változó körülmények között azonosságát tudva . . . önnön lényét tehetségeinek irányzása, azaz akarata által megteremti, fejleszti». Az öntudatot és önelhatározást lehetővé tévő értelem és akarat a személyiségnek kritériumai. Ezt az értelmes akaratot valóban működni látjuk annak az embersokaságnak életében, amelyet államnak nevezünk. Maga a szuverenitás is tulajdonképpen az államnak feltétlen akaratelhatározási szabadságát,⁵ elhatározásai feletti hatalmát,⁶ önnön akarata

¹ L. főleg I. 12.

² Politika 225, stb.

³ Schütz, 110.

⁴ Concha Pol. 226.

⁵ Balogh Pol. 39.

⁶ Ferenczy 55.

feletti uralmát jelenti.¹ Az állam valóban époly személyiségként áll előttünk, mint az egyes ember.

Ezen az alapon tehát minden további nélkül személyiségnek mondhatnók. De hogyan egyeztethető össze az állam személyi léte azzal a ténnyel, hogy az akaratával egyé kapcsolak, tehát saját alkotó elemei, maguk is személyek? A szervezet sejtje nem öncélú, a társadalom sejtje, az ember, öncélú.²

Az angolszász kritika valóban rá is talál az állam-személyiség tanának erre a problémájára. Az állam emberekből áll – mondja Mc Iver³ – és ez a tény egymaga teszi lehetetlenné, hogy egységét úgy kezeljük, mint egy személyét. Kitér a személyiségtan ellen Duguit is, főérvül hozván fel ellene, hogy akik elfogadják, arra vetemednek, hogy a régi skolasztika kifejezésmódjait használják és így mint a középkori teológusok a jogtudományt metafizikai zagyvasággal tömik tele⁴ és udvarias botránkozással említi, hogy Le Fur a szövetséges államról írt munkájának (L'Etat fédéral) minden lapján a szuverenitás szubstanciájáról ír, holott Duguit⁵ szerint semmi sem biztosítja, hogy az egyének mögött volna egy tőlük megkülönböztethető (nemzeti) közösség.

Duguitnek a fától erdőt nem látó szenzualista-pozitivisták kritikájával szemben nem szükséges a

¹ Concha Pol. 254, Balogh főjél. 51. jegyz.

² Balogh Pol. 16.

³ Mc Iver 452.

⁴ I. 629.

⁵ I. 8.

skolasztikáig visszamennünk. Így Jellinek nyilván a kanti filozófiára épít,¹ amikor szerinte minden reális egységet gondolkodásunkban szükségképpen substantiá-nak kell tekintenünk. Amidőn a közös egység számára egységes hordozót követelünk, szerinte nem fogadunk el fikciót, még csak nem is abstrakciót a tényleg adottból, hanem egy gondolkodásunkból szükségképpen «denknotwendig» következő kategóriát alkalmazunk a jelenségek synthesisére, amely ismeretkritikailag jogosult, hacsak az általa megismertnek nem tulajdonítunk transcendens realitást (mely utóbbi megjegyzés jogosultsága oly megítélés alá esik, mint a criticizmus maga).

Valóban «minden oly lény..., amely célok kitűzésére, ezek akarására és valósítására emberileg felismerhetőleg szervezve van, az emberi megismerésre épügy személyiségként jelentkezik, mint maga az ember».² Már pedig «tény, hogy az államok, amint követjük őket a történelemben és amint mozognunk kell bennök a valóságban, érzéki-értelmes lények mint az emberek».³ Minden szuverenitás egy személyi akaratra emelkedett egységet követel meg.*

Gondolkodásunk tehát szükségképpen megköveteli, hogy – mint ezt a közhasználat mutatja – az államban valami személyszerű létezőt lássunk, és pedig nyilvánvalóan azért, mert a valóságban ez a

¹ J. 161.

² Szandtner 103.

³ Kjellén 31.

³ Stein Lőrinc, Begriff der Gesellschaft I. 247, id. Far-caseanu 68.

helyzet. Ugyanakkor éppen olyan természetes az is, hogy a több személyből felépülő államnak személyi jellege nem fedi teljesen a magánvaló egyes ember személyiségének fogalmát. De ezt nem is állítjuk.¹ Ahogyan a könyvtár nem könyv, de éppen úgy írásbafoglalt emberi gondolat, mint az, bizonyos fokig «kollektív könyv», éppen úgy a személyek összességét, mint az egyesekéhez hasonlóan egységes, értelmes akaratról tanúskodó valóságot nevezhetjük «kollektív személynek», vagy – mivel értelmes lényeket kapcsol össze, kik között nem a fizika, hanem az erkölcs szabályai érvényesülnek – erkölcsi személynek: *persona morális composita-nak*.²

Az erkölcsi személy tehát nem reális alapokat nélkülöző skolasztikus metafizikai zaggyvaság, mint Duguit tartja, aki szerint az államszemélyiség csak az emberi képzeletnek köszönhető metafizikai lény,³ merő abstrakció⁴ és realitással csak a hatalmat gyakorlók bírnak. Hiszen a változó hatalomgyakorlók mögött valósággal ott érezzük a tagjainak állandó kicserélődése mellett is fennmaradó valóságot. A nélkül, hogy erőszakot ne tennénk értelmünkön, nem tudjuk például a római birodalmat,

¹ Legfeljebb a népi gondolatnak egy-egy nagyon lelkes képviselőjénél látjuk azt, hogy az organikusan született államot a szubjektív személyeken kívül álló önálló létezőnek tartja, v. ö. Bang 7, 188.

² V. ö. Pufendorf VIII. 7. Glungler (188) etikai organizmust mond.

³ I. 618.

⁴ U. o. 672 és 702.

vagy akár a szovjetköztársaságok unióját merő abstrakcióként elkönyvelni. E reális valóságot jelentő államalakulásoktól élesen meg tudjuk különböztetni azokat, amelyek valóban csak abstrakciónak tűnnek fel, mint amilyen utolsó évszázadaiban a német-római szentbirodalom volt. Jól mondja Kjellén: «A hatalmak ... objektív valóságok az egyéneken kívül és felettük s ugyanakkor bennök, és a maguk nemében szintén az élet törvényeinek hatalma alatt állanak».¹

Az analógia alapján tehát: «A fizikai személyek jellemző sajátságait átvihetjük az erkölcsi, a társadalmi személyekre is, amelyeket a jogászok fikciójával – a jogi személlyel – összetéveszteniük nem szabad».² «A tulajdonképpeni erkölcsi személy . . . a természetben gyökerező viszonylatokon alapul s a fizikai személy minden sajátságát magán hordja. Az erkölcsi társadalmi személy a fizikai személyeknek természetes alapokon nyugvó viszonylagos egységét jelzi, amennyiben ezek a közös cél... révén . . . önálló társadalmi jelleget nyernek, e cél keretében pedig független cselekvési módot, tehát önrendelkezést és akaratnyilvánítást élveznek.»³

Igaz tehát, hogy «az államban nem látunk olyan (praedicamentalis) abszolút, egységes valóságot, mint a természet állagaiban. Ámde éppen ebben különbözik az erkölcsi, társadalmi organizmus a

¹ Kjellén 36.

² Horváth S. 13.

³ U. o.

fizikaitól». Utóbbi az elemek önállóságának megszűnésén nyugszik és egy új létformába való teljes beolvadásukat tételezi fel. «Az erkölcsi organizmus ezzel szemben csak relatív egységet valósít meg, vagyis a minden tekintetben önálló tagokat azzal az alaki tényezővel köti össze, amit a metafizika ordónak, relciónak nevez.»¹ De mivel ez a viszony, relatio valóban létezik, ez a kötelék egyáltalában nem fikció,² hanem metafizikai realitás.³ Nem is minden emberi kapcsolat érdemli meg a szervezet nevet, hanem csak azok, amelyekben az egyesek a test szerveihez hasonlóan kapcsolódnak egymáshoz, úgy-hogy kapcsolatuk egy magasabb egységet mutat.⁴ Még Hildebrand is, aki mélyen szántó közösség-filozófiájában erélyesen szembeszáll a közösség személyiségét az egyénével azonosító személyfogalommal s a közösségek személynek nevezését «miszticista játéknak»⁵ nevezi, kénytelen megállapítani, hogy az emberi közösségeket nem lehet pusztá akcideneciáknak nevezni,⁶ mert ha természetesen nem is igazi substantiák, mégis substantia-szerű formában lépnek fel⁷ és határozottan állást foglal nemcsak gondolkozásunkból következő, hanem valóságos létük mellett. Sőt elveti azt a felfogást is, hogy a közösség esetében valami hasonló állana fenn ahhoz a létmódhoz, ahogyan a fajfogalmak léteznek az egyes egyedekben.⁸ Ama fogalomnak ugyanis, amelyet a generikus

¹ U. o. 21. jegyz.

² Hohenlohe 76.

³ U. o. 21.

⁴ Seipel 21.

⁵ 185.

⁶ 178/179.

⁷ 158/159.

⁸ 169/170.

egység jelent, egy ideális lényeg felel meg, amelyben a faj egyes példányai részesednek, de nem egy individuális reális egész, amelynek részei az egyes példányok. Ezzel szemben, ha közösségről beszélünk, akkor mindig reális alakulat van szemünk előtt, amely személyekből, mint részeiből tevődik össze.

A terminológiai tisztaság érdekében a kollektív személyiség lehetőségét tagadva is Hildebrand a közösség reális valóságának elismerésében még tovább megy, mint azok, akik benne bár reális alapokon nyugvó, de mégis csak abstrakciót, ideális valót, gondolatban létezőt, az *ens rationis cum fundamento in re* egy esetét látják, hasonlóan a generikus fogalmakhoz: bár metafizikai, de nem fizikai realitást,¹ ami pedig még mindig nem volna ellentétben a fogalom realitásának elismerésével. Hiszen még e felfogásban is az erkölcsi személy oly lény, mely ha nem is létezik csak az ember gondolatában, ezért még egyáltalában nem válik fikcióvá, hanem csak elvonás és éppen olyan valóságos, mint egy pontnak létezése egy vonalon.²

Ha tehát az államot mint emberegyüttest a létezők rendjében el akarjuk helyezni, abban értelmes akarattal bíró substantiáknak, személyeknek olyan jellegű relatio-ját látjuk, amely egymással való kapcsolataik egészére kiterjedve és valamennyiüket egy-egy rend keretébe szorítva, az egyesekétől tartalmilag nem különböző, de éppen a rendezettség folytán

¹ Mint Hohenlohe 77 és 21.

² Lucien-Brun 105, Michoud i. 95.

egyetlen értelmes akarattal bíró substantiaként való megjelenését okozza, valamennyiöket egyetlen létezőként ható valóságnak mutatja. Nem valamely az egyeseken kívül álló vagy személyiségüket felszívó misztikus lény ez a társadalmi substantia,¹ hanem benne él az egyesekben és közös lelkivilágukban. Más társadalmi substantianak és léleknek elfogadására nincs alapunk.² Az állam azért és annyiban létezik, amennyiben tartósan «integrálódik» az egyesekben és belőlük felépül. Ez a tartós folyamat, mint lelki-társadalmi valóság a lényege.³

Az állam tehát olyan személyes együttes, amelyben az egyes személyek kapcsolata olyfokú, hogy egységes személyként hatnak, helyesebbnek látnók tehát, hogy személyösszességnek nevezzük inkább, mint össz-személynek. Mivel azonban személyösszesség lehet egy véletlenül összeverődött tömeg is, mégis kell valamely kifejezőbb terminológiát találnunk a személyeknek ezen egy személyként való megjelenésére. Éppen azért nem tartjuk meggyőzőnek azokat az érveket, amelyek az egyes személyiségének védelme céljából az össz-személyiség, kollektív személyiségkifejezést elvetik s a szó használatára vonatkozó felfogásunkat itt kifejtve, a továbbiakban jogosultnak érezzük magunkat arra, hogy az államról mint személyről beszéljünk.

Ha egyszer leszögeztük azt, hogy az össz-

¹ V. ö. Rudai 144, Amonn 37.

² V. ö. J. 161. jegyz.

³ Smend 20.

személyiség nem valamely igazolatlan misztikus magánvalót jelent, melynek az egyesek csak önállóan részei, hanem éppen személyeknek kapcsolatát, ha mindjárt igen magasfokú kapcsolatát, oly magasfokút, mely őket egységes létezőként s az egyeseket mint ezen egység részeit állítja elének, akkor semmi veszély sincs a szó használatában, annál inkább, mivel e létező életmegnyilvánulásai valóban a személyekéhez hasonlóak. A személyiségtan legnagyobb képviselőjének, Concha Győzőnek tanítása az egyes ember személyiségét nemcsak hogy háttérbe nem szorítja, hanem abban egyenesen előfeltételét látja az állam személyiségének, «az állam maga öntudatos egyének kapcsolata, melyeknek részszerű önállósága a saját létének alapja».¹

Az állami közösség létmódját tekintve, tehát alapjában véve nem magánvaló egységgel állunk szemben, hanem csak egy járulékos kategóriával, a viszonylattal, amely viszonylat azonban oly erősen hat az általa kapcsolatba került magánvalókra, hogy azok egyetlen magánvalóként hatnak a való életben. Konkrét formában szólva, az állam-személyiség tagjai mint személyek között az állami főhatalom ereje folytán alakul ki az a viszony, amelynek következtében az állam az objektív valóságok világában egységes személyként áll előttünk.

Az állam személyiségként való felfogása a vázoltak szerint tehát nem ellentéte az ember személyiségének, hanem éppen ellenkezőleg, abból következik, a nélkül

¹ Concha Pol. 250, v. ö. Arp 20.

el sem képzelhető. Személyek egysége, tehát kell, hogy legyenek személyek, akikben az állam megvalósulhat. Mint egyénekfeletti társulat, az állam önmagában önállótlán és képtelen a létezésre. Csak önálló elemeiben talál léalapot és adja azután nekik a maga részéről azt a különleges függést, amely őket államelemekké teszi. Az állam elemeit csak az államegész oldaláról nézhetjük és az államegészet csak elemeiben láthatjuk. Az állam élete végeredményben az egyének kezében fekszik.¹ Az állam fogalmának konkrét valósulása egyes emberek létét tételezi fel, akiknek szubjektív közreműködése az államnak nevezett kapcsolat absztrakt objektív fogalmát konkrét esetben megvalósítja, e kapcsolatot létrehozza. Kell, hogy legyenek emberek, akik fölött a főhatalom akaratát érvényesítheti, akik függnék tőle. De fordítva, magának ennek az állami akaratnak a létrejötté is konkrét emberi akaratot tételez fel. A romantikus hit egy a személyiségtől független és vele viszonyban nem álló közösségben ... félreismeri azt a tényt, hogy minden közösségi érték csak személyeken keresztül válik politikai valósággá.² Minden akarat és cselekvés az emberi személyiségben megy végbe, ezért az állam akarása és cselekvése is.³ E nélkül jogosult a kérdés, amelyet Concha⁴ vet fel: «De hisz az állam csak

¹ Kjellén 189.

² Koellreutter, Grundfr. 111 és Verf. 108.

³ Jellinek, Ges. 205, Allgemeine Staatslehre, 1905, 526, id. Szandtner 162. jegyz.

⁴ Concha, Pol. 254.

elvont fogalom, hogyan hasson az?» De azonnal meg is adja a választ: «Elvont csak addig, a míg az egyesek öntudatában életre nem kel». A közösség egységes irányzása csak úgy lehetséges, ha akad soraiban olyan közösségi tag, vagy akadnak olyan az államalkotó öntudatos akaratban eggyé vált közösségi tagok, akik főhatalmukkal a népességnek egységét valósítani tudják, szubjektív akaratukkal a népesség objektív egységét, az állam objektív valóságát létrehozzák. Az állam mint objektív jelenség és az állam mint szubjektív alkotás között fennálló viszony vizsgálata ezért alapvető fontosságú az állam fogalmának megismerésére.

2. Az állam alapjellege.

5. §. *Az állam alapjellege a főhatalomnak a népességhez való viszonya szerint.*

A szubjektív főhatalom és az objektív egységként előttünk álló állammá egyesített népesség, amelyhez a főhatalom szubjektív megvalósítói is tartoznak, az államfogalomnak e két konstitutív eleme állandó kölcsönhatásban, egymástól való függésben van. A közöttük fennálló viszony mikénti alakulásában véljük az állam alapjellegét megtalálni. E viszony alakulásának lehetőségei fogják az államnak fogalmából levezethető alaptípusait meghatározni.

Először is elemezhetjük a főhatalom viszonyát a népességhez. A főhatalomnak szükségképpen olyan-nak kell lennie, hogy akaratát a népességgel szemben

feltétlenül érvényre tudja juttatni minden vonatkozásban. Ebből az elvi követelményből azonban nem következik az, hogy a valóságban is mindenütt és minden téren az állam akarata érvényesüljön. Az állam személy, de olyan személy, amely személyek összességén épül fel, akiknek maguknak is van öntudatos akaratuk, saját céljaik. Az állami főhatalom lényegéhez tartozik, hogy saját akaratát, saját céljait bármely részakarattal szemben érvényesíteni képes legyen, az összhang biztosítása és a széthúzás kizárása céljából, de egyáltalában nem feladata, hogy a részakaratok érvényesülését teljesen kizárja, hiszen ezzel valósággal tagjainak személyiségét semmisítené meg. «... ha az uralom határtalan lenne, az egyes nem lenne személy, dologgá válnék s így az állami viszony elveszítené minden erkölcsi jellegét.»¹

A főhatalom és a népesség viszonyában tehát valóban két véglet lehetséges. Mind a kettő azt a határt jelenti, amelynél tulajdonképpen már meg is szűnik az államnak a személyeket főhatalmával összefogó összszemélynek létezése. Az egyik a teljesen totális, teljesen szocialisztikus állam, amely a népesség minden önálló életnyilvánulásai felemészti. Ez azonban csak elvi konstrukció és a valóságban elképzelhetetlen. Abból, hogy az egyén alárendeltségének határai ott kezdődnek s ott végződnek, ahol az állam éppen akarja, ebből nem következik, hogy az egyén az állammal szemben mindenben csak kötelezett

¹ Balogh, Pol. 34.

volna, «hanem csak annyi, hogy az egyént az állam mindenre kötelezheti, amire egyáltalán kötelezni képes».¹ Márpedig legalább is az emberi személyiség belső lelki élete kívül esik a főhatalom hatóerején. A másik véglet az anarchia, ahol valamely embercsoport a főhatalom nélküli zűrzavar állapotába jut. Az emberi természet szükségleteivel ez a helyzet annyira ellenkezik,² hogy ilyen állapot mint tartós berendezés szintén lehetetlen. Ennél még a legelviselhetlenebb despotizmus is jobb.³ Az anarchizmus nem megvalósítója, hanem megölője az egyéni szabadságnak, amelyet csak az államhatalom védelme alatt élvezhetünk. Szabadságunkat sem magunknak köszönhetjük, hanem a közösségnek, amely az egyéni szabadságot igenli.⁴

A két fogalmilag már kizárt véglet között a főhatalomnak a népességhez való viszonya a lehetőségek végtelen skálája szerint alakulhat. Tekintélyre és szabadságra egyaránt szükség van,⁵ enélkül nincs állam. De az államberendezkedésben a hangsúly megmaradhat az egyesén s a főhatalom csak az egység fennmaradása érdekében legszükségesebbekben érezteti erejét, ez a lehetőség adja a liberális állam fogalmát, amelynek túlzásba vitele az anarchia felé halad.⁶ Ha a hangsúly az összességen van,

¹ Szandtner 131.

² V. ö. Forgon 27.

³ V. ö. Ihering I. 245 id. Duguit II. 47.

⁴ V. ö. Giddings, Elem. 218-219.

⁵ V. ö. Croce 12.

⁶ V. ö. Eltzbacher Hdb. d. Pol. I. 171.

előttünk áll a konzervatív¹ állam, amelynek berendezkedése az állam összérdekeiből indul ki s az egyest szorítja a személyiség életfeltételeinek legszükségesebb mértékére. A konzervatív elvnek hatványozott formája a totalitás, amely az ember személyiségének felszívására törekszik. A főhatalom érvényesülési köre korok és népek szerint változik s az e körül folyó küzdelmek állanak a mindenkori politikai élet tengelyében.²

6. §. Az állam alapjellege a népességnek a főhatalomhoz való viszonya szerint.

Ha a népeiséget vizsgáljuk a főhatalomhoz való viszonyában, akkor azt látjuk, hogy ez a viszony kétirányú. Egyrészt a főhatalom fogalmából következik, hogy annak a népesség egészére ki kell terjednie, annak mindenki együttesen és külön-külön alá van vetve. E szempontból tehát a népesség a főhatalommal szemben passzív helyzetben van.

Másrészt azonban ugyanez az embercsoport, ugyanez a népesség fogalmi alkotórésze az államnak. A csoporthoz tartozó embereknek közössége, mint objektív jelenség, a főhatalom alanya is. Tehát ugyanaz a népesség, legalább is a maga összességében egyúttal aktív helyzetben is van.

Ha azonban a közösség tagjait egyenként tekint-

¹ Ottlik (Mai 370) a legalitás fogalmát állítja szembe a liberalizmussal.

² V. ö. Concha, Pol. 505 stb.

jük a főhatalomhoz való szubjektív viszonyuk szempontjából, akkor azt látjuk, hogy míg passzív helyzetükben szükségképpen egyenlőek, addig aktív szerepük a főhatalom irányításában már különbözőképpen alakulhat.¹

Elvben lehetséges, hogy a közösség működését egyetlen egy embernek öntudatos akarata irányítsa, az államot valósító emberi akarat egyetlen természetes személy akarata, az aktív államalkotó szerep csak egyetlen természetes személynek osztályrésze, a többi passzív végrehajtója az egyetlen személy egyéni akaratának.² Viszont lehetséges, hogy az államot fenntartani akaró aktivitásban, Mc Iver szavaival élve a «will for the state»-ben³ az állam-személyiség valamennyi tagja, népének egész közössége osztozik. E két szélsőség között azután egész sorozata van a lehetőségeknek. Az egyeseknek kisebbsége vagy többsége, a népességnek kisebb-nagyobb csoportja lehet az aktív államalkotó akarat részese. A népesség tagjainak az államalkotásban való részvétele szerint az állam alapjellege lehet ezek szerint magánuralmi, csoporturalmi vagy népegészuralmi.

A felosztás körülbelül megfelel annak, amit Ottlik alkalmaz (mai 368/369) az államformákat illetően, amidőn azokat az autokrácia, arisztokrácia, demokrácia terminusokkal jelöli. E felosztás nagyban

¹ V. ö. Giddings: Sov. I. Barnes 117, Barnes 57, Qlungler 129. (Kant felfogásának ismertetése.)

² V. ö. Jerusalem St. 180.

³ Mc Iver 11.

találó. Az autokráciának megfelelő magánuralom megjelölést fenntartás nélkül átvesszük. Az arisztokrácia helyett azonban már helyesebbnek látszik a csoporturalom megjelölés. Az arisztokrácia szónak a pusztá ténymegjelölésen kívül bizonyos érték-elismerő színezete is van. Helyesebb azt az egyszerű tényt leszögezni, hogy az államfenntartó akarat, az állami uralom szubjektív megvalósítója több ember ugyan, de nem az állami közösség egésze, hanem csak egy csoportja. Lényeges különbség nem a között van, hogy kevés legjobbak, vagy egy sokaság az úr az államban, hanem az, hogy az uralom aktív alanyiségében résztvevők mellett marad-e olyan számbajövő csoport, amely az uralomból ki van zárva. Hogy az aktív és passzív csoportok közül melyik a nagyobb és melyik a kisebb, sőt hogy melyik a jobb és melyik a rosszabb, ez merőben ténykérdés, magát az állam alapvető lényegét, az egységvalósítás tökéletességi fokát nem érinti.

Lényegessé akkor válik a különbség, ha a gyakorlatban teljes mértékben alig megvalósítható autokrácia ellenpólusa, vagyis az a helyzet alakul ki – legalább megközelítően -, hogy a népesség egészét hatja át az államfenntartó akarat s így az uralom valamennyi államtagnak önkéntes aktív közreműködésére számíthat az állami közösség egységének fenntartásában.

E felosztást éppen a nemzeti kisebbségek létezése teszi szükségessé. Ezek mellett egy uralkodó nemzet nagy többség lehet az államban, amelyet belső struktúrája mégis a kisebbségtartó államok sorába

utal. A kisebbség pedig könnyen lehet szellemi és anyagi arisztokrácia egyaránt, amely a többségi demos mellett egyáltalában nem érvényesülhet. Az állam tehát polgárai jelentős csoportjának államalkotó akaratára nem számíthat, bár demokratikus alapokon épül fel, sőt éppen ezért.

Államforma helyett helyesebbnek tartjuk az alapjelleg kifejezést. A népesség és főhatalom közti alapvető viszony lényegét ugyanis alig adja vissza a forma szó. E felosztás az államnak legbensőbb lényegét, karakterét határozza meg, míg az államforma szót a közhasználat igen gyakran téveszti össze a kormányformával, vagy egyszerűen az államfői funkció mikénti betöltésének kérdésével. Bár például Koellreutter azt mondja, hogy a politikai formák alkotásánál mindig a nép és az állam viszonyának meghatározásáról van szó.¹ Vagy Hubrich² államformának azokat a különböző alapberendezéseket nevezi, amelyek az államhatalom és az államtágok közti viszonyt állapítják meg. Ilyen meghatározások mellett szívesen elfogadnók az államforma terminust, az összetévesztés könnyen fenyegető veszélye miatt azonban a továbbiakban mégis alapjellegről fogunk szólni. Concha³ szerint is: «Az állam alapjellegét az fogja megadni, hogyan viszonylik az állami személyiség az egyesek személyiségéhez, tagjaihoz, polgáraihoz, alattvalóihoz». Míg

¹ Weisz 21.

² Hubrich, Hdb. d. Pol. I. 74.

³ Pol. 249.

az államformák főfelosztási alapjául a szuverenitás főelvét, célját veszi s az alanyok számát csak másodrendű alapnak fogja fel.¹

Valóban, ha a felosztásunk a külső numerikus alapot venné figyelembe, lehetne azt másodrendűnek nevezni. Ha azonban a különbséget a szerint állítjuk fel, vajjon az államalkotó akarat egyedileg meghatározható emberi magánakarat, vagy pedig államalkotó akaratban összeforrott több ember akarata, ez már nem kvantitatív, hanem kvalitatív különbség. Az állam ott privátügy, itt egy emberegyüttes közös ügyévé lesz. S ez utóbbi esetben sem közömbös az állam belső felépítésére, hogy ez a szubjektív államalkotó csoport összeesik-e az állami főhatalom által egybefoglalt emberegyüttesel vagy sem.

Az alapjelleg meghatározásánál tehát az állam objektív és szubjektív oldalának egymással való legbensőbb viszonyát kell vizsgálnunk. Az állam tényének az államhoz tartozó emberek lelki világában való életrekelésének folyamatát. Tehát nem az állam külső «formájáról» van szó, hanem a népességtagjainak a főhatalomhoz való szubjektív alapviszonyáról, úgy amint az az államfogalom alkotórészei közötti kapcsolatok analíziséből kikövetkeztethető.

Nem a főhatalom mikénti szervezéséről, orgánumairól szólnak, hanem az államnépesség akaratának alakulásáról az állam létesítése terén, ami nem mindig fedt egymást. Egy látszólag az egész népre

¹ Pol. 369.

épített demokratikus berendezésű állam, széleskörű *választójogon* alapuló parlamenti kormányzat mellett sem lesz népegészuralmi, ha a köznép elmaradottsága, érdeklődéshiánya, vagy a választások gyakorlati lebonyolításában mutatkozó visszaélések miatt a nép zöme teljesen közömbös az állammal szemben (pl. az első világháború előtti Románia). Itt legfeljebb csoporturalmat látunk. Csoporturalmi állam esetében lehetséges azután, hogy a csoporton belül demokrácia uralkodik (mint például Spártában volt),¹ ami azonban az államegészhez viszonyítva arisztokrácia² lesz, de lehet a csoporton belül is arisztokratikus a kormányforma. Viszont népegészuralmi az állam ott, ahol az abszolút tekintélyű formálisan korlátlan egyedúr (pl. XIV. Lajos vagy Napoleon Franciaországa, a harmincas évek fascizmusa),³ vagy az államot tényleg vezető uralkodó osztály (Anglia)⁴ a nép egészének tudatos közreműködésére⁵ számíthat, illetve a nép egészének tudatos beleegyezéséből élvezzi hatalmát. A német népi *theoria* egyik képviselője egyenesen tagadja, hogy szavazással meg lehetne állapítani a nép akaratát. A nép igazi akaratát e szerint csakis hivatott egyes ember tudja megtalálni és megvalósítani, legtöbbször az úgynevezett népakarat ellen.⁶

¹ V. ö. Schilling St. 176.

² V. ö. Calker W., Hdb. d. Pol. I. 147.

³ V. ö. Ottlik mai 490.

⁴ V. ö. Ottlik, Dikt. 24.

⁵ Schilling St. 223.

⁶ Bang 31.

Hogy ez mennyire helytálló adott esetben, ténykérdés, amit azonban el kell fogadnunk, hogy a forma és alapjelleg között különbséget kell tennünk s a népegészuralmi államot a demokratikus szervezettől határozottan meg kell különböztetnünk.

Ugyancsak a legkülönbözőképpen kapcsolódhatik az államnak a főhatalom szempontjából nézett alapjellege a népesség szempontjából megállapított alapjelleggel, tehát a totális, konzervatív, liberális, anarchikus jelleg a magánuralmi, csoporturalmi és népközösségi jelleggel. Elvben folytathat a magánuralmi állam is liberális politikát, de táplálhat abszolutisztikus törekvéseket is. Viszont a totalitás, abszolút hatalmi berendezkedés éppen a népegészuralmi jelleg mellett érvényesülhet a legkönnyebben, még tiszta demokratikus szervezet esetében is.¹ Hiszen ha az államtagnak – legalább megközelítőleg – az összessége azonosítja magát az államnak akaratával, nyilvánvaló, hogy könnyebben jut célhoz az egyéniséget felszívni akaró irányzat. Innen van, hogy a két szélsőség az anarchia s a totális szocializmus végeredményben találkoznak: ha mindenki egyet akar, akkor a közösség abszolúte felszívta az egyest, de ugyanakkor azt is mondhatjuk, hogy minden kényszerhatalom megszűnt. Az állam hatalma minden elképzelhető felülmúl, de más szempontból nézve szinte meg is szűnt. Mivel pedig mindennek előfeltétele a népegészuralmi alapjelleg,

¹ V. ö. Eötvös, Gleichber. 138. A liberalizmus és demokrácia különbözőségére mutat rá Duguit I. 570.

nyilvánvaló, hogy a totalitásra törekvő irányzatoknak fokozott erőfeszítéseket kell tenni ennek elérésére: nevelés útján az eszme fanatikusaivá kell tenniök a tömegeket.¹

Hasonlóképpen nem tévesztendő össze a magánuralmi, csoporturalmi és népegészuralmi alapjelleg azzal, hogy a főhatalom kinek az érdekét mozdítja elő.² Egy konzervatív magánuralmi főhatalom esetleg sokkal jobban szívén viseli a széles néprétegek sorsát (Mária Terézia), mint egy liberális népegészuralmi állam, amely főfeladatának éppen azt tűzi ki, hogy az állam törődését az egyes ember sorsával minél szűkebb keretek közé szorítsa (Egyesült Államok). Nem fogadhatjuk el a klasszikus distinkciót sem, amely az elfajult önkényuralmat a «jogos» állami uralomtól azzal különbözteti meg, hogy az előbbi egyéni érdekek szempontjából az utóbbi a köz érdekében gyakoroltatik. «Az önkényuralomnak nem az a jellegzetes vonása, hogy a közérdek, hanem az, -hogy a közszellem ellenére gyakoroltatik... II. József uralkodása Magyarország felett – minden jószándék mellett is . . . önkényes . . . Ezzel szemben XV. Lajos, aki tömegestől irtotta alattvalóit esztelen vállalkozásokban, aki tönkretette ... nemzetét... igazi állami uralom hordozója volt, mert mögötte állott az egész Franciaország» – állapítja meg találóan Ottlik.³

¹ V. ö. Smend 60.

⁸ V. ö. Schilling St. 226.

³ Ottlik, társ. fii. 147.

II. CÍM.

A NEMZET MINT AZ ÁLLAM- ALKOTÁS ALANYA.

7. §. *Nép és nemzet a politika szemszögéből.*

Magának az államnak alapjelleget definíciójának elemzéséből vizsgálva, most rátérhetünk az állam népességének politikai szempontból való vizsgálatára. Előbb az államnak alapjelleget vizsgáltuk a beléje tartozó embereknek, a népességnek a főhatalomhoz való viszonya szerint. Most magának a népességnek jellegét igyekszünk elemezni, államával szemben.

Az állam népessége szabadakarátú személyekből állván, az államhoz való viszonyuk főjellemzője az a szubjektív magatartásuk lesz, amelyet az állam objektív valóságával szemben tanúsítanak.¹

Politikai szempontból egyszerűen népnek nevezük az állam népességét a maga egészében, vagy részben akkor, ha az állami főhatalommal szemben merőben passzív viszonyban áll. A nép az állam uralma alatt él, annak terheit viseli, az állami élet előnyeiben részesül, de magának az illető államnak alakulására aktív akaratával nem folyik be, vele szemben közömbös, vagy pusztán beleegyező magatartást tanúsít. Az államalkotásban részt nem vevő réteget az irodalom gyakran jelöli a nemzetiség

¹ V. ö. Bluntschli 309.

szóval is. A nemzetiséget mi is használni fogjuk, az államalkotásban részt nem vevő népességrész megjelölésére, de külön, meghatározott értelemben.

A nép szó használata a politikailag közömbös emberek összefoglalására első pillanatra természetesnek látszik. Valójában azonban alig van szó, amely oly sok fogalomnak volna kifejezője a közhasználatban.¹ E fogalmak abban az egyben egyeznek, hogy több ember valamilyen összefoglalását jelentik. A nép általában az ember gyűjtőfogalma.² A piacon összeverődött néptől a külön szellemiségű, egységes öntudatú életegységet alkotó népekig a legkülönbözőbb értelemben használják. Itt tehát hangsúlyoznunk kell, hogy a szót elsősorban politikai szempontból, tehát az államhoz való viszonyban használjuk függetlenül attól, hogy a nép kategóriába sorozott embereket mily kapcsolatok fűzik egymáshoz. A legközömbösebb emberegyüttes megjelöléssel, a népesség szóval jelölve mindazokat, akik egy objektíve észlelhető állami együtteshez tartoznak, ezeknek sorából már szubjektív magatartásuk figyelembevételével választottuk ki a népnek nevezett csoportot, amelyet éppen a szubjektív magatartás közömbössége, az állammal szembeni tudatos állásfoglalás hiánya jellemez, akkor is, ha valamely más objektív szempont őket egységként állítja elénk, sőt akkor is, ha ez az egység reálisan össze is esik az

¹ V. ö. Somogyi 72. A nép szóval kifejezett fogalmak rendszeres és alapos összefoglalását I. Kampe 22-32.

² Forgon 85.

államegységgel (pl. egy magánúr uralma alatt élő primitív nép). Az állam szempontjából a népeségnek ez a része csak a főhatalom tárgyaként jön figyelembe, az államnak csak materiája, nem formába öntő létrehozója és fenntartója.¹ Nép, az a része az államnak, amely nem tudja, mit akar.²

Hogy e pusztá materia az államnak nevezett egység formájába szoríttassék, hogy az együttélő népeség egységes személyként, államként jelenjék meg, ehhez személyi öntudatból fakadó emberi akaratra van szükség. Egy magányos ember személyes akarata azonban csak nagyon ritkán lesz elegendő az emberegyüttesnek egységes közösségbe szorítására. Ehhez rendkívüli szuggesztív erőre s az alávetett emberek nagymérvű szellemi passzivitására van szükség.

Az államalkotás feladata nagy erőt tételez fel, ehhez egy ember alig elegendő. De ugyanakkor egységes Öntudatot és egységes akaratot is kíván. Emberek többségének egységes öntudata, eggyé vált akarata szükséges ahhoz, hogy az állam fogalma megvalósulhasson, tehát több embernek oly viszonya, amely belőlük az összetartozás tudatának és akaratának egységében egyetlen személyként fellépő együt-

¹ Plasztikusan állítja elének ezt a mentalitást Wolfgang Hofmann (22) a XVIII. századi német nép esetében: A nép. a kapuk előtt állott, nem volt része a politikában. Politikai érzése kimerült egy Nagy Frigyes, Mária Terézia, II. József istenítésében, ami azonban csak partikularizmushoz vezetett. De szívében semleges maradt.

² Hegel után Bang 30.

test alkot. Fenntartva tehát annak elvi lehetőségét, hogy az államszemélyiség objektív fogalmát egyetlen egyedi személy szubjektív akarata valósítja meg a passzív emberegyüttes felett, meg kell állapítanunk, hogy az esetek túlnyomórészében az államszemélyiség objektív fogalmának konkrét megvalósulása egy ilyen az államalkotás szubjektív tudatában és akaratában eggyé vált összszemély alkotása lesz, az állami közösség ennek öntudatos akarata folytán fog személyként állani előttünk.¹ Amit tehát objektív szempontból államnak neveztünk: a közösség személyes egységét, azt szubjektív oldalról ebben az egységalkotó akarat által meghatározott személyegyüttesben fogjuk megtalálni. Ezt az államalkotó öntudatos akaratban eggyé lett személyegyüttest hívjuk államtani szempontból *nemzetnek*.² Ez az akaratgyüttes természetesen nem azt jelenti, hogy minden nemzettel az állam minden egyes konkrét intézkedésében tartalmilag is saját akaratát látja, de jelenti az általános egységalkotó akarat, «volonté générale» azonosságát minden nemzettagnál.³ Ottlik

¹ Heller szerint (235) ezen egyének közötti akaratgyesülés nélkül (amely nem jogi jellegű szerződés, hanem egy lelki-
leg ható magatartás) semmiféle organizáció nem lehetséges.

² V. ö. Meinecke 24: In Nation. . . hatte man einen Begriff, der zum Lichte, zur Höhe, zur Persönlichkeit empor-
drängte, im Volk mehr den Ausdruck für ein passives und
vegetierendes, zu arbeitsamen Gehorsam verurteiltes Dasein.

³ V. ö. Mc Iver 11: The General Will. This is not so much
the will of the state as the will for the state, the will to maintain
it. It is revealed . . . in the readiness to accept the decision of

jó meghatározása szerint a nemzet az államhatalom hordozóinak erkölcsi köteléke.¹

Politikai szempontból nemzetnek nevezzük tehát az állam népességét, vagy annak egy részét akkor, ha az állami hatalomnak nemcsak passzíve alatta áll, az államnak nemcsak mozdulatlan materiája, hanem aktív akaratával az államnak megalkotója és fenntartója, az állammal szemben tudatosan pozitív és aktív magatartást tanúsít.

Hangsúlyozzuk, hogy ez a magartás pozitív és aktív. Mert lehet a nép magatartása is pozitív az állammal szemben. Ragaszkodhatik bensőséggel államához, uralkodójához, a nép tagjai érezhetik összetartozandóságukat. De mindezt csak mint a főhatalom passzív alárendeltjei, amellyel szemben hűségről, lojalitásról tesznek tanúságot. Kötelességet teljesítenek, de nem érzik az állam ügyét a magukénak. Ezzel szemben a nemzetiség (helyes e szó használata itt is, ha «nemzeti jelleg» értelemben használjuk) nem a valamely államhoz kötöttség közösségén keresztül, hanem közvetlen összetartozandóság érzésével köti egymáshoz tagjait.² Kjellén definíciója szerint azt az embertömeget, amelyet egy államban csak a lojalitás tart össze, nevezzük népnek... azt

a majority or of constituted government though we do not approve of its Tightness. V. ö. még Heller 241 és «Staat» c. cikke aHdwb. d. Soz.-ban 614. 1., valamint Szandtner 109.- Heller különben nem is annyira az akarat, mint inkább a cselekvés egységében keresi az állam lényegét (234).

¹ Ottlik, Nemzet 4.

² V. ö. Kjellén 95.

a tömeget, amelyet a nemzetiség (amit nemzeti jelleg értelemben használ) tart össze, nevezzük... nemzetnek. A nép lojalitása tehát következménye az állami létnek, a nemzet egységtudata viszont előfeltétele. A nemzetfogalom így per definitionem, mint az államnak alapja¹ kétségtelenül a politika legelsőrendű fogalma, általános, minden időre érvényes fogalom, annál inkább, mivel a magánurat úgy foghatjuk fel, hogy a nemzeti öntudat és akarat egy emberre redukálódik (annak az analógiájára, ahogyan a matematikában a számok 0 hatványa az egység).

8. §. Állam és nemzet. A nemzetfogalom lényeges tulajdonságai.

Sőt bizonyos értelemben az államot és a nemzetet azonosíthatnók is, amennyiben az államot is, a nemzetet is mint emberegyüttest ugyanaz az egységalkotó akarat teszi azzá, ami. Ez az a fundamentum relationis, amely az alkotó emberi egyedeket mindkét fogalomnál egybefűzi.

A kettő között mégis lényeges különbség van. Állam a teljes egyesített közösség. Mindazok, akiket az államalkotó akarat egyesíteni akar, tehát sem nem a kormányzók, mint sok realiztikus teória mondja, sem nem a nép, hanem a kettő együtt.² A nemzet csak azok összessége, akik ennek a közös-

¹ V. ö. «Der Staat ist die stetig sich erneuernde Willenstat einer Nation» (Redslob Abh. 348).

² Heller 237.

ségnek aktív akaratral való létrehozatalában magukat egynek tudják: «az államalkotó az államnak személyi és alanyi tényezőjét, szubjektív erejét alkotó nép».¹ Állammá az az embercsoport lesz, amelyet ily akarat egyesít, nemzetté pedig az, amely ennek az akaratnak^ azonosságában eggyé lesz.² Az akarat tárgya teszi az állami, alanya³ a nemzeti közösséget.⁴ A kettő közötti viszony alakulása az állami élet alapja.⁵ A szerint, hogy az államalkotás objektív tényén, vagy az alkotók szubjektív személyén van a hangsúly, változik az államról alkotott kép. Az előbbit fejezi ki a birodalmi gondolat, míg a nacionalizmus iránya a szubjektív mozzanatot emeli ki,^e amint például a francia szóhasználat szívesen is beszél nemzetiről akkor, amikor tulajdonképpen államról kellene szólni.⁷

Állam és nemzet tehát két külön fogalom, amelyek azonban kölcsönösen feltételezik egymást, nem azonosságban, hanem «polarításban»⁸ vannak egymással.

¹ Asztalos 47.

² Csakis ilyen szubjektív alapon tehető olyan kijelentés, mint Mc Iveré, hogy a csak alattvaló nem részese az államnak (Mc Iver 11).

³ V. ö. J. 119.

⁴ V. ö. Forgon 88.

⁵ Ilyen különbségtétel minden emberi együttműködést feltételező szervezetben lehetséges. Más a szervezet objektív hatalma és más a szervezetbeni és szervezet feletti szubjektív hatalom, v. ö. Heller 244.

⁶ V. ö. Maschke 47.

⁷ V. ö. Trampler St. 50.

⁸ Rudai 116.

A nemzet jogi fogalmában természetesen ez a belső lelki indítékokon alapuló megkülönböztetés csak külsőleges formában vihető keresztül. Régen a nemzethez azokat számították, akiken az akkori kor felfogása szerint az állam alapult, elsősorban a nemeséget. Ma a népek nagykorúsodásának idején természetesen jogilag az egész népet a nemzethez kell számítani, nemzetnek az államilag megszervezett egész népet, az egész «közhatalmilag megszervezett embertömeget¹ kell vennünk, hiszen tételes jogilag nehezen ismerhetjük el, hogy a népesség egy része az állammal szemben közömbös, vagy még kevésbé, hogy ellenséges és különben sem láthatunk be belső világukba. A nemzetnek az a szűkebb² fogalma, belső jelentése, amely a nemzetet a királlyal állítja szembe, a speciális magyar tételes közjognak speciális fogalma.

Mivel mind az államnál, mind a nemzetnél az egységalkotó akarat az egyesítő viszony alapja, amit az állam feltétlen egységalkotó, egyetemes célú, eredeti főhatalmáról, személyi létéről mondotunk, éppen úgy áll a nemzetre is. «Oly közösség a nemzet, mely saját egyéni módja szerint az emberiség összes életfeladatainak megoldására vállalkozik.»³ «A nemzet minden oldalú szövetkezés, melyhez fogható más e földön nem létezik.»⁴ A nemzethez tar-

¹ Tomcsányi közj. 294.

² Tomcsányi közj. 295.

³ Palágyi Menyhért: A nemzeti gondolat filozófiája, Magyar Társadalomtudományi Szemle 1908. 32., id. Krisztics N. 268.

⁴ U. o. 25, id. u. o. 261.

tozókat egy teljes, egységes életközösség iránti vágy hatja át.¹ Kirchhof² egyenesen az egyetemes érzés kifejezést tartaná a nemzeti érzés szerencsés fordításának. Maurras³ szerint a nemzet foglalja el a politikai eszmények csúcspontját. Ezen erős valóságok közül, ez a legerősebb. A nemzet megelőzi a nemzet valamennyi csoportját.

S mindezt mily eszközökkel éri el? Azzal, hogy a legfőbb tényleges hatalom a kezében van, alanya az állami főhatalomnak, a szuverenitásnak, eredeti legfőbb pozitív jogforrás. Az államnak lényegét jelentő szuverenitásnak alanyát, a legfőbb tényleges hatalmat keresve az államban, mondja a helyzetet élére állítva, a döntő momentumot kiemelve Menger,⁴ hogy a szuverenitás az állam ama tényezőjénél van, amely képes akarátát az állammal szemben szükség esetén a jog ellenére is keresztülvinni, amely tehát a fennálló jogrendszert feltétlenül meg tudja változtatni. Az állam alapjellege is e szerint alakul: a fejedelem akkor szuverén, ha szükség esetén sikeres államcsínyt vihet véghez, a nép (helyesebben a nemzet, hiszen a népnek mint ilyennek nincs akarata, ha van, definíciónk szerint nemzet), ha sikerre vezető forradalmat tud csinálni. «Le principe de toute souveraineté réside essentiellement dans la nation.» «La souveraineté ... appartient à la nation» – mondja a Déclaration des droits 1789-ben (3. arti-

¹ Rümelin 103, id. Gasparian 3.

² Kirchhof 48.

³ Maurras 257/258.

⁴ Menger: Neue Staatslehre 212, id. Balogh fő jel. 52. jegyz.

kulus), illetve az 1791. évi francia alkotmány. S a történelmi fejlemények megmutatták, hogy Franciaországra nézve e jogi tételek valósággá váltak. Az állam szuverenitása a nemzeti államban a nemzet szuverenitását jelenti. Az a szuverenitás, amelyet a személyektől elvonatkoztatott objektív államjelenésnek tulajdonítottunk, a nemzetben kél életre. A nemzet szuverenitásának elismerése arra a kérdésre felel, hogy a szuverénnek elismert államon belül ki gyakorolja azt a szuverenitást.

9. §. *A nemzet személyisége.*

És ami a nemzet helyét illeti a létezők rendjében, itt is szükségképpen eljutunk a személyi lét jellegéhez. Hiszen az állami közösség személyi létét a magánuralkodó állam élén álló fizikai személy esetét kivéve éppen csak egy közös öntudatban és akaratban egy személyként működő együttes tudja biztosítani s éppen ezt neveztük nemzetnek. Ha az a tudat, hogy egy magasabb és nagyobb személyiségnek tagjai, először ragadja meg az egy nemzethez tartozókat, akkor lett ez a nemzet valóban «egy emberré» – mondja Kjellén.¹ A nemzeteket is oly realitásnak, valóságnak kell tekinteni, mint az államot, sőt oly személyiségnek, melyben benne van az állam személyisége, mint a nemzet uralkodó életének szervezete.²

A személyiség értelmes akarata által hat. Azoknak

¹ Kjellén 115.

² Krisztics, Pol. 31 0.

összességét tehát, akik ugyanazon feltétlen egység akaratában s szubjektív öntudatában magukat ugyanazon öntudat és akarat alanyainak érzik, valóban egy személyként látjuk megjelenni. S miben nyilvánul a nemzeti jelleg? Egy nép akaratában.¹ Mint az együttélés akaratának megnyilvánulása, csak a közös élet akarata a lényeges elem, minden más ehhez viszonyítva csak másodrangú.² A nemzet a nyilvános, vagyis politikai életre irányuló közössége az akaratnak,³ Schiller klasszikus szavaival kifejezve: «Wir wollen sein ein einig Volk von Brüdern – In keiner Not uns trennen, noch Gefahr!» Ahol ez az öntudatos akarategység megvan, ahol ilyen egységes nemzeti szellem hat át valamely embercsoportot, ott valóban bizonyítottnak vehetjük a «nemzetnek mint szellemi összszemélyiségnek» «realitását».⁴

Duguit itt is a személyi jelleg tagadóinak élén jár. Elismeri a nemzet realitását,⁵ de benne hol csak egyszerűen azt a miliőt látja, melyben az államnak nevezett jelenség, vagyis a kormányzók és a kormányzottak különválása kialakul⁶ hol mégis a szolidaritásnak, kölcsönös függésnek azt a kötelékét látja, amely különösen szorosan egyesítik egymás között az embereket, akik ugyanazon nemzet tagjai.

¹ Michels, Org. 13/14.

² Le Fur, Races 103.

³ Glungler 221.

⁴ Max Scheler 119, I. Rudai 108.

⁵ I. 606, II. 2.

⁶ II. 14.

Ezen túl menve szerinte már a hipotézis- és metafizikába esnénk. Tagadja tehát a nemzeti öntudat és akarat, következésképpen a nemzet személyiségének létezését, mint különbözőt az alkotó egyedekétől. A nemzetfogalmat az egyedi személyektől függetleníteni, azokon kívülállónak tekinteni természetesen nem lehet.¹ Igaz ugyan, hogy «a nemzeti szellemet még mindig szívesen vélik valami titokzatos, az egyének felett lebegő, önálló életet élő valóságos lénynek», de ezt a vádat² inkább csak át nem gondolt publicisztikai célokat szolgáló véleményeket illetőleg fogadhatjuk el helytállónak. Tudományos igényű megnyilatkozások a közösséget mindenek fölé helyező világnézeti táborból sem tagadják az egyéneket meghaladó szellemi valóságok, közösségek tekintetében annak igazságát, hogy ezeknél létformájukban «semmi misztikum nincs.»³ Ezek «egyszerűen az egyének tudatában, szellemében és akaratában élnek». Világosan fejezi ki ezt a német politikai irodalomnak egyik képviselője Kurt Schilling⁴ (1933 után megjelent művében): «Wenn daher auch das Individuum als einzelnes, abgesondertes privates in einer politischen Gemeinschaft nie ein autonomer Wert sein kann, so ist Bewusstsein und Wille der Individuen doch das einzige Baumaterial der Gemeinschaft, der Stoff in dem sie sich herstellt, aus dem sie entsteht und in den sie vergeht, der deshalb auch den

¹ V. ö. Seipel 145.

² Jóó 197.

³ U. o.

⁴ Schilling, St. 107.

logischen Grenzbegriff aller Staatlichkeit bildet».¹ Sőt kimondottan politikai megnyilatkozásban is látjuk ezt a felfogást: «Was heisst Staat? Volksgenosse, du bist der Staat!»² Az állatni öntudatot ezzel mint egyéni öntudatot határoztuk meg, azaz oly öntudatként, amelynek egyének a hordozói.^{3~4}

Viszont az individualista álláspont sem tüntetheti el azt a tényt, hogy az egyet akarók csoportja egységes akaratalanyként mutatkozik a valóságban. Vegyük például az individualista, közösségellenes, angolszász irodalom egyik képviselőjét, Catlint,⁵ aki hangsúlyozza ugyan «The will of the individual... is itself the final unit of analysis in Politics» és tudatosan kerüli a személyiségtan «tévedését»: «the error of treating group-wills as simple units and of building up a methaphysic of group personality». De éppen ezeknek az akaratoknak elmélyedő, Duguit felületességétől ment analízise ismerteti el vele, hogy ha az akaratot kívülről, az egységes elhatározás megfigyeléséből közelítjük meg, «we can speak as

¹ V. ö. Jerusalem St. 11 is.

² Hitler, 1935 szeptember 9., id. Glungler 180.

³ Arp 14.

⁴ A közösség szubsztancializálása terén a harmadik birodalom hivatalos álláspontját képviselők között legtovább Hermann Schwarz megy, amidőn arról a csodáról szól, amidőn egyetlen élet megvalósulását látjuk sok lélekben (Grundfr. 10), míg a különböző emberi közösségekben az embereket a közösség tárgya közvetve tartja össze, addig «Im völkischen Erleben sind die Seelen ineinander verfloßen» (u. o. 13). Ez valóban már az ellenkező véglet Duguit felfogásával szemben.

⁵ Catlin 146.

appropriately of the will of a body corporate, where... the actual conduct seems to justify it, as of the will of an individual». A politika törvényei szerinte a formális akarat törvényei lévén, helyesen állítatnak az államok és csoportok, mint individuumok kapcsolatairól «so long as they do in fact as persistent units». Így beszélve egy csoport akaratáról annyi, mint elfogadni a csoport magatartásában megnyilatkozó aktuális individualitást. Hogy tehát az állami közösség is így annak szubjektív valósítója ha nem is egyetlen ember, hanem számos külön-külön személyiségű egyéni ember sokasága az életben egységes alanyként hat, ezt a személyiségtan ellenzői is elismerik, legfeljebb még nem következtetnek «a szuverenitás akaratit jellegéből» «az állam külön öntudatos személyiségére, minthogy egységkép jelentkező akaratit végelemzésben tényleg egyéni öntudatok útján képződik».¹

Mint látjuk, a közösség primátusát hirdetőik sem állítják, hogy a politikai közösség az egyéneken kívül álló lény, a közösség e felfogásban is önálló személyiségeken, nem önálló részekben alapul. Viszont az egyén elsőbbségének hívei sem tudnak elhaladni ama tény mellett, hogy a politikai cselekvések egyetlen alany akaratának eredményeként mutatkoznak. A nemzet jellegének magyarázatát sem az individualista, sem a kollektivisták véglet egyoldalú kihangsúlyozása nem oldja meg. E két ellenpólust igyekszik Rudai a nemzet és egyén, e két ellenpólus

¹ Ferenczy 55.

egymásrahatását hangsúlyozó polaritás elméletében kiegyenlíteni: A nemzetnek mint az egyik pólusnak saját egész voltú élete van éppen olymódon, ahogy a másik saroknak is, az egyes embernek, mint ezen egység tagjának, egész, voltú saját élete van és fordítva is mindkettőnek megvan a valósága.¹

önálló egész a nemzetben mind az összesség, mind az összefogott egyes, mindkettő egymásra hatni tudó öntudatos akarat alanya. Egyes személy nélkül nincs tehát nemzet s a nemzet mint egyesek sokasága mégis egyetlen személyként hat. Tagjainak öntudatos akarata egyetlen test (Catlinnél «body»), helyesebben ember öntudatos akarataként mutatkozik. Hogyan egyeztetjük már most össze az egésznek és a résznek egyaránt személyként való megjelenését?

*

Ha a nemzetet mint emberegyüttest a létezők rendjében el akarjuk helyezni, hasonlóképpen járunk el, mint az állam definíciójánál. Értelmes akarral bíró szubsztanciáknak, személyeknek olyan jellegű relációját látjuk benne, amelynek folytán valamely embercsoport tagjainak életviszonyaik egészére kiterjedő egységes rend keretébe szorításában, tehát az államalkotás feladatában oly fokban kapcsolódnak össze, hogy magukat egyetlen értelmes akarral bíró szubsztancia alárendelt részeinek érzik, tudják és akarják, és egyetlen cselekvő személyként hatnak.

Létmódját illetőleg tehát alapjában véve a nemzet

¹ Rudai 113.

sem magánvaló egység, hanem éppen úgy, mint az állam, csak járulékos kategória, amely viszonylat azonban oly erősen hat az általa kapcsolatba került magánvalókra, hogy azok egyetlen magánvalóként hatnak a való életben. Konkrét formában szólva a nemzet tagjai között az azonos állami főhatalom birtokának öntudata és akarata folytán alakul ki az a viszony, amelynek következtében az objektív valóságok világában egységes személyként állnak előttünk. A személyfogalmat így magyarázva, épúgy mint az államnál, veszély nélkül használhatjuk a nemzetfogalom magyarázatára, sőt kell is használnunk, mivel a való életnek megfelelően, ahol a nemzet egységes személyként lép fel, másképpen nem magyarázhatjuk meg kielégítően a nemzeti lét jelenségeit. E fogalmazás még Duguit véleményével sem áll szöges ellentétben, hiszen az emberek közötti «különösen szoros kötelék» tényét, mint láttuk, ő sem tagadja¹ s a személyiségtan végeredményben csak közelebbi meghatározása ennek a «különösen szoros kötelék»-nek, a nélkül, hogy az egyén önállóságát és alapvető jelentőségét bármiben is érintené. A nemzetszemélyiség nem áll ellentétben az egyéni személyiséggel, hanem éppen annak következménye." A személyi léttel bíró és szabadakarátú egyének érzik magukat együttesen egy személynek, egyetlen ható erőnek, s magukat egyetlen nemzeti lélek alkotó részeinek, tehát nemcsak arról van tudatuk, hogy államalkotó akaratauk tartalma azonos, hanem arról

¹ II. 14.

is, hogy ez az államalkotás valamennyiüknek közös, egyéni külön törekvéseiknek felette álló akarat. Nem helyes tehát Duguit állítása,¹ hogy az egyén autonómiája korábbi és magasabb a nemzeti szuverenitásnál s azt korlátozza. Hogy logikai szempontból korábbi, ez igaz, de hogy magasabb, ez éppen a nemzettagok állam- és nemzetalkotó öntudatos akaratával állana ellentétben. (A nemzet akaratát itt természetesen nem valamely konkrét rendelkezésben, hanem a feltétlen együvé tartozás akaratában látjuk.) A kettő egymással szükségképpen harmóniában van, hiszen a nemzetalkotó akarat éppen az egyéni akaraton alapszik, amelynek folytán valaki magát a nemzet tagjának akarja és tudja. Ha ez az egyéni hiányzik, akkor nem konfliktus áll be a nemzeti és egyéni akarat között, hanem az illető egyed egyszerűen megszűnik nemzettag lenni, viszont a nemzet csak akkor szűnik meg, ha a nemzetalkotó öntudatos akaratnak többé egyáltalában nem volna hordozója. Amint ez az öntudat megszűnik, ott az állami lét és vele a nemzet is megszűnt.²

Hogy az a reláció az emberek között, amelyet a nemzet jelent, oly erős tud lenni, hogy általa az egyéni személyiséggel versenyző, sőt annak felette álló szubsztanciális egységként összeforrva³ hatnak a valóságban, erre maga Duguit a legfrappánsabb

¹ V. ö. Csepreghy II. 28.

² Forgon 89.

³ V. ö. Concha 231 (Petőfi Marosvásárhelyen).

példa. Szerinte: Abból, hogy ugyanabban a pillanatban a nemzetben az egyének többsége ugyanazt gondolja, nem lehetne következtetni arra, hogy ennek hordozója önálló szubsztancia ... nemzeti szellem. Ha, – folytatja fölényes felületességével – a pozitív pszichológia végérvényesen elvetette az egyéni lélek fogalmát, azt a vallási vélekedések birodalmának hagyva meg, nem látom, hogyan tarthatja meg a politika a kollektív lélek fogalmát.¹ Két oldallal előbb azonban² ő maga feledkezik meg saját tanításáról s a benne élő francia lélek egész sovinizmusával hangoztatja, hogy 1914 augusztus 1-én a hazaellenes elméleteket mint szalmaszálakat ragadta el a (saját teóriája szerint nem létező) nemzeti lélek hatalmas fuvalma.

A nemzet tehát személy, de személyiségének gyökerei az egyesek személyiségéből fakadnak. Annyiban létezik, amennyiben a nemzeti lélek s annak megnyilvánulásai alkotó egyedeinek lelkében élnek és hatnak. E hatás erejének megfelelően szólhatunk a nemzeti lét fokozatairól. Ha a nemzet személyiségét nem tekintjük misztikus magánvalónak, hanem az egyedekből való felépüléséből indulunk ki s azt azok szellemiségének megnyilvánulásaiban látjuk, nincs ellenmondás ebben. Az egyéni személy értelmes és szabadakaratú magánvaló, amely vagy van, vagy nincs. Fokozatairól csak annyiban szólhatunk, hogy önnönmaga öntudatos akaratával mennyiben fej-

¹ II. 13.

² II. 11.

leszti egyéniségét. Létezése maga nem lehet plusz vagy mínusz. A közöttük lévő kapcsolaton alapuló személyszerűen ható reláció azonban már lehet erősebb és gyengébb, beszélhetünk a nemzeti érzés dinamikájának fokozatairól,¹ s a szerint is módosulhat, hogy többen vagy kevesebben lépnek be az államalkotás relációjába öntudatuk és akaratuk közössége folytán. «A nemzet – mondja tehát találóan Jellinek² – dinamikus természetű. Egy nép nagyobb, vagy kisebb mértékben lehet nemzet... az egyén is tekintheti magát magasabb vagy alacsonyabb mértékben egy nemzet tagjának.» A közös szellem szubsztanciális jellegét állító Jerusalemben hangsúlyozza, hogy az nem minden hordozójában él egyformán.³ A nemzetiség (nemzeti jelleg értelemben véve) társadalmi hatóereje valóban nem mérhető mással, mint kollektív akaratának intenzitásával,⁴ amely közvetlen eredménye tagjai nemzeti öntudatának. A népből nemzetté válás folyamata tehát fokozatos, sokszor nehezen állapítható meg, hogy még passzív néppel, vagy már aktív nemzettel állunk szemben. Bizonyos társas közösségekről elmondhatjuk tehát, hogy azok még nem kristályosodtak ki nemzetté, hanem alakulófélben lévő nemzetek.⁵ Különösen áll ez akkor, amikor egy magánúr körül alakul ki az alávetett népben a nemzeti aktivitás.

¹ Kjellen 130.

²J. 120.

³ V. ö. Jerusalemben St. 10.

⁴ Akzin 20.

⁵ U. o. 22.

Ilyenkor sokszor probléma, hogy a passzív alattvalói lojalitás, vagy már aktív államalkotó nemzeti szellem irányítja-e a közösség tetteit. (Hofer András esetében például.) Igen érdekes politikai problémát érintettek tehát azok a kutatások, amelyek valamely nemzet nemzeti öntudatra ébredésének folyamatát boncolják.¹

10. §. Nemzet és állami alapjelleg.

Már most nézzük a nemzet és a nép elhelyezkedését a különböző alapjellegű államokban.

A definícióból következik, hogy magánuralom (egyetlen személy, vagy egészen csekély számú egyénileg meghatározható aktív államtag, uralkodó család, udvari klikk, kamarilla) esetén az uralkodó egyénnel szemben csakis passzív népesség áll szemben. A közösség kizárólag mint «nép» mutatkozik. Legtisztább alakban az egyetlenegy személy tulajdonát alkotó és saját kizárólagos rendelkezése alatt álló egykori Congo-állam esetében láttuk ennek példáját. Hasonló alakulat volt a régi Ausztria is, amelynek állameszméjét egyetlen család szolgálatát töltötte ki.

Az állam a népesség szempontjából itt kizárólag mint rajta kívül eső objektív valóság jelenik meg. Nemzet és állam között a disztinkció reális. Az

¹ V. ö. Benda: Histoire des Français dans leur volonté d'être Français, vagy Deér: A magyar nemzeti öntudat kialakulása (Magyarságtudomány II. évf. 1. sz. 1-34. 1.).

állam egyáltalában nem nemzeti. Az államhatalom sehol sem szubjektívabb, sehol sem áll annyira meghatározott konkrét személyek szolgálatában, mint itt,¹ de éppen ezért jelentkezik a népesség irányában mint valami idegen² objektív intézmény.³

Ha ellenben az állam hatalma a népesség számottevő rétegeinek aktív magatartásában bírja létét, ha a nemzetigenlésből folyik az állam igenlése,⁴ amikor alapjellegét nem egy-egy ember vagy szűk-körű csoport uralma határozza meg, hanem egy egységes öntudattal és egységes önirányzó akarattal rendelkező embercsoport az, amely az állam objektív fogalmát a maga szubjektív közreműködésével megvalósítja, akkor az az államhatalomban aktív résztvevő embercsoport politikai értelemben nemzet.

A nemzet mellett még lehet az államban «nép» (sőt, ha valamilyen szempontból az államnak a nemzetén kívül eső népessége különböző csoportokra oszlik, «népek» is). Ez a csoporturalmi állam esete, amikor is a nemzetfogalmat csak egy faj, vagy csak

¹ V. ö. Bossuet: (VI, 1, 1) ... nous avons vu que tout l'État est en la personne du Prince. Vagy az osztrák birodalmi felfogással, 1. Tezner Hdb. d. Pol. I. 415.

² V. ö. Balogh főjel. 156.

³ A magánuralomnak nevezett kategória mibenlétének, vagy ilyen felfogása lehetőségének jó jellemzését 1. Amonn 27, Balogh főjel. 54, 76, 77, 161, 162, Croce 45, Deér Önt. 1, 3, horv. 97, pogány 220, Giddings Resp. State 25/26, Jerusalem G. 15, Joó 171, 172, Kremer 172, Krisztics N. 191, Lemberg 45/46, Montesquieu V/X IV., Schilling St. 90, 134, 224, Somogyi 258, Stier-Somlo 63/64, Weber 19.

⁴ Amonn 16.

egy társadalmi osztály valósítja meg.¹ Ha viszont az államhoz tartozó népesség egésze, mint aktív államalkotó egyetlen közösséget alkot, a népegészuralmi államot látjuk megvalósulni. Mindkét esetben nemzetállammal állunk szemben. A nagyszámú heterogén elemet tartalmazó 1918 utáni lengyel állam tagadhatatlanul nemzeti jellegű volt, csakúgy mint a legszélesebb rétegek és valamennyi polgárának aktív együttműködésére támaszkodó Svájc.

A népegészuralmi államot egyszerűen nemzetállamnak is mondhatnók, mivel ebben a népesség egész közössége nemzetet alkot. Nemzet és állam között ilyen esetben csak fogalmi különbség, *distinctio rationis* áll fenn. Mivel azonban a csoporturalmi államban is egy «nemzet» uralkodik, célszerűnek látszott külön terminológiát alkalmazni. A nemzetállam tehát a magánuralmi állammal áll szemben és két kategóriát ölel fel: a csoporturalmi és a népegészuralmi államot egyaránt, a szerint, hogy a nemzetén kívül van-e az államban olyan réteg, amely csak a nép fogalma alá esik vagy nincsen.

II. §. A nemzetállam jelentősége az állam egységének szempontjából.

Ezeket az alapvető meghatározásokat magának az államnak lényegét megadó meghatározásnak elemzése alapján vezettük le. Tehát a nemzet fogalmát is

¹ V. Ö. De Maistre (404): «Qu'est ce qu'une nation? C'est le souverain et l'aristocratie».

az állam alapvető fogalmához viszonyítva állapítottuk meg.

E téren eltértünk attól a most általános nézetmódtól, amely a politikai kutatás terén a nemzetből indul ki s amelyet a legnagyobb magyar politikus Concha Győző¹ is képviselt, aki fordítva az államot vezette le a nemzet fogalmából. Úgy hisszük azonban, hogy ha egyszer az államtan alapvető meghatározásait meg akarjuk érteni, akkor magának az államnak fogalmából kell kiindulnunk.

A nemzet fogalmából kiinduló államtan tulajdonképpen előzetes állásfoglalás a XIX. század folyamán mindinkább általánossá vált államtípus, a nemzet-állam mellett. Politikai hitvallás, amely azonban kielégítő magyarázat nélkül hagyja azokat az államtípusokat, amelyek e hitvallás kereteibe nem férnek bele. Ha mi az állam lényegét kutatjuk, nem azt az államot kell szem előtt tartanunk, amely léte minden mozzanatában legtökéletesebben felel meg ideáinknak, hanem egyszerűen magát az államot. Ennek definíciójából kell a továbbiakat levezetnünk, ha átfogó teljes képet akarunk nyerni az állam fogalmához fűződő jelenségekről.

Mi tehát kiindulópontként nem a tökéletes, hanem a normális állam fogalmát kerestük² és nem tekin-

¹ Kriszticsnél is N 279: Állam azonban csak egy nemzetre lehet alapítva.

² Az az államfogalom, amely az államot s az ideális államot azonosítja, szűkebb államfogalom (v. ö. Glungler 189). - Az állam meghatározások nehézségeivel kapcsolatban utal arra Menzel, hogy az államfogalom meghatározásába olyan

tettük eleve abnormálisnak¹ azt az államalakulatot sem, amelyben az államalkotó akarat pl. csak egy családban összpontosul s az állam egész népessége egyszerűen csak «népet» alkot. Az államnak ez az alakja is lehet normális, biztosíthat az emberiség számára kulturális értékeket, amint hogy sok hibája mellett sem tagadható el a XVIII. századi (a nemzetiségi mozgalmak kifejlődése előtti) Ausztriának civilizatórikus szerepe, amely mellett még nagyhatalmi állást is tudott a maga számára biztosítani. A magánuralmi állam fentebbi definíciójának megfelelő állam lehetőségét – bár kelletlenül, mint elméletébe bele nem illőt – Concha mégis kénytelen elismerni: «Viszont azonban vannak az állam pszichikai szervezetének olyan alantas fejlettségi szakai, amidőn az aktív állami ténykedés fizikai egyes emberbe szorul s az összes államtagok merőben szenvedő funkciókat teljesítenek. Bármily alantas legyen az állami létnek ez a foka lelki, még inkább erkölcsi szempontból, mint tény fennáll».²

Ez az állásfoglalásunk azonban, amely a magánuralmi államnak is meg akarja adni a maga helyét, korántsem jelenti azt, mintha lekicsinyelnők a nemzet szerepét az államalkotásban.

jegy vétetik fel, amely valamely ideális mozzanatot tartalmaz (Hdb. d. Pol. I. 36.).

¹ Balogh főjél. 22/23. az egész középkort egyenesen «államtalan» korszaknak nevezi, mivel akkor a nép csak tárgy volt az állami uralomnak. Hasonló felfogás Redslóbnál, Abh. 261.

² Concha 262.

Az állam emberek legmagasabb egysége. Ez az egység megvan ugyan akkor is, amidőn egy passzív nép követi az egyetlen személy aktív államalkotó akarására épített állam parancsait. Nyilvánvaló azonban, hogy az államegység intenzitása annál hatalmasabb, az állami lét annál biztosabb alapokon nyugszik,¹ minél szélesebb körökben él az államalkotó és államfenntartó akarat, ha minél több egyéni személynek² válik saját öntudatos akaratává az állam léte és biztosítása, amidőn a kényszerhatalommal biztosított objektív egység és az államalkotó akaratban egyesültek közötti szubjektív egység azonossá lesz.

Ellenállhatatlan külső erő megfoszthat egy államot hatalma külső érvényesítésének lehetőségétől, területével és népességével együtt áldozatul eshetik más állam hatalmának. Az állam személyisége, lényének anyagi oldalát tekintve, megsemmisült. De ha ez az

¹ V. ö. Ottlik társ. fii. 146.

² V. ö. Heyking, 48: «Dans les Etats civilisés . . . l'individu se sent non seulement être sujet d'un Pouvoir Central, mais aussi une partie organique de l'Etat, il devient conscient de son unité avec l'Etat». Az emberi szabadság a különböző államokban többé-kevésbé érvényesülhet a szerint, hogy az uralkodó többleterőnek csak kis méretű a túlsúlya, vagy pedig a nép legnagyobb részét foglalja magában. Kell is, hogy az állam eszménye legyen az, hogy kíséretét szaporítsa, a nép lehető legnagyobb részét barátjává tegye s így a szabadságot emelje. A politikai bölcsesség feladata az állam hajóját úgy kormányozni, hogy teljes vitorlával száguldjon és ne csak alacsony szelekkel küzdjön, halljuk Redslóbtól is, Abh. 352. Hasonlóan Zorn Hdb. d. Pol. I. köt. 2.

állam nemzetállam volt, az államszemélyiség szellemi valósága tovább élhet tagjainak lelkében. Az egy ember, egy család, egy kicsiny csoport akarátát tükröző állam, amelyben a népesség csak passzív tagja, pusztán materiális alkotó eleme volt az államnak, e válságos órákban nagyszerű szervezete mellett is szinte nyomtalanul eltűnik, mint az ókori kelet nagy despóciái. A belső harcokban felörlődő laza szervezetű középkori Írország, amelynek állameszméje azonban benne élt népe lelkében, testi halála után is élő erő maradt és hét évszázadon át nyugtalanította a hódító állam életét.

Egy nemzetállam fennállása tehát sokkal biztosabb alapokon nyugszik, sokkal kevésbé van kitéve a felbomlás veszélyének, külső támadás ellen sokkal jobban tud védekezni, mint a magánuralkodó állam, amelyben a népesség számára végeredményben közömbös, hogy mely államhoz tartozik. Az egyes emberre épített államok valóban csak ott tudnak gyökeret verni, ahol megvolt az alap ahhoz, hogy a magánúr személye körül nemzet fejlődjék ki. Huizinga éppen azon az alapon veszi védelmébe a régi dinasztikus alapú államokat, hogy «a fejedelmeket nem házuk anyagi érdekei vezetik, hanem egészen bizonyosan valami magasrendű nemzeti fölfogás, a föladat nagyságának tudata . . .»^x A frank nemzet betört az elrómaisodott és szétbomlott Galliába, de csakhamar maga is szétbomlott benne. A régi római császári hagyományok emléke azután

¹ Huizinga 44.

Nagy Károly személyében új államalakulást hozott. Ennek emléke él tovább a francia királyokban, akiknek eleinte szűkkörű feudális uralma az évszázadok folyamán – az alávetett területek népi, földrajzi és kulturális egymásrautaltsága révén – az egységes francia nemzet kikristályosodásának volt elindítója. A fejlődés általában az, hogy eleinte csak egy emberben ébred fel az államalkotó akarat, a többi passzíve viselkedik és csak lassan terjed szét az uralmi képesség széles körök felé.¹ Az államfenntartó erőnek az uralkodóba való visszahúzódása ellenkezőleg a közösség dekadenciájának jele, mint a régi Rómában volt.²

Nemzet és állam benső kapcsolata tehát mindenestre szükséges az állami lét tökéletességéhez³ és az emberi méltóságnak is sokkal jobban megfelel, ha az egyén nemcsak alá van vetve a közösségi akaratnak, hanem abba nemzeti érzése révén maga is szabadon bekapcsolódik.

A tökéletesség magasabb fokát természetesen nem oly értelemben állítjuk, mintha a nemzeti állam eo ipso magasabb erkölcsi színvonalat jelentene. A nemzeti érzés önmagában sem nem jó, sem nem rossz, hanem mindkettőre képes.⁴ Az uralkodást

¹V. ö. Bluntschli 309/310, Giddings, Sov. 10-12. 1. Barnes 118 vagy magyar vonatkozásban Deér önt. 1, Pogány 228, Bónis 102.

²Kremer 40.

³Treitschke szerint (I. 271): minden nemes nemzet törekvése, hogy a nemzet és állam fogalma fedje egymást.

⁴Kjellén 106.

szent kötelességnek, hivatásnak érző magánúr állama sokkal nagyobb mértékben lehet őrzője az erkölcsiségnek, mint egy laza erkölcsű nemzet. De kétségtelen, hogy az emberi személy méltósága jobban teljesedik ki az egészuralmi államban. Az ember – mondja Schilling,¹ – sohasem lehet csak rendezett eleme egy egésznek, ha valósággal ember akar lenni. Személy is egyúttal, aki saját belátásából kapcsolódik be. A nemzetet épúgy köti az erkölcsi törvény,² amelytől eltérve mélyen alatta állhat a hivatása magaslatán álló magánúrnak, de ha követi az erkölcsi törvényt, erkölcsi színvonala valóban magasabb, mert nem a főhatalom erején, hanem a nemzettagok közmegyőződésén nyugszik.

Teljes tökéletességében akkor áll előttünk az állam, ha nem csak népességének egy csoportját, hanem egészét³ hatja át a közös államalkotási

¹ E. 122., v. ö. Wundt 55.

² V. ö. E. L. Julien, Vaussard 17.

³ Ennek jelentősége plasztikusan domborodik ki Kornis Gyula Széchenyit és Apponyit jellemző szép szóiban (Apponyi 114), akik «az egész nemzetet felölelő egység rajongó hívei, a nemzeti élet kiépítésének történeti demiurgoszai». - Valóban az 1848 előtti magyar állam (legalábbis jogi berendezkedése ennek felelt meg) tipikusan csoporturalmi állam volt. Mint Balogh Artúr jellemzi (főjél. 79): «a nemzet teljesen kimerült a Werbőczy-féle nép fogalmában. A nemesség nem uralkodó rend, hanem maga a nemzet. A nemes a tulajdonképeni állampolgár s ezen a közhatalomban eredetileg egyenlő jogú állampolgárok összessége a nemzet, mint az államhatalom aktív tényezője». – A reformkor mozgalma lényegében nem egyéb, mint éppen azoknak az eszközöknek keresése, amelyek

akarát:¹ az állam egybeesik a nemzettel, kizárólag a nemzetből áll az állam s a népesség nemcsak a főhatalom által rendezett embercsoport, hanem szabad-akarátú emberek közössége,² önmagát irányító szabad nemzet.³

Ez az állam fogalmából következő eszményi állapot, hogy t. i. népességének teljessége, éspedig minden egyes tagjában maximális fokban égő nemzeti lélekkel valósítsa, a tökéletlen földi létben teljesen soha el nem érhető ideál. Az elmélyült nemzeti érzés valóban mindig csak egy válogatott elitnek

az államot csoporturalmiból népégészuralmivá fejleszthetnék, mert «Magyarország csupán akkor lesz szabad, ha a nemzet mindazokat a fizikai és erkölcsi erőket is egyesíti magában, amelyek a nem nemesek társadalmában rejlenek». Csak így alakulhat ki az intégra natio, amely kifejezés legelőször Hajnóczynál jelenik meg (1. Berlász 21).

¹ V. ö.: «ut omnes aliquam partem habeant in principatu» (Aquinói Szent Tamás, Summa Pars 1-2, Qu. 105, Art. 1.)

² Amint ideálja volt ez már az ifjú Fichtenek (Haymann 52), vagy amit Stammler tett meg minden jogpolitika alapvető axiómájának (v. ö. Calker 100, Schmitt Begr. 21). – «Je stärker sich ein gemeinsamer politischer Willensgehalt des Volkes betätigt, desto weniger braucht durch die staatliche Herrschaft vereinheitlicht zu werden» (Heller 165).

³ Ahol az ember az államban önmagát ismeri fel, saját személyiségének ideálját (Schilling St. 254), az állam cselekedeteiben saját szabad akaratát (u. o. 283, a francia forradalommal kapcsolatban). «Der Staat, das sind wir», mondja a neves bajor közjogász van Calker (168). V. ö. Wundt, 55, Pieper 227, vagy Gumplovicz 60 is. – Ferenczy könyvének 22. §-a címében hangsúlyozza ezt: A hazaszeretet, mint a szuverenitás és a szabadság közti összhang biztosítója.

lesz osztályrésze (függetlenül természetesen társadalmi osztályoktól), amely egész életét a nemzeti ideálokhoz alkalmazza. Ily értelemben igaza lehet Joónak, amidőn leszögezi, hogy «A nemzet igenis arisztokratikus fogalom».¹ De hogy minden nemzetpolitikának abban az irányban kell dolgoznia, hogy ez az «arisztokratikus» fogalom minél szélesebb köröket hódítson meg, hogy a népegészuralmi nemzetállam vágyát – a teljes megvalósulás reménytelenségének tudatában is – minél közelebb kell hozni a megvalósuláshoz, ez nem világnézeti kérdés, hanem az államnak meghatározásából és az emberi méltóságból következő postulatum.²

¹ Joó 201.

²V. ö. Ottlik társ. fii., 219, J. 119, amerikai irodalomban Stuckenberg felfogásával, I. Barnes XII, Balogh főjel. 57, Kuncz Ignác könyvének egész gondolatmenetével, Forgon 108. – Ha a társadalom fogalmán több ember egységkénti megjelenését értjük, akkor valóban igaz, hogy «a társadalom oly mértékben létezik, amily mértékben fogalmának megfelelő», «annál értékesebb, mennél valóságosabb» (Ottlik társ. fii. 191, hasonló gondolat Wundtnál 106), s ez esetben a népegészuralmi nemzetállam fogalma szerint az együttélő emberek egységének a legteljesebb megvalósulása, a leg-tökéletesebb társadalom. – Mi a korábbiakban a társadalom szót éppen az államilag össze nem fogott, az államtól elvonatkoztatva nézett embereggyüttesre használtuk (így Kjellén is 151). Ez terminológia-kérdés, amit talán azzal oldhatunk meg, hogy az általunk társadalomnak nevezett kategóriát «merőben» társadalomnak mondjuk s az állammal csak ezt állítjuk szembe. így a társadalom megvalósulásának fokai lesznek: merő társadalom, állam, nemzeti állam, népegészuralmi nemzetállam.

III. CÍM.

AZ ÁLLAMALKOTÁS HATÓTÉNYEZŐI.

1. A nép (etnográfiai értelemben).

12. §. A népi közösség fogalma.

Az állam és a nemzet viszonyát eddig az alapvető definíciók elemzése útján vizsgáltuk meg. Ezekután nézzük e fogalmak szerepét a konkrét életben. vajjon milyen okok közreműködése hozza létre az államot, szorít egységbe egy-egy meghatározott embercsoportot?

Az állam célja, mint emberek egységéé, nem lehet más, mint magáé az emberé. Az ember csak rendezett közösségben képes megvalósítani a maga céljait. Az emberi természet szükségképpen következménye tehát az állami lét megvalósulása. De milyen erők játszanak közre abban, hogy az embereknek éppen ez vagy az a csoportja alkotja meg ezt vagy azt az államot? És itt jutunk el azokhoz a természetes közösségekhez, amelyek az egyes embert a természeti törvény erejével kapcsolják embertársaihoz.

Valóban maga a természet is gondoskodott arról, hogy minden emberi egyed hordozzon magában olyan adottságokat, amelyek valamely közösséghez kapcsolják, olyan testi és szellemi jegyeket, amelyek vele születnek és amelyek alapján egyéniségének egyes vonatkozásaiban önkéntelenül is valamely közösséghez kapcsoltnak érzi magát. Az egyedi embert tehetetlensége születése pillanatában már a

közösségre utalja, már akkor elfogadva mások támogatását, önkéntelenül elismeri a közösség valóságát. A vérségi kapcsolat folytán ennek a közösségnek jegyeit viseli magán, felnövekedése közben ennek szellemiségét szívja magába. E közösség fennállása pedig nem képzelhető irányító akarat nélkül, ami az ösztönszerűség legalacsonyabb fokán a legerősebb uralmával azonosul, de éppen a vérségi kapcsolat ereje, a hasonló testi és szellemi tulajdonságok alkalmasak arra, hogy a közösséget ne csak a hatalom tartsa össze, hanem a közösségi tagok benső érzéssel is hozzá legyenek kapcsolva, a közösségbe szervesen beleilleszkedjenek.

Tehát már a legrövidebb fokon is kapcsolatot teremt az emberek között a közös leszármazás, akár patriarchális, akár matriarchális családi formájában, akár a horda alakjában, majd ezek kibővülése folytán az azonos törzsből fakadó közösségében, amikor már elhalványul a közös származás mikéntjének konkrét ismerete és csak általánosságban él a közös leszármazás hagyománya, úgyhogy mód nyílik más törzsekkel való kapcsolódásra, idegenek felvételére. A fejlődés további folyamatában a törzsek érintkezése, szétválása, egybeolvadása után, amit a békés és háborús érintkezésnek ezer formája tesz lehetővé, kialakul az emberi közösségnek legmagasabb természetes formája, a nép,¹ amelynél a közös származás tudatának konkrét tartalma már teljes egészében eszmévé finomul. Népen itt természetesen

¹ Neumann 50.

már nem általában összeverődött vagy valami külső erő által összetartott embersokaságot értünk, hanem egy szűkebb fogalomra gondolunk, amidőn az egységként mutatkozó embersokaságot benső, nagyobbrészt származási, de mindenesetre önkéntelen lelki kapcsolatok tartják össze. A nép az itt használt értelemben mindenesetre nem mechanikusan egymás mellé helyezett emberek atomisztikus sokaságának gyűjtőfogalma (démosz), hanem organikus benső kapcsolatok folytán egymással organikusan összefüggő emberek szellemi egysége (ethnosz),¹ Max Hildebert Boehm szavaival élve: «wesenhafte Ganzlichkeit».²

Mit nevezünk már most ebben a vonatkozásban népnek?

Kampe jó meghatározása szerint³ a nép teljes értelmében emberek olyan csoportja, amely közös vérségi örökség és közös talajon közösen átélt sors alapján határozott testi-szellemi jelleget mutat, amely egy társadalmilag zárt térben közösen birtokolt kultúrjavaknak különleges sajátos kialakításában valósul. Glungler szerint a nép a természet (vér és talaj) és a kultúra (világnézet, nyelv, szokások) által létrehozott sorsszerű élményközösség.⁴

E meghatározások eléggé tág keretben mozognak és már bennük van a népfogalom többértelmű⁵ magyarázatának lehetősége. Trampler szerint való-

¹ Ottlik, társ. fii. 54.

² L. Scuria 41, Neumann szerint (45) «gemeines Wesen».

³ 32.

⁴ V. ö. 26 és 218.

⁵ V. ö. u. o. 191.

ban inkább megérezni, mint megérteni Tehet ezt a fogalmat.¹

Egyrészt ugyanis benne van maga a közösség fogalma, tehát az alkotó egyedek oly relációja, amelynek folytán ezek nemcsak egymás mellé halmozódnak, hanem egy szubsztanciaként jelennek meg (természetesen nem személyként, mert a pusztá adottságok közösségének mint ilyennek még nincs öntudata és akarata).

Másrészt azonban e közösség alapja és megnyilvánulási formája több tényezőhöz, részben a külső természet azonosságához, adottságaihoz, részben kulturális javak közösségéhez kapcsolódik, amelyek nem okvetlenül, nem mindig fedik egymást és így lehetővé teszik azt, hogy embertömegek a közösséget létrehozó különböző tényezők hatása alatt más-más szempontból alkossanak népi egységet. Ezért helyes itt Kampe kifejezése, midőn népmeghatározásánál hangsúlyozza, hogy az; a «teljes értelemben vett» nép fogalmára vonatkozik, amidőn tehát mind testi, mind szellemi szempontból egyértelműen meghatározott közösséggel állunk szemben (pl. a flamand és holland bizonyos szempontból egy nép, más szempontból eltérő).

Ha már most az önkéntelen adottságok alapján szervesen összefüggő embereggyüttes, vagyis a nép fogalmának mozzanatai közül valamelyiket kihangsúlyozzuk, a nép fogalmának egy-egy szűkebb meghatározási lehetőségéhez jutunk.

¹ Trampler, St. 17.

Így a merőben vérségi kapcsolaton alapuló együtttest hívhatjuk néptörzsnek, vagy szociológiai szempontból is fajnak, helyesebben népfajnak. Itt azonban tudnunk kell azt, hogy nem antropológiai szemszögből használjuk a kifejezést, mert néptörzs, vagy népfaj egyáltalában nem esik össze az ember-tanból ismert fajokkal. A faj szó csak arra utal, hogy mindkét fogalomban, az etnológiaiban s az antropológiaiban egyaránt a leszármazásnak jut jelentős szerep. Az egyes népek antropológiai vizsgálata ugyanis arra az eredményre vezetett, hogy olyan nép, amely csak megközelítőleg is azonosítható volna valamely fajjal, alig létezik. A vérközösség, még ha kezdetben meg is lett volna, nem igen marad meg hosszú időkön át.¹ Csaknem minden nép több antropológiailag megkülönböztethető fajból áll² s egy-egy faj a népek egész sorozatában fellelhető. A népkarakter kialakulásában így a fajnak kétségtelenül megvan a jelentősége, de csak annyiban, hogy a népben mely fajok és milyen arányban keverednek.³ Az embertani fajok közötti keveredés módjának és arányának már erős befolyása lehet a népfajok jellegzetességeinek kialakulására, de legalább oly befolyást kell tulajdonítanunk e téren a természeti tényezők, földrajzi fekvés, környezet, és a történelmi sors befolyásának is.

Tehát még a népfajok jellegzetességeit sem keres-

¹ Kjellen 97.

² V. ö. Walz 31 (101).

³ V. ö. Heyking 20, v. Günther művével.

hetjük kizárólag a leszármazás útján örökölt fiziológiai sajátosságokban. Még inkább áll ez akkor, ha a népet már nemcsak vérségi köteléknek tekintjük, hanem benne szellemiséggel felruházott emberi lények közösségét látjuk. Az örökölt fiziológiai tényezők jelentősége ugyan e szempontból sem tagadható – hiszen ezek kétségtelenül hatnak a lelki tulajdonságokra is –, de ezek önnönmagukban még nem feltétlen meghatározói egy nép jellemének. Egy-egy nép jellegzetességét csakis e nép sajátos szellemében, gondolkodásában, észjárásában és érzésvilágában ragadhatjuk meg, amely az életközösség folytán alakul ki. Ezért, ha egyszerűen népről, ethnosról beszélünk, inkább ilyen szellemi tényezőkkel meghatározott közösségre gondolunk, mint a merőben biológiai kapcsolatokra utaló néptörzsré.

Viszont a kulturális összefüggés szerint nézett népegészeket gyakran nevezik – függetlenül minden politikai vonatkozástól is – nemzeteknek. (Eredetileg Cato és Cicero idején bizonyos ismertetőjelek által egységként mutatkozó népösszességeket értettek rajta,¹ tehát azt, amit ma inkább egyszerűen a nép szóval, sőt esetleg a néptörzs kifejezéssel jelölünk. Ma mégis a kulturális szempontból bizonyos színvonalat elért népeket nevezi így a közhasználat.) Így Seipel² szerint: a nemzet lényegében a hosszú szellemi együttlétből származó kulturális közösség és utal arra, hogy a nemzetnek kulturális közös-

¹ Kirchhof 7.

² Seipel 83.

ségekénti meghatározását a legtöbb szerző elismeri. A közfelfogásnak valóban ez felel meg legjobban. Neumann¹ is utal rá, hogy a nasci szóból való származása ellenére sem annyira a néptörzs értelemben vett természetes egységre használjuk a natio szót, hanem inkább a kulturális egység megjelölésére. Ide számítja a nemzetet Hildebrand² is. Apponyi Albert³ szintén a nemzet kultúrájában látta a nemzet lényegét.

A nép fogalmán belül tehát – Amonnhoz⁴ csatlakozva – megkülönböztethetjük egyrészt a fiziológiai-biológiai vonatkozású vérségi és származási közösséget s a vele kapcsolatos törzsi és faji érzést, másrészt a pszichológiai-szociológiai vonatkozású szellemi és kultúrközösséget s a rajta alapuló nemzeti érzést.

A kettőnek szerepét a nép fogalmának kialakításában a különböző felfogások más-más módon értékelik. Hol a biológiai vonatkozásoknak adnak nagyobb szerepet, hangsúlyozván a fajiság alapvető fontosságát és benne látván a kulturális fejlődés irányának megalapozóját, hol a kulturális vonatkozások magasabbrendűségét emelik ki az alacsonyabbra értékelt vérségi kapcsolatokkal szemben.

Előbbi csoportba tartozik például a jelenlegi német közfelfogás, amely a kulturális javakban is faji okok után kutat, de régebben szintén megtaláljuk tudo-

¹ Neumann 51.

² Hildebrand 304.

³ Kornis, Apponyi 30.

⁴ Amonn 6.

mányos formában. Így például Hubrich¹ szerint a nemzet önnönmagában véve vérségi kapcsolatból származó nyelvi és kulturális közösség. A nemzet tehát itt is kultúrközösséget jelent, ezt azonban a definíció szerint a fajiság határozza meg.

A nemzet magasabbrendűségét hirdető felfogás világos megfogalmazását látjuk Csepreghynél,² aki szerint: «A faj által megteremtett embercsoport csak materialiter szerepel és ebbe a nyers anyagba csak az egységes nemzetszellem visz bele emberi jelleget». Vierkandt szerint³ ha a nemzetből elveszük a szellemi értékeket, megmarad a nép, amely természetes alapú életközösség, míg a nemzet kultúralkotás, kultúrközösség. Tönnies⁴ szerint a nép egyenesen durva természetes biológiai valóság, a nemzeteszmé szociológiai eszmény.

A népfogalomnak ez a bifurkációja, egyrészt biológiai, másrészt kulturális irányban, maga is bizonyíték a népi közösség meghatározásának nehézségére, így történhetik meg azután, hogy egyes korszakokban a nyelvi, máskor a vérségi közösséget emelik ki, mint a népesség alapkritériumát, de lehet, hogy magán a kulturális közösségfogalmon belül is más-más kulturális tényező igényel döntő fontosságot a népi karakter kialakításában. A teljes értékű népfogalom mindenesetre e szempontok szerves egységében áll előttünk.

¹ Hdb. d. Pol. I. 79.

² I. 155.

³ 320, 1. Fels 36.

⁴ Hdwb. d. Soz. 648 (id. Mitscherlich).

Annyi mindenesetre bizonyos, hogy a nemzet mindenképpen magasabbra értékelt fogalom magának a népnek a fogalmánál, tulajdonképpen még ott is, ahol a nemzetet a vérségre és fajra építik, mert hiszen a nemzet itt is a fajiság kivirágzásának, felemelkedésének számít.

Az etnosz teljes fogalmában valóban mindkét szempont egyaránt benne van. Ez az általánosabb fogalom. Nemzet nem képzelhető e szempontból nép nélkül, de nép képzelhető nemzet nélkül.¹ A népen belül a nemzet elnevezés bizonyos rangemelést jelent. Nemesi név,² ünnepi szó.³

Ez az értékelés sok szempontból történhetik. Lehet rajta egyszerűen magasabb fejlődési fokot, magasabb kulturális színvonalat érteni. Ma azonban, amikor a népiség szempontja annyira előtérbe jutott, s önnönmagában véve is eléggé megtisztelő, alig szükséges, hogy a nemzetfogalmat a kultúrnép megjelölésére foglaljuk le. Helyesebb, ha a terminológiai precizitás érdekében a nemzet fogalmát azokra az etnoszokra tartjuk fenn, amelyek nem pusztá adottságok, hanem népi sajátságaikhoz tudatosan ragaszkodó közösségek, vagyis olyanok, amelyek a történeti fejlődés folyamán kialakult népiséget eltökélt szándékkal fenntartani és továbbfejleszteni akarják.⁴ Ez a meghatározás különben a való életet tekintve

¹ Kampe 37, Csepreghy f. 171, Hildebrand 309.

² Kirchhof 9.

³ Sieger 2.

⁴ Wundt szerint: A nép az az anyag, amelyből a népiséget mint szobrot a márványból ki kell képezni (25).

a legtöbb esetben rá fog illeni mindazokra a csoportokra, amelyek kultúrnépekké lettek, hiszen valószínű, hogy népiségüket ezek fogják tudatosan ápolni, és fordítva a népiség fenntartására irányuló öntudatos akarat már feltételez bizonyos kulturális színvonalat. E szemléletben tehát «a nép és nemzet egyaránt történeti sorsközösség, de az egyik csak öntudatlanul tűri sorsát, a másik öntudatosan vállalja».¹

Ezek szerint nemzetnek azt az öntudatra ébredt népet nevezzük, amelynek népi sajátosságai nemcsak objektíve értékesek, hanem amely ezeket önnönmaga is értékeli. A népi, etnográfiai alapon kialakult nemzetre tehát Sieger² meghatározását fogadhatjuk el: Nemzet oly népegész, amely a térségi együttélés és történelmi fejlődés befolyása alatt saját jelentőségének, összefüggésének és közös teljesítményeinek olyfokú öntudatára³ tett szert, hogy önnönmagát ösztönösen természetes és kulturális egységnek érzi és mint ilyen akar továbbra is fennállni. Tehát öntudatos közösség, amely fenn is akar maradni.

Ez a tudatosság azonban a népisége öntudatára ébredése folytán nemzetté lett közösségnél sem jelent letérést az ösztönszerű természetes fejlődés útjáról. A népnemzet nem alkotója a közösség adottságának (mint az államalkotás akaratából levezetett politikai nemzet, amelyet saját akarata tesz azzá ami), hanem

¹ Joó 185, Asztalos 41.

² Sieger 4.

³ Az öntudat szerepét hangsúlyozza Messineo is (1. ism. Forum 1943. X. sz. 200. 1.).

csak tudatosítja az ösztönszerűen és tudat alatt kifejlődött természetes és kulturális értékeket. A politikai erők működése szintén hathat erre a fejlődésre, de csak mint a nép kialakulásának egyik tényezője. Éppen úgy, amint a kertész munkája is hozzájárulhat egy-egy növény kifejlődéséhez, de annak létezését mégis a természeti erők játéka határozza meg. A népi jelleg nem közvetlenül alakítható, független az egyéni akarattól, természeti erőként hat, kapcsolja az egyest a közösséghez és választja szét az emberiséget egyes csoportokra. Míg az állam fogalmát az ember magasabb személyi létével hoztuk kapcsolatba az ösztönszerű állati közösségekkel szemben, a népi közösségek kialakulásánál már nagyobb szerepet kell tulajdonítanunk az ösztönnek, de ezen felül a lélek tudatalatti életének is. A népkarakter adottság és független attól, vajjon a különálló népszellemről van-e akár az odatartozó egyedeknek, akár magának az illető népnek öntudata, vagy sem. Ezt az öntudatlan adottságot, mint akaratától független tényt vállalja tudatos akaratával az a közösség, amelyet nemzetnek, pontosabban népnemzetnek, etnikai, vagy etnográfiai nemzetnek neveztünk. De ez még nem jelenti azt, hogy e nemzeti közösség értelméhez a hatalom birtoka is hozzátartoznék.¹

Van olyan felfogás is, amely a nemzeti szellemet teljesen elvonatkoztatja a népi alaptól. így Joó Tibor szerint a szellem éppen a testiség leküzdésében és tőle való szabaddá tételben éli ki önmagát. A nem-

¹ Hildebrand 308.

zeti szellem nem a néplélekből hajt ki, hanem feléje helyezkedik s azt csak eszközként használja.¹ Fel-fogása szerint hármass rétegződéssel állunk tehát szemben, amikor a faj, nép és nemzet mibenlétét vizsgáljuk.² Közöttük Joó nem lát szerves összefüggést. Mégis úgy hisszük, hogy a nemzetnek etnikai, kulturális fogalma megkívánja a három rétegződés harmóniáját.

Kétségtelen, hogy a gyakorlati szóhasználat rendkívül ingadozó e téren. A nép és nemzet szavakat igen gyakran használják, minden árnyalati aggály nélkül szinonim³ értelemben. A Corpus Juris millenniumi kiadása például a Hármaskönyv III. cím 2. §-ában a jobbágyok között említett nyilván az etnosz értelmében népet jelentő *nationes* kifejezést egyszerűen a népségek szóval adja vissza. Fokozza a komplikációt a nemzeti jelleg, vagyis a nemzetiség szónak a népi jelleg, sőt a nép helyetti használata. Utóbbi esetre példát szolgáltat hazai statisztikánk is, amikor nemzetiségekről beszélve, tulajdonképpen a hazai népeket vagy népnemzeteket jelöli meg. Ilyen értelemben használja például Eötvös is egyébként teljesen helytálló meghatározásában: «A nemzetiségnek érzete népeknél ugyanaz, mi az egyesnél a személyiségének öntudata ... nemzetiségnek kell elismernünk minden népösszeget, melyben külön személyiségének érzete felébred».⁴ (Az első mondat-

¹Joó 191.

²u. o. 190.

³V. ö. Haendel nemz. 6.

⁴Eötvös nemz. 9/10, 1. Krisztics N. 246, v. ö. Jászi 9.

ban a nemzetiség nemzeti jelleget jelent, a másodikban magát az illető népi együttest jelöli meg.)

A nemzetiség szónak, valamely népre alkalmazva, elvonatkoztatva politikai megfontolásoktól, legfeljebb valami töredék,¹ vagy valamely egészhez viszonyítva kisebbségi színezete van. A népnemzet egészétől valamiképpen (például közbeeső országhatár folytán) különvált részt, vagy a nemzeti öntudatra ébredés alacsonyabb fokán álló népet² szoktuk vele megjelölni, de esetleg egyszerűen a népi sajátosságot³ vagy magát a népet. Ily értelemben használja például az 1868: XL IV. t.-c. 1. §-a is.

A nemzetiség terminussal később politikai vonatkozásban igen fontos kategóriát fogunk megjelölni. Az etnika körében maradván azonban különösebb veszély nem származik e szónak a néppel vagy nemzettel való szinonim használatából. A nemzetiség szóhoz fűződő erős politikai jelleg⁴ miatt mégis kívánatosabb volna az etnika köréből ezt a politikai szempontból éles, etnikai szempontból viszont kicsinyítő árnyalatot jelentő szót kiküszöbölni, vagy legfeljebb népi sajátosság, nemzeti jelleg értelemben használni (ahogyan például Széchenyi használta) és nem maguknak a népi csoportoknak megjelölésére.

A közhasználat e szavak tekintetében valóságos

¹ Haendel 7, Kirchhof 62, Sieger 4.

² V. ö. Brunhes felfogásával, ismerteti Johannet 13.

³ Rademacher, id. Seipel 42.

⁴ Bár Treitschke meg éppen nemzetiséggel jelöli (I. 269.) meg a vérségi alakot szemben a politikai jellegű nemzettel, ami csak újabb adalék a terminológiai káoszhoz (v. ö. Kirchhof, 59).

károszt mutat még a tudományos irodalomban is. Mégis talán nem tévedünk, ha kikristályosodni látjuk azt a meghatározást, amely a népben oly társadalmi közösséget lát, amely önkéntelen adottságai folytán jelentkezik legmagasabb társadalmi egységként, nemzetben pedig olyan népet, amelyben ezek az adottságok személyszerű öntudat és akarat tárgyai.

Etnikai és politikai szempontból tehát egyaránt eljutottunk a «nép» és «nemzet» fogalmakhoz, hol előbbi az összefogott emberegyedek passzivitását, utóbbi személyszerű aktivitásukat jelenti.

S az etnikai nemzet tulajdonságait vizsgálva erős analógiákat látunk ahhoz a kollektív fogalomhoz, amelyet politikai szempontból neveztünk nemzetnek. Mammiani¹ szerint például a nemzetek (amelyeket ő etnikai értelemben határoz meg) *preordinate alla massima unione sociale*, hivatottak a legmagasabb társadalmi egységre. Kampe² szerint pedig: mi magából a népnek szellemi természetéből vezetjük le a nationalitást, a személyiséget, . . . amely a népnek minden irányú szellemissége folytán sajátja. Teljesség (befelé: vonatkozás a teljes értékvilágra, ellentétben a rendeknek csak egyes értékekre irányuló részszerű közösségeivel) és önhatalmúság, önállóság, «Selbstmächtigkeits, Eigenstand» (kifelé: szuverén, autark kulturális közösség, mely nem áll magasabb társadalmi egységen belül, mint a családok és néptörzsek) a két mozzanat, amelyek a nép szubsztanciáját adják,

¹ Mammiani, *Dell' ottima . . .*, id. Neumann 55.

² Kampe 38.

amelyek nemzetté, szellemi összeméllé határozzák meg. Látjuk tehát, hogy a nép fogalmához is hozzákapcsolódik a legmagasabb közösség, a teljesség, csúcsközösségi jelleg, mind olyan határozmányok, amelyeket az állam, illetve a nemzet fogalmánál láttunk.

13. §. *Etnikum és politikum.*

A biológiai-kulturális oldalról nézett etnikai s a hatalmi úton biztosított, rendezett feltétlen emberi együttélést tekintő politikai szempontok hasonló hatása az emberi csoportosulásokra kézenfekvővé teszi a két fogalomkör kapcsolódását mind a realitás, mind pedig a teória világában.

Valóban az állam, amely főhatalommal egységbe foglal embereket, hogy ily módon a rendezett közös élet útján az ember céljának megvalósulásához a lehetőséget megadja, eredeti formájában nyilván ehhez a természetes közösséghez, a néphez (primitív formájában családhoz, törzshöz) fog kapcsolódni.¹ Elképzelhetetlen volna, hogy a kiindulás véletlenül összeverődő embercsoportra építene, mikor az emberi természet maga gondoskodott természetes közösségek kialakulásáról. Az államalakulás természetesen egy-egy nép körében fog végbemenni, akár úgy, hogy a nép maga válik öntudatos akarattal államot alkotó nemzetté, akár úgy, hogy a hatalom birtokosa, vagy birtokosai saját személyükben való-

¹ V. ö. Joó 194, Kampe 119.

sítják meg a főhatalmat valamely természetadta embercsoport, valamely nép felett. Előbbi esetben nemzetállam keletkezik, utóbbi esetben a természetes nép politikai szempontból is megmarad egyszerűen csak népnek.

Kétségtelen, hogy az emberiségnek népekre osztása adja meg a természetes magyarázatát annak, hogy a világon nem egy, hanem több állam alakult és hogy az állami élet természetes kiindulópontja a nép. Teljesen elfogadhatjuk tehát azt a megállapítást, hogy míg az egyéni külön érdekek biztosításából az állam szükségességének általános feltételei folynak, addig az egyének népi hovatartozásának természet törvény erejével ható követelménye összérdekek harcosává teszi az embert s ezen az úton létesül a számos állam, melyekben az egyéni érdekek az összérdek által megkövetelt határok között és annak megfelelő jellegzetes formában nyernek kiélégítést.¹

Elfogadjuk tehát azt a tételt, hogy a nép természetes alapja az állami elkülönülés tényének. De mégsem tartjuk helyesnek azt az álláspontot, amely normális államalakulásnak csak azt tekinti, amelyben az államalakulás okvetlenül valamely meghatározott népre épít, mintha más alapon egyáltalában nem lehetne embereket helyes módon egy államba csoportosítani, tehát az a helyzet, amikor egy nép több államban él, vagy egy állam több nép közösségére épít, ez már okvetlenül abnormális volna.

¹ Krisztics, N. 6.

A történelem folyamán vándorlás, hódítás, telepítés, vagy a népek közötti érintkezés számtalan módozatainak valamelyike révén egyes népek között benső kapcsolatok keletkeztek, míg ugyanannak a népnek egy-egy ágát politikai vagy földrajzi tényezők egymástól elválasztották, a nélkül, hogy ez a népi azonosság vagy legalább is hasonlóság megszűnéséhez vezetett volna. A történelem éppen azt bizonyítja, hogy míg a politikai élet kifejeződésének kiindulópontja mindig valamely természetes közösségformában, családban, törzsből, népben keresendő, a történelem későbbi alakulása mindinkább különbséget mutat a természetes és politikai közösségek, az államok és a népek alakulása között a nélkül, hogy ez a körülmény már önmagában véve is okvetlenül zavarólag hatott volna az egyes államok életére. A népi alapokra való visszahelyezkedés irányzata csak a francia forradalom óta indult meg és rendítette meg az; addigi európai államberendezkedést.

Nincs is semmi nehézség a több népből alakuló állam normális működésének elképzelésére a magánuralkodó államokban, ahol az aktív államalkotó erő egyesek kezében van. A népesség csak passzív szerepet játszik, az állam alapjelleget meghatározására nem gyakorol befolyást. Hogy egyetlen népet, vagy a népek egész sorozatát sikerül-e a magánúrnak egybefognia, ez nem változtat az államegységen, hiszen az benne valósul meg. A népesség megoszlása több nép között az állam szerkezetére nézve közömbös. A XVIII. századi Ausztria kevert népegyüttese a maga egészében sokkal zavartalanabb

életet élt, mint a csaknem teljesen egységes nagy nyugati nemzetek.

Hogyan lehetséges azonban a nemzetállam alakulása akkor, ha az állani több népet foglal magában, vagy egy nép több állam között oszlik meg? Lehetséges-e ebben az esetben is normális állapot? Nem kétséges, hogy a csoporturalmi állam nemzeti jellege mellett is több népet foglalhat magában. Ha a népesség államalkotó rétege egy néphez tartozik, tehát az államalkotó nemzet természetes népi alapon épül fel, ez a nép fogja megadni az államnak nemzeti jellegét. 1830-ban Belgium egységesen francia jellegű középosztálya oly erős volt, hogy ki tudta vívni országának nemzeti függetlenségét Németalfölddel szemben, pedig lakosságának már akkor is csaknem a fele a hollanddal rokon flamand volt. A flamand nép azonban olyfokú politikai közömbösségben élt, hogy a rokon néptől való elszakítása és a tőle idegen francia uralom alá helyezése elé semmi akadályt nem vetett. Önálló politikai álláspont nélkül habozás nélkül követte a politikailag cselekvő francia középosztály elhatározását, úgyhogy a két teljesen eltérő népből, a francia jellegű wallonból és a germán flamandból álló Belgium megalakulását teljes joggal lehetett a nemzeti eszme diadalaként elkönyvelni.¹ A középkori magyar állam egységes nemzeti jellegét

¹ Ma azonban az élesre fordult wallon-flamand ellentét korában nagyfokú anachronizmus Belgiumról, mint boldog államról beszélni, amelynek csak 0-63% kisebbsége van (Asztalos 83).

sem érintették az akkor még politikailag közömbös heterogén elemek.

Lehetséges-e azonban több nép jelenléte egy népegészuralmi államban, vagy akár egy csoporturalmi államban úgy, hogy az aktív államalkotó népréteg maga is több néphez tartozzék?

Annál inkább okoz ez nehézséget, mivel az állam lényegét egy-egy embercsoport egységes személyiségében láttuk. Ennélfogva az egybefoglalt ember-együttes vagy annak államalkotó része csakis akkor alkothat államot, ha egységes államalkotó akarat van benne, ez esetben pedig egységes nemzetnek kell lennie a politika alapelvei szerint. Hiszen a nemzet lényegét politikai értelemben éppen az államalkotó, tehát az egyetlen főhatalmat kívánó akaratban láttuk.

A nemzet ebben az értelemben csakis egy lehet s akarata csak egy állam alkotására irányulhat és az állam is csak egy politikai értelemben vett nemzetet foglalhat magában.

Lehetséges-e tehát több népből, illetve népi nemzetből álló politikai értelemben mégis egységes nemzet? Hangsúlyoznunk kell, hogy nem több népből eredt, több nép egybeolvadásából keletkezett új népre támaszkodó, hanem aktuálisan is több népből álló, mégis egységes nemzet?

Ezen a ponton már elhagyjuk az önként adódó megoldások területét és oly problémakört érintünk, amely az állam alapvető jellegére vonatkozólag súlyos kontroverziák forrása lehet.

A jelenleg uralkodónak tekinthető felfogás a fel-

vetett kérdésre határozott nemmel válaszol.¹ A több népből alakuló egységes nemzet létezését lehetetlennek tartja éppen úgy, mint ahogy néhány száz évvel ezelőtt az akkori politikai közfelfogás a vallási egyenjogúság alapján álló államot tartotta lehetetlenségnek és éppen ezért a kisebbségi hiten lévőköt kifejezetten üldözte, vagy legfeljebb kelleetlenül megtűrte.

Ez a felfogás az állam lényegét egy nép szellemének² öntudatos akarattal és a végrehajtáshoz szükséges erővel való kifejezésében látja, amely nép éppen ezzel az országló tevékenységével emelkedik a nemzet rangjára. E szerint tehát a nép mint természetes adottság, mint az emberek legmagasabb rangú természetes csoportosulása, ha szellemiségét öntudatos akarattal és kellő erővel tudja érvényesíteni, államot alkot s így nemzetté lesz. A nemzetkeletkezésnek más módja nincs. Lehetséges tehát, hogy egy nép ne legyen nemzet, de a nemzetnek tisztán politikai szempontból is okvetlenül népnek kell lennie. A nemzet nem egyéb, mint politikai akarategysége az önálló népnek.³ Több nép együttese e szerint csakis csoporturalmi államjelleg mellett lehet nemzetállam, úgyhogy az állam jellegét kizárólag az egyik, a vezető

¹ Bár a szövetséges állammal kapcsolatban az uralkodó felfogás legnagyobb képviselője, Concha, megjegyzi (265. 1.): «... lehetséges, hogy a nemzet csak kifelé egy, belsőleg a társadalmi, a faji ellentétek a nemzeti személyiségen belül, külön népszemélyiségeket hozhatnak létre».

²V. ö. Krlsztics, N. 267, Balogh, Pol. 115.

³ V. ö. Koellreutter, alig. 41 stb.

nép szelleme állapítja meg, a többi nép nem tekintendő nemzetnek, csak nemzetiségnek,¹ amely szót itt a néppel szinonim értelemben vagy legfeljebb valami értékelő színezettel² használják.

Ez a felfogás természetesen felesleges ismétlésnek⁸ tartja a politikai nemzet terminológiát, vagy egyáltalában annak kiemelését adott esetben, hogy a nemzet szót politikai értelemben használjuk, a kultúr-nemzet csak az államalakítás felé irányuló fejlődés kezdetleges stádiuma, hiszen a politikai jelleg már magában a nemzet fogalmában szükségképpen benne van:⁴ éppen a politikai, államalkotó jelleg felvétele után emelkedik a nép nemzetté.⁵ A nemzet önálló állammá lett,⁶ vagy legalább arra képes⁷ nép. Az állami akarat férfias kialakítása a természetes faji akaratnak.⁸ Politikai érvényesülés nélkül a nép merőben éppen csak nép marad. A nemzetek világában a népi lét az államiság nélküli állapot kifejezője is.⁹

¹ V. ö. Ferenczy 18 (de lehet szerinte, hogy egy nép több államot alkosson).

² V. ö. Bernatzik Ausg. 8. Állammá lett néptörzs nemzet, ha irodalmi nyelve van, nemzetiség, különben csak néptörzs.

³ V. ö. Forgon 92. jegyz., Kremer (96) egyenesen szó-játéknak tartja.

⁴ V. ö. Krisztics, N. 267.

⁵ Krisztics, N. 31, Haendel, Pol. 730.

⁶ Kremer 91, hasonlóan Haendel, Pol. 95, Benze 322.

⁷ Ratzel, Erde II. 674.

⁸ Bluntschli 119.

⁹ Krisztics, N. 275, Kremer 97, Balogh főjél. 11, Schmitt, Verf. 79.

Alapvető lényege ennek a felfogásnak az, hogy a természetes alapon kifejlődött legmagasabb embercsoportosulás, a nép és az államalkotó embercsoport, a nemzet fogalma között elszakíthatatlan kapcsolatot teremt. Az állam egy nép legmagasabb fokú szervezete,¹ a népi közösség értelmes akarata.² Tehát nemzetállam csakis természetes népi adottságra épülhet, a kulturális és állami közösség benső kapcsolatát és kölcsönös áthatolását jelenti.³ Az államalkotó akarat egységének elengedhetetlen feltétele a népi szellem egysége. Ahol az állam népe több (etnográfiai értelemben vett) népet fog össze, ott a «nemzetiségi» állani áll előttünk.⁴ Ennek logikus következménye az, hogy amennyiben Wundttal a népi szellem legfőbb megnyilvánulási formáit a nyelvben, erkölcsben és mítoszban keressük, az államalkotó akarat egységét csak oly embercsoportban tételezhetjük fel, amely nyelvben egységes, azonos erkölcsi felfogású és ugyanazon mítosznak hódol. Ha a vezető nép mellett egy másik is érvényesítheti szellemét, ez már megszünteti az állam nemzeti egységét és az államot nemzetek szövetségére bontja fel.

*

Ezzel a felfogással szembeállítható az az álláspont, amely ugyan szintén elismeri a politikai nemzetfogalomnak analógia alapján az etnikaiból való

¹ Berezowski 3 (113).

² Wundt 58.

³ Fels 135.

⁴Glungler 191.

származását – hiszen a nemzet, natio szó terminológiája is utal a leszármazás gondolatára, amely szublimált formában a nép fogalmában is él – s azt a tényt is, hogy az államok s a nemzetállamok kialakulásának is az emberiségnek népekre válása vetette meg az alapját, mégis különbséget tesz az emberek természetes adottság szerinti és államalkotó akarata szerinti csoportosulása között.

A természetes kialakulás történeti folyamatában tagadhatatlan a népi erők prioritása, de e felfogás szerint ez a természetes prioritás nem logikai szükség-szerűséggel kapcsolja egybe a népet és az államot és azokban a későbbi történeti korokban, amelyekben már több népből álló államok alakultak, nem lát okvetlenül beteges aberrációt. Ez a felfogás nem fogadja el az előbbi felfogás determinizmusát, lényeges logikai különbséget lát a természetes és az államalkotó csoportosulás, az etnográfia és a politika között.

A nemzetfogalom itt is szerepel, de helyesebbnek látszik ebben elsősorban nem államtani fogalmat látni, hanem a természetes úton kialakult nép fejlődésének ama legmagasabb fokát, amelyben a nép különálló népiségének tudatára jut s azt öntudatos akarattal akarja is minden akadállyal szemben érvényre juttatni. Nemzetté lesz a kultúrnép, amely önmagában amorf, az által, hogy összetartozási tudatát politikai akarattá fejleszti – mondja Heller,¹ aki azonban a «politikai» fogalmát nyilván

¹ Heller 161.

csak a közös akaratban s nem az államalkotásban látja, mert tüstént hozzáteszi, hogy ennek a politikai akaratnak egyáltalában nem kell egy közös államban való egyesülésre irányulnia. Így lehetséges, hogy egy nemzeti kisebbségnél, amely egy államon belül egy párt, vagy kulturális szövetség politikai egységében egyesül, hiányozhatik minden irredenta szándék. Az az elhatározás, hogy valaki hű maradjon népi eredetéhez, teljes mértékben összeegyeztethető azon állam iránti lojalitással, amelynek az egyén polgára, mondja Heyking.¹ Hogy tehát egy nép a maga népi karakterét öntudatos akarattal csakis úgy tudná kifejezni, hogy saját különálló állammal rendelkezék, hogy egy államszervezet csakis egy népnek karakterét viselheti magán, e felfogás szerint lehet koreszme, a történelem egy-egy időszakában elfogadott álláspont, amely alól gyakorlatilag, a többségi felfogás elnyomó ereje következtében az ellenkező álláspont hívei sem vonhatják ki magukat, de hogy ez az államtannak alapvető időtálló axiómája legyen, ezt nem ismeri el.

A jelenlegi felfogást összeveti a múlttal² és utal arra, hogy valamikor az államról vallott általános nézet elképzelhetetlennek tartotta a normális államéletet a vallások többsége mellett. Minden felekezet az állam első kötelességének tartotta legalább is a saját világnézetének hivatalos hatalommal való érvényesítését, de legtöbbször a szélső felfogás érvé-

¹ Heyking 120.

² V. ö. Larsson 112, id Kjellén 121.

nyesült és egyenesen az ellenkező felfogásúaknak véres eszközökkel való kiirtására vezetett. A ma érvényesülő felfogás a nemzetiben nyilvánuló népszellemet helyezi a vallás helyére és ugyanúgy cselekszik. A civilizált államokban elképzelhetetlen, hogy az állami berendezkedéssel közvetlen összefüggésben nem lévő dogmatikai vélemény miatt bárki is karhatalommal támogatott inkvizíció elé kerüljön,¹ vagy szentmisehallgatásért, gyónásért halállal lakoljon, mint egykor a művelt nyugat államaiban, de annál inkább emelkednek «politikai» jelentőségre az útjelzőtáblák betűtípusa, vagy helyesírása, állomásnevek² és bélyegfeliratok, mint amelyekben a jelenleg uralkodó felfogás a népi génusz kibontakozásának elengedhetetlen előfeltételét látja és boldog, ha statisztikai hamisítások alapján a kisebbségi nyelvű utcanevet a sarokházak falairól leverheti.³ A kultúrháborút maga után vonó politikai háború, ez a mi időnk találmánya, amely különös helyet biztosít neki az emberiség erkölcstörténetében.⁴ Ma valóban ez a helyzet, de hogy ennek szükségképpen mindenkor így kellene lennie, hogy itt alapvető államtudományi elvek érvényesüléséről van szó, ezt úgy érezzük, még sem lehet állítani.

Az állammal foglalkozó tudományok síkján «a

¹ V. ö. A. Weber 151.

² «Ahol még a pályaudvari székeknek is az uralkodó népszellemét kell lehelniük», mondja gúnyosan Stavenhagen (187).

³ Mint annak idején Barcelonában, l. Breiz Atao 1929 április 14. sz.

⁴ Benda, Trahison 33.

nemzet alapjában és elsősorban területi és hatalmi (szuverenitási, jogrendi) alapokon nyugvó politikai egység, amely az állam személyi szubsztratuma» – szögezi le feltétlenül helyesen Tomcsányi.¹ A közhasználatban azonban kétségtelenül a természetes úton kialakult emberközösségnek, a népnek legmagasabb fokát illeti meg ez a terminus, etnikai individuumra utal,² történelmileg kialakult szellemi kulturális közösséget jelöl.³ Azt a népet nevezzük így, amely öntudatra ébredt és önlényét öntudatos akarattal valóban érvényesíteni is akarja. A nemzet fokozathoz tehát természetes etnikai értelemben is szükséges az öntudat és akarat tényének felmerülése, ehhez már nem elég az, hogy a népi szellem a nép tagjaiban érvényesüljön, vagy bennük csak öntudatlan érzelem legyen, hanem kell, hogy közöttük annak tudata is kialakuljon, hogy ehhez a néphez tartoznak.⁴ Ha eltökélt szándékkal fenn is akarják tartani népiségüket minden körülmények között, akkor ez a nép már valóban megérdemli a nemzet nevet, függetlenül attól, vajjon sikerült-e államot⁵ alkotnia, így reá nézve a rangosabb cím mellőzése, a nemzet helyett a nép szó használata, különösen ha szándékkal történik, feltétlenül sértő. Az ókor legnemesebb nemzete, a hellén sohasem jutott el az egységes álla-

¹ Tomcsányi közj. 297.

² K. jellén 103.

³ Csekey, Faj és nemzet 13.

⁴ V. ö. K. jellén 113/114, Messineo (ísm. Forum 1943. X. sz. 200.).

⁵ V. ö. Messineo (ísm. u. o.).

mig.¹ Nehezen állítható mégis, hogy az államalkotó bolíviai nemzet többlet adott volna az emberiségnek.

A nemzet ezek szerint valóban azonos magatartást tételez fel az egyes embernél, akár a legmagasabb fokra emelkedett népnek fogalmát jelöljük meg vele, akár oly embercsoportot értünk rajta, amely tagjainak egybehangzó pozitív akaratával államot alkot, de e magatartás tárgyát illetően mégis különbséget kell látnunk az etnográfiai és politikai nemzetfogalom között.

A nemzetfogalom u. i. – mint éppen értelmezésének sokfélesége bizonyítja – végeredményben nem jelent határozott tartalmat. Haleckinek igen helyes meghatározása szerint nemzet oly emberek csoportja, akik közösen bírják a társas élet néhány legfontosabb vonását és ugyanezen viszony alapján öntudatosan különböztetik meg magukat más hasonló csoportoktól. Az állam – teszi hozzá Halecki² – nem elmaradhatatlan, de nem is elégséges kelléke a nemzetnek.

A nemzetfogalom legmélyebb alapja tehát több ember azonos magatartására utal, és pedig *öntudatos* ragaszkodásra valamely *közös értékhez*. Ez az öntudatos ragaszkodás az etnikai és politikai nemzetfogalomnál egyaránt megvan, de ennek a ragaszkodásnak a tárgya fogalmilag már nem azonos mindkét esetben.

A nemzet szó egyformán jelöli azt az ember-

¹ Kirchhof 52.

² Halecki, 1. Vaussard 306, hasonlóan Häuser 2.

csoportot, amelynek tagjai öntudatosan ragaszkodnak népi egyéniségükhöz és azt, amely öntudatosan ragaszkodik a maga alkotta államhoz. A terminológia azonossága tehát részben fogalmi azonosságot is jelent: mindkét esetben arról van szó, hogy emberek csoportja tudatos akarattal értékeli a közösséget. De ez a részbeni fogalmi azonosság könnyen a teljes általánosítást vonhatja maga után, mint Kjellénél, aki az általános politika első fejezetének egyenesen az etnográfiát tartja,¹ vagy Glunglernál, aki szerint az etnológia, a népismerettan egyenesen alaptudománya² az államtanak. A közösséghez való ragaszkodás azonos ténye mellett a közösségen értendő tárgyak (népiség-államiság) különbözősége könnyen elmosódik. Pedig csak a helyes megkülönböztetés teszi érthetővé azt a paradoxonnak látszó mégis helyes megállapítást, amelyet Akzin³ állít fel: «Nagyon könnyen lehetséges, hogy nemzeti öntudattal állunk szemben még akkor is, ha a nemzet tényleges léte kétséges».

Elősegíti a terminológiai azonosságon alapuló fogalmi azonosítást az a körülmény is, hogy a részbeni fogalmi azonosság mellett a nemzet politikai fogalmának kifejlődése feltételezte a nemzet természetes fogalmát s a gyakorlati életben, a történelmi fejlődés során a kettő egymással valóban össze is esik az esetek túlnyomó részében, a reális,

¹ Kjellén 103.

« Glungler 203.

⁸ Akzin 16.

fizikai disztinkció helyett csak a *distinctio rationis* esetével állunk szemben. Hiszen azt nem lehet tagadni, hogy az államok kialakulásához, hogy miért éppen ez vagy az az embercsoport tömörül egy államba, a nép természetes közössége adja meg a kiinduló pontot, alapot.¹ Ha az államba való tömörülésre más ok nem is játszik közre, a természetes közösségnek valamilyen alakja mindig jelen van és önként kínálkozik az állami szervezet alapjául. Még a hódító magánúr is valamely meghatározott népi testre alapítja uralmát, mint természetes adottságra, legalább is kezdetben. Annál inkább valószínű a természetes alap ott, ahol nemzeti jellegű államalakulásról van szó. Valóban: «Az állam legegyszerűbb megjelenési formája egyetlen népnek egységgé való összefogása egy egységes államban».² Az államalkotó népcsoportnak nemzet elnevezése is azon alapszik, hogy az államalkotó nemzetek túlnyomó többsége valamely nemzettel emelkedett népből alakult s erről a népi alapú nemzetről vittük át³ a nemzet megjelölést annak politikai fogalmára. A részbeni fogalmi és a konkrét esetek legtöbbszörében való reális azonosság ad alapot per analogiam az államalkotó emberi közösségnek a nemzet szóval való megnevezésére.

De éppen a két fogalomnak azonos elnevezése és benső rokonsága teszi szükségessé a természetes

¹ Még Svájc megalapítói is eredetileg tulajdonképpen éppen nemetségük jogaiért, a Reichsunmittelbarkeitért küzdöttek.

² Glungler 262.

³ V. ö. Kampe 37. jegyz.

közösségi (etnikai) és politikai fogalmaknak egymástól való éles elhatárolását.¹ A nép fogalmánál ez kevésbé fontos, mert a nép politikai fogalma éppen a politikai közömbösséget fejezi ki, így itt nem okoz nagyobb nehézséget a politikai és etnikai szempontok összezavarása. A nemzet «lényegesen különböző» etnikai és politikai fogalmának azonosítása azonban «zsákutcába»² vezet és beláthatatlan rombolást vihet véghez oly területen, ahol a két fogalom azonosítása a békés fejlődés követelményeivel ellentétben áll.

Csak a helyes disztinkcióval magyarázható meg az a tény, hogy valaki egyszerre két nemzethez tartozék, mint például a svájci.³ Seipel is hangsúlyozza, Herrnrittre hivatkozva, hogy a nemzetfogalom meghatározásának nagy különbségei nem annyira a vélemények, mint az álláspontok különbözőségeire vezetendők vissza.⁴ – Ha tehát az álláspontokat (etnika-politika) jól határozzuk meg, elkerüljük a kontroverziák főforrását. Amonn (etnikai értelemben vett) nemzeti és állami érzés között különböztet.⁵ Ez azonban nem kielégítő, mivel az állami érzés még nem okvetlenül a nemzeti jellegnek megfelelő érzés, lehet egyszerűen annak passzív tudata is, hogy valaki valamely állam alattvalója. A politikai nemzet fogalma tehát nem

¹ V. ö. Heyking 11.

² U. o. 62.

³ Neumann 90.

⁴ Seipel 40.

⁵ Amonn 5.

tautológia és igen helyesen jegyzi meg Egyed, hogy ez a kifejezés sok félreértést oszthat el.¹

A tételes magyar közjog is ezen az állásponton áll, amikor a politikai testen belül lehetők tartja az etnikai különbséget, lehetőséget adva arra, hogy nem magyar népiségű állampolgárok népiségükhöz ragaszkodva is bekapcsolódhassanak a magyar állam fenntartására irányuló aktív akarat közösségébe, a nélkül tehát, hogy ez által magyarokká kellene lenniök népi értelemben is, sőt a nélkül, hogy ezzel a magyarság befogadná őket a maga népi közösségébe. Az 1868: XL IV. t.-c. 1. §-a tehát, amely szeiint «Magyai ország összes honpolgárai az alkotmány alapelvei szerint is politikai tekintetben egy nemzetet képeznek, az oszthatlan egységes magyar nemzetet, melynek a hon minden polgára, bármely nemzetiséghez tartozzék is, egyenjogú tagja», az etnikumot a politikumtól elválasztva módot ad arra, hogy heterogén népi elemek saját egyéniségük feladása nélkül is csatlakozhassanak azokhoz a politikai célkitűzésekhez, amelyeket a magyarság népi fennállásának biztosítása követel meg. Külföldön a brit birodalom politikai megalapozásának eszmevilágában találunk hasonló gondolatra. «The people of Great Britain – fejezi ki ezt világosan egy angolul író, de nem angol nemzetiségű² szerző – are a nation including three nationalities: English, Scotch and Welsh, which are parts of a larger British Nation.»

¹ Egyed, Polit, népi nemz. 13 és Kath. Szemle 1938. évf. 324. 1.

² Joseph B. 23.

14. §. *A determinizmus kérdése.*

Az etnikai és politikai szempontok fogalmi elhatárolása határozott állásfoglalást jelent ama felfogással szemben, amely az emberi csoportosulások között a faji közösségtől felfelé haladva az államalkotásig bizonyos értékrangsorot fogad el.¹ Ezek szerint: nyers vérségi kötelék, népfaj, szellemibb jelleggel «mély kultúrával» nép, öntudatos kultúrával kultúrnemzet vagy nemzetiség, végül az államalkotó nemzet, egy-egy lényegében azonos közösség emelkedésének különböző állomásai volnának, amin az sem változtat, ha némi terminológiai eltéréssel a lépcső egyes fokozatait más névvel jelöljük. Nem az a lényeges u. i. e felfogásban, hogy az államalkotásig el nem jutott népet milyen névvel illetjük, hanem az, hogy ez a felfogás nem tekinti a politikumot sajátos területnek, hanem azt az etnikum, a természetesen adott életközösség magasabb fokának tartja. Ebben pedig éppen úgy bennfoglaltatik a politikum nélküli népiség leértékelése, mint a politikumnak az etnikum általi determinálása.

Láttuk, hogy már maguknak a természetes adottságok közösségének világában, az etnika körében

¹ Pl. Glungler (223), aki szerint a fokok: nép, természetes és kulturális együtteshez fűződő élményközösség – nemzet, akaratközösség – állam, cselekvési közösség vagy más felfogás, amely ugyan szétválasztja a kulturális és politikai nemzet fogalmát, azonban a kultúrnemzet öntudatosulásának mérvét összekötetésbe hozza a nemzeti államért való harccal (mint Fichtére hivatkozva Kirchof teszi, 10).

maradva is szembe lehetett állítani azokat a felfogásokat, amelyek a magasabb, öntudatosabb, szellemibb közösségeket az alapul szolgáló fiziológiai-biológiai kötöttségek által megkötöttnek tekintették, mint például a mai német felfogás, illetve merőben választáson alapuló teljesen szabadon elfogadott együttesben vélték felismerni, amint ezt szélső fogalmazásban Joó Tibornál láttuk. A valószínű megoldás itt is az, amely a fiziológiai alapok eredeti elindító szerepét elismeri, de a későbbi fejlődés folyamán, a szellem uralmának kibontakozásával lehetőnek tartja adott esetben az eltérést a fiziológiai és biológiai alaptól.

A mi szempontunkból, az államtan szempontjából az adottságok világán belüli determináltság kérdése, a fajiságnak a kultúrközösségek létrehozására gyakorolt hatása, az etnikai nemzet kialakulását befolyásoló ereje másodrendű jelentőségű. Amidőn az etnikai szubjektumoknak a nemzetállamhoz való viszonyát vizsgáljuk, tulajdonképpen máris népi nemzeteket láttunk magunk előtt. Öntudatlan etnikumoknál, kulturális közösségeknél az államhoz való viszony értékelése sem nem tudatos, sem nem kérdéses. Az etnosz viszonyát vizsgálva a polishoz, máris az etnosznak azt a magas fokát tartottuk szem előtt, amely megérdemli a nemzet nevet, amely azonban a polis szempontjából éppen olyan adottság, mint akár a merő vérségi kötelék, függetlenül attól, hogy a benne megjelenő kulturális adottságok függenek-e a faji adottságoktól, vagy szabad emberi alkotások.

A politikai közösség determináltságának problémája nem azon dől el, hogy a szellemi adottságoknak tagjaik öntudatában is értékelt közösségei, az etnikai, vagy kultúrnemzetek, létükben kötve vannak-e a vérségi kiindulóponthoz, vagy sem. A kérdés az, hogy a politikai értelemben vett nemzetet határozza-e meg feltétlen szükségszerűséggel az etnikum oldaláról nézett (kultur-) nemzet (amelynek kiteljesedése viszont politikai erő nélkül nem képzelhető), vagy pedig lehetőknek tartjuk-e az etnikai alaptól független államalkotó nemzetalakulást is.

Felfogásunk az, hogy ahogyan a fiziológiai életközösség a konkrét életben kiindulópontja a szellemi közösségek kialakulásának, ugyanígy járul hozzá a szellemi közösség, az etnikai nemzet is az államalkotó nemzeti közösségek kialakulásához, de ahogy a szellemi közösség nem függ okvetlenül, feltétlen szükségszerűséggel a fiziológiai kapcsolatoktól, époly mértékben válhatik el a politikai közösség az etnikai nemzetektől s ha gyakorlatilag legtöbbször rájuk is épül, logikailag akkor is független tőlük. Az adottságok közössége, akár materiális, akár spirituális adottságok legyenek azok, amelyek az embert tőle független erővel egyesítik, másrészt a szabad akaratlan alkotott közösség, az államalapító politikai nemzet, két külön fogalom. Az előbbinél a közösség léte akaratától független, az egyén passzíve áll vele szemben még akkor is, ha tudatosan elfogadja, vállalja s aktíve továbbfejleszti ezt a közös adottságot, utóbbinál viszont a saját aktív akaratával alkotja

meg a közösséget, ha mindjárt akaratának kialakításánál hallgat is valamely motívumra. Ott a meglévő közös adottsághoz kapcsolódik az akarat, itt az akarat tényéhez kapcsolódik a közösség.

Bernatzik¹ még a kultúrközösséghez való tartozást is egyéni akaratától teszi függővé. Ez azonban nyilvánvalóan nem helyes. Neveltetésének körülményeit az ember akaratával nem változtathatja meg. A rokonszenv valamely nép kultúrája iránt még nem jelenti azt, hogy valaki annak valóban részese is. Lehet szabad elhatározásból lassan átfejlődni, átnevelődni egy más kultúrközösségbe, de az akarat ténye önmagában véve még nem elegendő s lehet, hogy a legjobb akarat mellett sem sikerül. A népi hovatartozás megállapításánál az adottságok determináltságát hirdető Bleyer Jakab után induló Stavenhagen² is az egyéni kijelentést tartja ugyan a tapasztalatok alapján még mindig a népi hovatartozás végső kritériumának kétséges esetben, de csak deklaratív, nem konstitutív értelemben.

Ezzel szemben a politikai nemzetegész az akaratral együtt születik.

Az emberi akaratból születő állami rend s a kulturális adottságokon épülő népnemzet nem azonos kategóriák.³ «Staat und Nation sind die Endglieder zweier ganz verschiedener Entwicklungsreihen» szögezi le

¹ Bernatzik Ausg. 32.

² Stavenhagen 97.

³ V. ö. Messineo helyes felfogásával (ism. Forum 1943. X. sz. 200. 1.).

Seipel,¹ ki szerint ezért például (a nála kulturális értelmű) nemzetek háborújáról sem lehet beszélni.² A nemzet kulturális és állami fogalmának szétválasztását maga az élet követeli meg. Kultúrnemzet és államnemzet nem tudományos kategóriák, hanem életadta alakulatok«Formen des Lebens»,mint mondja Stavenhagen.³

15. §. A fogalmak keveredésének alapjai az adott történelmi helyzetben és koreszmében.

Az etnikum és a politikum ma uralkodó összezavarása részben az adott történelmi helyzet önkéntelen eredménye, részben az adott történelmi helyzetből magyarázható tudatos állásfoglalás.

Az önkéntelen fogalomkeverés onnan eredt, hogy a modern politikai fogalmak kialakulása oly nemzeti államok keretében történt meg, amelyekben az állam népeisége és az etnikum – elenyésző kivétellel – valóban összeesett. A francia forradalom lényege a politikai hatalomnak a magánúrtól a körülötte kifejlődött nemzet kezébe való átvétele volt, az egyéni szabadságból a nemzeti önrendelkezés kikövetkeztetése.⁴ Az államnak addig passzív szerepre kárhoztatott, de iránta aktív érdeklődést mutató népeisége népi szerepével be nem érve kikényszerítette nemzetté válását. A nemzetfogalom innen

¹ Seipel 165.

² U. o.

³ Stavenhagen 2, v. ö. Mathys Jolies 21 is.

⁴ V. ö. Wolzendorff 13.

indult el világhódító útjára, jelentve mindenekelőtt a hatalom átvételét a feudális úr kezéből a politikailag érett alattvalók kezébe.

Ez a francia nemzet azonban – bár vérségi eredetre nézve erősen heterogén volt – ekkor már kulturális adottságaiban s az ösztönös reakciók népi világában is nagyban-egészben egységes volt. Ha nem is áll Európának egészére – mint Huizinga¹ mondja -, de itt valóban igaz, «hogy az állam volt az elsődleges, míg a nemzet a mindenkori élet-körülményekhez alkalmazkodva az állam keretén belül fejlődött» – akár etnikai, akár politikai szempontból nézzük a nemzetfogalmat. Tény az, hogy «Franciaországban, ámbár a forradalom idejében a népességnek még $\frac{1}{4}$ -e nem tudott franciául, állam-nemzet a politikai dolgok iránt érdeklődő emberek értelmében és kultúr-nemzet (Meinecke értelmében) körülbelül egyek voltak.»² Már akkor is, sőt még inkább mint ma, valóság volt az, amit a neves francia író Giraudoux így fejezett ki: «Eredetükben annyi a távolság egy auvergnei és egy baszk, egy limogesi és egy breton között, mint egy spanyol és szláv... között, de az oltás kivirágzásaként valamennyi nemzet szívből és szellemből – az ember és a polgár minden reflexe nálunk azonosan ugyanaz».³⁻⁴ A fel-

¹ Huizinga 56.

² Raschhofer 13.

³ Figaro 1939 november 11.

⁴ Mégis helyesen látta a német Bruns, hogy az állam és nemzet dogmatikus azonosítása itt is veszélyeket fog felidézni a heterogén népcsoportok körében ugyanakkor, amikor a sza-

tétlen összetartozás akarata s a kulturális és népközösség vállalása tehát itt nem látszott két különböző dolognak. A szélesebb társadalmi rétegek öntudatosulásának folyamata az állam tényét és a népi adottságok tényét összhangban találta.

Másképpen állott azonban a helyzet ott, ahol állam és etnikum nem estek össze.

A Luther és Dante nyelvében közös kulturális nevezőre hozott s a középkori, illetve ókori római birodalomban politikai hagyományt látó német és olasz nép politikailag teljesen szétszakadva élt a meglévő államok passzív alattvalójaképpen. Tőlük keletre viszont etnikai tarkaságban élő erős államok keletkeztek. A francia forradalom eszmevilága itt is széles rétegek öntudatosulására vezetett, de ezek – nem úgy mint Franciaországban – közömbösen állottak a fennálló államokkal szemben, vagy legfeljebb passzív lojalitást éreztek iránta a nélkül, hogy államukat saját ügyüknek tekintették volna.

Ahol az államot a politikába hirtelen betörő új rétegek magukénak érezhették, ott heterogén etnikum mellett sem változott ennek következtében az állami akarat. Így Svájcban, ahol az államiság korábban is népi mozgalom hatása alatt alakult ki. Egyebütt azonban törés következett be; nemcsak az állam-nemzet alanyában, mint Franciaországban (magánul helyett nemzet), hanem tárgyában is.¹ Az új rétegek

badabb felfogású angol politikának sikerült a nemzetkulturális és politikai kérdéseket szerencsés kézzel szétválasztani. Bruns 7.

¹ V. ö. Raschhof er 15.

új motívumok után néztek, a meg nem értett történeti keretek helyett új indítóokot kerestek. S ezt meg is találták a Herder hirdette népiségben, azokban a közös adottságokban, amelyek mint kész tények állanak rendelkezésre a közösséget alkotni kívánó emberi akarat motiválására. Megtalálták pedig a polgári osztályok a magas kultúra, a népi rétegek s a feljük fordult¹ romantikus áramlat viszont a mélykultúra közösségében. Ez válik a modern állam legitimációjává.² Ez az áramlat a nacionalizmus, amely Nyugat politikai berendezéseiben csak belső zavart okozott, tőle keletre azonban alapjában rengette meg az állami rendet. A nemzeti elv uralomrajutása közepén apróbb államok egyesítésére, keletebbre a fennálló államkeretek szétrombolására vezetett. Az új rétegek betörése a politikába mintegy tabula rasát hozott létre, visszatérést a primitív elinduláshoz s az ősidők vad fajszellemét idézte fel újra, amelyben az ösztönös adottságok határozzák meg a politikai kereteket. A nemzetiség válik az államalkotás egyedüli alapjává,³ annál inkább, mivel a koráramlat a vallás korábbi központi jelentőségét is háttérbe szorította.⁴

Azoknak tehát, akik államalkotó szubjektív felfogásuk döntő mozzanatául a népiséget fogadták el, abban a küzdelemben, amelyet felfogásuk diadaláért folytattak, kedvező fegyver volt felfogásuknak nem

¹ V. ö. Komis II. 339.

² V. ö. Ziegler 54.

³ V. ö. Seipel 13.

⁴ Asztalos 13.

szubjektív nézet, hanem objektív igazságkénti, nem saját akaratok motívuma, hanem változhatatlan objektív világtrend követelményekénti beállítása. így a szétszórt és öntudatlan népiségnek egy öntudatos politikai testté való egyesítésére irányuló vágyuk nem szubjektív célkitűzés, hanem az eszményi igazság érdekében folyó törekvésnéként tűnhetett fel. Itt tehát céltudatos a két elv, etnikum és politika szükségszerű kapcsolatának hirdetése oly értelemben, hogy a kulturális közösségnek politikai testté kell változnia. «Unser Vaterland... lebt in uns, wir stellen es dar, mögen wir wollen oder nicht» - mondja Ranke.¹

Másrészt azonban a nemzetiségi elv folytán veszélyeztetett államok részéről is megindult a determinizmus elismerése, a két elv egybekapcsolása, persze ellenkező előjellel. E szerint az állami közöséget kell egyetlen népi tartalommal kitölteni. Különösen ott kísértett ez az elv, ahol az állam már maga is a modern nemzetiségi elvnek köszönhette létét, vagy nemzeti öntudatának újjáéledését. A modern nemzetállam szándékosan zavarja össze a két fogalmat – vádolja Heyking.² A francia példa,³ ahol a politikai és kulturális értelemben vett nemzetfogalmak egymást teljesen fedni látszottak, egyaránt lelkesítette a politikai síkra «emelkedni» akaró kultúr-nemzetet, mint az egységes népi alapra szert tenni

¹ Ranke 326, id. Gasparian 20, v. ö. Meinecke 290, Krisztics I. 77.

² Heyking 119.

³ V. ö. Junghann 15.

akaró politikai közösségeket, amelyek viszont a politikával kívánták befolyásolni a népi hovatartozást.

Míg tehát ott, ahol az etnikai-kulturális közösség az állami közösséggel összeesett mint nyugaton, a fogalmak öntudatlanul keveredtek, addig ott, ahol a kettő nem vágott össze, céltudatos azonosítás következik be. Az azonosítás ténye azonban végeredményben itt is, ott is megvolt. A néptől független politikai magatartás egyik koncepcióban sem érvényesül.

A politikai irodalom kedvenc témája a francia és német felfogás szembeállítását egymással a nemzetfogalom determináltsága szempontjából. Valójában azonban egyik sem emancipálja a politikumot az etnikumtól, sem az etnikumot a politikumtól.

A francia nemzetértelmezés csak az etnikumon belül veti el a determináltságot. Lehetségesnek tartja a verség szerinti népfajjal szemben egy más kultúrkörbe való áthasonulást, de hogy a politikumot ne determinálja a kultúrkörhöz való tartozás, azt ez a felfogás sem tanítja. A különbség csak az, hogy míg a német felfogás a népiséget tartja változhatatlan adottságnak, addig a franciának nevezett koncepció változtathatónak tartja a népiséget, de a politikának az etnikumtól való függését nem. A francia értelmezésben tehát a népnemzeti hovatartozás valóban nem determinált, a politikumot azonban mégis csak determinálja az etnikum. Legfeljebb az etnikumról vallott vélemény tart szem előtt a vérségen felülemelkedő szellemibb szempontot.

Maga az a tény, hogy a két felfogást, mint a politikai és népi nemzetfogalmat szeretik szembeállítani, mutatja, hogy egyik felfogás sem függetleníti egymástól a két fogalmat, hanem mindegyiknek hívei a másik érvényesülési terét kívánják a maguk értékelésében magasabban álló közösség érdekében kihasználni. Nem is tudományos vitáról van itt szó, hanem gyakorlati törekvések elméleti lecsapódásáról, két politikai helyzetnek s ugyanakkor két népieleknek mérkőzéséről.

Amott kifejlődött tudatos nemzetegység ugyanakkor faji adottságok romjain¹ egygé olvadt hódító erejű kultúra, racionalista életfelfogás, amely kulturális téren is lehetőnek tartja az adottságoktól független szabad kapcsolódást, feledve, hogy ezt a szabad csatlakozásra készítő hódító erejét évezredes, páratlanul elmélyült társadalmi fejlődésnek köszönheti, amelyet a szerencsés politikai fejlődés tett lehetővé. A primátus az államé, de mindkét szempontból kész nemzet áll előttünk. Ezzel a kész nazzetzel a XIX. században egy Nation im Werden² állott szemben. A korszak kezdetén teljesen elveszett politikai öntudat éled fel Fichte beszédeiben. Ugyanakkor azonban ott áll a vérségi kapcsolat, közös nyelv, hasonló gondolkodásmód, a nép, mint organisch gewachsene Wesenheit, selbstverständlich vorhandene Einheit³ s a germán népszellem ősi

¹ V. ö. Breiz Atao 1932 december 11.

² V. ö. Scuria 40.

³ Huber Ernst Rudolf 6 (14).

tisztelete a vadul nőtt, organikusan fejlődött természet iránt¹ szemben a latin népek mesterkélttségével, az akarat meghajlása a természetes adottság előtt. «... die Bildung von Volkstum bleibt jedem willkürlichen mechanistischen Eingriff entzogen. Darum ist es gerechtfertigt, den Volkstumsbegriff als politischen Ursprungsbegriff in Anspruch zu nehmen nach dessen Bewertung sich weiterhin das kulturelle und politische Leben beurteilt» – halljuk a német népi gondolat egy modern képviselőjétől² teljesen világosan ezt a felfogást, amely valóban meg is felelt a német egység érdekeinek. Az Eris almája tulajdonképpen Elzász-Lotharingia, amely öntudatban francia, népileg teljesen német, de kultúrájában is Párizs felé fordul s öntudata pusztán népi szempontból is csekély.

Amíg tehát német oldalon a tagadhatatlan népi azonosság legitimálja Elzász visszacsatolását a német birodalomhoz, Renan Qu'est ce qu'une nation-jában³ vádat emel ama felfogás ellen, amely a fajt s a nemzetet összezavarja vagy Michelet⁴ fölényes kijelentését halljuk a keleti szomszédal szemben: Franciaország nem faj mint Németország, Franciaország nemzet. Laveleye⁵ szerint az etnográfiai nemzetiségek felett vannak a politikai, úgyszólván mondhatnánk, szabad nemzetiségek, melyeknek gyökere a szabadság szeretete, egy dicső múlt tisztelete, az érdekezos-

¹ V. ö. Hofmann 8.

² L. Johannet 224.

³ Walz 24 (94).

⁴ L. u. o. 227.

⁵ 2. 1.

ság, az erkölcsöknek, ideáknak, mindannak hasonlósága, ami az intellektuális életet teszi. Látjuk tehát, hogy a szabad választás és a determinizmus közötti különböztetés még mindig nem helyezi a két fogalmat, úgy ahogyan a precíz fogalomalkotás megkívánná, két külön, párhuzamos síkra. A politikai nemzetfogalom itt is csak annyit jelent, hogy a vérségtől független, de meghatározása mégsem magának az államnak fogalmából kap levezetést, hanem a szellemi élet adottságait állítja csak szembe a fajiséggel. Ugyanazon jelenség kap mindkét oldalon, német és francia részről egyaránt szubjektív magyarázatot, holott itt két tudományos kategóriát kellene elhatárolni.

Az elválasztás az adottságok s az akarat létrehozta közösség fogalma között szintén származhatott adott történelmi helyzetből, vagy céltudatos program megvalósítása érdekében.

öntudatlan, önként adódó volt a két fogalom szétválasztása ott, ahol az állam a legszélesebb körök számára is érthető motívumok közvetítésével, de a kulturális-etnikai összefüggésekre való minden tekintet nélkül jött létre, így Svájcban. Itt tehát a probléma éppen úgy nem merülhetett fel, mint azokban az országokban, ahol a két fogalom reálisan összeesett. Még ma is, ha a svájci államtani gondolkozás észreveszi az ország több népből álló voltát, ennek tárgyalása sohasem belső szükségességből vetődik a felszínre, hanem mint idegen felfogással szembeni állásfoglalás. Etnikum és politikum különbözősége a svájci ember szemében magától értetődő.

A tudatos szétválasztás egyrészt olyan történeti környezetet kívánt, ahol a népek szinbiozisa elháríthatatlan adottságként jelentkezett, másrészt az adottságok felismeréséhez s a következmények levonásához megvolt a szükséges higgadtság és belátás, így a kiegyezést létrehozó időknek nehéz körülmények között megedzett magyar államférfiai emlétek törvénné a disztinkciót az 1868: XLIV. t.-c. fentebb idézett 1. §-ában. Keleti Károly *Qu'est ce que la nationalité?*-jában tisztán látja ennek rendkívül nagy jelentőségét. Tudatosan vallja ezt a megoldást, amely szerinte a francia és német felfogások ellentéteit is kiküszöbölné s amelyet speciális magyar tapasztalatnak mond, amelyet különleges körülmények tettek szükségessé. A programkitűzés rendkívüli horderején az sem változtat, hogy a közvélemény mindkét oldalon továbbra is kitarzott a két fogalomkör idegen mintájú összekapcsolásán. A szétválasztás volt az igen magas színvonalú német kisebbségi irodalom vezérgondolata is a versaillesi elnyomatás éveiben. Még korábbi tudatos képviselője a sok népet magábafoglaló régi Ausztriának utolsó perceiben magasabb eszményt adni s a szét húzó nemzeteket összefogni akaró Seipel.

A két nemzetfogalomnak elválasztása tudományos téren mégis mindinkább tudatossá válik, főleg az angol és francia irodalomban. Végeredményben azonban tudományos téren a német felfogás sem ellenkezik vele, amely a nép primátusát nem az általános államtan, hanem kizárólag a *saját* szubjektív felfogása szempontjából tekinti alapvető axiómának.

Gyakorlatilag ezzel szemben tovább tart a két szempont összekapcsolása, maga után vonva egyrészt az egymásbafonódó népek politikai kérdéseinek megoldhatatlanságát, másrészt a kulturális élet és a népi értékek elpolitizálását. Az emberi kultúra sorsát illetőleg veszedelmes az analógia azokhoz a történeti áramlatokhoz, amelyek a transcendentális igazságok védelmének címén dúlták fel a politikai egyensúlyt a vallásháborúk borzalmaiban, végeredményben azonban a vallás benső erejének az állami gyámkodás alatti elcsenevészesedéséhez vezettek.

Kétségtelen, hogy a politikai és etnikai nemzetfogalmat szétválasztani kívánó álláspont hívei sem különbösek gyakorlati politikai célkitűzések iránt. Ez az álláspont azonban pusztán létezésével igazolja tudományos jogosultságát. Ha ugyanis egyáltalában vannak olyanok, akiknek lelki világában a politikum és etnikum különbözik, akkor ennek lehetősége már e felfogásuk tényével kellő bizonyítékot kapott (amit azonban nem egy államképlet is bizonyít). Hiszen ez a felfogás nem azt cáfolja, hogy az etnikum és politikum az aktualitások világában nem forrhat össze, hanem csak azt, hogy legalább potenciálisan lehetséges a szétválasztás s benne nincs ellenmondás. Mivel pedig a politikai tudomány nem egy kor pillanatnyilag érvényesülő tendenciáit igyekszik leszögezni, hanem általános törvények tudatossá tételén dolgozik, a két fogalmat a leghatározottabban szét kellett választanunk.

2. Az állameszme.

16. §. *Az állameszme politikai jelentősége.*

Nem látszik tehát helyesnek, hogy az állam létének alapját valamely más adottságból vezessük le, mint éppen magának az államnak a fogalmából, amely személyek között a felettük kialakuló főhatalomban nyilvánuló személyes egységet jelenti. A főhatalom létét az emberek csoportja felett valóban minden államelmélet, az államról szóló minden vélekedés elismeri.

Ez azonban nem jelenti azt, hogy amikor az állam lényegét, a népesség és állam alapvető viszonylehetőségeit megállapítottuk, fel ne tegyük a kérdést, mi az oka annak, hogy államok keletkeznek. És erre a távolabbi okot az emberi természetben, az ember személyiségében, de egyúttal társaséletre való rendeltetésében találtuk meg. A legelső és legtermészetesebb, legfontosabb közelebbi okot pedig az emberi népekre válásában ismertük fel.

De hangsúlyoztuk, hogy logikai szempontból semmi sem indokolja, hogy az államhatalomnak ez legyen az egyetlen vagy legalább is egyetlen helyes, az állam lényegéből fakadó módja, sőt tagadtuk *ezt* nemzetállami forma mellett is. Amint az embernél magasabb lelki tulajdonságai fiziológiai alapra épülnek, természetes, hogy az öntudatos akarattal rendelkező emberközösségek kiindulópontjai is az embernek ösztönszerű természetes közösségei legyenek, ezeknek személyi létre emelkedése lesz az állam-

keletkezésnek primer formája. Csakhogy éppen az embernek öntudatos akarattal felruházott személyi volta miatt láttuk elégtelennek az emberi élet számára az ösztönszerű közösségeket és láttuk be annak szükségességét, hogy az ösztönszerű közösségeken felül az emberek sorában öntudatos akaratból keletkező közösségek keletkezessenek. «Sőt még akkor is, ha a zoón politikon politikai ösztönökkel... mint mereven meghatározott irányú törekvésekkel született volna, ezek akkor is csak mint szellemi személyek szabad akaratának tárgyai jönnének szóba.»¹ «A jogállamban a természetes belenövés mellett mindenestre fel kell még tételeznünk az erkölcsileg szabad igenlésnek kifejezett aktusát.»² A szellem éppen a testiség leküzdésében és a tőle való szabaddá tételben éli ki önmagát.

Amint a gyermek felnőtté serdülvén mindinkább képessé válik arra, hogy a természeti megkötöttség kényszerűségeivel szemben szellemi lényét kifejlessze, ösztönei felett a szellem uralmát érvényesítse, sorsának irányításába beleszóljon, akként lehetséges, hogy a fejlődés során az ember személyes tudatos közössége felülemelkedjék az ösztönszerű és adott közösségek megkötöttségein³ és valamely tudatosan választott, mérlegelt ok alapján akarja az állami egységet megalkotni. A szabadakarátú ember közösségalkotásában sincs kiszolgáltatva a természeti erők

¹Arp. 165.

²Schilling, E. 144, v. ö. Schilling St. 146 is.

³V. ö. Haendel nemz. 13, Balogh, Pol. 112, Forgon 93/94.

vak játékanak. «Sokan csak szerencsés fejlődést látnak ott – mondja Glungler,¹ – ahol a valóságban eredményes emberi munka végződött és szerencsétlen fejlődést, ahol emberek mondták fel a szolgálatot.» Természetes, hogy az eredeti alap, az ösztönszerű és adott közösség továbbra is megtartja a jelentőségét, de foroghatnak fenn olyan okok, amelyek az államalakulást ettől függetlenül is létrehozzák, nemzetállami jelleg mellett is.

Valóban a történelem tanúsága szerint a politikai nemzet nem szükségképpen esik össze egy néppel. Lehetséges az, hogy valamely nemzet mint államalkotó közösség több, külön népiségének tudatában lévő természetes népből, etnográfiai értelemben vett nemzetből álljon.² Éspedig lehetséges ez akár úgy, hogy a nemzetfogalom a népi jellegtől teljesen függetlenül alakul ki s a népek belső ellentéteit sem zárja ki, akár úgy, hogy a kisebbségben élő nép népi öntudatának teljes fenntartásával szabad elhatározásból vesz aktív részt egy más nép által meghatározott nemzeti jelleggel bíró állam fenntartásában. Svájc politikai közössége valóban teljesen független³ a benne egyesült négy nép bármelyikének népi karakterétől. Sieger⁴ ugyan szokatlanak mondja, hogy egy több nyelvű alakulatot nemzetnek mondjunk, mégis «kétségtelen, hogy Svájcban a közös államérzetben hasonló kollektívum alakult ki

¹ Glungler 545.

² V. ö. Redslöb, principe 238.

³ V. ö. Kaegi 31, 254 stb. és Huber Max beszédével is.

⁴ Sieger 7.

ahhoz, amely mint nemzet a nyugati nagy demokráciák mögött áll.»¹ A szabadságnak² és függetlenségnek az ösztönszerűn felülemelkedő, valóban emberhez méltó gondolata évszázadokon át fenn tudta tartani ezt a politikai közösséget, annak ellenére, hogy a társadalmi, vallási, sőt népi egyenlenségek ma sem hiányzanak. A népi és kulturális egyesítés nem következett be. A népesség más anyanyelvű részétől eltérő saját népiségükhöz a közös haza leglelkesebb hívei is tudatosan ragaszkodnak.³ Az angol nemzet népi karakterét magán viselő Nagy-Britannia walesi népe walesi nemzeti öntudatának erőteljes kidomborítása mellett is aktív alkotó eleme tud lenni az angol államnak. Igaz, hogy az angol állam az angol népi jelleg kidomborítása érdekében egyáltalában nem lát szükségesnek oly intézkedéseket, amelyek a walesi népiség fejlesztését károsan befolyásolnák. Hasonló hivatalos felfogás érvényesül Finnországban is a svéd népi kisebbséggel szemben. Az ókorban a *civis Romanus* büszke, szavait minden birodalmi polgár használhatta, aki magát népileg nem is nevezhette rómainak – a nélkül, hogy ezáltal nemzeti sajátosságaival ellenmondásba került volna.⁴ Már kevésbé nyomós példa az 1924 június 17-e előtti (Herriot miniszterelnök ominózus beszéde) Elzász-Lotharingia, amely csaknem egészében a német népiséghez tartozván, magát mégis teljesen a francia

¹ Weber 144.

² V. ö. Krisztics, N. 143 és 286, Marsauche 303.

³ V. ö. Steiger 255 stb.

⁴ V. ö. Trampler St. 6.

nemzet tagjának érezte. Itt u. i. a nép németsége nemcsak nem volt tudatos, hanem ellenkezőleg oly erők működtek közre, amelyek a francia nemzetbe való kulturális beolvadást is elősegítették.

A népiségen kívül tehát más szempont is lehet a nemzetté válás, a harmonikus állami együttműködés vezérlő eszméje. Mindenesetre kell azonban valamely, az embernek öntudatát megragadó és akarátát cselekvésre, de legalább is belenyugváásra készítő oknak közrejátszani ahhoz, hogy az emberek egy-egy csoportja állammá alakuljon.

Ez az ok a magánuralkmi államban lehet az államalapító személyes érdeke, hatalomvágya, esetleg magasabb hivatásérzete, nemzeti államokban azonban szükségképpen valamely magasabbnak, az egyéni érdeknél többre tartott értéknek kell lennie. Egy állam megalkotása és fenntartása személyes áldozatokkal jár, megvédése esetleg a személyiség teljes odaadását, polgárainak életét kívánja. Hogy valaki ezt szabadon és tudatosan vállalja, ahhoz kell, hogy a közösség fenntartását valamely az egyén érdekeinél magasabb szempont támassza alá, olyan indítóok, amelyet az egyén önnön életénél többre értekel.

Ezt az államlétesítő indítóokot, az államkeletkezés és államfenntartás célokát nevezzük állam-eszmének. A nemzetet politikai értelemben valamely állameszme hozza létre, amelyet ebben a vonatkozásban nemzeti eszmének is mondhatunk. Ez a nemzetalkotó állameszme legtöbbször a népiség értékének felismerése és tudatos megvalósítása, de mint láttuk, lehet más ok is és ezt erősen kell hangsúlyozni ma,

amikor a természetes népiségen alapuló nemzeti eszme az egyedül üdvözítő jelleg igényével lép fel. Állameszme lehet tehát minden olyan gondolat, amely a közösség egységes irányítását megvalósító államalkotó akaratot az államalkotásban vezérli.

Az állameszme jelentőségének kiemelése megfelel azon törekvésünknek, hogy midőn az állammal összefüggő fogalmakat minél absztraktabb és tartalmilag meghatározatlanabb módon igyekszünk megállapítani, olyan alapelvekre tegyünk szert, amelyek minden időben és helyen és körülmények között érvénnyel bírnak és szilárd alapot adnak a konkrét politikai jelenségek vizsgálatánál. Ha szubjektív meglátásokat emelünk abszolút érvényű igazságokká, sok jelenségnek talán teljesebb magyarázatát tudjuk adni, de könnyen akadnak jelenségek, amelyek elméletünkbe nem férnek bele. Szubjektív meglátásokkal a gyakorlati életnek könnyebben vélünk útmutatást adni, de ugyanakkor konkrét tényeket alapelvekké emelve, útját álljuk a megoldásoknak akkor, ha elgondolásaink megtörnek a való élet erején.

Ha például a nép és állam fogalmai összeesnének, ez mindenesetre kényelmesebb volna elméletre és gyakorlatra nézve egyaránt.¹ A népiségre építő nemzeti eszme azonban ott, ahol több népet kényszerítenek a körülmények az egy államban való élésre, lehetetlenné teszi, hogy a nemuralkodó népek nemzetnek tekintsék magukat a nélkül, hogy ez

¹ Seipel 57.

már önmagában véve is ne tekintessék államellenes beállítottságnak, de ha népiségüket fenn akarják tartani, a vezető nemzet tagjai sem lehetnek. Az államvezető népen kívül álló nép számára tehát ha nemzetté akar előlépni, nem marad más hátra, mint a beolvadás vagy az elszakadás. A nemzet e felfogása mellett – mutat rá találóan Szekfű Gyula¹ – «az államtalan nemzetiségek a kulturális térről mintegy belső szükségszerűséggel lendülnek át a politikai térre s keresik ott a saját nemzetállamuk megalapításának lehetőségeit». Ellenkező esetben bele kellene törődniök az alacsonyabb fokot jelentő merőben népi sorsba. Erre mutat rá a népi gondolat nagynevű képviselője, a kisebbségi népcsoportok ügyének egyik leglelkesebb harcosa, Max Hildebert Boehm² is, határozott állást foglalva el a természetes nép és az állami lét szükségképi összefüggését hirdető felfogásokkal szemben. Szerinte ennek a mai Európában még széles elterjedt felfogásnak, amely szerint csak mint államok és állami hatalommá válás eszközeivel tehetnének szert megbecsülésre, természetszerűen még egy különösen sajnálatos visszahatása van. Mert ha ez igaz lenne, akkor valamely népcsoportban a kimondott becsülettudat minden felébredését az államiság iránti akarat felébredésének jeleként, tehát okvetlenül mind irredentizmust vagy szeparatizmust kellene magyarázni. Hasonló szelvényben nyilatkozott a Nemzetközi Kérdések Kato-

¹ Állam és nemzet 157.

² Boehm, Volkslehre Ethn. Alm. 1932.

likus Uniója az 1931. évi szeptember 14-21-e között Genfben tartott III. nemzetközi katolikus hét alkalmával.¹

Ha azonban a nemzet politikai fogalmánál nem kötjük le magunkat a népnemzeti állameszme feltétlen igaza mellett, még megmarad a lehetőség, hogy valamilyen más lehetséges politikai összetartó erővel, állameszmével igyekezzünk a hiányzó népi egységet pótolni,² a népek külön népnemzeti öntudatának fenntartása mellett is lehetővé tenni, hogy a vezető népnemzet államában saját népiségük megóvása mellett is tudatos államfenntartó szerepet játsszanak.³

A gyakorlati élet követelményeivel az elmélet éppen akkor fog legjobban megbirkózni tudni, ha államelméletét a legszűkebb és legabsztraktabb fogalmazásban szögezi le s az államiságba az egység s a nemzet fogalmába az egy állam alkotására irányuló összakaratnál többet nem magyaráz bele s a politikai nemzetkeletkezés alapjául szolgáló

¹ u. o. 100. 1.

² V. ö. Kremer 159.

³ Az állami akaratnak a népi adottságokon való felülemelkedési lehetőségére éppen Baráth Tibornál (Magyar Tört. 185), a népi elv jelentőségének egyébként legharcosabb ki-domborítójánál látjuk a legjobb bizonyítékot, amidőn szembe-állítva az utódállamok népességét a szétdarabolt magyar állammal, arra a megállapításra jut, hogy ott a lakosság 56%-a képviselte az államfenntartó akaratot, míg hazánkban 75%, amennyiben a magyaron kívül ide sorozza – az első világháború előtti időköt tekintve, a valóságnak megfelelően – a németeket, ruténeket, sőt jórészt a szlovákokat is.

állameszme tartalmának szempontjából sem foglal eleve állást.

Az állameszmével részletesen a harmadik részben foglalkozunk.

IV. CÍM.

ÖSSZETETT ÁLLAMOK.

17. §. Az összetett állam fogalma.

Az állam személyekből összetett személyi létét eddig legegyszerűbb formájában vettük vizsgálat alá. Az állami főhatalmat egyszerűen szembeállítottuk az egyes emberek természetes személyiségével.

Az élet azonban nem mindig állítja elének az állam jelenségét ebben az egyszerű alakjában, hanem szövevényesebb, bonyolultabb alakokat mutat, amelyek gyakran elkerülték a kutatók érdeklődését, különösen, a természetjogi iskola idejében. Már az a körülmény, hogy több állam van egymás mellett s ezek kisebb vagy nagyobb erőt képviselnek, arra vezet, hogy az állami főhatalom gyakorlásában a gyengébb államok inkább kénytelenek tekintettel lenni az erősebbekre, mint fordítva. Ha a szuverenitást, mint metafizikailag abszolút főhatalmat, mindenhatóságot értelmeznénk, akkor már az ilyen államokat sem tekinthetnők szuveréneknek, de tulajdonképpen az erősebbeket sem, hiszen ha kisebb mértékben, de ezek is kénytelenek számolni a többi létevel. Még befelé is, az államon belül, szükségszerű korlátot szab az állami hatalom elé az egyes ember

el nem tüntethető személyisége, mely egyenesen az állami létnek alapja.

Szuverenitáson nem is ezt a mindenhatóságot, motívum nélküli elhatározó és akadály nélküli akaratsmegvalósítási lehetőséget értjük – ez az állam istenítése lenne -, hanem lényegében oly közösség létezését, amelynek megvan a lehetősége arra, hogy nemcsak valamely meghatározott életmozzanat terén, hanem az emberi élet egész körére kiterjeszkedően, valamennyi tagját, embertársaival való kapcsolatainak minden vonatkozásában, akaratuk ellenére is bevonja összhangot teremtő rendjébe, amelyet a saját akaratából állapít meg.

Ahogy azonban az egyes személy, bár akarata szabad, értelmesen beleilleszkedik az erkölcsi és fizikai lehetőségek világába és ezekhez mérten korlátozza törekvéseinek érvényesülését, akként nem változtat az állami kollektív személy szabadakaratát kifejező szuverenitáson az, hogy akaratának kifejtésében az értelem korlátait követi.

Ez az alkalmazkodás lehet alkalmi, de az élet oly alakulatokat is mutat fel, amelyekben több személy közös cél érdekében kölcsönösen korlátozva saját jogait állandó közös eljárásra egyesül. Itt már erős korlátozását látjuk az egyéni akaratnak. Ennél is erősebb azonban az egyéni személyiség korlátozása ott, ahol az emberek teljes személyiségüket visszavonhatatlanul viszik bele valamely egységbe, mint amilyen a házasság. Ez sem jelenti az egyes személy akarat szabadságának megszűnését, hiszen ennek az állandó kapcsolatnak személyszerű egységkénti

fennállása, melyben két személy szinte egy felettük álló új kollektív személynek, a családnak rendeli magát alá, az ő állandó közreműködésükön alapul. Akaratelhatározásainak állandó jellegű korlátozása saját önkorlátozó akaratának állandóságán épül fel. Mutatott fel azután a történelem olyan személyes kapcsolatot is, ahol az egyes személy lehetőség nyert arra, hogy egy másik személyt teljes személyiségében a saját akaratának megfelelően használhasson fel, aki ennek tűrésére kénytelennek érezte magát. Ameddig mégis az erősebb helyzetben lévő a gyengébb személyiségére kénytelen volt tekintettel lenni, addig a viszony még mindig személyek kapcsolatát jelentette, mint a jobbgység esetében. Csak ha az alávetett személy személyisége teljes megszűnésével a viszony a dologi jog körébe csapott át, mint a rabszolgaság esetében, akkor szűnt meg a viszonynak személyes, társas kapcsolat jellege s az alávetett személyisége már csak benső lelki alkatában maradt fenn, mint társadalmi hatóerő megszűnt. Az egyetemes célú eredeti hatalommal rendelkező kollektív személyek- kapcsolódása hasonlóképpen alakulhat. Nemcsak ilyen személyes egységeknek egymásmellettiségéből származó kapcsolatok létesülhetnek, hanem olyan benső egymásbafonódások is, amelyeknél ezek a kollektív személyek maguk is tovább kapcsolódva újabb, őket is egybefoglaló kollektív személyekké formak össze, ahol tehát a magasabb alakulat az alacsonyabbal szemben olyan viszonyba kerül, mint ez az egyesekkel. Ha a természetes személyek egyesülhetnek egységes személyi

létre – a kifejtett relatív értelemben – a nélkül, hogy személyiségük megszűnnék, nincs logikai akadálya annak, hogy összetett személyek újabb magasabb személyi egységbe való egyesülésének lehetőségét elismerjük a nélkül, hogy ezáltal saját lényük megsemmisülése következne be. Az abszolút kényszerhatalom elve az egyessel szemben kell, hogy fennálljon, az, hogy az állam saját hatalma folytán, képes legyen saját jogrendjébe az egyest akarata ellenére is bevonni, vele szemben legfőbb és legmagasabb legyen. Az egyes emberrel szemben szuverén állam azonban saját létének fenntartása mellett alávetheti magát egy magasabb állami egésznek, amely utóbbi azután, amennyire erről a teremtett világ rendjében, egyáltalában beszélni lehet, abszolút értelemben lesz szuverén, a tagállamok relatív szuverenitásával szemben.¹ Ahogyan tehát lehetséges egyéni személyek összetételéből alakult személyszerű társas egység – s közülük a legmagasabb fokon maga az állam -, akként nem

¹ Ezért hívják őket félszuverén államoknak is (pl. Balogh, Pol. 277), bár ez bizonyos fokú ellentmondás, mert abban, amiben szuverén, abban csak egészen szuverén lehet az állam vagy egyáltalában nem az. Concha a relatív szuverenitás fogalmát nem alkalmazván, az összetett államban a szövetség és tagállamok kölcsönös kiegészülését látja, amit a szuverenitás elvi egyetlensége mellett a szuverenitás tárgyi oszthatósága tesz lehetővé. Szerintünk is gyakorlatilag ez teszi lehetővé a szövetséges alakot, mégis az a helyzet, hogy a szövetség felette áll a tagállamoknak, amelyeknek azonban ez az állapot épúgy nem szünteti meg a személyiségét, mint ahogy az egyesekét sem.

volna megokolt annak tagadása, hogy ezek tovább kapcsolódhatnak egymással magasabb egységekké. Az egységet az összetételnek ez a többszörös közvetett módja nem befolyásolja hátrányosan. Az egyes emberrel szemben legfőbb hatalomként szereplő állam, más államokkal együttesen ismét alávetetheti magát egy még magasabb főhatalmi szervezetnek, esetleg még további fokozatok is lehetségesek.¹ Az összetett berendezkedés önnön-magában véve a legcsekélyebb mértékben sem gátolja az egység létrejöttét. Ha az államszemélyiség nem szünteti meg az egyes ember személyiségét, miért kellene az összetett személyek személyiségét megszüntetnie. És fordítva, ha az egyes ember személyi méltóságának megmaradása nem ellenkezik az állami egységgel, miért ellenkeznék az összetett személyek személyi méltóságának tiszteletbentartása az állami egységgel?² Valóban látjuk is, hogy az államokból összetett államok egysége semmivel sem marad el más államok egységétől, nyugodt és hatalmas fejlődésétől a miatt, hogy tiszteletben tartotta a tagállamok személyiségét. Az Északamerikai Egyesült Államok e rendszer mellett a világ egyik legelső hatalmává nőtte ki magát s az ellenkező végleten a kicsiny Svájc ennek a rendszernek köszönhette fennmaradását akkor, amikor népessége három nagyhatalmi állású nemzet között oszlott meg. Ugyan-

¹ V. ö. Montesquieu IX. kv. I. fejt.

² A szövetséges állam értékére I. Doeberl 195 és Thibaut 7, 8, 9 l.

akkor az elvi egység szigorú keresztülvitelén dolgozó spanyol állam állandó forrongásban élt.

Hogy az államok ily benső személyi kapcsolatainak lehetőségét elismerjük, természetesen az állam lényegét kitevő főhatalmat, szuverenitást s az állam kollektív személyiségét az itt magyarázott értelemben kell vennünk. Az a felfogás, amely az államban oly személyiséget látna, amely a fizikai személyeket önállóan alkatrészekké degradálná s önálló személyiségnek csak az államot tekintené, ez természetesen önállóan részeknek képzelné a tagállamokat is. Amint azonban az egyesek sem önállóan alkatrészek, akként a tagállamok «sem részek lényegük szerint, hanem önmagukban is zárt értelemben vett közösségek. Ezekre a maguk körén belül zárt alakulatokra épül fel azután újként az egész».¹ Vagy ha a hatalomnak csak külső megjelenését s nem belső struktúráját, személyekből történő kiépülésének mikéntjét nézzük, tehát a hatalmat csak a maga nyers valóságában szemléljük, hasonló eredményre jutunk. Ez a szemlélet mindenesetre egyszerűbb, világosabb, de nem hatol a politikai alakulat lelki alapjainak mélyére, amelyek nem engedik, hogy ilyen könnyen térhessünk napirendre a kérdés felett. Abszolút értelemben valóban csak azok az alakulatok lesznek államok, amelyek felett már egyáltalában nincs magasabb e világi hatalom, ha van, akkor e szempontból nézve szuverenitásuk megsemmisül,² De

¹ Hildebrand 365.

² Ferenczy 78.

ebből még nem következik, hogy a tagállam működése nem egyéb mint a szokásosnál szélesebb körű önkormányzat.¹ Önkormányzatról u. i. akkor beszélünk, ha az államon belüli valamely csoport gyakorol tagjai felett kényszerhatalmi funkciókat az állam hatalmára támaszkodva, tehát egy olyan csoport, amely csak bizonyos szempontokból nézve, valamely meghatározott adottság alapján alkot egységet s nem feltétlen teljes életegység, tagjai felett hatalommal bíró közösség önnönmagában véve is. Márpedig az állam lényegét adó legfőbb hatalom állásfoglalásunk szerint nem mindenhatóságot jelent, hanem a közösségnek potenciálisan minden irányú szabad rendező akaratát, feltétlen életegységét fejezi ki. Azt, hogy hatalmát saját fennállása tényéből s nem más magasabb hatalomtól nyeri. Rajta kívül álló, nála erősebb hatalmak létezése erősen befolyásolhatja akaratának tényleges kifejtésében, de saját hatalma szorítkozzék az bármily szűk térre, legyen akármilyen csekély, nem attól a magasabb hatalomtól ered. A magasabb hatalom befolyásolhatja, korlátozhatja, sőt meg is semmisítheti, de amíg ezt nem teszi, addig a kisebb hatalom mégis csak saját erejéből áll fenn. A magasabb lehetővé teszi az alacsonyabb életét, mint akár az egyén szabad érvényesülését is, de nem adja neki az életet. A legfőbb hatalom tehát tulajdonképpen a hatalom önállóságát jelenti, azt, hogy amennyiben hatalom, annyiban legfőbb. Ezzel kerül a tagállam alapvető

¹ Mint állítja Weisz 19.

ellentétbe az önkormányzatokkal, azoknak bármily széles körű, bármily hatalmas alakjával, mert ezek lényegük szerint hatalmukat teljesen az állam felhatalmazása alapján gyakorolják. Tényleges társadalmi súly tekintetében lehet egy önkormányzat sokkal nagyobb mint egy tagállam (annak idején pl. Berlin Schwarzburg Sondershausennal szemben), lehet tényleges hatásköre jóval szélesebb, a hatalom mögött álló pszichológiai erők mégis a gyengébb tagállamot fogják legfőbb, mástól független hatalomként élénk állítani, amelyet tagjai szuverén rendező hatalomnak éreznek s csak azzal együtt, azon keresztül kapcsolódnak egy magasabb egységhez. Az önkormányzat viszont lényegénél fogva csak részszerű alakulat alkotó egységeinek szemében, kik elsősorban az állam hatalmát érzik s csak annak következményeképpen az önkormányzatot.

Az önkormányzat az ultima ratióként szereplő kényszerhatalmat azáltal képes gyakorolni, hogy a felettes hatalom a maga hatalmát az önkormányzati szerv működésére kiterjeszti, azokat a magáénak ismeri el. A tagállam szempontjából viszont éppen megfordítva: hatalma azáltal érvényesül, hogy a felettes állam a maga hatalmát a tagállam kormányzati funkcióinak területéről visszavonja, azokat nem tekinti saját akarata tárgyának.

Az egységnek és rend biztosításának ez a megosztása nem érinti egyik alakulat szuverenitását sem, ha a szuverenitás lényegét abban látjuk, hogy az állam minden tekintetben ura a maga akaratának. Mert «amint a szuverén akarat korlátlanágával nem

ellenkezik, hogy önmagát tartalmilag korlátozza, nincs ok, amiért egyenesen le ne mondjon bizonyos tárgyak tekintetében az uralomról, csak ne legyen ez az önkorlátozás ... oly nagy, hogy magát teljesen megsemmisítse, ami ténykérdés. Az állami szuverenitásnak bizonyos tárgyakra való korlátozása, ha az az állam önkaratából keletkezik, a szuverenitással nem ellenkezik, annál is inkább nem, mert annak, meddig terjedjen az állam az emberi lét irányzásában, abszolút határa nincs s az államok beavatkozása az emberi életbe igen különböző. A szuverenitás tény, nem jog, mint ilyen ténynek a való világban igen különböző lehet a nagysága, a terjedelme.»¹

«A szövetséges állam az államiságnak minden kritériumával bír»,² ehhez nem fér kétség. De a tagállam is megtartja lényegében potentialiter az élet egész körére kiterjedő elhatározókéességét (ahogy a házastárs a családi közösséggel szemben, kedvezőlenebb esetben, ahogy a jobbágy urával szemben saját aktív akaratával vagy passzív beleegyezésével egy magasabb közösségnek lesz része). Lényeges azonban, hogy egyetemes célú személyiségét, feltétlen egységét, jogrendet alkotó hatalmát nem a felettes államtól nyeri, nem annak megbízottjaként jár el, mint az állam akaratából uralmat kifejtő meghatározott célú közösségek, hanem annak gyakorlásában a részére megmaradt területen teljesen önálló és független. Mindenesetre tény tehát, hogy a kisebb hatalom a magasabb akaratnak engedni kénytelen.

¹ Concha 264.

² Balogh, Pol. 280.

Az korlátozhatja, sőt szét is rombolhatja, de amíg a kisebb hatalom egyáltalában fennáll, addig hatalma nem a magasabb közösségből ered, hanem saját tagjainak akaratán alapul.¹

Ennek az abszolút szuverenitással rendelkező teljes fogalmú állam és az egyén közt lévő közösségi alakulatnak fogalmi meghatározásába tehát vég-eredményben mindazokat a jegyeket felvehetjük, amelyeket az államra nézve találtunk helyesnek: a célegyetemességet, valamennyi részszerű csoport feletti állását, főleg pedig az eredeti jogforrás jellegét. Sőt relatív értelemben a legfőbb csúcsszervezet jellegét is meg kell adnunk neki, mivel ugyanazon népeség csak egy ugyanazon fokozaton álló tagállamot alkothat. Tehát minden tekintetben állammal állunk szemben, kivéve azt az egy tényt, hogy a maga egészében² még egy felette álló egészbe illeszkedik bele s ennyiben a magasabb szervezet önkorlátozásának mértékétől függ.

A polaritás elmélet (Rudai) gondolatát megragadva, talán legszemléletesebben úgy fejezhetjük ki a tagállam helyzetét, hogy azt mint valamely pontot tekintjük a fogalmilag teljes állam s az egyén két ellentétes pólusát összekötő tengelyen. Az egyén-

¹ Redslob, Abh. 63, Heller (245) is különbséget tesz oly közösségek között, amelyek magukat szervezik s amelyeket a szervezeten kívül álló hatalom lát el szervezettel. A tagállam nyilván az előbbihez tartozik. Plasztikusan mutatja ezt be Redslob az Egyesült Államokbeli Oklahoma állam alapításának leírásával. Abh. 311.

² Schmitt Verf. 367.

nek, és pedig ugyanazon egyénnek éppen úgy felette áll, mint a felettes állam, ugyanakkor épúgy alatta van a felettes államnak mint az egyes. Az egyestől az állam teljes fogalmát kitevő ellenpólusig az út époly egyenes, mint az egyszerű állam esetében, de az összekötő tengely egyforma simasága helyett itt megkülönböztethető szakaszokra oszlik, melyek közül a felsők az alsókra nehezednek, viszont ezek alapozzák meg a felsők helyzetét. A szuverenitás tengelyvonala tehát feldarabolódik. L'état fédératif... fractionne la souveraineté, mint mondja Esmein.¹ Az államhatalomban hasadás állott be, a felsőbb és alsóbb tagozat egymástól külön képzelve csak torzó² marad, az állam fogalmát elválaszthatatlan egyesülésük biztosítja.

A szuverenitás tengelyének ez a megtörése azonban önnönmagában véve nem veszélyezteti az állami élet egységét, ha a darabok jól összeillenek, tartóereje változatlan marad.

Az államösszetételnek, szuverenitásuk kapcsolódásának államok állammá, Staatenstaattá való összefűződésének két fő esete különböztethető meg: Ha egyenrangú államok, aktív akarattal lépnek magasabb szövetségbe, közösségbe egymással (az; egyéni emberek közötti kapcsolatok közül a házasság mintájára), akkor szövetséges állam keletkezik. Az egész ereje itt a tagok szabad akaratán alapszik. A kisebb hatalom szuverenitása teljes, éppen úgy mint a népészuralmi állam mellett az egyes személy, hiszen

¹ Esmein I. 6.

² Rehm után Redslob Abh. 272.

egyéni érdekeinek megkötöttsége éppen saját aktív egyéni akaratán alapszik. Legteljesebb a harmónia, ha az alacsonyabb tagozat maga is mint népegész-uralmi állam, tagjainak szabad akaratából akarja a szövetséget is, tehát nemcsak a tagállam mint szervezet, hanem a tagállamok népessége alkotja együtt a felettes államot. Ugyanazon a talajon áll több épület egymás felett. Redslob hasonlata szerint szövetség és tagállamok úgy viszonylanak egymáshoz, mint egy székesegyház és önálló kápolnái.¹ A szövetséges állam azonban csak egyik speciese az összetett államnak.² A másik lehetőség a vazallust viszony.³ Keletkezhetik ugyanis olyan összetétel is, ahol a magasabb egység saját nagyobb erejéből enged terrénomot a gyengébb egység érvényesülésének, viszont az alacsonyabb csak passzív alattvalói érzülettel tűri a felsőbb egység uralmát. Az egyének közötti úr-jobbágy viszonyhoz hasonló alakulatot látunk, ahol már nehezebb a gyengébb közület szuverenitását meglátni. Tény azonban, hogy az alávetett közület hatalma, legyen az bármily csekély terrénomra szorítva, mégis saját közösségének erejéből ered, nem a felettes állam hatalmából, amely az alacsonyabbat nem megbízza a hatalom gyakorlásával, hanem ellenkezőleg a hatalomgyakorlás valamely teréről önként visszavonul. Ez a viszony a szüzerén viszonya vazallusához, a fő- és alállam

¹ Abh. 64.

² V. ö. Hubrich Hdb. d. Pol. I. 84, Laband St. I. 60.

³ Redslob Abh. 270.

viszonya, ami esetleg alapulhat az alattvaló állam tudatos beleegyezésén is.

Nem a hatáskör széles vagy szűk voltától, nem a fő- és aláállam erőviszonyától függ az, hogy államkapcsolatról vagy egyszerűen egy egységes állam belső igazgatásának különleges alakulásáról van szó, hanem attól, hogy az alsóbb állami tagozat hatalmának alapjait bármily szűk körben is, de önmagából meríti-e vagy sem. Ezért nem volt például állam a II. német birodalom Elzász-Lotharingája, hanem csak úgynevezett függő ország.¹ Viszont lehetséges az az eset, hogy a győző állam meghagyja a legyőzöttnek az uralmat és csak a főhatalmat igényli. Bizonyos, hogy az alacsonyabb uralom csak addig maradhat fenn, amíg a magasabb szét nem töri, létében függ amattól. És mégis eredeti hatalom marad. Nem a magasabbnak köszöni létét. A magasabb hatalom csak korlátozza, romboló, de nem éltető princípium az ő számára – mondja Redslob² még az első világháború előtt. S az eset valóban bekövetkezett 1939 tavaszán. A német birodalom bekebelezte Csehországot, a cseh állam hatáskörét igen szűk körben állapította meg. Csehország mégis állam maradt a német felfogás szerint is, mert szervezetének alapjai – amennyiben egyáltalában működnek – nem a németiség, hanem a cseh nép államalkotó erejére támaszkodnak.³

¹ Redslob, Abh. 124. V. ö. másrészt Laband Hdb. d. Pol. is.

² U. o. 60.

³ V. ö. Walz 25 (95) és 39 (109).

Ami már most az államösszetétel rendszerének az állam leglényegesebb céljához a feltétlen egységalkotáshoz való viszonyát illeti, a federatív rendszer veszélyei semmivel sem nagyobbak az egyszerű összetételű államokban keletkező veszélyektől. Az egyszerű összetételű állam egysége, ha benne egy természetes személy vagy csoport rendelkezik aránytalanul túlnyomó hatalommal, nincs veszélynek kitéve. Éppen ez a minden más felett álló hatalom fogja az egységet biztosítani (Hunyadi János). Súlyos veszélyt jelent azonban, ha több személynek van aránytalanul nagy hatalma és pedig annál nagyobb a veszély, minél kevesebben vannak az ilyenek. A priori valószínű, hogy az az eset teszi legbizonytalanabbá az államegységet, ha két egyformán hatalmas úr áll egymással szemben. Az állam szétszakadása ilyenkor következhetik be legkönnyebben. A trónviszályok, az ifjabb királyság intézményének elfajulása mutatják ezt a példát.

Az összetett állam egysége is biztosított, ha a tagállamok valamelyike túlnyomó hatalommal rendelkezik. Éppen ez a hatalom lesz a szövetséges állam egységének őrzője. Példa rá a Szovjetköztestársaságok Uniója, amelynek egységét a szövetséges kisállamok önálló voltának elismerése mellett is biztosítja Oroszország túlhatalma, vagy a második német birodalom, amelyet Poroszország teremtett meg. Ugyancsak a német birodalom példája azonban annak is, hogy két egyforma tagállam mellett az egység nem tud létrejönni. Ameddig az osztrák hatalom a porossal együtt intézte Németország

sorsát, a német nép nem tudott államot alkotni, egyes apró államok laza szövetsége maradt, a nélkül, hogy maga a szövetség állami jelleget nyerhetett volna.

Éppen a német birodalom 1866/71 előtti és utáni alakulása mutatja ugyanis a lényegbe vágó különbséget az államok szövetsége és a szövetséges állam között. A kettő úgy viszonylik egymáshoz az államok közösségében, mint például az egyes emberek között egy részvénytársaság és egy vallási közösség. A kapcsolódás motívuma, amely mindkettőben benne van, csak látszólagos hasonlóságot teremt. Az egyik maguknak az egyéneknek közvetlen érdekében álló meghatározott célú csoportosulás, amelybe ezek a legkevésbé sem viszik bele személyiségüket, még kevésbé hajlandók érte önzetlen áldozatot hozni, utóbbi magasabb személyi közösség, amely tagjai személyiségének az öszszemélyiség érdekében való alárendelését jelenti. Ugyanígy államok között az államszövetség mellérendelt államok meghatározott célú szövetkezése, államoknak nemzetközi szerződés által létrehozott társas viszonya¹ minden belső személyes összetartozás nélkül, amely viszony nem teremt közöttük feltétlen életegységet. Egyszerűen mindegyik részről felismert érdekazonosság, pl. közös védelem, gazdasági egymásrautaltság hozza létre, A politikai fogalmak terén a lényeges különbség nem az egységes és szövetséges állam, hanem a szövetséges állam és az államszövetség között van.

¹ Balogh, Pol. 278,

Az utóbbi egyáltalában nem állam, az előbbi éppen úgy állam, mint az egyszerű összetételű. A kettő között csak az nem tud különböztetni, aki mint Kelsen légüres térben igyekszik a meteorológia törvényeit felállítani, a jogot az élet nélkül, a hatalmi mozzanat nélkül megmagyarázni. Őnála, aki a világ összes jogrendszereit egységként tekinti, s az államok jogrendszerét is a nemzetközi jogból véli delegálni, ahogyan a középkori jogfelfogás az egyes országok részjogait az impérium romanumból vélte levezetni,¹ természetesen nem lát különbséget a két kategória között.² Ezzel szemben tagadhatatlan, hogy az uralom természetes lélektani alakzat. A nemzetközi jog nehézségeket hánthat el, nehézségeket teremthet, előkészítheti a talajt az uralom keletkezésére, elismerheti, de megalapítani nem tudja. Egy-egy állam önálló hatalmi alakulat, mely jogrendszerét saját hatalmával állapítja meg, márpedig a szövetséges állam önálló saját eredeti hatalommal bíró alakulat, míg az államszövetség nem. Itt nem jogi, hanem pszichológiai kérdéssel állunk szemben.³

A szövetséges államfelépítéssel szemben éppen hazánk politikai közfelfogásában észlelhető bizonyos ellenszenv, amit érthetővé tett az a körülmény, hogy hazánkban a lényegében egyszerű összetételű történelmi államfejlődéssel szemben azok az erők, amelyek a szövetségi felépítés létrehozását tüzték

¹ V. Ö. Kelsen 114.

² V. ö. u. o. különösen 118, de 106, 117, 124, 194, 203 is.

³ V. ö. Redslob, Abh. 122, 126, 139, 155, 216.

programjukba, valódi szándékuk szerint nem a szövetségre, hanem annak éppen ellentétére, az elszakadás előkészítésére törekedtek. A szövetségi felépítés gondolata csak leplezésül szolgált. Például a szlovák területekből alakítandó külön körzet: okolie eszméi, vagy az erdélyi unió ellen fellépő és Erdély különállását védő áramlatok a kiegyezés idején, ugyanabban a légkörben születtek, mint az 1848. évi és azelőtti élesen magyarellenes agitáció. Közvetlenül az első világháború előtt azután újból kísértett a szövetséges államgondolat, most talán több őszinteséggel, de annál világosabban magyarellenes éllel. A Vereinigte Staaten von Gross-Österreich gondolata a magyar állam felbomlása után akarta a részek újraegyesítésével az egységes összbirodalmat megalkotni. Ez az eszme talán őszinte volt a habsburgi trón iránt, amelynek várományosa Ferenc Ferdinánd egyetértett velük, de a magyar államnak lényegében ugyanazt jelentette, amit később Trianon valósított meg. Nem csoda tehát, hogy közvéleményünk szembefordult a szövetségi államberendezkedés kompromittált eszméivel.

Amidőn azonban államtudományi alapelveket igyekszünk kutatni, nem szabad általánosítani olyan helyzetekből, amelyek csak meghatározott időben és helyen állottak fenn, még akkor sem, ha ezek közletről érintettek bennünket. Különösen nem akkor, amikor a felhozott példák egyikében sem a magyar állam federatív berendezéséről volt szó. A kiegyezéskori idők federalizmusa csak terminológiájában volt az, a valóságban leplezett szeparatizmus volt

(Kossuthé egyáltalában nem volt államtani, hanem csak nemzetközi értelemben vett federalizmus, amennyiben nyilvánvalóan csak államszövetség megalkotását tervezte). Az első világháború előtti pedig éppen nem hazánk federális berendezkedését kívánta elérni, hanem hazánk állami függetlenségének és területi integritásának széttörésére törekedett egy idegen szövetséges állam érdekében. Ezek a példák tehát éppen nem bizonyítják azt, hogy egy állam őszinte és komoly federatív berendezése az állami egységnek ártalmára volna. Éppen nem áll az, hogy - mint Concha¹ mondja – «A nemzetet gyengesége ösztönözheti arra, hogy szuverenitását ekként megossza». Az állam szövetségi szervezete önnönmagában véve még nem jelenti az egység meggyengülését, vagy kényszerű kompromisszumot az egység és a széthúzó erők között. Ahogyan az egyéni személy méltányos emberi jogainak hangsúlyozása még nem támadás az állam méltósága ellen, éppen úgy nem az, ha az állam egyes részei a maguk közösségét az államélet terén is érvényesíteni akarják, feltéve, hogy a legfőbb közösséget őszintén elismerik. Sőt az államnak főleg nagyobb, kiterjedés mellett egyenesen érdeke az, hogy belső felépítése ne az egyének vagy részszerű csoportok mechanikus együttese legyen, hanem magukban is életképes önálló részekből integrálódják.² Már Madison hangsúlyozta annak helytelenségét, hogy az Uniót és tagállamait mint

¹ Concha, Pol. 264.

² V. ö. Smend 117, 118, 171.

rebelliseket állítsák szembe.¹ Valóban nemcsak a kezdet gyengesége, mint Concha mondja, bírja rá az Uniót mai rendszerének fenntartására, hanem az a meggyőződés, hogy ez felel meg legjobban az egészséges fejlődés törvényeinek.² Hasonlóképpen nyilatkoztak a federalizmus elvi helyessége mellett régebben német tekintélyek is, így Goethe,³ Meinecke.⁴ Mert ha igaz is, hogy az egyszerű autonómiával szemben a federalizmus állami jogokat jelent a tagok számára,⁵ a federalizmust teljes ellentét választja el a partikularizmus és szeperatizmus éppen ellenkező lelkivilágától, mint erre van Calker⁶ és Doeberl⁷ mutattak rá meggyőző erővel. Mistral franciaországi federalista mozgalma is erősíteni, nem gyengíteni akarta a francia állam belső felépítését.⁸ Nincs értelme tehát az ilyenféle kategorikus kijelentéseknek ezzel kapcsolatban: hogy a nemzetben semmiféle megoszlásnak helye nincs.⁹

¹ Lásd Smend 170.

² V. ö. Folleth 6, 10, 301-303, 1. Barnes 104.

³ Levél Eckermannhoz 1928 október 23.

⁴ 201.

⁵ Bernatzik, Ausg. 33.

⁶ van Calker 159, 160.

⁷ Id. u. o. 158.

⁸ V. ö. Charles Brun *Le fédéralisme de Mistral Breiz* Atao 1930 november 9.

⁹ Forgon (94) kijelentése.

18. §. Az Összetett államok alapjellege.

Az államok belső felépülési módozatainak megfelelően tagozódhatnak az állam fogalmához fűződő, vagy azzal kapcsolatban álló további alapfogalmak is.

A totalitás és anarchia végletei a szövetséges állam szempontjából éppen úgy érvényesülnek, mint az egyszerű összetételünél. Itt is a német birodalom a klasszikus példa. A XVIII. századi federális alapelvű német birodalom a teljes szétesést megelőző anarchia képét mutatja. 1806-tól 1866-ig, illetve 1871-ig azután a német állam mint külső szervezet teljesen el is tűnik és csak mint államok közötti szövetség marad fenn. 1871-től 1918-ig a birodalmat az erőteljes egység mellett is a tagállamok személyiségének erőteljes kidomborodása jellemzi. Weimar idejében a tagállamok személyisége elhalványul, aminek legfőbb oka nem annyira az alkotmányváltozás, mint inkább az, hogy a monarchikus forma megszűnván, eltűnnek azok a természetes személyek, a különböző fejedelmek, akik a maguk konkrét valóságában az egyes tagállamok személyiségét képviselték. A tagállamok személyiségét csak a minden téren totalitásra törekvő harmadik birodalom szorította háttérbe, bár bizonyos vonatkozásokban azzal még mindig számol. A világtörténelem nem ismer talán erőteljesebben keresztülvitt államegységet a harmadik birodalomnál s ez mégis összehasonlíthatatlanul megértőbb alkotó kö-

zösségeivel szemben,¹ mint például a szélső liberális alapelvű francia köztársaság volt, amely az egyénnek az anarchiához közeledő teljes szabadságot engedett, de idegesen reagált minden oly törekvésre, amely az állam valamely részletes közösségének reális valóságát figyelembe kívánta vétetni. Az egykori provinciák, amelyek még a XVIII. században is fontos szerepet játszottak és valóságos életegységeket alkottak, elvesztették minden politikai jelentőségüket, míg a harmadik német birodalom ma is a régi tagállamokban látja szervezésének alapját. A német törekvések tehát az egyén és részleges közösségek felé egyaránt a totalitás elveit igyekeznek érvényesíteni, viszont Franciaország az egyén és a közösségek iránt ellentétes politikát folytatott. Míg a provinciákkal, amelyek közül legalább is egyesek valóságos tagállami életet folytattak, a teljes totalitást vitte keresztül s ezzel létüket megszüntette, addig az egyénnel szemben a szélső liberalizmus álláspontját fogadta el, bár a tartományok valóságát teljesen meg nem tudta szüntetni, a társadalmi élet ma is ezek szerint igazodik és a politikai jelentőségük visszaállítására irányuló törekvések újból erőre kaptak. A konzervatív és liberális elvek, a totalitás és liberális törekvések tehát éppen úgy érvényesülhetnek a szövetség és a tagállamok, mint az állam és az egyesek viszonyában s a politikai életnek éppen oly tengelyei lehetnek egy szövetséges állam életében mint az egyszerű összetételű államban.

¹ V. ö. Bluntschli 354.

Az Egyesült Államokban például, ahol a liberalizmus nem kérdés, a szigetországi angol konzervatív-liberális pártváltkozás helyett a republikánus-demokrata váltógazdaság rendszere uralkodik, amely a két párt nehezen szétválasztható programja ellenére talán még éppen a szövetség és tagállamok viszonyára vonatkozó álláspontok szembeállításán alapul.¹

Hasonlóképpen fellelhető a magánuralkmi, csoporturalkmi és népegészuralkmi alapjelleg, a nemzeti és népi magatartás közötti különbség is a szövetséges, összetett államban. Mivel azonban az összetett állam nemcsak egyes emberekre, hanem összetett személyekre, államokra is épül, a fenntartó nemzeti és közömbös népi magatartás jellemezheti a népeséget és tagállamokat egyaránt.

A középkori, hűbéri, feudális rendszer – úgy látjuk, nem egyéb, mint a magánuralkmi hierarchikus kapcsolódása² és ezzel a nemzeti állam eszméjének tagadása, teljes ellentéte. A közösségek személyi létének nem a közösségi tagok pozitív akaratténye az alapja, hanem maga a hűbérúr hatalma.³ A hűbér-

¹ V. ö. Ottlik mai 436 és Glungler 272.

² V. ö. Balogh, főjél. 50 (Beaumanoir-ra hivatkozva): Francia földön eredetileg nemcsak a király szuverén, az egyes bárók is szuveréneknek nevezetnek. Egyed várm. önk. 15: «A királyság közvetlen főhatalma mindenütt megszűnt és helyébe kisebb fejedelmek és tartományurak. .. szuverenitása ... lépett, amely a tartományi kormányzat kizárólagos forrása lett». Heller 127: Jede Baronie ein «Staat für sich» (Keutgen S. 14 után). Illés 23.

³ V. ö. Balogh, főjél. 155.

úrnak hatalma nem a hűbéresek aktív akaratán alapszik. E rendszerben ember van emberhez kötve, sokszor merő véletlen alapján, a közösség merőben passzív nép. Nyilvánvaló, hogy csak ott állhat fenn, ahol a szélesebb körű közélet iránt a közösség teljes érdektelenséget mutat.

A szövetségi kapcsolódás legtökéletesebb formája a népegészuralmi nemzetállamok szövetsége, ahol az állam egész népessége tudatos akaráttal valósítja meg a tagállamokat s a szövetséget egyaránt és maguk a tagállamok is öntudatos akaráttal illeszkednek bele a szövetségi keretbe. Ahol tehát Össz-nemzettel,¹ közös nemzeti mivolttal² találkozunk. Tipikus példája ennek Svájc, ahol az össz állam az egyeseknek és az összes kantonoknak egyaránt pozitív tudatos akaráttából él. Némileg kedvezőtlenebb volt a helyzet az Egyesült Államokban, ahol a déli államok a polgárháború után, ha elszakadási törekvéseket már nem is tápláltak, de a közömbös népi magatartáson alig mehettek túl a szövetség fenntartása tekintetében.

A szövetség harmonikus működésének biztosításához szükséges azonban, hogy a szövetség és a tagállamok alapjellege között ne legyen eltérés. A federalisztikus alakulatok mindig csak ott voltak lehetségesek, ahol a federatív állam részeiben közös nemzeti alapjelleg hatott. Ellenkező eset vagy a tagállamok felszívására, vagy szakadásra vezet. Ha

¹ Balogh, Pol. Kifejezése 281.

² Mecklenburg 169.

a tagállamok maguk nemzeti erőre építenek, viszont maguk csak közömbös belenyugvással maradnak az egyéni hatalomra építő felettes uralom alatt, ez már a legfőbb hatalom gyöngülésével jár. A XIX. század első felének Ausztriájában látni ezt a jelenséget. Itt is számos egyéniségét megtartó egykor független állam, vagy államrész egyesült az egyetlen uralkodóra támaszkodó összbirodalomban. A nemzeti eszme felébredése után már most az a helyzet állott elő, hogy ezek a történelmi részek immár nemzeti erőkre támaszkodtak, legalább is csoporturalmi formában (Csehországban a cseh, Galiciában a lengyel hagyományokra), az összbirodalom viszont továbbra is szűk-körű családi uralomra épült, amelytől ugyanakkor még talán nem kívántak a népek elszakadni, amelyre azonban már belső vonzódás nélkül tekintettek.¹

¹ A régi Ausztriát u. i. felfogásunkban olyan szövetséges államnak tekintettük, amelyben a szövetségnek és a tagoknak ugyanaz az államfőjük, aki államfői hatalmát egy és ugyanazon jogi tény, az öröklés folytán nyeri, ahol tehát a részek reálúnióban vannak egymással. Magyarország viszont legalábbis jogilag csak perszonálúnióban volt Ausztriával, így viszonyuk csak államok szövetsége volt (szépen fejti ki ezt teljes érdektelenséggel és objektivitással az elzászi Redslob, Abh. 213). - A perszonál- és reálúnió viszonyát, mint államszövetség és szövetséges állam viszonyát tekintettük Concha (Pol. 633) meggyőző érvelése alapján, szemben az elterjedtebb felfogással, amely a perszonálúnióban csak *communio incidentis* lát (J. 751) s a reálúnióban az államszövetség egy alakját (J.755), v. ö. Balogh, Pol. 287, Kelsen 207 is). Részünkről a reálúniót, vagyis a fejedelmi személynek a felettes és tagállamban való azonosságát még magánuralmi állam esetében is lehetségesnek

Fordított volt az eset Franciaországban a nagy forradalom idejében. A forradalom tüze egy tömbbe olvasztotta az ország egész népességét, amely az előző évtizedek alatti erősen federalista-autonómista törekvéseiről megfélekedve, egyszerre teljesen közbős lett a tartományokkal szemben, bár azok addig belső ügyekben szinte önálló államoknak voltak tekinthetők. Az össznemzet 1789 augusztus 4-ének éjjelén egy tollvonással vethetett véget a tartományok életének, holott ezeknek partikularizmus a közjogi, magánjogi, társadalmi, sőt sok helyütt nyelvi szempontból is a régi Ausztriáéval versenyzett.

tartjuk, bár itt nehézséget okoz az a tény, hogyha a felettes és a tagállam egyaránt ugyanazon fizikai személyben létesül alanyi szempontból, akkor a kettő közötti különbségtétel önkényes eljárás (Redslob, Abh. 177, J. 757). A distinctiót azonban mégis megtehetjük. A magánúr u. i. uralmi akarata folytán lesz az állam alanyi megvalósítója éppen úgy, ahogy a nemzetet az államalkotó akarat teszi azzá, a mi. Már pedig lehet, hogy ugyanazon magánúrnak saját államalkotó akarata olyan, hogy bizonyos speciális vonatkozásokban szándékkal tekinti magát a kisebb egység urának. Ami kitűnt például a cseh koronázás fennmaradásában, vagy I. Sándor cár határozott kijelentésében (id. Nyholm 49/50), aki Finnország meghódítása után kifejezetten kijelentette akaratát a finn nemzet egzisztenciájának biztosítására, holott a hatalom teljessége a kezében volt. Ami Ausztriát illeti, tételes jog szerint erős autonómiák voltak a tartományok, mert a hatalom a császárnak, mint ilyennek személyén alapult (Redslob, Abh. 178) a való életet figyelve, mégis Oppenheimernek kell igazat adnunk (Nat. Aut. 80), aki szerint itt az egységes állammá olvadás még nem fejeződött be.

19. §. Nemzet mint államalany az összetett államban.

A nép és nemzet fogalmai is megfelelően alakulnak. A nemzetfogalom a szövetségnek és a tagállamok együttes létének megfelelően módosul. Mindegyikük egyidejűen alapulhat nemzeti akaraton. Jó példa a második német birodalom bajor tagállama, amely a birodalom iránti nemzeti odaadás mellett is éles, nemzeti jellegű¹ ellenkezésben állott a vezető tagállammal, Poroszországgal és saját nemzeti függetlenségét azzal szemben erősen kidomborította, a nélkül, hogy német nemzeti érzését ez mérsékelte volna. Voltak viszont apró tagállamok, amelyek mögött nem álltak nemzeti erők, csak egyszerű magánuralmi államok voltak ezek, a partikularizmust kizárólag egy-egy fejedelem képviselte bennük, tagjaik nemzeti érzése kizárólag a birodalomnak szólt (Lippe-Detmold stb.). Érdekesen alakult a helyzet a porosz tagállam német jellegű hódított tartományaiiban. Ezek Poroszország szempontjából csak

¹ Neumann ugyan (15) nevetségesnek tartja, hogy bajor, hannoveri, kurhesseni nemzetről beszéljünk, de hogy mennyire nincs igaza, mutatja, hogy például a hannoveri állami öntudat oly erős volt, hogy államiságának megszűnése után is még évtizedeken keresztül tiltakozó képviselőket küldött a porosz parlamentbe. Hasonlóképpen Mc Iver szerint (321) abszurdum volna ontarioi, berni és württembergi nemzetről beszélni. Valóban lehet, hogy mindez az általános szóhasználatban különös volna, de mint terminus technicust az államhoz ragaszkodó réteg megjelölésére definíciónk szerint ez esetekben is kénytelenek vagyunk használni.

népek voltak, nemzeti akarat nélkül, viszont a német nemzet összbirodalmához tudatos nemzeti érzéssel ragaszkodtak (Rajna-vidék).

Az államok hierarchiájának megfelelően tehát ugyanaz a népesség egyszerre több hierarchikusan rendezett nemzethez is tartozhatik, a nélkül, hogy ebben ellenmondás volna, vagy ez a helyzet szükségképpen az egység felbomlásához vezetne. Szükséges természetesen, hogy a hierarchia alacsonyabb fokán álló másodlagos nemzet maga is tudatosan vallja e helyzetét és tudatosan illeszkedjék bele a szövetséges nemzet egészébe, ami azonban éppen úgy nem megalázó, mint ahogy az egyes emberre nézve nem megalázó az önzetlen hazaszeretet.

A nép politikai szempontból az államnépesség közömbös passzivitását jelenti, tehát a szövetség szempontjából a népességet, vagy a tagállamokat akkor, ha az összetett állam mikénti felépítéséhez tudatos akarrattal nem járulnak hozzá.

20. §. Etnikum és állameszme az összetett államban.

A nép azonban mint természetes adottság is vizsgálható a szövetséges állam kialakulásánál, tehát az etnikai értelemben vett nép is.

Ha az előbbi fejezetben elismertük azt, hogy az államok kialakulása elsősorban és nagy általánosságban véve a népi alapokon, a nemzetállamoké népnemzeti alapon történik, úgy itt is látjuk, hogy az összetett államrendszernek is legtermészetesebb alapja az összetett nép, amikor a nép természetes

összetevői,¹ az egyes törzsek még felismerhetők a népi egységen belül, de a szövetségi tagok homogeneitása és szubsztanciális hasonlósága folytán, amely a tagállamok konkrét együttélését biztosítja, a végső konfliktus esete (a barát – ellenség dilemma) a szövetségen belül nem áll be.² Vagy lehet, hogy több önállónak tekinthető, de rokon nép egyesül egy államban, úgy azonban, hogy népi különállásának megfelelően politikai szempontból is különleges figyelembevételt igényel.

Előbbire példa a német nép, amelynek szövetségi államrendszere a törzsek eltéréseire épített, utóbbira az átalakult Jugoszlávia, amelyben a 3 délszláv nép egyesült állammá a nélkül, hogy a népi egybeolvadás bekövetkezett volna és két évtizednek az egységesítés miatti véres harcai után a szövetségi szerkezetben már-már megállapodott, amidőn az egység alapelvehez és az egy etnográfiai nemzet (a szerb) csoporturalmához való visszatérés néhány napon belül a teljes pusztulás útjára vezette.

Amint az állam általában, úgy a szövetséges állam is létrejöhet úgy, hogy annak politikai felépítése teljesen független az etnográfiai tényezőktől. Svájc például nemcsak a maga egészében, hanem kantonjaiban is független népességének etnográfiai megoszlásától. Nem német, francia, olasz és romans kantonok egyesültek itt egységgé, hanem oly kantonok, amelyek részben már maguk is népnemzeti hovatarozástól függetlenül, több népből alakultak

¹ V. ö. Bartels 42.

² Schmitt Verf. 376.

meg. Nem egy kanton maga is több nyelvű. Az alapelv tehát itt is egyszerűen az, hogy az emberi célok megvalósítása bizonyos tárgykörökben kisebb egységeket kíván mint másokban, e kisebb egységek azonban személyi létük megóvása érdekében egy magasabb személyiségben egyesülnek, a szabadság és függetlenség nagy szempontjainak védelmére. A szövetséges állam állameszméje tehát éppen úgy nem áll szükségképpen a népi adottságok kifejtésében, mint az egyszerű összetételűé sem, de kétségtelenül megkönnyíti azt, hogy több etnográfiai néphez tartozók egyesüljenek egy állammá.

E felépítésben ugyanis az egyénnel közelebbi kapcsolatban álló tagállamok nagy része a népi elv érvényrejutása nélkül is homogén lesz, így a különböző néprészek érvényesülési lehetősége önként adódik, a súrlódások lehetősége kis területre szorul össze, a szövetségben tehát a legkülönbözőbb néptörödékek láthatják létük és fennmaradásuk biztosítékát, ami még az etnográfiai elv érvényesülése mellett is a szövetséghez való ragaszkodásukhoz vezethet. Svájc ezen az alapon sikerrel állta meg helyét a XIX. század népnemzeti mozgalmi között éppen úgy, mint ahogy azelőtt a vallásháborúk vérzivatarát is túlélte.

A szövetségi államrendszer valóban éppen ilyen ütközőhelyzetben teljesít nagy hivatást. Az államegység annál könnyebben óvható meg, minél inkább távolodik az állameszme valamely konkrét tartalmú gondolat (népszellem, világnézet) uralmától valamely absztrakt és tisztán formai alapelv (szabadság, füg-

getlenség, béke) irányában. A svájci állameszme is – bár a kantonok maguk is átszelik a nyelvhatárt – mégis a kantonokban áll közelebb az etnográfiai alapokhoz és a szövetségi állameszme vett fel absztraktabb alakot.

Ezzel ellenkező irányú az amerikai szövetséges államok szerkezete, ahol éppen azért a szövetséges

^s rendszer hivatása sem oly nagy jelentőségű. Itt a szövetség alapszik egy egységes népen (angolon, spanyolon, portugálon) és éppen a tagállamok valamely esetlegességen, tehát itt a szövetségi iendszernek ma, az általános amerikai liberalizmus korába'n nincs oly nagy jelentősége. Régebben azonban, amikor erős hitbeli, és világnézetben ellentéteket kellett egy nevezőre hozni, éleiket letompítani, nagy harmonizáló szerepet játszott, s Észak-Amerika déli államai népének, amely a nagy polgárháború idején alul maradt, ma is bizonyára megkönnyíti a szövetséghez való ragaszkodást.

V. CÍM.

AZ ÁLLAMEGYSÉG MEGGYEN- GÜLÉSE. A NEMZETISÉG.

21. §. *A nemzetiség és nemzetiségi kérdés fogalma.*

Az eddigiekben foglalkoztunk az állammal, mint az emberek legmagasabb jellegű személyi létre való egyesülésével, ennek mind egyszerű, mind pedig lépcsőzetesen összetett formájával.

Mindezekben a vizsgálódásokban az államnak azokat a fogalmi analíziséből következő lehető alakjait néztük, amelyek ugyan az államnak fogalmából következő legtökéletesebb formáját nem mind érik el, de a definíciót az emberek többségének személyszerű egységét kielégítik.

A fogalmi meghatározás szerint az állam tökéletes megvalósulása a népegészuralmi alak, amidőn a népesség teljessége vesz részt tudatos akarattal az állam fenntartásában, de végeredményben a magánuralkodás hierarchikus kapcsolódásán alapuló hűbéri állam is belefér a definíciónak lehető tág magyarázatába, az állam közösségirányzó szerepét, céljának megvalósítását nem zárja ki.

Hasonlatunkat az egyes emberi személyről vehetjük, aki szintén lehet az ember tökéletességi ideáljának többé-kevésbé megfelelő, lehet gyengébb testi szervezetű, kisebb szellemi képességű, de azért a létben hiánytalan «egészséges» ember fogalma alá esik.

Minden véges dolog ki van azonban téve annak, hogy valamely létmozzanatában fogyatékosná váljék, egészsége csorbát szenvedjen. Az ember egészségének ellentéte a lelki vagy testi fogyatékoság és a betegség. Előbbi statikus, utóbbi dinamikus jelenség. A statikus fogyatkozások lehetnek szervi hibák, testrészek hiánya, megbénulása. Részben az ember lelki és testi adottságainak hiányos működése, részben idegen kórokozónak a testbe való behatolása következtében áll be az emberi szervezet rendellenes működése, a betegség.

Az állami élet analóg jelenségeket mutat. Az

állam mint embereket egységes személyi létbe összefogó egység, belső felépítésében éppen úgy lehet fogyatékos, vagy beteg mint az egyes ember. Szenvedhet szerveinek tökéletlensége, alkotórészeinek leválása, külső tényezők káros behatása folytán egyaránt. Ezek a hiányok, betegségek lehetnek olyanok, amelyek az állami létet talán súlyosan érintik, de létben nem támadják meg, de lehetnek olyanok, is amelyek magát az állam fennállását veszélyeztetik, és teljes kifejlődés esetén végpusztulását okozhatják.

Az állam fogalmi léte az általa összefogott embercsoportban valósulván meg, létét semmi sem támadja meg oly súlyosan, mint ha ezt az alapot veszíti el. Az államtagok elvesztése a legveszedelmesebb az államra nézve. A terület megint csak mint az államtagoknak megélhetési alapja, talaja jön figyelembe s magasabb erkölcsi jelentőségre csak akkor tesz szert, ha a népesség kulturális munkájának bélyegét viseli magán. Az állam elveszítheti tagjait anyagi szempontból, véres háborúk hatásaképpen, vagy a születéskorlátozás terjedésével. Gondoljunk az erdélyi magyarság pusztulására a XVI-XVII. század vérzivatarai között. A második esetre a XIX. századi Franciaország a letragikusabb példa. De elvesztheti az állam tagjait lélekben is oly módon, hogy azok az egyesek, vagy azoknak egy része, akiken az állam léte nyugszik, az állammal tudatos akarattal szembefordulnak, az államot megtagadják.

Itt nem azokra az esetekre gondolunk, amidőn az államtag mint alattvaló tagadja meg az engedelmességet, midőn egyéni akaratát, magánérdekét adott

esetben előtérbe helyezi, a törvényeknek nem engedelmeskedik. Ha az államnak van ilyenkor ereje akaratának érvényesítésére, akkor itt államtani szempontból még probléma sem merül fel. Lehet szó büntetőjogi, közigazgatási, közegészségügyi kérdésekről, de nem szoros értelemben vett politikai feladatokról. A román kérdés hazánkban politikum, de a cigánykérdés nem az.

Súlyossá csak akkor válik az ilyen – egyéni államellenességből fakadó – helyzet, ha az állam gyenge, akaratát velük szemben nehezen vagy alig tudja érvényesíteni. De még ez az eset sem önnönmagában véve végzetes akkor, ha az állam érdekei ellen^ vétők, magukat mégis az államhoz tartozóknak ismerik el, fennállását elvben akarják, csak konkrét magánérdekeik érvényesítésével a gyakorlatban fordulnak ellene. Végzetessé csak az állam gyengülése folytán, a szomszédos államok külső beavatkozásának veszélye miatt lesz, de nem önnönmagában véve halálos betegség. A történelmi Lengyelország utolsó évszázadainak anarchiája is kóros állapot volt, de a végpusztulást csak közvetve készítette elő s az elgyengült nemzet a végleges feldarabolás előtt még képes volt hőiesen szembeszállni a hódító túlerővel. Ha pedig a magánérdek éppen az állam főszerveinél lendül a közérdek fölé, akkor is csak kormányformaváltozás veszélye fenyeget, amely azonban az államnak létét nem fenyegeti. A király és nemességének önértékét szolgáló francia királyság a legsúlyosabb belső válságon ment át a nagy forradalomban, de a francia állam lényegileg nem változott.

A legsúlyosabb politikai betegség diagnózisát kell azonban felállítanunk akkor, amidőn az államtagok ebbeli minőségükben, éppen mint államtagok tagadják meg lélekben azt az államot, amely felettük a főhatalmat gyakorolja. Talán mint egyének kifogástalan alattvalói a közösségnek, de tudatos szembefordulásuk által létének legveszedelmesebb ellenségei.

Az állam lehető fogatkozásait, betegségeit definíciójából levezetve így rámutattunk a legveszedelmesebbre, de ezzel egyúttal eljutottunk az állam népességének a főhatalomhoz viszonyított harmadik lehető formájához, az államot tudatos aktív akarattal akaró nemzet, közömbös, vagy megnyugvó passzivitással tudomásul vevő nép mellett, az állammal tudatos akarattal szembefordulók csoportjához.

Eddig az állam és népének viszonyát vizsgálat alá véve, mindig az egészséges állam tényéből indultunk ki. Az állam egészségét a közömbös, de megnyugvó, legalább beletörődő nép sem zavarta személyeket személyyé egyesítő relációjában. Az állam szubjektív és objektív fogalma ugyancsak a nép-egészszerumi államban fedte egymást és valósította meg az államnak fogalma szerinti ideálját, az állam ténye és az egyének lelki világa közötti viszony harmóniája végeredményben az öntudatlan nép jelenléte esetén is megvolt. Végeredményben ezek is az államhoz tartozónak érezték magukat, ha nem is elszánt akarattal. Az állam reájuk is építhetett. A főhatalom objektív tényét még az az egyed sem tagadta, akinek külön törekvéseit csak az állami

főhatalom ultima ratiójának érvényesülése, a büntetőjog tartotta féken, vagy torolta meg. A feltétlen életközösség objektív tényével szubjektív magatartása nem került szembe, ő ezen az adott és megvalósított feltétlen életközösségen belül kívánt magának jogtalan egyéni érvényesülést. Hasonlóképpen nem veszélyezteti az egységet az sem, ha valaki a fennálló jogon akar változtatni, amennyiben az új szabályzat csak ugyanazon az államközösségen belül akar érvényesülni.

Az állam egységét csak ott támadja halálos méreg, ahol oly egyének, akiket hatalmával a maga feltétlen életközösségébe, objektív rendjébe ugyan be tud szorítani, akik a kényszernek engedve ugyan tagjai maradnak az államnak, a maguk szubjektív akarátával mégis az életközösségen kívül kívánnak utat találni. Egyes csoportokban kifejlődhetik a negatív állami érzés. «Ezek jól érzik az államot, de mint tőlük idegen, rosszakaratú és ezért ellenállásra készítő lényt»¹. Ilyenkor nem ellenzékkel állunk szemben, mely egyelőre nincs hatalom birtokában, de arra vágyik, annak elérését reméli, hanem olyan csoporttal, amely lelkileg teljesen kívül áll azon a közösségen, amelybe objektíve beletartozik.²

Ez a csoport elvben kétféle lehet.³ Egyik általá-

¹ Amonn 13.

² Ami lehetséges, mert az objektív tény, az állam fennáll, függetlenül a haza iránti szeretettől (v. ö. Montesquieu III. kv. V. fej.), a szubjektív akarattól, legalábbis egész népessége szubjektív akarátától.

³ V. ö. Arp, 88, Amonn 14: anarchizmus és irredentizmus.

ban minden állam fennállását meg akarja szüntetni, az államot általában és elvben ellenzi. Az államnak valamilyen alakban szükségszerű léte miatt azonban ez az álláspont politikailag alig veszélyes. Az anarchisták problémája a közrendészet és a büntetőjog terére szorul.¹ Az állami lét akkor van igazán veszélyben, ha a vele szembeforduló csoport egy más létező államhoz kíván tartozni, vagy benne egy új állam létezésének gondolata ébredt fel. Ennek a csoportnak az állammal szemben határozott álláspontja² van. Ennyiben hasonlít a nemzethez és eltér a néptől. De ez az álláspont a nemzetinek éppen fordítottja: a teljes tagadás.³ A nemzetivel azonos a magatartása azonban egy másik, kívülálló, vagy esetleg még csak ideában meglévő állam iránt.⁴

Ezt a felettes hatalmat gyakorló állammal szemben tudatosan ellenséges⁵ magatartást tanúsító, magát idegennek⁶ érző, centrifugális,⁷ nemzetellenes,

¹ Politikailag csak elvi ellenpólusához, a kommunizmushoz csatlakozva volt képes gyakorlatilag jelentős szerepet játszani s amidőn például 1936 őszén Katalóniában az anarcho-szindikalisták miniszteri tárcát vállaltak, tulajdonképpen saját elvi álláspontjukat adták fel (v. ö. Glungler 431, 432).

² Die Staatsverneinung ist keineswegs ein Zustand ... stumpfer Gleichgültigkeit. ... sondern ein scharf geschliffener Akt (Arp 100).

³ V. ö. Amonn 13.

⁴ V. ö. u. o. 18.

⁵ A spártai állam formálisan is állandó háborúban állott saját nemzetiségeivel, a helótákkal, akik ellen az ephorok évente hadat üzentek (Schmitt, Begr. 35.)

⁶ V. ö. Somogyi 153.

⁷ V. ö. Haendel, nemz. 39.

ugyanakkor azonban egy más létező vagy elgondolt állam irányában nemzeti érzéseket tápláló¹ embercsoportot nevezünk *nemzetiségnek*, azt az államot pedig, amelyben ilyen nemzetiségek vannak, nemzetiségi állammak.²

Hogy valamely csoport mikor nemzet és mikor nemzetiség, ez tisztán ténykérdés. Jászi egyszerűen állami hatalmat élvező nemzetiségnek nevezi a nemzetet is,³ nála nemzetiség valamennyi csoportot összefoglaló általános fogalom. Szubjektív értelemben valóban teljesen azonos mindkettő s csak az objektív tényállással szembeni helyzet, a megvalósulás stádiuma dönt. A nemzetek háborús versengésében lehetséges, hogy az ellenfél a vele szemben álló állam nemzetiségeit tényleges önállóságuk elnyerése előtt is egyenrangú félnek, a nemzetiséget tehát nemzetnek ismeri el.⁴ Johannet szerint a nemzet kialakult nemzetiség, a nemzetiség nemzetcsira, «nation en germe».⁵

Az állam népessége tehát az államhoz való

¹ Nationalité état en germe, mondja Le Fur Races 153. Hasonlóan Ruysen Min. 94, id. Csepreghy II 40; es Durkheim Johannet (10) szerint. (L. Ruysen Nat. is.)

² Teljesen helytelen nemzetiségi állammak nevezni azokat az alakulatokat, amelyekben több etnikai értelemben vett nemzetiség forrott össze egy nemzeté, mint Amonn teszi (20), aki Svájcot és Ausztriát egyaránt nemzetiségi állammak nevezi.

³ Jászi 3.

⁴ V. ö. Balogh, Schutz 84.

⁵ Johannet 423 jegyz. Hasonlóan Ottlik. Nemzet és nemzetiség című tanulmányában (Lugoj 1930) Ottlik a nemzetiséget oly embercsoportként határozza meg, amely egy irodalmi kultúrának hordozója (27) szemben a nemzettel,

viszonyában lehet az államot igenlő nemzet, vele szemben közömbös nép, vagy vele szembenálló nemzetiség (vagy más szóval passzív nemzet).¹ Az első forma az ideális, utóbbi megjelenése a beteges állapot, a belőle fakadó feszültség, működési zavar, betegség: a *nemzetiségi kérdés*.

A nemzetiségi kérdés tehát azoknak a politikai problémáknak összessége, amelyek a nemzetiségeknek, vagyis az állammal szembenálló államtagnak létéből és politikai törekvéseiből erednek és az államot léteben, de legalább is integritásában veszélyeztetik.

Csepreghy a nemzetiségi államtól egyenesen a szuverenitást tagadja meg.² Idáig azonban mégsem mennénk. A nem egészséges ember még lehet ura saját akaratának. Jól határozza meg a nemzetiségi kérdés

amelynek keletkezésében a történelmi államterületnek ad nagyobb szerepet. Szerintünk ez valóban megfelel az egyszeri történelmi ténynek (főleg hazánkban), de nem mutat rá eléggé magára a kérdés lényegére, a nemzetiségnek a kialakult állammal való szembenállására. A lengyel, az ír történelmi államterületek voltak, mégis alapvető jelenségei a XIX. század nemzetiségi kérdésének. Inkább követjük itt Conchát, aki nemzetről megvalósult államalkotás esetén szól, egyébként nemzetiséget mond.

¹ Teljesen kongruens ezzel Heller (240) felosztása: In groben Zügen wird man bei diesem Zusammenwirken drei Gruppen zu unterscheiden haben, welche selbstverständlich nicht als statische, sondern als dynamisch wechselnde Größen gedacht werden müssen: Den die Staatsgewalt positiv bewirkenden Machtkern, die ihn unterstützenden Mitläufer und die negativ beteiligten Widerstrebenden.

⁸ Csepreghy II. 61.

lényegét Krisztics. Mert bár ő a nemzetiség etnográfiai és politikai fogalma között nem tesz különbséget, a nemzetiségi kérdés lényegét helyesen látja nem magában az etnikai értelemben vett nemzetiség pusztá létezésében, hanem ezek szubjektív állásfoglalásában. A különbség csak az, hogy mi a politikai értelemben használt nemzetiség terminust már magában véve is az államellenes típus megjelölésére tartottuk fenn, úgyhogy a nemzetiségek jelenléte ebben a fogalmazásban okvetlenül magával rántja a nemzetiségi kérdést is. Krisztics szerint az, amiről itt szó van: «a nemzetiségi tömegek pszichológiai ténykérdése, melynek kapcsolódó vagy elválni törekvő jellegétől függ az egész állami alakulat szilárdsága vagy gyengesége».¹ Jól szemlélteti a nemzetiségi kérdés lényegét Forgon. Szerinte: «Az államban élő, valóságos öntudat és összetartozóság nemzeti eszme és állami létre törekvés által az aktív nemzettel szembekerült passzív nemzet éppen úgy mint a hasonló törekvések által áthatott, de kellő etikai kapcsolat, szám és társadalmi erő hiányában passzív nemzetnek nem, csupán társadalmi töredéknek tekinthető, faji és nyelvi csoportok nemzetiségnek nevezetnek. A nemzetiség a létező s állami alanyként szereplő nemzetből való kiválásra törekszik faji és nyelvi, vallási, vagy egyéb alapon, de mindenkor a főnálló állami lét megsemmisítésével, vagy legalább az aktív nemzeti erő megtörése melleit, az állam gyökeres átalakításával. Nemzet és nemzetiség

¹ Krisztics N. 285.

között tehát – bár elnevezésük és eredetük egymáshoz oly közel áll – lényegesebb a különbség, mint nép és nemzet között».¹ E meghatározással szemben csak az a kifogásunk, hogy a passzív nemzet és nemzetiség közötti megkülönböztetés szerintünk felesleges és önkényes megítélésre vezet. A lényegen nem változtat az, hogy milyen erőt képvisel egy nemzetiség. Amíg az állam fennáll, addig végeredményben az erősebb nemzetiség, a «passzív nemzet» sincs lényegesen más helyzetben, mint az egyszerű «töredék». Réz Mihály szerint a nemzetiség ((politikai öntudatra ébredt faj, amely államalkotó hatalommal nem bír».² Itt a fogalmak tökéletes összekeverését látjuk. Nemhogy a nép (ethnosz), de egyenesen a faj fogalmát viszi bele közvetlenül a politikába. Mégis jól látja a fogalomhoz fűződő államellenességet. Szerinte különben a nemzetiséggel szembenálló uralkodó faj a nemzetiséggel együtt teszi a nemzetet.⁸ Itt tehát nemzeten nyilván az állampolgárok, vagy honosok összességét, az állam népességét érti, ami a nemzetmeghatározásnál lehet indokolt tételes jogi kifejezés, de a politikában használhatatlan.

22, §. *Nemzetiség és állami alapjelleg.*

Az egyes államtípusok közül nemzetiségi állam lehet a magánuralmi és csoporturalmi, míg a népközösségi, népegészuralmi forma fogalmilag zárja ki

¹ Forgon 97.

² U. o. 11.

³ Réz i. körkérdése 10.

a nemzetiségeket. Éppen ezért a széles néprétegek politikai öntudatosulásának korában az államnak a priori megállapítható legfontosabb feladata, hogy ennek az ideális alapjellegnek elérésére törekedjék, mert csak így fogja tudni elhárítani a nemzetiségi kérdés veszélyét.

A nemzetiségi állam szélső formája az az eset, amikor az állam egész lakossága nemzetiség. Az ilyen állam nem képes ellenállni a legkisebb nyomásnak sem és a válságos pillanatban szinte ellenállás nélkül nyomtalanul tűnik el.¹ Klasszikus példa erre a nápolyi királyság és a többi apró magánuralkodó állam felolvadása az egységes Olaszországban.

23. §. Nemzetiségi kérdés az összetett államban.

A nemzetiségi kérdés sajátos bifurkációja állhat elő a szövetséges, összetett államokban, ami a *primer* és *szekundér*² nemzetiségi kérdés fogalmához vezet el. Elsődleges nemzetiségi kérdés az, amely a legmagasabb fokú állam ellen mint ilyen ellen irányul. Másodlagos nemzetiségi kérdés áll elő akkor, amidőn az egyik tagállam népessége, vagy annak egy része egy másik tagállamhoz kíván csatlakozni, vagy különálló tagállam létesítésére törekszik. Másodlagos a nemzetiségi kérdés akkor is, ha valamely egységes államban egy része kíván tagállammá fejlődni, vagy

¹ V. ö. Csepreghy 11. 47.

² V. ö. Schmitt, Begriff 36, ahol «szekundér politikai jellegű» alközösségekről beszél.

egy egyébként szövetséges államnak közvetlenül alárendelt államrész követel magának tagállami helyzetet. Az elsődleges nemzetiségi kérdés mindig az abszolút szuverénitású államalakulat ellen fordul. A másodlagos viszont csak relatív szuverénitású ellen, vagy abszolút szuverénitású ellen ugyan, de csak relatív értelemben.

Az első világháború előtti németbirodalom bőven adott példát e kategóriákra. A poseni lengyelek, schleswigi dánok, lotharingiai franciák határozottan ellene szegültek a birodalomnak. Ugyanakkor Hannover is protestáló képviselőket küldött a – porosz parlamentbe. A német birodalomhoz való hűsége nem szenvedett kétséget, de Poroszországgal szemben mindig megtartotta azt az elutasító álláspontját, amely az annexio után 25.000 ember kivándorlásában jutott először kifejezésre.¹ A centrupárt befolyásának hatása alatt maga Elzász-Lotharingia, amely eleinte német népisége ellenére is élesen franciának vallotta magát, lassanként a másodlagos nemzetiségi formához közeledett. A feltétlen francia meggyőződés lassú kopásával törekvéseik vesztettek élükből és hovatovább inkább csak a porosz jellegű központi kormányzat ellen tiltakoztak. Ügy látszott, hogy külön tagállami állás elnyerésével megnyugtatta, a birodalommal szemben legalább is a közömbös népi álláspontra lettek volna szelidíthetők.

Az elsődleges és másodlagos nemzetiségi törekvések éles különbségének klasszikus példája a pro-

¹ Lásd Michels, Patriotismus 157.

vencei Mistral franciaországi federalista agitációja. Mistral, aki az ő délfranciaországi népének nyelvét és etnográfiai sajátosságait szerette volna a nagy területű egységes nemzetállam szintelen gépezetének koptató nyomása alól felszabadítva lélekzethez juttatni, Franciaország federalista alapon való újjászervezését akarta. Szűkebb hazáját külön személyiségének elismerése mellett akarta a francia hazához kapcsolni. Egy alacsonyabb politikai fokozat lehetőségét tekintve tehát Franciaország közvetlen uralmának ellensége volt, francia nemzethűsége mégis kifogástalan volt és méltán sorakozik a francia szellem legragyogóbb képviselőinek sorába.

Az elsődleges és másodlagos nemzetiségi problémák közötti különbség fel nem ismerése a szövetséges államszervezet lényegének félreismerésén alapszik. De ott, ahol ez helyesen ismertetett fel, ott is alig látunk utalást a következményeknek a nemzeti-ségi kérdés tekintetében való levonására. E kategóriákat illetően ezért alig is hivatkozhatunk irodalomra, kizárólag a teórián kívül eső élet közvetlen megfigyelésére voltunk utalva. Különösen érdekes volt e téren az a vizsgálat, amelyet Bretagne valóságos «államtudományi laboratóriumában» sikerült végeznünk, s amely éles világításba helyezte a primer és szekundér nemzetiségi kérdés közötti határozott különbséget.¹

¹ V. ö. Párdányi: A breton kérdés 134 stb.

24. §. *Etnikum, állameszme és nemzetiségi kérdés.*

Az államnépességnek az államhoz való viszonyát vizsgálva, a nemzet és nép politikai fogalmát párhuzamba állítottuk a hasonló elnevezéssel illetett etnográfiai fogalmakkal. A nemzetiségről szólva tudjuk, hogy ezt is használják etnográfiai értelemben, a nép helyett. Éppen ezért különbséget kell tennünk a nemzetiség politikai és etnikai értelme között.¹ Etnográfiai szempontból a nemzetiség is csak népi egyéniséggel bíró közösséget jelent, de inkább csak olyant, amely népiségéhez tudatosan ragaszkodik. Ily meghatározás mellett pedig a nemzet és nemzetiség között etnográfiai szempontból nincsen különbség. Az árnyalatok elmosódnak. Mindkettő a népiségnek öntudatra ébredését jelenti.

Politikai szempontból ennek az öntudatnak az államhoz való viszonyításával tettünk különbséget a nemzet és nemzetiség fogalmai között. Amely népcsoport saját államában élőnek érzi magát, az a nemzethez tartozik, amelyik idegen államban élőnek, az nemzetiség – mondja klasszikus egyszerűséggel és találóan Somogyi.² Ha azonban etnográfiai téren maradunk, az államhoz való viszony mikéntjétől eltekintünk, a viszonyítási alap elesvén, a két fogalom összesik. Legfeljebb oly értelemben van árnyalati különbség a két fogalom között, hogy nemzetről akkor szólunk, ha valamely öntudatra ébredt nép

¹ Igen helyesen Haendel, nemz. 39.

² Somogyi 154.

egészét nézzük, nemzetiségről, ha valamely töredékről beszélünk, rendesen mégis politikai színezettel: egy nép nem önálló részét értjük rajta.¹ Szokás a nemzetiséget egyszerűen a nép fogalma helyett is használni, de ez a szóhasználat már többé-kevésbé feltételezi az illető népek öntudatosulását. Az etnográfiai és politikai szempontok össze-zavarása itt is igen veszélyes következményekkel jár. Sokszor tekintik a legjogosabb tisztán kulturális kívánságokat már önnönmagukban véve is nemzeti-ségi törekvéseknek,² de fordítva is súlyos tévedés az államellenes törekvésekben egyszerűen szociális és kulturális népi igények kielégítésére irányuló törekvéseket látni, ahogy ezt Jászi Oszkár tanította.³ Valamely nemzetiségi kérdést vizsgálva, mindenkor éles különbséget kell tennünk a mindenképpen jogos népi és a politikai szempontból megítélendő államjogi törekvések között még akkor is, ha egymásba-fonódva jelentkeznek.

25. §- *Kisebbségi kérdés.*

Ami a szóhasználatot illeti, mindenesetre tartózkodnunk kell a terminológiai szűkkeblűségtől. A fogalmak és nem a szavak tisztázása a fontos. Sajnálatos módon közhasználat és tudomány e szavakat egyaránt keveri, a fogalmakat nem határolja el

¹ Ratzel, Erde II. 674 stb., 666.

² V. ö. König Antal Magyar Szemle XXXII. köt. 3. sz., főleg 224. 1.

³ Jászi 504.

kellően és nem különböztet a hasonló fogalmak politikai, közjogi, etnográfiai meghatározásai között, amely tudományágak sokszor azonos anyagban dolgoznak, meghatározásaik gyakran vonatkoznak ugyanazon reális valóságra, de éppen mivel azt más-más szempontból ragadják meg, a meghatározások fogalmi valósága mégis más-más. Itt csak annak az alapvető fontosságára akarunk rámutatni, hogy elhatárolt tiszta fogalmakat igyekszünk felállítani és ha esetleg az itt követett szóhasználat helyett az államtan egyes képviselői mást tartanak célravezetőnek, mindig tudatában legyünk annak, hogy azok a szavak milyen szempontból és mit határoznak meg. A terminológiában mindenestre a közhasználatban leginkább szokásosnak látszó fogalomnevezésekhez törekedtünk igazodni,¹ a lehetőségek határai közt. Ezért említjük meg itt a «kisebbség», «kisebbségi kérdés» elnevezéseket is. Ezek ma gyakorlatilag azonosak a nemzetiség, nemzetiségi kérdés fogalmakkal. Maga az elnevezés valamely állam alattvalóinak az államnépesség uralkodó részétől valamely szempontból való eltérő csoportját jelöli.² A nemzetközi jogban használatos, amely a kisebbségeknek sok esetben védelmet törekszik biztosítani. Azelőtt főleg vallási, ma a nacionalizmus túltengése idején etnográfiai csoportok³ részesülnek ebben a védelemben.

¹ V. ö. Forgón 97.

² V. ö. Csepreghy 11.39, Egyed, A kisebbségi kérdés 10.

³ Guttman (9) a *mai* helyzetet tekintve, helyesen azonosítja a kisebbséget a népiséggel: A kisebbségvédelem célja a népi egyéniség megtartása és fejlesztése.

Az állam uralkodó rétegével szemben e csoportok rendesen kisebbségben vannak. Innen az elnevezés. Elvben azonban lehetséges, hogy a többség legyen elnyomott helyzetben s akkor tulajdonképpen a matematikai többség fog a kisebbség fogalma alá esni. A kisebbségek jelentőségét különben sem számbeli súlyuk,¹ hanem az államéval szemben ellentétes politikai célkitűzéseik adják. Nem a mennyiség, hanem a minőség a döntő.² Rendesen az a helyzet, hogy kisebbségeiben az állam államcsirákat lát s velük szemben a politikai egység erősítésének jogát állítja szembe.³ Mivel tehát a kisebbségvédelem eseteiben gyakorlatilag rendesen egy népet asszimilálni akaró nemzettel áll szemben egy elszakadni akaró nemzetiséggel, a nemzetközi jogi kisebbségvédelem rendesen egy-egy nemzetiségi problémát fed. A kisebbség ebben az értelemben egészen más jellegű, mint egy kisebbségben lévő politikai párt. Nem ellenzék, mely egyelőre nincs a hatalom birtokában, de arra vágyik, annak elérését reméli, hanem olyan csoport, amely lelkiileg teljesen kívül áll azon a közösségen, amelybe objektíve beletartozik. Egy egyesület kisebbsége és vezető többsége között ott áll a közös egyesületi cél, mint a kettőt összekötő kapocs.⁴ A nemzeti többség és kisebbség fölött nincs közös nemzeti, mindkettőt egy magasabb egységbe kapcsoló közösség.⁶

¹ Lucien Brun 93.

² V. ö. Csepreghy II. 42, Guttman 4, Somogyi 151.

³ Lucien Brun 95.

⁴ Raschhofer 29.

⁵ U. o. 31.

A kisebbség így a nemzetiséggel, a kisebbségi kérdés a nemzetiségi kérdéssel esik össze és ezért szinonim értelemben használhatjuk.

A német irodalom újabban inkább a népcsoport szót szereti használni a korábbi (Versailles-Trianon utáni idők) kisebbség kifejezése helyett, mivel a kisebbség szóban valami megvetést érez.¹ Mindenesetre helytálló ez annyiban, hogy a népcsoport kifejezés az illető emberegyüttesnek a vele (etnikai értelemben) rokon népegészhez, a kisebbség kifejezés viszont az uralkodó állam (politikai) nemzetéhez viszonyított megjelölése.²

26. §. Fogalmi meghatározásaink értékelése.

A fentiekben arra törekedtünk, hogy jól körülhatárolt, általános és mindenkor érvényes, formális meghatározásokat találjunk a nemzetiségi kérdéssel kapcsolatos fogalmakra, amelyek szubjektív belemagyarázásoktól függetlenül objektív érvényű igazságokat tartalmaznak.

Az államot lényegében szabadakaratú személyek szabadakaratú személyes egységének mondtuk. Éppen ebben a természetes alapokon nyugvó, de szabad Önmeghatározási lehetőségben láttuk a lényeges különbséget az ösztönösen rendezett állati társadalmak és az ember állama között. Ez a felfogásunk

¹ u. o. 28.

² Walz 25 (95); körülbelül ennek felel meg Haendel megkülönböztetése a nép és nemzetiség fogalma között (Pol. 730).

azonban nem zárja ki annak elismerését, hogy vannak olyan motívumok, amelyek a népességnek az államéletben való mikénti szerepét indokolják és befolyásolják, de hangsúlyozzuk, hogy amint az államnak éppen személyi jellegéből következik, a döntő ok csak szabad állásfoglalás lehet. Ugyanígy a nemzeti-ségi kisebbség kialakulására is több motívum hathat, «de mindegyik komponens végeredményben egy irányba kulminál, és pedig a kisebbség öntudata felé», amely «öntudat foka és minősége változó lehet» s «a kisebbségek életereje éppen ettől az öntudattól függ».¹

Nem mondjuk azt sem, hogy ez az állásfoglalás aktuálisan és mindig szabadon és tudatosan történik. Különösen a primitívebb emberi együttélésnél áll az emberi elhatározás az ösztönös és természetes vonzódás hatása alatt a közösség kiépítésénél. De a szabad mérlegelés potenciális lehetősége az ember természetéből kifolyólag ekkor is fennáll. És ha nem is él szabadságával, vagy az ösztönök irányában foglal állást, szabad természetét ezzel még nem veszti el.

Az állam tehát lényegében nem tárgyilag, hanem élményszerűen megalapozott,² tehát szabad emberi alkotás. Egyes típusait éppen a szerint különböztettük meg, hogy a benne összefoglalt egyének mily mértékben járulnak hozzá személyiségének kiala-

¹ Csepreghy II. 323.

² A kétféle közösség-lehetőség szembeállítására I. Hildebrand 255.

kulásához s az emberi csoportokat politikai szempontból csak a szerint tartottuk lehetőnek alapvető módon osztályozni, hogy az államalkotó akarat mily fokban és mily irányban érvényesül bennük. Objektív, az állam lényegéből folyó meghatározást csak ilyen alapon véltünk adhatni a nemzet, nép és nemzetiség fogalmainak.

Ezek szerint a nép, nemzet, nemzetiségnek objektív kritériumát a bennük összefoglalt egyes személyeknek az állammal szemben tanúsított szubjektív magatartásában véltük megtalálni.

Ez a definíció szükségképpen magában foglalja a vele megjelölt emberanyag változásának lehetőségét.¹ Külső objektív tények csak befolyásolhatják, de feltétlen erővel meg nem határozhatják ezt a szubjektív magatartást, így az a motívumok közül választhat. Hol ennek, hol amannak adhat előnyt. Ugyanaz az embercsoport, illetve az abban összefoglalt egyesek politikai magatartásukat változtathatják, ugyanazok, akik ma egyszerűen népek voltak, holnap nemzetiségekké lehetnek, mint a Szent Korona nem magyar népeinek egy része a XIX. században. Viszont vad nemzetiségek szelídülhetnek vissza néppé, mint ezt Anglia már majdnem elérte az első világháború előtt az íreknél, még több sikerrel Dél-Afrikában. De megváltozhat a nemzet egy részének gondolkodása is és változhatik nemzetiségivé. Klasszikus példa erre a magukat «kétszeresen franciának» tartó bretonok nemzetiséggé való átala-

¹ V. ö. Basdevant (Akzin) 92.

kulási folyamata. Valamely adott nemzet emberanyaga tehát növekedhetik és fogyhat, viszont egy azonos embercsoportnak megváltozhatik az államhoz viszonyított alapjellege, sőt részekre szakadva, a korábban egységes politikai magatartású csoport egyes részei más-más jelleget vehetnek fel.

A definícióban foglalt szubjektív vonás vezet azután arra az elég gyakori megállapításra, hogy itt «relatív» igazságokról, relatív fogalmakról van szó.

Ezt az állítást teljesen logikátlanak és elhibázottnak tartjuk. Ami igaz, az sohasem lehet nem a... A helyesen definiált fogalom mindig fedi azt, amit vele kifejezni akarunk. A fogalom sem lehet relatív oly értelemben, hogy definíciójának igazsága relatív, meit ez esetben a fogalom meghatározása egyszerűen téves. A helyesen meghatározott fogalom csak oly értelemben lehet relatív, hogy maga a definíció tartalmaz olyan mozzanatot, amely a benne foglalt állítást valamihez viszonyítva mondja igaznak. Ilyen értelemben lehet a nép, nemzet és nemzetiség itt kifejtett fogalmát is relatívnak nevezni, mert maga a definíció utal a szubjektív pszichológiai magatartás mozzanatára. Helyesebb azonban inkább dinamikusnak mondani a fogalmat, amennyiben a lényegileg hozzátartozó emberi akarat emberi erővel, akaratall alakítható.¹ Az általában relatívnak nevezett fogalmak egyszerűen téves fogalmak. Eléggé találó azonban Mitscherlich kifejezése,² aki szerint

¹ V. ö. Akzin 23.

² Hdwb. d. Soz. 645.

a nép és nemzet egyaránt a «mozgékony fogalmak» közé tartozik.

Ez a definíció például, hogy a «nemzet az egy nyelven beszélők összessége», vagy «az egy fajhoz tartozók összessége», egyszerűen téves meghatározás. Nincs értelme annak, hogy kimondjuk ezeket az ítéleteket és megjegyezzük utána, hogy e fogalmak csak ebben vagy abban a meghatározott időpontban voltak igazak. Ezek a definíciók felületes szemlélet eredményei és nem igaz meghatározások még akkor sem, ha történetesen adott esetben igaz állítást is tartalmaznak. Ahogyan a «kocka sókristály» sem relatív fogalmi meghatározás, hanem mint meghatározás egyszerűen téves, mert a kockának nem az a fogalmi lényege, bár valamely adott esetben ez az állítás igazságot fejezhet ki. A felületes szemléletnek éppen az a tulajdonsága, hogy a definiálandó fogalomnak csak valamely konkrét megjelenési formáját ragadja meg s ezt állítja oda, mint fogalmi meghatározást. De ezzel el is lehet tévedni a felületes vélemények útvesztőjében.

Még veszélyesebb a tudományos igazság szempontjából, ha a definíció valamely szubjektív, megvalósításra törekvő politikai felfogás szemszögéből kívánja a fogalmakat meghatározni s azt a szempontot akarja a fogalmak objektív kritériumának megtenni, amelyet a saját nemzetpolitikai szubjektív állásfoglalására nézve tart döntőnek. Ezek a meghatározások látszólag függetlenítik a definíciót a szubjektív lélektani mozzanat relativitásától, de éppen ez a látszólagos objektivitás teszi őket szubjektívvá.

E meghatározások: a nemzetet a leszármazás, vagy a kultúra közössége, vagy a történelmi múlt határozza meg, objektív kritériumokra utalnak, de voltaképpen annak a motívumnak kiemelései, amely éppen a definiálók saját felfogására volt döntő hatással.

Az objektivitás látszatát keresve ott, ahol az objektív valóság éppen a szubjektív mozzanatra utal, esetleg tudunk szuggesztív hatást elérni annyiban, hogy a saját felfogásunkat másokra kényszerítjük, legtöbbször azonban saját magunkat áltatjuk vele. Így szokta azután a nemzet a nemzetiséget «nem létezőnek» tekinteni azon a címen, hogy a nemzetiség szubjektív nemzetpolitikai állásfoglalását olyan motívumok alakították ki, amelyeket az uralkodó nemzet nem ismer el nemzetalakítónak és fordítva a nemzetiség szerint az állam már fel is bomlott, nemzeti alapja elveszett azért, mert ő viszont azt a kritériumot nem ismeri el nemzetalakítónak, amely az államnemzet egységét biztosítja.¹ Ez az eset, mikor közös történelmi múlttal összekovácsolt nemzet ellen támadnak fel faji alapról kiinduló nemzetiségek (mint például Franciaországban). De lehet

¹ Így a Breiz Atao 1929 március 31-iki számában helyteleníti, hogy az északfranciaországi federalizmus lapja, a Le Nord Fédéral, egyáltalában a nemzet szót használja Franciaországgal kapcsolatban. «L'Etat français n'a aucune des caractéristiques d'une Nation» jegyzi meg, ami már a komikum határát súrolja. Viszont jól jegyzi meg a Breiz Atao 1928 november 18-án, hogy egy autonomista mozgalom létezésének legdöntőbb bizonyítéka az, ha tagadják létezését.

ennek fordítottja is, amikor a kulturális törekvéseivel, közös nagy tettekkel egy más államhoz kapcsolódó néprész saját fajtestvéreinek állama ellen lép fel, mint Elzász 1871 után.

Azzal az első pillanatra talán paradoxonnak látszó valósággal állunk szemben, hogy objektívnek csak a szubjektív alapra építő meghatározást tarthatjuk, míg éppen az objektívnek látszó meghatározások állanak szubjektív törekvések szolgálatában.

VI. CÍM.

AZ ÁLLAM BELSŐ TAGOZÓDÁSA. RÉSZKÖZÖSSÉGEK.

27. §. Részszempontú közösségek.

Az államot az eddigiekben fogalmi egyszerűségében vettük vizsgálat alá, az állam és államtágok viszonyának lehetőségeiről általában szóltunk.

Az államtágok a valóságban azonban nemcsak mint egymástól független egyedek jelentkeznek. Közöttük különböző adottságok, hasonló hit, népiség, származás, vidék, lakóhely, foglalkozás, képzettség, vagyoni helyzet, társadalmi állás szerint különböző változatban csoportok keletkeznek, amelyek már bizonyos fokú egységet mutatnak.¹ Erősebbé válnak ezek akkor, ha az adottságokhoz való ragaszkodás

¹ V. ö. Egyed, várm. önk. 103.

tudatossá¹ válik és azok egyének feletti, azokat magukkal sodró egyesítő célként lépnek fel. Ezek a közösségek az államhoz hasonlóan tagjaikban bírják létük alapját, de azokon felülemelkedő önálló létük van, egyénfeletti eszmei célt valósítanak meg. Ha tudatos akarat irányítja őket, az egyéni emberhez és az államhoz hasonló személyi létre tehetnek szert. (Nem soroljuk ide azokat az embereket összefogó alakulatokat, amelyek merőben az egyesek összegei az együtt könnyebben elérendő azonos egyéni célok érdekében, mint a kereskedelmi társaságok.) Az organikus szemléletmód az államot nem homokszerű atomokból összetett, hanem organikusan felépített nagy testnek látja, amely természetszerűleg sok csoportra és szűkebb közösségre tagozódik, amelyeknek összeműködése és egymásbafonódása adja az egésznek mind erejét, mind sokféleségét.²⁻⁸ Ezek a közösségek az államtól főleg abban különböznek, hogy az államnak legalább is potencialiter az élet minden vonatkozására kiterjedő legfőbb hatalommal biztosított közösségével szemben csak *részközösségek*.* Az életnek csak egy-egy oldalát, esetleg a legfontosabbat, legmagasztosabbat, legalapvetőbbet ragadják meg, de mégsem kénytelenek az élet minden megnyilvánulásával szemben állást

¹ V. ö. J. 95.

² Bluntschli 448.

³ Rousseau tartotta ideálnak, hogy ne legyenek részközösségek, v. ö. C. S. II. kv. III. fejt. utolsó bekezdés, J. 87.

⁴ Spann részcsoportokról, rész nemzetekről beszél, Syst. 213. 1.

foglalni, mint az egyén, vagy mint az emberek legmagasabb személyi közössége: az állam. Az embert csak bizonyos vonatkozásokban foglalják le maguknak, az egyedeket csak meghatározott adottság vagy cél szemszögéből egyesítik, kényszerhatalommal csak a szuverén főhatalom támogatásával rendelkeznek, különben a közösségből való kizárás az egyetlen fegyverük.

Az egyetemesség szempontja különbözteti meg a tagállamot a részközosségtől.¹ A tagállam mint egységesen irányzó egyetemes célú főhatalom áll szemben az egyessel s a részközösségekkel, szuverenitása az alatta állókkal szemben elvileg teljes, csak a szövetséggel szemben korlátozódik. A részközösségből viszont hiányzik az egyetemes, mindenre kiterjedő főhatalmi célzat.

Ilyen részközösség elsősorban a vallási közösség, amely természetfeletti síkon az államhoz hasonlóan «tökéletes társaság», az egész emberre tart igényt minden életvontkozásában. Egyházi álláspont szerint állam és egyház: unaquaque in suo ordine maxima.² De a véges emberi társadalom szempontjából részközösség, alatta áll az állam tényleges főhatalmának (amely éppen ezért erkölcsi szempontból igen nagy felelősséggel tartozik vele szemben³). Fontossága különösen akkor nagy, ha nemcsak az

¹ Kelsen teóriája, amely az állam s a tagállam közt sem lát különbséget, természetesen nem lát eltérést a tagállam s a részszervező közösségek között sem, v. ö. 191.

² XIII. Leó az Immortale Dei körlevélben, 1. Hohenlohe28.

³ Kampe 181.

egyhitű emberek meggyőződésének közös megnyilvánulási formája (szekta), hanem önálló létű, az egyest tetteiben irányítani tudó szervezet (egyház).

Részközösség a legmagasabb, legegységesebb, önkéntelen adottságokon, a népi jellegesen felépülő öntudatos közösség a népnemzet is.¹ Ennek jelentőségét a politikára a saját területén, az öntudatlan reakciók világában való egyetemessége adja meg. A nemzetiség nem irányul konkrét meghatározott feladatokra, nem közigazgatási ágazat, mint a gazdasági élet, hanem inkább az életviszonyok egészére terjeszti ki befolyását. Éppen egyetemességében rejlik éppen úgy államalkotó, mint állambontó ereje.²

Közösséget teremthet azután az államtalok sorában valamely vidékhez, területhez és annak népéhez való fokozott ragaszkodás, a lokálpatriotizmus, az egyfoglalkozásúak hivatásrendi, vagy az egy társadalmi osztályhoz tartozók osztályöntudata is.

Hogy a pusztai adottságok közösségéből mikor lesznek személyszerű öntudattal és akarattal bíró közösségek, ez megint változó, a körülményektől függő kérdés, éppen úgy, mint ahogy változó okok vezetnek az állami közösségek kialakulásához is.

Az állam tehát mint legfőbb közösség nemcsak egyénekkel, hanem az egyéni embereknek különböző

¹ V. ö. Messineo: Az állam célja ... egyetemesebb és átfogóbb, mint a nemzeté (ism. Forum 1943. X. sz. 200. 1.). Nemzetet természetesen azt a fogalmat érti, amelyet mi az etnikai értelemben vett nemzetként határoztunk meg.

² V. ö. Herrnritt 3.

közösségeivel is szembekerül.¹ Főhatalma ezekre is kiterjed, velük szemben is állást kell foglalnia. Elismerheti, segítheti, üldözheti őket.² Hasonlóképen ezek a közösségek is semleges, államfenntartó, vagy bomlasztó álláspontot foglalhatnak el,³ a nemzet, nép, illetve nemzetiség kategóriába sorozandók be.

Ezeknek a részközösségeknek a szerepe tehát az államra nézve semmiesetre sem lehet közömbös. Amint az állam annál tökéletesebb, minél inkább épül fel tagjai lehetőleg széles körének pozitív államalkotó akarátán, éppen úgy fontos a részközösségeknek szerepe is az államfenntartó akarat szempontjából, hiszen e közösségek egymaguk nagyszámú államatagot befolyásolhatnak az államalkotás szempontjából való állásfoglalás tekintetében. Az egységes akaratú egyé vált közösség több mint a benne összefoglaltak számszerű halmaza, összege: hatványozott mértékű erőt jelent. Valóban látjuk, hogy az államok életében mily döntő jelentőségű szerepe van a vallásnak, népiségnek, társadalmi osztályoknak. Mennyire másképpen befolyásolja például a magyar állampolgárt, ha a római katolikus vagy református egyház híve és másképpen, ha a görögkeleti egyházhoz tartozik. Mennyire más a helyzet, ha valaki oly népiséghez tartozik, amelynek a határokon túl is vannak tagjai, vagy olyanhoz, amely maga egészében az ország határain belül él. Nem

¹ V. ö. Blume Hub. d. Pol. I. 221.

² V. ö. Csepreghy II. 62.

³ V. ö. Junghann 9.

mindegy, hogy egy területrészt, vagy társadalmi csoport vágyai mily fokban elégíthetők ki valamely adott államban.

A részközösségek jelentősége függ tömegüktől is, de elsősorban saját belső erejüktől. Tagjaik lelki-állapotának hármasság változata az igenlés, közömbösség és ellenzés magatartása, amely a nemzet, nép és nemzetiség fogalmára vezetett, itt is érvényesül. Világos, hogy egy olyan közösség, amely összes tagjainak teljes odaadására épít, sokkal jelentősebb lesz, mint az, amelynél az elszakadásra hajlamosak, de legalább is közömbösek nagy számban vannak. Az öntudatra még nem ébredt népi közösség mint ilyen, elhanyagolható szempont az állam felépítésénél, bármily nagy számú is. Hitközömbösökből álló vallás lehet az ország többsége, mégsem fontos. A török hódoltságból felszabadult magyar államterületre nemcsak az idegen központi hatalom, hanem a magyar nemzet akkori vezető rétege is nagy mértékben telepített heterogén népfajokat, akikben a népi közösség még csak merő adottság volt. Betelepítésük a már akkor is teljes népi és politikai öntudatú, határozottan nemzetellenes céllal behívott szerbekén kívül tisztán gazdasági természetű volt. A már itt voltak s az újonnan betelepültek tömegeik ellenére közömbösek voltak az állam fejlődése szempontjából. Amidőn azonban felébredt bennük a népi öntudat, ennek befolyása az állam életére nem maradt el. Meg kell jegyeznünk, hogy a népi öntudatra ébredés nem okvetlenül kíván politikai állásfoglalást. A Bernolák-iskola szlovák

öntudata, amely Rudnay Sándor hercegprímást is szláv népisége büszke megvallására készítette, vagy a Jászi Oszkár nemzetbontó politikájával élesen szembeforduló¹ Bleyer Jakabnak a hazai németiség népi kibontakozására irányuló és a nagy magyar vértanú Tisza István gróf által is méltányolt törekvései éppen úgy nem voltak nemzetellenesek,² mint Mistral provencei mozgalma. Kétségtelen azonban, hogy a népeknek közösségi tudatra ébredése akkor sem lehet közömbös az államra nézve, ha ennek nincsen államellenes éle.

A vallások jelentősége is helyenként és koronként egészen más, éppen az egyének kapcsolatának intenzitása szerint. Hitközömbös korokban jelentősége háttérbe szorul, a vallásos élet emelkedésével ismét előtérbe lép. Ugyanígy áll a helyzet az osztályöntudattal is. Amíg például a felsőbb rendekkel a nép mint pigra massa állott szemben, egészen más volt a jelentősége, mint akkor, amikor egy szervezett munkásosztály követelt magának jogokat. Ma a proletariátus saját közösségi szellemmel bíró közösség.³ De lehet a vezető osztály is – esetleg külön osztályszervek nélkül is – ilyen uralomra szervezett közösség⁴ ha az állami apparátust tudatosan a maga számára tartja fenn.

¹ Lásd Budapesti Szemle, 1917. évf. júliusi 487. sz., 157.

² Amin későbbi disszidens, az elindító intencióival nem egyező hangok megütése sem változtat. V. ö. Bleyer: A hazai németiség, Budapesti Szemle, 1917. évf. márciusi 483. sz. 428-441. 1.

³ Jerusalem St. 316.

⁴ V. ö. Glungler 661.

A részközösségek egymással párhuzamosan fejlődhetnek, szempontjaik különbözősége miatt ugyanazon egyént egymástól függetlenül magukénak vallhatják. Lehet azonban, hogy több közösség intézményes kapcsolatba kerül egymással, egyik a másikat feltételezi. Ez a kapcsolódás, «ötvöződés»¹ mindkét közösségnek hatványozott jelentőséget ad.² Ilyen a népiség kapcsolódása a vallással egyes országokban: ír = katolikus, olasz = katolikus, lengyel = katolikus, erdélyi szász = evangélikus, svéd = evangélikus, görög = ortodox, stb. Vagy a társadalmi osztályöntudat³ a népiséggel: például a XIX. századi belga középosztályé a francia népiséggel (flamand területen is).⁴ A kapcsolatnak természetesen csak akkor van jelentősége, ha az szerves benső összefüggésen alapul és nem véletlen külső okokból származó összeesés, mint például a katolicizmus és a cseh népiség között, ahol nem a nép egységes meggyőződése – mint a fenti példákban, – hanem az ellenreformáció idejében a közhatalom beavatkozása biztosította a hitegységet.

A részközösségek bekapcsolódása az államfenn-

¹ Csepreghy I. 234.

² V. ö. u. o. I. 227, 228, 230.

³ V. ö. Kjellén 158.

⁴ V. ö. Hamelius 228: A flamand kérdés nem irodalmi és politikai, hanem szociális kérdés, vagy a franciául író flamand származású Maeterlinck durva nyilatkozatát a flamand agitációról, említi Daumont, I. lap. – Hasonló idézet Mornaux-nál 47. lapon. V. ö. még: Puyvelde 7 stb.: magasabb osztálybeli flamandok megvetik a nép nyelvét.

tartó akaratba tehát nagyban előmozdítja az állam tökéletesebb kiépülését. Minél több, minél különbözőbb szempontú, minél erőteljesebb részközösségek találkoznak az államalkotó akaratban, az állam annál erősebb. Ha irányuk megfelel az államalkotó akarat irányának, lényegesen hozzájárulhatnak a nemzeti érzés fejlesztéséhez, sőt bizonyos fokig pótolni is tudják. A magánuralkodó államban a népi közösség adottsága jelentős szempont lehet az uralkodó hatalmának biztossága szempontjából. Így a Habsburg-uralkodóhoz való viszonyt az örökös tartományok német részében a népiség azonossága sokkal bensőségesebbé tette, noha a monarchia magánuralkodó jellege ott éppen úgy érvényesült mint másutt: alattvalói hűséget kívánt az uralkodóban megtestesült állam iránt és nem öntudatos nemzeti érzületen alapuló együttműködést. Hasonlóképpen kapcsoló erő volt az uralkodó és az összbirodalom többségükben katolikus alattvalói között a katolikus vallás is. A főnemességet osztályérdekei, Bécszet fővárosi jellege kötötték a trónhoz.

A nemzeti eszme megalapozásánál az egyes rész-közösségeknek döntő befolyásuk lehet. A horvát és szerb nemzeti érzés határozott ellentéte tisztán vallási alapokon nyugszik (a vallást nem annyira természetfeletti jelentőségében és dogmatikájában mint inkább kulturális és társadalmi hatóerőként nézve).

A svájci kantonok elkülönülése erős lokálpatriotizmusuknak lehet folyománya. De kétségtelen, hogy a legfontosabb, az állameszmét is legjobban és leg-

közvetlenebbül befolyásoló részközösség a természetes úton kialakuló legmagasabb közösség, az etnográfiai értelemben vett nép.

28. §. A népi (etnikai) részközösség jelentősége az állam felépítésében.

Az államok túlnyomó részénél az államalkotás alapja valamely etnográfiai sajátágaiban különálló, önálló nyelven beszélő népben keresendő. Ennek ösztönös együvértartozási érzésén alapuló csendes belenyugvására alapítja hatalmát a primitív magánúr, de különösen nagy a jelentősége a nemzetkeletkezés terén, amely az esetek túlnyomó részében valóban a népi adottságok tudatossá válásán alapszik. Ahol a magánuralmi állam természetes népi közösségekre épített, vagy az azonos magánuralom alatti együttélés egy néppé tudta érlelni az alattvalókat, a politikai test és népiség összeesvén, nincs akadálya annak, hogy a népiség a politika s a politika a népiség szolgálatába állíttassék (Franciaország és Anglia az újkorban). Ott, ahol egy nép több államban él, amelyekhez a népességet semmi benső kapcsolat nem fűzi, nem csoda, ha a népiség öntudatra ébredése után inkább ebben keres a politikai gondolkodás is kapcsoló erőt, mint az üres állameszméjti magánuralkokban.

Ott, ahol nincs ok arra, hogy az ember az ösztönyszerű adottságoktól eltérjen, ott öntudatos szabadsággal is ezek irányában fog cselekedni, ösztönös adottságai pedig érthető módon akkor is ebben az

irányban fogják befolyásolni, hogyha az észszerű megoldás más utat követelne. Az egyén könnyebben tud észszerű követelményeket követni, az ösztönön túlmenő célokat kitűzni, így a magánuralkodó állam, amelynél a nép eszköz saját céljainak megvalósításában, könnyebben függetleníti magát alattvalóinak népiségétől. Ott azonban, ahol az alattvalókból nemzet lesz, s az állam a köteles hűség helyett tudatos odaadást vár az államtagektól, az állam tehát már nem egy emberen vagy szűkkörű uralkodócsoporton fordul meg, a tömeglélektan törvényei szerint az egyszerűbb, közvetlenebb adottság fog minden valószínűség szerint érvényesülni. Amint tehát az ösztönös primitívség állapotában a népiség egyetlen és szükségszerű kapcsolóként szerepel, úgy látjuk, hogy az állam tökéletesülése folyamán az út ugyanoda vezet vissza és minél inkább közeledünk a népegyszuralkodó nemzetállam gondolatához, annál inkább esik össze megint az állam a népi nemzettel.

Könnyen érthető tehát az az uralkodó felfogás, amelyet a legnagyobb magyar politikus, Concha Győző vallott, hogy a nemzet éppen az államot alkotó nép és az állam célja az így nemzetté emelkedett nép sajátos mivoltának kifejezése, amely alapelvűl szükségszerűen következik a politikai nemzet kifejezésnek felesleges tautológiaként való elvetése, hiszen a nép éppen politikai államalkotó tevékenysége által emelkedik nemzetté.

Concha így a népiségben látja azt az erőt, eszmét, amely képes az egyént a közért való tudatos odaadással, nemzeti érzéssel áthatni, a köz iránti kény-

szerű engedelmesség helyett az államtagokat saját akaratukból a közért való életre sarkalni. Ezáltal válik a magánosságban a természet rabságában élő, a közösségben pedig uralomnak alávetett ember a köz által, amelyhez nemzeti érzése kapcsolja, valóban szabaddá.

Concha a nemzeti és szabadság gondolat kapcsolódásának mesterei rajzával, úgy érezzük, valóban olyan mélységekbe hatolt le, amelyek megállapításainak döntő erőt adnak és az államot a korábbi korok merőben mechanisztikus eszközszerű más célokból levezetett meghatározásai után a személyes öncélúság magas erkölcsi színvonalára emelik. Amit korábbi írók az állam megítélésénél értéként láttak, az nála tudatos önálló geniális szintézisbe olvad s az állam ideális képét a nemzetállam apoteózisát tárja elénk.

A nehézség itt, mint erre már az államfogalom taglalásánál utaltunk, kétirányú: ebbe a fejlődés csúcspontját jelentő¹ állameszménybe nem férnek bele olyan államalakulatok, amelyek a történelem folyamán talán kevésbé magas szempontú közösségek voltak, de szerintünk az állam normális céljának mindamellett megfeleltek. «A politika a nemzetekkel mint életüket irányzó személyekkel foglalkozik»² meghatározás szerint az államalakulatok tulajdonképpen egész sorozata volna kizárva tudományunk köréből, vagy nyerné a lefokozott értéke-

¹ «... mi az államot magas fejlődési fokán tekintjük», mondja Concha, Pol. 214.

² Concha, Pol. első mondata.

lésű abnormális jelzöt. Másrészt pedig Concha a nemzetet határozottan úgy értelmezi, mint a természetes úton kialakult népnek magasabb fokát. «A nemzetek és népek – szerinte – az embernek eredeti, természetes s egyúttal legteljesebb létezési módjai»¹ és élesen elveti a politikai nemzet fogalmát, amely lehetővé tenné, hogy egy politikai értelemben vett nemzetben több nép foglalhasson helyet.²

Hogy az esetek túlnyomó része kivált korunkban igazat ad Concha felfogásának, ezt sem az államfogalom kifejtésénél, sem az állameszmetannál nem tagadjuk, de mindkét helyen hangsúlyozzuk, hogy itt nem látunk feltétlen örökérvényű igazságot. Maga Glungler, aki az 1933 utáni idők egyik legterjedelmesebb német politikai kézikönyvében természetyszerűen a népi államgondolat alapján áll, amely szerint az állam hatóegysége a nép természetadta egységén alapul, zárójelben megjegyzi: «ami mindenesetre nem áll mindenütt a földön, úgyhogy egy általános államtan nem lehetséges ezen az elméleti alapon».³ Hogy a népiség nem szükségképpen minden időkre és minden helyre érvényes egyedüli fogalmi alapja a politikai egységalkotásnak, Koellreutter⁴ is kiemeli éppen akkor, amikor a népiségnek jelentőségét a konkrét jelenben, a harmadik birodalom megalkotásánál hangsúlyozza: Állam egyszersmindenkorra jelenti a politikai egység megalkotását ... Nem lehet belátni, miért ne lehessen

¹ U. o. 66.

² U. o. 16. §.

³ Glungler 186.

⁴ Grundfr. 100.

ezt a fogalmat ma is értelemszerűen használni. Emellett ez az általános fogalom minden időben különös kifejezést kap az állam döntő politikai szubsztanciája által... A nemzeti szocialista népállam ebben az értelemben a német nép politikai életformája.

Oly tétel, amely alól kivétel lehetséges lehet praktikus összefoglalása egy gyakran érvényesülő szempontnak, de tudományos igazságra nem tarthat igényt.

Éppen ezért soroztuk a népiséget, az ember természetrajzában egyetemes közösséget, a politika terén tudatosan csak a részközösségek sorába és vettük tagadásba, hogy a természetes közösség az államfogalomnak szükségszerű előfeltétele lenne.

Concha a népet közös népi szellemmel összekapcsolt embercsoportnak tekinti. Ez volna nemzetét emelkedve az állam szükségszerű oka. A valóságban viszont nem egyszer látjuk ennek fordítottját,¹ azt, hogy a politikai helyzet hat vissza a népi szellem keletkezésére, sőt vérségi és erkölcsi elkülönülésére is.² Huzamosabb ideig különszakadt politikai fejlődés sokszor új népet hoz létre. A nyelvben, szokásban, életfelfogásban az; alnémet néptörzsekkel rokon holland népnemzet³ is ennek köszöni létét. A latin

¹ V. ö. Eduard Meyer 37-38. id. Gasparian 39.

² Akzin 7,

³ V. ö. Treitschke I. 277. A belga flamand mozgalom is leszakadt germán törzshöz, nem a főtömbhöz kíván csatlakozni, öntudata nem «deutsch», hanem «dietsch», állapítja meg elismerésreméltó objektivitással a német Otto 93.

országok nyelvjárásainak szinte végtelen sorozatából a politikai alakulatok határoltak el vagy vontak össze egyes népeket. A portugál eltérése a spanyoltól erre vezethető vissza. Viszont a királlyá kent íle-de-france-i hercegek lassú uralomkiterjesztése alatt szellemi téren is olyan ellentétek olvadhattak össze a francia népben, mint a germán normann, flamand és latin provençei. Viszont mi különbség van a nagy haza franciájának szelleme és a szívvel-lélekkel francia genfi között, aki pedig mégis a schwyztz német parasztok szövetségéből fejlődött kis államban, a külön «nép»-pel nem is rendelkező svájci nemzet tagjaként kíván élni. Elzász-Lotharingia népe nyelvében és szellemi életének minden megnyilvánulásában mint természetes adottságokban akkor is svájci és német rokonaihoz volt hasonló, amikor a Német birodalomhoz tartozva nem szűnt meg magát a francia nemzeteszmé öntudatos részének tartani. A francia nemzeteszmé csak akkor tört meg benne, amikor a francia nemzethez vissza-kerülve abba a veszélybe került, hogy a francia népbe olvasztják bele. A XVIII. század óta erős népi szervezetekkel bíró walesiek, akik népiségüket, nyelvüket, irodalmukat csekély számukhoz képest aránytalan energiával védelmezik, az asszimilációnak teljes erővel állanak ellen, egyáltalában nem fordultak szembe az angol államgondolattal. Az az esetleges ellenvetés, hogy az angol birodalommal szembeni ellenállás eleve kilátástalannak látszott, elesik akkor, ha látjuk, hogy ugyanakkor a nyelvét és különálló népszellemét a XIX. században önként angollá

asszimiláló ír nemzetiség a kilátástalanság ellenében sem adta föl a politikai küzdelmet az angol birodalommal szemben, amelytől csak öntudatában különbözik.¹ Ma a politikai önállóság visszanyerése után keserves munkával törekszenek gyér maradványaiból újból életrekelteni azt a különleges kelta népszellemet,² amelyet az angol politikai nemzethez tartozó walesi nép a mai napig sértetlenül megőrzött. Walesi nemzetiségi mozgalom csak az első világháború után indult el, akkor is csak a breton mozgalom utánzásaképpen. És hová helyezzük azokat a nem-magyar népekhez tartozókat, akik magukat a magyar állameszme híveinek vallották: Czambel Samut, a szlovák filológia nagy mesterét,³ a horvát vértanú Sufflay Milánt, vagy Leményi János erdélyi göiög katolikus román püspököt, aki kritikus időben, a szabadságharc idejének nagy kísértésekor is hű maradt a magyar alkotmányhoz s ezért az abszolutizmus idején állásával lakolt. Itt nem magyarrá asszimilált idegenekről van szó, hanem olyanokról, akik népük iránti kötelezettségeik teljes tudatában, de áldozatok árán is vállalták a magyar államgondolatot.

¹ V. ö. Akzin 16.

² 1900-ban 100, 1922-ben már 2000 iskolában tanították az ír nyelvet, mivel azonban a még mindig tartó kivándorlás éppen azokat a vidékeket sújtja, ahol néhányszor tízezer ember még használja az írt, az ír nyelv anyanyelvkénti használata a szabadállam felállítását után is állandó csökkenésben maradt. L. Breiz Atao, 1929 március 17. sz. és 1931 március 28. sz.

³ V. ö. Czambel emlékkönyv 18. és 30. 1.

Ha az itt felsorolt példákban a nemzethez kapcsoló «közös szellem» után kutatunk, amely a példaként felsorolt népeket, illetve a felsorolt nevek viselőit ahhoz az államhoz kapcsolta, amelyben éltek, ezt éppen nem azokban a természetes adottságokban találjuk meg, amelyet népi szellemnek hívunk, hanem egyedül és kizárólag a politikai államalkotó akarat közösségében. A szabadság idején vasárnaponként kis szektájának walesi nyelven bibliát magyarázó angol államférfi Lloyd Georgetól sem walesi népiségét, sem az angol nemzethez való tartozását nem lehet eltagadni. Így vallotta Moldován Gergely is hűségét román népéhez és magyar nemzetéhez.

Egy vonatkozásban mégis magunkévá tehetjük Concha megállapítását a nemzetté emelkedett népnek döntő politikai jelentőségéről. Szerinte¹ «a nép az emberinek sajátos megjelenése benső kapcsolatokkal összefűzött egyénsoportban», amelyet lényegében a közös szellem s nem a külső sajátságok határoznak meg.

Ha ezekben a benső kapcsolatokban, közszellemben éppen a minden részleges szempontnál inkább érvényesülő feltétlen együvé tartozás érzetét értjük, akkor valóban a nép tekinthető a legegyetemesebb emberi közösségnek és öntudatos államalkotó akarral párosulva az állam okának.

Az államalkotás lényegénél fogva, amely valamely emberi közösség legmagasabb harmonikus egységét

¹ Pol. 71.

jelenti, az erre vonatkozó akarat nem lehet átmeneti szeszély, hanem állhatatos teljes odaadást kíván. Folytonos változás mellett a fejlődés egységes vonala szenved törést, az állam célját veszti, az államalkotó akarat tehát nem lehet pillanatnyi elhatározások összefüggéstelen egymásutánja (Renan plébiscite de chaque jour elvének formalisztikus magyarázataként), hanem egy állhatatos elhatározó nagy akarat, amely elvileg egyszersmindenkorra kíván irányt szabni a fejlődésnek.

De ha az ember teljes erővel akar valamit elérni, ha azt akarja, hogy az élet minden körülményei között meghatározott irányban cselekedjék, állandó ismétlés, gyakorlat útján igyekszik ezt a cselekvési irányt énjének természetes ösztönös reakciójává tenni.

Az értelmi, művészi és erkölcsi élet terén egyaránt tapasztaljuk ezt. Amit tudatéletünk benső tulajdonságává kívánunk tenni, azt igyekszünk elménkbe vésni. Az elsajátított művészi készség akkor lesz csak kiforrott, amikor az alkotás már ösztönyszerűen születik meg, organikusan nő ki a művész lelkéből,¹ elveszti a tudatos mesterkélttség színezetét és bensőnk eredeti, spontán termékeként hat. Az erkölcsi téren is akkor tettünk tulajdonunkká egy erényt, amidőn annak gyakorlata már nem jár lelki küzdelemmel, hanem legbensőbb énünkből folyó természetes magatartássá, «habitus»-szá válik. És

¹ V. ö. Hildebrand 182.

így vagyunk az államalkotó akarattal is.¹ Ez is szabadon szerzett habitus.²

Tagadjuk, hogy az állam alapjaiban véve természetes adottságok megmásíthatatlan játékanak eredménye volna, de el kell ismernünk, hogy a nemzetet alkotó egységes nemzeti akarat akkor nyer biztos alapot, amidőn az egyéneket legbensőbb énjükben megragadó ösztönös adottsággá mélyül el, a megfontolt akaratból ösztönös érzés lesz s az állameszméhez való ragaszkodás a nemzeti érzés éppen olyan természetesen ható, nemzedékről-nemzedékre öröklődő³ sajátsággá válik, mint a népi szellem egyéb ösztönszerűen létrejött termékei. Hiszen még a lényegénél fogva tudatos állásfoglalást kívánó vallás is arra törekszik, hogy egy-egy nép lelkében gyökeret verve a maga lényegét a népi szellem spontán megnyilatkozásává tegye és így ne kelljen minden embert és minden kort külön-külön újból megnyernie. A keresztény középkor egységes hite is benső lényegévé vált az európai népek egész sorozatának.

¹ Wirklich getragen wird der Staat aber nur in einer habituellen Bejahung (Arp. 100).

² V. ö. Olivier, *L'empire libéral*: «une nation c'est l'universalité des hommes qui par suite d'une ancienne habitude acceptée en vertu de leur volonté expresse vivent *sous* la même loi». Id. Johannet 227.

³ V. ö. Somogyi 18: Ez a mi es mienk-érzelem nem jön azonban hirtelen és nem is változhat meg egy csapásra ... Minél hosszabb együttélés, sorsközösség kapcsol össze, annál erősebb, szilárdabb közösségi érzelem fejlődik ki és annál nehezebben változik.

Valamely állam eszméjéhez való önkéntes belső érzelmi ragaszkodás, a nemzeti érzés tehát maga is mint ösztönös természetes¹ adottság fog hatóerővé válni, mint a közös népi szellem terméke fog megjelenni, az állam okának feltűnni még akkor is, amidőn pedig éppen fordítva, a nemzetalkotó akarat hatott vissza a népre és adott valamely különböző népekhez tartozó egyéncsoportnak népi szempontból is különleges színezetet.

Ahogy tehát az államok keletkezésében láttuk a népi adottságok indító erejét, ugyanúgy látunk egy ellenáramlatot is, az állam vágyát eleven érzéki tartalom iránt. Amint egy áramlat indul a nemzettől (etnikai értelemben véve) az állam felé... úgy folyik vissza is egy áramlat a nemzet felé. Az első esetben a kezdeményezés a nemzetből indul ki, amely nacionalitását lojalitássá akarja idealizálni. Második esetben az állam a primér és vezető mozzanat, úgyhogy a lojalitás akarja magát materializálni nacionalitássá.²

Ha tehát egy nép közös szellemén elsősorban az együvé tartozás érzését értjük, és pedig nemcsak az élet bizonyos vonatkozásait illetőleg, hanem úgy, hogy ez az együvé tartozás az élet minden vonatkozására

¹ A nemzet személyek együttese, «qui se sentent naturellement liés par certaines affinités qui pour elles sont si fortes et si réelles, qu'elles peuvent vivre ensemble avec satisfaction», Ramsay Muir e definíciója igen találó egyesítése annak a ténynek, hogy a nemzet tagjainak szubjektivitásán (pour elles) nyugszik, akik azonban szubjektív állásfoglalásukat természetesen (naturellement) adódónak érzik.

² Kjellen 123.

kiterjed, nem a közös tulajdonságokon alapul, közös etnográfiai jellegre támaszkodik, hanem arra a tudatra, hogy azok, akiket e szellem összeköt szubsztancialiter, minden külső megjelenési formától, felfogástól függetlenül, belső lényegük szerint feltétlenül összetartoznak, akkor valóban a nép lesz a politikai élet kiindulópontja és népi mivoltának öntudatos akarattal érvényt szerezve, nemzetét emelkedve az állam oka.¹

De a nép terminológiájának ilyen alkalmazása esetén hangsúlyoznunk kell, hogy azt tanulmányunkban használva nem szabad mint merő etnográfiai adottságot kezelni és a népi szellem közösségi kialakulásának módját, mint bármely tényező által feltétlenül determináltat tekinteni.

Mert valószínű, hogy etnográfiai adottságok, főleg a közös leszármazás és ennek természetes folyamánya, a szellemi érintkezés legfőbb eszközének azonossága, a nyelv közössége fogják az együvé tartozás érzésének alapjait megadni s akkor a nemzetalakító tudatos akarattal való megvalósítás, az állameszméhez való ragaszkodás ezekre a természetes adottságokra fog épülni. A leszármazás, amelynek jelentősége nem kizárólag a merő vérségi, fiziológiai tényezőkben, hanem elsősorban a belenevelődésben van s így esetleg mint adopció esetén, tisztán szellemi ráhatás útján is pótolható – és a nyelv természetes

¹ Jól jegyzi meg pl. Szabó Dezső (1938 július, 42. sz.), hogy a három nemzetiségű Svájc éppen oly szerves fejlődés eredménye, mint egy egyfajú nemzet. V. ö. Zander 23, 24 is.

adottságok, amelyek módosulásában a természeti erőket áthágni nem lehet, csak azok figyelembevételével lehet módosítást eszközölni.

A primitív fokon túl azonban az élet változatos alakulásai az együvé tartozás érzését mindinkább függetleníthetik ezektől az etnográfiai követelményektől, mind több más szempont versenyezhet ezekkel az ősadottságokkal. Ahogyan a szomszédság eleinte rokonságot is szokott jelenteni, idővel nemcsak függetlenedik tőle, de sokszor a távolabbi rokonságnál erősebb kapcsolatot fog jelenteni, akként kapcsolhat össze a történelem egymással etnográfilag heterogén népeket. Ez a kapcsolat sokszor vérkeveredéssel és kölcsönös asszimilációval új népet hozhat létre, de lehet, hogy a népek etnográfiai adottságaikban, egyediségükben megmaradva is szorosabb viszonyba kerülnek egymással és az etnográfiai egyediség tudatának az egyes népeknél való megmaradása mellett is kifejlődhetik más néppel, vagy népekkel való együvé tartozás érzése, akár 1. közös célra irányuló tudatos akarat, szerződés visszahatása folytán mint Svájc,¹ vagy Hollandia² népében, akár 2. hosszabb békés együttélés természetes következményeképpen, mint például a szlovák és magyar, hazai német és magyar, a breton és francia, walesi és angol, skót és angol között. Az

¹ «Wir sind niemals vor 1291», schreibt Hilty, «ja. .. vor 1798... Nation gewesen», emeli ki Bluntschli Schw. Naz. 9.

² V. ö. Kirchhof 31, aki az utrechti unió napját jelöli meg, mint amelyen az államgondolat megeremtetette a holland nemzetet.

utóbbi csoportban is fordult elő szerződés, pl. a bretonok és a franciák között, de ez egy összekapcsolódási folyamat közbeeső állomása volt, részben következménye egy folyamatban lévő asszimilációnak, amelyet breton részről a meggyengült ellenállás tett lehetővé, hogy azonban még szükség volt egyáltalában szerződésre, ezt az tette szükségessé, hogy az összehangolódás még nem volt befejezve, a szerződés mindenesetre nem volt kiindulás. Általában utóbbi példánál a kapcsolat telepítésből, több esetben hódításból indult ki, de nyilvánvaló, hogy az összetartozás benső érzete ebből éppen nem, hanem csak a rákövetkező békés együttélésből fakadhatott, míg az önkéntes szerződésnél maga a kapcsolatot kezdeményező tény volt a kiindulópont. Itt tehát az együvé tartozás érzése túllépte az etnográfiai adottságokat és éppen az összetartozási érzés egységében több etnográfiai közösséget kapcsolott össze. Az etnográfiai jegyek (nyelv, fajtság, szokások) közössége csak részközösség maradt. A teljes életegységet, a politikai akarat érzelmi alapjait más etnográfiai adottságú csoportokkal együttes közösség jelentette. Ilyen értelemben a hazai németet és hazai szlovákokat a magyarsággal egy közösségérzet hatotta át hosszú időkön át, amely népi adottságaikhoz csatlakozva, az azonos állami szervezet békés fenntartását segítette elő. E közösséghez való tartozás érzelve egybeolvadva a népi sajátságokkal, azokra módosítólag hatott s mintegy új népet, de legalább is különleges népi változatot teremtett. A magyarországi németet éppen a magyarsággal

való életközösség érzete a németiség különleges változatává tette ugyanakkor, amikor az erdélyi szász csak a földrajzi elhelyezkedés szempontjából volt különvált társa az anyaország németjeinek. Sőt az együvé tartozás érzése szinte egy népet hozott létre több etnográfiai csoportból s éppen az eredeti népi adottságok tűntek fel változatoknak, azonegy nép néprajzi szempontból való módosulásainak. Ennek a fejlődési foknak feleltek meg a deutschungar¹ vagy a magyarorosz kifejezések.²

Az így felfogott nép azután a néprajzi adottságok tarkasága és azoknak tudatos tiszteletbentartása mellett is végeredményben egy nép s mint ilyen, egy közös tudat és egy államalkotó akarat alanya és tekinthető az egyéni ember egyéniségét is átható nemzeti érzés folytán a közösséghez kapcsolva a közösségnek alávetve szabadnak.

A politikai nemzet fogalmát tehát kikapcsolhatjuk akkor, ha már magát a természetes népet is csak az összetartozás tudata, a teljes életegység ösztönszerű kívánságának szempontjából nézzük, tehát akkor, ha a népnél magánál is elvonatkozunk minden egyéb tényezőtől, közös adottságtól, amelyek erre az ösztönszerű akaratra változó erővel hatást gyakorolnak, de végeredményben meg nem határozzák.

¹ V. ö. Csekey: Magyarság és asszimiláció, Magyar Szemle XXXVI. köt. 1. sz. 20. I.

² Ehhez hasonlót mond a svájclakról Treitschke 277. I. A népi alap kizárólagosságának alapján állva, némi kritikai árnyalattal állapítja meg ugyanezt a tényt Spann (Syst. 213), aki szerint az államnak sajátossága «hypnotizálja» őket.

Maga Concha nem ad precíz meghatározást a népről. A vér és nyelv egységét csak «rendszerint», de nem szükségképpen fennforgó követelménynek tartja,¹ majd egészen világosan kijelenti,² hogy «az emberi egyéneket népekké a vérségi hajlandóság-nál jobban összefoglalja a közös szellem, mely a földfelület tagozódása, a rajta levő természeti világ területenként változó viszonyainak hatása alatt alakult csoportokban különbözőleg fejlődik» s utána kimondja: «Ezért nem vettük fel a nemzet fogalomba a verség jegyét». A vérségi kapcsolatot tehát, amely ma egy félszázaddal később mind erősebben nyomul előtérbe a nép meghatározásánál, kifejezetten kikapcsolja a nép fogalmából, de kevésbé határozottan a nyelvet, amely a liberális koráramlat idején, úgy látszik, valóban a nép meghatározásánál döntő szerepet játszott.³ Ugyanis megjegyzi a nyelvre vonatkozólag, hogy annak közössége csak rendszerint áll fenn, de már az utána következő bekezdésben megjegyzi, bár itt nem a definíció szigorúságával: az egyén a közösen létrejött nyelven beszél. . . Tehát mégis csak megvan a veszély, hogy a politikai alakulatok alapjait abszolút igazságként megadó népfogalomba a nyelvközösség szempontja becsempésztetik.

¹ Pol. 66. Majd határozottan kijelenti (u. o. 72), hogy «sem a közös vérségi kapocs, sem a nyelvegység nem lényeges a nemzeti létre».

² U. o. 69. 1.

³ V. ö. Jászi szerint a nyelv a legmegbízhatóbb reagens, I. körkérdése 32.

A való élet tényein török meg viszont az az igen szép meghatározás, amely szerint a népeket a legfőbb fogalmakról való felfogás közössége alakítaná ki. Concha szerint: az a közösség, amely a nemzetekben és népekben előttünk van, mindenesetre a jóról és rosszról, a szépről és hasznosról, a jogosról és jogtalanról való fogalmak közületi, nem egyéni létrejöttét jelenti. Mintha lehetne például a fogalmak közösségéről beszélni a párizsi apacs és kiüldözött karthauzi, az éjszakai Montmartre mulatóinak kéjencei s a tőzomszédságukban lévő bazilikában éjszakai szentségimádást végző férfiak, egy márkis és egy marseillei matróz között, akik pedig elvitathatatlanul ugyanazon francia néphez tartoznak. Egy cári gárdatiszt s a bolsevista párt bizalmi, Robespierre és Chateaubriand, Madrid és az Alcazar védői között nehéz volna a legfőbb elvek azonosságát észrevenni, bár azonegy néphez tartoztak. «Mi a jó és rossz – mi a szép és nem szép -, mi a hasznos és nem hasznos -, mi a jogos és jogtalan stb., ezt mind egyformán ítéli meg ugyanazon nemzetiség» – mondja egy másik meghatározás.¹ Ennek megítélésére elegendők a következő párhuzamok: Titulescu-Antonescu, hogy a legújabb időkből is vegyünk példát, vagy Deák Ferenc-Bánffy Dezső, Jules Ferry és Vianney Szent János. «Azonos gondolkozási törvények mellett ugyanazon premisszákból ugyanazon konklúziók folynak; innen azután a homogén népnek a polyglottal szemben sokkal könnyebb kor-

¹ Haendel, nemz. 17.

mányozhatósága» – halljuk ugyanott folytatólagosan. Kérdezhetjük erre: Kit könnyebb kormányozni, Szerbiát, vagy Svájcot? – Ami pedig a «legfőbb fogalmakat» illeti, a kereszténységhez tartozó csaknem valamennyi népnek – tulajdonképpen csak az unitáriusokat kivéve – azonos az istenfogalma – amennyiben egyáltalában hisznek benne, mert mint legélesebben a francia és spanyol példa mutatja, egy-egy népben a legteljesebb világnézeti antipólusok férnek meg esetleg állandó belső szakadást okozva.

De éppen az a tény, hogy ezt a harcot mindkét fél belső meghasonlásnak tekinti, a legélénkebb bizonyítéka annak, hogy az együvértartozás érzése uralkodik benne. A nemzetéért élő tisztaerkölcsű magyar embernek fáj a délsomogyi egyke, fáj nemcsak erkölcsi érzékének, hanem elsősorban magyarságának. Míg igen erősen elmélyült erkölcsi érzékűnek kell lennie ahhoz, hogy a velünk érdekellentétben álló más nép hasonló eltévelyedése felett legalább is ne örüljön. Az ész törvényeinek közössége pedig valamennyi népre azonos, a logikai szabályok minden népre egyformák. Ami egy-egy közösséget külön-külön jellemez, az éppen nem a legfőbb fogalmakban való egyezés, vagy eltérés, hanem akkor is a meglátás és kifejezés módjában¹ nyilvánul meg sokkal inkább mint magukban a fogalmakban, hacsak nem éppen téves hiedelmekben és babonákban akarjuk

¹ A metódusokban van inkább a különbség, mint az eredményekben, (Max Scheler után Kampe 28.).

keresni annak a közösségnek alapjait, amelyre a politikát építjük.

Ha a népet akarjuk a politikai gondolkodás kiindulásává tenni, akkor – úgy érezzük – éppen nem kereshetjük annak végső kritériumát semmi másban, mint az együvértartozás ösztönszerű érzésében. Ha Concha a közös szellemen ezt érti, akkor vele együtt építhetjük fel a népre a nemzetfogalmat és eltekinthetünk a politikai nemzetfogalomtól. De csak azért, mert már magát a népet határoztuk meg precízen a mi tudományunk céljai szerint,¹ megkülönböztetve az etnográfiai csoportok fogalmától.

Bár a felesleges meghatározások útvesztőit tudatosan igyekszünk kerülni és felfogásunkban szándékosan és a lehetőségek határáig hozzásimulni a communis opiniohoz, mégis érezve azt a veszélyt, amelyet az egymásba folyó és tág meghatározások a tudomány és az élet szempontjából egyaránt magukban rejtenek, elsősorban a fogalmak definiálását igyekeztünk megkísérelni. Mivel pedig a nép a köztudatban elsősorban mégis csak az etnográfiai csoportok megjelölésére szolgál, ezért a politikai közösség fogalmának kiépítésénél ezt a jelleget erősen hangsúlyozni szükséges feladatnak tekintettük, az etnográfiai közösséget a részközösségek

¹ Jól mutat rá Hermit (18), hogy a nemzet fogalmának meghatározásánál tapasztalható sokféleség sokkal inkább az álláspontok, mint a képzetek különbözőségének tulajdonítható, így áll ez, mondja, minden jelenségre, amely különböző ismeretkörökbe esik. A vanak más a fogalma a természet-kutató, a közgazda, vagy a technológus szemében.

korlátai közé helyeztük biztonságba,¹ és igyekeztünk az általános, de nem feltétlen szabállyal szemben a népiségnek az emberi közösségek sorában való részleges és nem egyetemes jellegét hangsúlyozni.

29. §. *Az állam állásfoglalása a részközösségekkel szemben.*

Az állam fennmaradásának szükségszerű követelménye, hogy önfenntartásáról, egészségének megővéséről gondoskodjék. Ezért igyekszik hatalmát, gazdagságát emelni, oly állapotokat teremteni, amelyek előmozdítják az alattvalók engedelmességének biztosítását, akár az államhatalom erejének fokozásával, akár azáltal, hogy az állam által teremtett közállapotok az alattvalók számára kívánatossá tegyék az államhoz való tartozást. Ezért szükséges, hogy az állam képes legyen szuverenitását a részközösségekkel elismertetni, de másrészt e részközösségek számára is olyan helyzetet teremteni, amely benső lelki élményükké teszi az államhoz tartozást.

A nemzetállamok világában az állam tökéletességéhez szükséges, hogy necsak alattvalói hűséggel,

¹ «Wenn das Volksbewußtsein nur als Teilelement oder allenfalls eine Vorstufe des Patriotismus ist, dann kann es einen Zusammenstoß zwischen volklicher und staatlicher Ehre im Ernst nicht geben.» Max Hildebert Boehm Volkslehre c. cikkében Ethn. Alm. 1932. 6. 1. Beschränkung der nationalen Gemeinschaften auf das ihnen eigentümliche Lebensgebiet, hangsúlyozza Junghann (58).

hanem pozitív államalkotó akarattal teljenek el az államtagok. Necsak alattvalók, hanem tudatos nemzettagok legyenek. Szükséges tehát az államtagok tudatos bekapcsolása az államéletbe. Ezért olyan fontos a részközösségek állásfoglalása, mert ezek az államtagok egész sorozatának állásfoglalását dönthetik el. Minél több, minél különbözőbb szempontú, minél erősebb részközösségek találkoznak az államalkotó akaratban, az állam annál erősebb.

A nemzet kialakításában a részközösségek támogathatják az államot, de bomlaszthatják nemzeti ségekre is és lehetnek vele szemben közömbösek.

Az állam tehát saját érdekében cselekszik, ha a maga részéről is előmozdítja azoknak a részközösségeknek fejlődését, amelyek alkalmasak az államigénylő magatartás előmozdítására. Ha tehát van olyan vallás, amely az állam megalakulásánál, szervezetének kiépítésénél jelentős szerepet játszott, fennmaradását saját érdekeivel összekapcsolta, ez rászolgált a támogatásra. Érthető, hogy oly társadalmi osztályt, amelyre az államfenntartásban bizton lehet számítani, az állam felkaroljon. De mindenekelőtt a népi erők figyelembevétele fontos.

Ha van olyan nép, amelynek nemzeti ereje az állam létrejöttét biztosította, fejlődését elindította, a nemzet jellegét megadta,¹ a csoportosulásnak alapul szolgált, amelynek érdeke az államéval összeforrt, amelynek népisége az államnak így feltétlen támasza, ennek a népnek támogatása elsőrendű

¹ Somogyi 150.

állami érdek. A többi hazai néppel való testvéri összeműködést követelő Széchenyi sem győzi hangoztatni, «hogy csak mi képezhetjük Magyarországnak azon középítő pontját, mely körül Ti egyesülhettek».¹ A szabadakarat szerepének állandó hangt súlyozása mellett sem téveszthetjük szem elől az ösztönös adottságok rendkívül nagy szerepét és el kell ismernünk, hogy az a közösség lesz az egyetemes közösségnek is legmegbízhatóbb alapja, amelyet önkéntelen benső indítékok terelnek az államalkotás irányába. «Az a törzsnép, amely valamikor az állam alapításánál működött közre, természetesen messze-menő befolyást gyakorol fejlődésére és virágzására.»² E nép szellemének kifejllesztése, anyagi helyzetének előmozdítása az állam elsőrendű feladatai közé tartozik. Hogy az állami élet elsősorban ezt a nyelvet használja, ezen senki meg nem ütközhetik, aki az állam fennmaradását kívánja. A lettországi német azelőtt külföldön mindig lett nyelven köszönt.³ Maga az a tény, hogy Románia a román népiséget támogatja (aminek önnönmagában véve még nem kellene a többi elnyomását jelentenie), hogy a fehér-hegyi csata után elbukott Csehország állami életének utolsó reprezentatív maradványaiban féltékenyen őrizte a cseh nyelvet,⁴ amelyet a vezetőrétegek akkor már nem is beszéltek, hogy az önállósult ír

¹ Hunnia 117. 1., id. Kornis II. 96.

² Kremer 137.

³ Michels, Patriotismus 64.

⁴ Lemberg szerint a nyelv «Symbol der Geschichte» lett (114) és «Totemcharakter»-e van (115).

állam szinte mesterségesen igyekszik régi természetes népi alapjait visszaszerezni, hogy a svájci szövetség – amelynek sajátos népe nincsen – a területét valamikor benépesítő, de a mai négy nép között megoszló svájci népességgel semmiféle okozati összefüggésben nem álló helvétekről nevezi el magát s ily módon kísérli meg, hogy államának fiktív népi alapot teremtsen, ez természetes. Hogy Görögország a népiségével összeforrt görögkeleti vallásának egységét éles eszközökkel védi az uniós törekvésekkel szemben, ez a kereszténység egységének magasabb szempontjából sajnálatos, de érthetővé teszi a népi alapok érintetlenségében rejlő erő fontossága. Hogy a német birodalom a világ minden táján élő németet nemzeti kincsnek tekint és óriási áldozatokkal szállította el olyan területekről, ahol népi kibontakozása veszélyeztetve van, ez is a népi erők nagy jelentőségét bizonyítja. Az Északamerikai Egyesült Államok is hasonló elveket követnek, amikor a bevándorlás megállításával nemcsak a hazai munkát védik a bevándorlók olcsó munkájának versenyétől, hanem megakadályozzák azt is, hogy idegen fajok az állam alapját tévő angollal szemben erőre kapjanak. Sőt itt egyenesen faji szempontokat is figyelembe vesznek, mert például azt is nézik, hogy 100 bevándorló francia közül 83 a Loire-vonaltól északra eső területről származzék, tehát olyan legyen, aki az angollal szemben kevésbé elütő, mint déli honfitársa.¹

¹ Lásd Breiz Atao 1934 január 21. sz., a párisi Le Journal után.

Mivel tehát az állam lényege az általános, minden szempontból való egység, kívánatos az, hogy egy-egy szempontból csak egyetlenegy részközösséghez tartozzék valamennyi polgára. Különben súrlódások lehetnek közöttük, érdekeik ellentétesek lehetnek s az állam nehéz feladat elé kerülhet, amikor az egyetemes egység érdekében a részközösségeket egyensúlyba hozni törekszik.

De éppen mivel a részközösségek egyike sem igényelheti az emberi együttlét egységes harmonikus biztosításának monopóliumát – éppen ez az: ami az állam célja -, elvileg nincs kizárva az, hogy azonos részszempontok szerint különböző, sőt ellentétes részközösségek fennállása mellett is ki ne alakulhasson az egységes nemzeti szellem. Az egy vallás egyszerűsíti az állam feladatát, de semmi akadálya sincs annak, hogy a természetfeletti igazságok tekintetében egymással esetleg élesen ellentétben álló, de az államrend korlátai között harcoló egyházak között megoszló népesség nemzetet alkosson. A vallás nem lévén az államalkotás, a társadalmi egység biztosításának monopol tényezője, nem lehetetlen, hogy a szembenálló felek mindegyike az államalkotás szempontjából ugyanazt akarja. Hasonlóképpen éles harcot vívó társadalmi osztályok egyesülhetnek ugyanazon államhoz való ragaszkodásban. Különösen a francia nemzeteszme örvendhetett ennek a szerencsének. Nem egyezők azonban a vélemények abban a tekintetben, vajjon lehetséges-e az állami egység heterogén népek többsége mellett? Erre a választ aszerint adjuk meg, vajjon valóban a

természetes népet s az ezen alapuló nemzetet valljuk-e «az ember legteljesebb létezési módjának» vagy lehetségesnek tartjuk-e a feljebb emelkedést a szabadakarat világába s az államnak az ösztönösnél magasabb eszmei célú megokolását.

Hogy az egyetlen népet magábanfoglaló állam helyzete caeteris paribus kedvezőbb, vagy helyesebben, egyszerűbb, ez evidens. Hogy több népből összetett állam esetén a veszedelmek fokozódnak, ezt is látjuk. Már egy félévezreddel a nacionalizmus kitörése előtt világosan utal erre Aquinoi Szent Tamás: *civitates, quae constitutae sunt ex diversis gentibus, ... destructae fuerunt, quia una pars adiungebat se inimicis, propter odium alterius partis.*¹

Ha azonban a természetes népet részközösségnek tekintjük, akkor nincs akadálya annak, hogy akár versenyző népek között is lehetségesnek tartsuk az egységes politikai akaratot. Az államélet kifejlődése mindenesetre nehezebb, az államvezetés nagyobb művészetet kíván, az állameszme átfogóbb és magával sodróbb kell, hogy legyen, de az egészséges államalakulásnak feltétlen akadálya nincsen. Svájc népéről éppen nem mondható, hogy egymással mint népek bensőséges jóviszonyt tartanának fenn. A genfi francia német honfitársaira is hajlamos kiterjeszteni a németségől való félelme okozta kevésbé barátságos érzelmeit, noha a svájci németség talán a legodaadóbb híve az ország függetlenségének. A francia

¹ Comm. in Polit, üb. 3. cap. 2.,!, Seipel 73, 80.

ugyanakkor lenézi és megveti az olaszt. A népek ellentétét történelmi emlékek is fokozzák. A francia Vaud kanton a többségében német Berntől forradalmi úton szakadt el. A berni hatóságok által kivégzett Davel őrnagy ma is tisztelt nemzeti hőse Vaud kantonnak, amely címerében ma is utal a felszabadulás tenyérére két szóval: szabadság és haza. Graubünden romans lakossága valamikor éles harcokat folytatott a német uraival fennmaradása érdekében. A svájci nemzet létezését, amely évszázados békeállapotában sem feledkezett meg katonai erejének készentartásáról, hogy országát bármely támadással szemben megvédelmezze, mégsem lehet jogosan kétségbevonni.

A részközösségeknek szerepe fontos, de nem döntő lévén, nem lehet már önnönmagában véve veszélyesnek mondani azokat a közösségeket, amelyek az állameszmével szükségképpen összeforrt alapközösségeken kívül esnek és nem kell eleve lehetetlennek tartani azt, hogy a politikai nemzetegészbe ezek is bevonhatók legyenek.

Ha a részközösség cél gondolata az állameszmébe bekapcsolható, ami annál inkább lesz lehetséges, minél kevésbé szűkkörű célok alakítják ki a nemzet együttélési akaratát, akkor ennek nincsen feltétlen akadálya. Ha egy népnemzet államalkotása során oly népekkel kerül kapcsolatba, amelyek teljesen az állam határain belül élik életüket, ezeknek bekapcsolása a politikai nemzetbe, mindenesetre könnyebb, mert elesik annak lehetősége, hogy a népiség szempontja más államok felé terelje a népcsoport együtt-

élési akaratát. Ha az állam egészséges egyensúlyt tud teremteni az államalkotás alapjául szolgáló és a csatlakozott népek között, az államalkotási akarat közösségének kifejlődése nem tartozik az utópiák birodalmába.

A XIX. század előtti magyar politikai nemzet, amely akkor még csak a nemességre szorítkozott, a magyarságba be nem olvadt szlovák népiségű nemességet tökéletes harmóniába tudta összefoglalni a népileg is magyarral. A különleges népiségű, sőt valamikor független állami életet élt Skócia jól megfér az angol nemzet keretében. (Nemzetiségi mozgalma egészen eltörpülő.)

Ott, ahol határmenti lakosság valamilyen szempontból az országon kívüli csoportokkal áll közösségben s asszimilálása az államnépesség zöméhez észszerűen elképzelhetetlen, éppen ezért eminens, érdeke az államegységnek, hogy az ilyen közösségben azok a vonások erősíttessenek, amelyek közte és a határon túliakkal szemben érezhető differenciát teremtenek. Ha tehát például a népiség vagy nyelv szempontjából áll ez a helyzet, a helyes államvezetés kétszeresen fog óvakodni az amúgy is lehetetlen népiségváltoztatás erőltetésétől. Hiszen ez csak arra vezetne, hogy az állam részéről megtagadott népiség a határon kívüli rokon nép felé tekintsen és elfeledje saját külön népi sajátosságait. Ilyenkor az államegység érdeke éppen ellenkezőleg parancsolóan megköveteli e határmenti népiség kultúrájának és saját külön egyéni öntudatának minden erővel való erősítését. Mert igaz ugyan, hogy az államnépesség

zömével szembeni heterogén volta így fokozottabban fog szembetűnni s az állam uniformizálódása csorbát szenved, viszont ugyanakkor ez a politika kihangsúlyozza az így támogatott heterogén népiség külső határának az államhatárokkal való kongruenciáját és megakadályozza azt, hogy a nép politikai reményeit a határon túlra helyezze. Ellenkezőleg: önálló fejlődésének biztosítását az államon belül látva leginkább megvalósíthatónak, előbb-utóbb kifejlődik., benne az állampolgárok zömével való sorsközösségének érzete.

Gyakorlati példákat véve tehát éppen nem volt a magyar állameszme javára az a helyzet, hogy a Felvidéken oly soká késett az 1868:XLIV. t.-c. 17. §-ának végrehajtása, amely a csaknem kizárólag a Kárpátokon belül élő szlovákságnak középiskolákat adva, a csehektől függetlenebb fejlődésüket biztosította volna. Viszont Kárpátalja hazatérése után a kormányzat éppen Kárpátalja önálló népi egyéniségének nyelvben és kultúrában minél teljesebb kibontakozását előmozdítva helyesen törekszik arra, hogy e nép a Kárpátok gerincét ne csak földrajzi, hanem népi határnak is tekintse. A francia mentalitásnak az egynyelvűséghez ragaszkodó merev dogmatikus türelmetlenségével szemben a kitűnő író, Giraudoux is pontosan ugyanezt a politikát hirdette meg a Figaro 1939. évi november 11-i számában, amidőn dicshimnuszt zeng az elzászi német dialektusnak, amely az ottani nép Franciaországhoz való tartozásának mindig fő biztosítéka volt. (A cikkben megnyilvánuló felfogás hirdetése

mindenesetre hatásosabb lett volna, ha nem a közeledő veszély idején, hanem az első világháború megnyerése után a hatalom tetőfokán történt volna s akkor az asszimilációt hirdető Herriot nem éppen az ellenkező irányban működött volna.)

Feltétlen veszélyt még azok a részközösségek sem jelentenek, amelyek az államhatárokon túlélőkkel kapcsolnak össze államtagokat, tehát a teljes, nemzeti életközösséghez viszonyítva nem koncentrikus (család, község, tartomány, csak határon belül élő nép stb.), hanem úgynevezett «harántközösségek» sem.¹ Kétségtelen dolog, nem lehet tagadni, hogy itt már könnyebben merülhetnek fel nehézségek. Ha az államtagok valamely szempont szerint oly közösséghez tartoznak, amely szélesebb alapokon áll, számos nemzetet jár át, úgyhogy közvetlenül nem tereli a hozzátartozókat egy meghatározott idegen állam felé sem, ez esetben az ilyen közösség lehet a nemzeti érzésnek egyenesen elősegítője. A katolikus világegyház például ír- vagy Lengyelországban latin szertartási nyelve mellett is a nemzeti érzés fejlesztésének legfőbb alapja lett. Ha azonban a részközösség valamely konkrét szomszédállam felé tereli az állampolgárokat, itt már közelebb a veszély. A Passauból kiinduló keresztény térítés nem volt veszélytelen a magyar államiságra s ezért volt nemzeti szempontból is nagy jelentőségű a magyar egyházi szervezet önálló kiépítése Szent István korában.

¹ Ottlik, társ. fii. 164, Seipel 25, Max Scheler (Hochland XIII. 4, 389 stb.) után.

A konstantinápolyi patriarchátussal szemben, amely nem tudott Rómához hasonlóan a népiségen felül-emelkedni és kifejezetten görög maradt, csak autokefal szervezetek kiépítésével, lényegében forradalmi úton tudták az egyes nemzetek biztosítani, hogy egyházi szervezeteik nemzetiségük előmozdítására szolgáljanak. De annál inkább lehet akadálya valamely állam nemzeti közösségébe való tartozásnak egy más népnemzet autokefal szervezetű vallásához való tartozás (magyar görögkeletiek problémája).

Ha egy nép több államban van elszórva, a népi erők könnyen befolyásolják az egyik állam tagjait a másik javára, ami már komoly veszélyeket rejt magában.

A magánuralkodó államok korában ez kevésbé akadályozta a normális politikai életet, de ma, amikor a nemzetállamok idejét éljük, igen nagy erőnek kell közrehatniok ahhoz, hogy az államalkotó akarat az ösztönös hatásoktól eltérjen és valóban egyedülálló Svájcnak a helyzete, ahol ez megvalósult. Másutt csaknem mindenütt legjobb esetben merő politikai népi stádiumban élnek a népileg a szomszéd államhoz kapcsolódó embercsoportok.

Nemrégén még hasonló példa volt a belgaflamandok nagyobb részének, a katolikus pártnak politikai gondolkodása is, akik ugyan Belgium iránt sem tápláltak nemzeti érzéseket, de azért még mindig inkább itt keresték boldogulásukat, minthogy a néprokon Hollandia felé tekintettek volna. A két világháború közötti idő második felében azonban

már a belgaflamandok körében is erős mérveket öltött a néprokonságon alapuló Nagy-Hollandia gondolata. 1924-ig Elzász-Lotharingia is jó példa volt erre. De hogy a népi hovatarozás mégsem feltétlenül döntő tényező a politikai akarat kialakulásában, ennek bizonyítására Svájc példája egymaga is elegendő.

Ha tehát az állam minden erejével támogatja is azt a népiséget, amely létének természetes alapja, ebből még nem következik, hogy egyúttal okvetlenül érdeke legyen üldözni és elnyomni azokat, amelyek az államtagok között különbséget hoznak létre. Nem okvetlenül érdeke ez még akkor sem, ha azok némelyike más állam felé irányíthatja a népcsoport tekintetét.

Ezzel természetesen még nem mondtuk azt, hogy a népesség népi megoszlására törekedni s az ilyen heterogén népiség különállását szándékosan támogatni és erősíteni kellene, például hasonló népiségű külföldiek beengedésével. Ezt maga Svájc is érzi, mikor panaszt hallunk az ellen, hogy lakosságának $\frac{1}{7}$ -e, nagy városainak %-e idegen, ami pedig annál nagyobb baj, mivel az egyes népi területekre rendszerint azonos népiségűek vándorolnak be, akik így a heterogén népességeket centrifugális irányban befolyásolhatják.¹ Természetes ugyanis, hogy az állampolgároknak részszempontok szerinti szétagolt-sága mindig magában hordozza a széthúzás lehetőségét és így első látszatra még a heterogén nép-

¹ Reynold, I. Vaussard 355, 356.

csoportok üldözésének helyessége is kézenfekvőnek látszik.

De jobban megfontolva az állam érdekét, meggyőződésünk ellenkező irányba vezet.

Ha ugyanis az üldözés a heterogén népet még az öntudatlan adottság állapotában éri, az üldözés csak figyelmeztetőül szolgálna arra, hogy a nép valójának tudatára ébredjen.¹ A népi adottság önkéntelenül benne él tagjaiban s így a nép minden tagja legalább közvetve érezné kitaszítottságát az állam lelki közösségéből. Kénytelen volna népisége és az uralkodó állameszme ellentétére előbb-utóbb ráébredni. Mivel pedig a népiség önkéntelen természetes adottság, míg az állami hovatartozás akarata megfontolás tárgya lehet,² nem kétséges, hogy kettejük ellentéte között annál inkább lesz az előbbi a győztes, minél inkább érint földbegyökerezett, a természeti adottságokkal közelebbi kapcsolatban élő, tanítással kevésbé alakítható földműves és állattenyésztő tömegeket.³ Mivel pedig ilyenek mindig nagyobb számban fordulnak elő és aránytalanul nagyobb területeket népesítenek be, a népesség üldözése mindenképpen több államtagot taszít ki az államközösségből, mint amennyit a népüket megtagadó államtagokban a nemzet népileg is megnyer. Csak a társadalmilag

¹ V. ö. Ludwig Bernhard, Die preußische Polenpolitik Hdb. d. Pol. III. 220., józan önismerettel állapítja meg ezt a tényt.

² V. ö. Amonn 15.

³V. ö. Csepreghy II. 56, 187, 323, Párdányi: A breton kérdés.

emelkedni kívánó s a kisebbség szűk köreiből érvényesülni nem tudó csekély magasabb réteg, vagy foglalkozásuknál fogva gyökeretlenné vált csoportok (változó munkahelyű gyári munkások például) népiségváltozására lehet számítani. De még itt sem, ha a nemzetiség a foglalkozással, vallással ötvöződik.¹ Az állam közömbössége mellett esetleg még sokáig közömbös népiség az állam alapnépességének erőteljes támogatása esetén talán lassan tért veszítene, jelentőségében alább szállna. Az üldözés azonban úgy hat rá, mint a fájdalom valamely testrészünkre; rátereli a figyelmet, felébreszti az öntudatot és a pusztulásra ítélt népiség feltámasztására irányuló akaratot. «Természetes asszimilálás csak elnyomás nélküli nyugodt légkörben, elégedett népek közt lehetséges.»² Az állam valamely népiségnek megtámadásával csak azt érheti el, hogy potenciálisan disszidens államtagsoportot aktuálisan is disszidens szerepre utal, a közömbös népből úgy teremt etnikai értelemben nemzetet, hogy az politikailag szinte ipso facto nemzetiséggé vadul el. Az üldözés éppen a mérsékelt elemeket gyengíti a kisebbségen belül.³ A megtámadott részközösség könnyen emeli a maga létokát állameszmévé.

Legtisztabban látjuk ezt II. József példáján, aki összbirodalmát egy népiségbe akarván beleygömö-

¹ V. ö. Csepreghy II. 35, 54, 321.

³ Szekfű: Állam és nemzet 66.

⁴ V. ö. az ukrán kérdéssel kapcsolatban Bakker von Bosse cikkét az Ethnopolitischer Almanach 1932. évi kötetében, 21. és 22. I.

szölni, robbanásszerűvé tette népeinek, elsősorban a magyarságnak öntudatraébredését és az összbirodalmi gondolattal való szembefordulását, amely pedig Mária Terézia bölcs kormányzata alatt nem maradt hatás nélkül nálunk sem. A franciaországi breton kérdés, amely a 80-as évek előtti breton nép közismert francia sovinizmusa mellett képtelenségnek látszott, akkor kezdte beárnyékolni Franciaország nemzeti egységének tisztaságát, amikor a breton népiség kiirtására törekvő brutális francia iskolapolitika első eredményei kezdtek meglátszani.

Ha az üldözés fejlett öntudatú népet ér, a nemzetiséggé válás még gyorsabb ütemű. Itt még az öntudatra ébredés folyamata sem vesz időt igénybe. A XIX. század folyamán Oroszország finn népe - erőteljes autonómiájának birtokában, amely szinte tagállami állásnak is vehető – fejlett népi öntudata mellett is békés alattvalója volt a cárnak. Az utolsó cár oktan asszimiláló politikája azonban egy csapásra elérte a finn nép nemzetiséggé válását.

Még a nemzetiségi stádiumban lévő nép népiségének üldözése sem vezethet célhoz.¹ Ilyenkor az állam uralma csak külső erőn alapul az illető nép felett. Ha ez megvan, a nép amúgy sem szakadhat el, ha nincs, elszakadását amúgy sem lehet megakadályozni. De nem mindegy, hogy az államhatalom saját magatartásával igazolja-e az elszakadási törekvést, hogy a szűkreszabott állameszme végleg kilöki-e a népiseget az államnemzet együtteséből, hogy az állam maga

¹ V. ö. Forgon 99 és 100.

önti-e az olajat a tűzre, vagy pedig olyan nemzet-eszmét állít-e *lázadozó* nemzetisége elé, amely nem égeti fel a visszatérés lehetőségének hidját.

30. §. *Asszimiláció.*

De hát nem kívánatos-e a heterogén népiségű egyedek minél nagyobb számban való bevonása abba a népességbe, amely ösztönösen az államhoz van kapcsolódva, vagyis az *asszimiláció*?

Tény az, hogy az alapnépességnek erősítése elsőrendű államérv. Ez az erősödés történhetik quantitativ és qualitativ úton is, számbeli gyarapodással, de a népesség testi és főleg szellemi kvalitásainak, népi eredetiségének elmélyítésével is.

Az asszimiláció kétségtelenül gyarapítja az asszimiláló nép számát, de vajjon emeli-e minőségi értékeit? Ez utóbbira már nem lehet oly határozott választ adni. Értékes egyedek bevonása egy népbe kétségtelenül emeli annak értékét.¹ Minőségileg értékes, közelálló rokonfajú egyedekkel való keveredés előnyös lehet.² De tömeges asszimiláció esetén vajjon nem veszítenek-e erejükől éppen azok a vonások, amelyek az asszimiláló nép lényegéből folynak? A népiség erőteljes itala helyett felhígult löreként zagyva keveréknép keletkezhetik, amely már alig nyújthat támaszt az államnak.³ Túlerős és túl-

¹ V. ö. Barnes 177.

² Bluntschli 126,

³ V. ö. Trampler St. 13.

gyakori vérkeveredés bizonytalanságot visz a néptestbe.¹ A keveredés halálhozó betegséget hozhat létre a nemzeti személyiségben² (azt természetesen etnikai szempontból nézve). «Egy már kialakult zárt csoportszellemnek és kultúrájának – népiségének vagy nemzetiségének könnyen egzisztenciájába, vagy legalább is lényeges vonásai elvesztésébe kerülhet, ha hirtelen, egyszerre hasonlóan kialakult szellemiségű, kultúrájú nagy embercsoporttal keveredik», mondja a közösség szabadakarátú alapjának leglelkesebb híve is.³ Motewakel kalifa 853-ban egyenesen megtiltotta a zsidóknak és keresztényeknek az arab nyelv tanulását.⁴ Vagy ellentállóbb népeknél bekövetkezhetik egy olyan telítettségi fok, amelyen túl új elemeket már nem fogad be magába.⁵ Az asszimiláció maga az élet folyamata, a fejlődés, erő és életnövekedés természetes és szükséges ténye. «Egészségtelenné, sőt halálos veszéllyé akkor válik: ha az asszimiláló szervezethez képest túlméretű, ha annyi idegen anyag bevitelét jelenti a szervezetbe, hogy ez azt nem tudja önmagává feldolgozni és így az énjének természetadta jellegét, szerveinek egészséges, harmonikus életműködését megzavarja, veszélyezteti.»⁶

¹ Schilling St. 149.

² Johannet 383.

³ Joó 10.

⁴ Johannet 364, V. ö.'Mercator 11.

⁶ V. ö. Walz 24 (94).

⁷ V. ö. Szabó Dezső 1937 október 31-32. sz. 45. i., u. o. további, itt-ott talán túlzott, de érdekes megállapítások.

De akár kívánatosnak, akár elítélendőnek tartjuk az asszimilációt, annyi bizonyos, hogy a heterogén népesség ilymódon való eltüntetésének semmi sem lehet olyan akadály, mint az üldözés, erőszakos beavatkozás.¹ «Minden kényszerítés kedvetlen és végtére is sikertelen.»² Egyetlen, csaknem kivétel nélküli szabályt látunk az asszimiláció terén: a többség felszívja a körébe került kisebbséget,³ még akkor is, ha ez a kisebbség az állam «uralkodó fajához» tartozik. A lényegesen erősebb szaporodási arány pedig könnyen válik többséggé ott, ahol korábban kisebbség volt. Magyar népünk sorsa e téren sok szomorú bizonyítékot ad erre. Hogy a hódító kisebbség huzamosabb ideig megtarthassa népiségét s esetleg ő hódítson, ehhez egészen kivételes öntudat és erély, az alávetettek részéről kivételes passzivitás kell s a történelem talán csak egyetlen példát tud erre felmutatni (a német lovagrend államát).

A nép a politikai nemzettől éppen természetes adottságaiban, ösztönös kialakultságában külön-

¹ V. ö. Steier Lajos véleményével (körkérdése 96), Trampler St. 13, Joseph B. könyve X. fejezetét e kérdésnek szenteli. Jól mondja: «Oppression as a factor of nationality» (151).

² Mocsáry 292. Az erőszak ellen nyilatkozik a leghatározottabban Haendel is (nemz. 34), aki egyébként az asszimiláció híve, de e téren finomabb eszközöktől vár eredményt.

³ V. ö. Neumann 80, Jászi 404, Kirchhof 22: Utóbbi említi, hogy amidőn 1770 után a német nyelvterülethez csatlakozva, széles sávon telepítettek németeket, nagy eredményeket értek el, míg a lengyel nyelvhatáron túl szigetként telepített németek szinte a telepítési bizottság szemeláttára rohamosan lengyelesedtek el.

bözik.¹ A természetes népemzet népi tudata sem önkényesen szabadon alakítható, hanem csak annyit jelent, hogy az ösztönösen kész adottságok tudatossá válnak, hogy az ember tudatosan elmélyítheti magában, kifejleszteni törekedhetik a népi sajátosságokat. Az eredmény azonban erővel, vagy pusztá jóakarattal nem hozható létre. A népiség fejlődésének előfeltételei biztosíthatók, de a népiség kialakulása olyan önkéntelen belső, szerves, ösztönös erők munkája, amelyet akarattal megindítani nem lehet. Haendel érzelmi asszimilációt hirdet.² De ez az érzelmi asszimiláció sem hozható létre «intézkedésekkel». Ha nem valamely néphez való áthasonulást, hanem csak az államgondolatnak népivé való elmélyülését várjuk tőle – úgy, amint azt fentebb a népfogalom politikai alapfogalomként való felfogásának lehetőségét tárgyalva kifejtettük -, még akkor is áll az, hogy az állammal való lelki-szellemi összefogást nem lehet sem kölcsönözni, sem letagadni. Az egyén lassan nő össze államával és szabadon adja oda magát.³ Hatósági intézkedések nem tudnak ilyen folyamatokat sem közvetlenül megindítani, sem megakadályozni. «Az asszimiláció öntudatlan processzus.»⁴ Amidőn a kertész egyik gyümölcsfába egy másiknak ágát oltja bele,⁵ megtesz mindent, ami e célra szükséges. Az eredmény azonban a természet

¹ Walz 23 (93), Joseph 313, Jászi 526.

² V. ö. Haendel, nemz. 98.

³ Arp. 88.

⁴ Haendel, nemz. 119.

⁵ V. ö. Kjellén 112 is.

játékától függ. A népi asszimiláció is ilyen természetű, és kérdés, hogy az állam képes-e annak minden előfeltételét létrehozni. Ezen előfeltételek legfontosabbika azonban mindenesetre a folyamat nyugodt, zavartalan menetének biztosítása,¹ ami erőszakos üldözés, asszimilációs törekvések esetén csak megakadhat. A kertész a virágmagvat elülteti a földbe, megöntözi, a fiatal palántát gondozza, de ha ezeket napról-napra újból megbolygatja, türelmetlenül várva az eredményt, azt sohasem fogja elérni. Az üldözés és erőszak eszközei is csak felületes látszateredményeket érnek el, ha a természetes életfeltételek² maguktól nem hatnak az asszimiláció irányában. «Egy népet, mely tömött sorokban él földjén, teljesen lehetetlen nyelvétől megfosztani».³ Jászi e megállapítását, pártállástól függetlenül el kell fogadni. Hivatkozhatnék itt saját személyes tapasztalataimra is, melyeket helyszíni kutatásaim alkalmával szereztem Bretagneban. A vasúti fővonalakon franciául beszélnek, de a vicinálisokon kizárólag bretonul. Holott itt annakidején a nép semmi ellenállást nem fejtett ki a nyelvi üldözés ellen, maga is szabadulni akart nyelvétől, tudott is franciául, de természetes életkörülményei olyanok voltak, hogy saját akarata ellenére sem tudta megváltoztatni népiségét. A breton-francia nyelvhatár vizsgálata is csak arról győ-

¹ V. ö. Michels, Patriotismus 169.

² V. ö. Világosváry, id. Kornis II. 137/138. Ezzel kapcsolatban kétségtelenül helyesen Jászi 527.

³ U. o. 472.

zött meg, amit már Kremer is¹ jól látott: Évszázadok nem elegendőek a nyelvhatárok lényeges módosulására, hacsak különleges okok nem hatnak ezirányban.

A szerves, bensőséges, lényegbeli asszimiláció kora éppen az, amikor népi öntudatról még kevésbbé szólhatunk: a nemzeti érzés nélküli magánuralmi államok ideje. A tudatos törekvés nemcsak hogy elő nem segíti a beolvadást, hanem még ott is megakadályozza, ahol egyébként természetes folyamat volna.² «1787-1850-ig, vagyis abban az időszakban, melyben intézményileg magyarosító politika alkotmányi és materiális eszközei, sőt ideológiai erőforrásai, gazdasági, kultúrabeli fölény csaknem teljesen hiányzottak, körülbelül 1,700.000, 1850-től 1910-ig az új alkotmányos rend megszilárdulása korszakában, a sovinsizta-magyarosító jelszavak idején körülbelül 1,436.000 ember olvadt be» – állítja élénk a tényeket Krisztics.³ Itt nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy az előző hat évtized gyarapodása sokkal kisebb össznépeséghez viszonyul s hogy az 1850-ben magát magyarnak vallóknak semmiféle személyes érdekük nem volt abban, hogy magyarrá lettek, míg 1910-ben oly elemeket kell e számba felvennünk, akik nagy része csak gazdasági célból bevándoroltakból tevődött össze. Aki az asszimiláció sikerét a hatalom, az erőszak és ravasz machinációk

¹ 95.

² V. ö. Jászi 530.

³ Krisztics, N. 321, v. ö. Jászi 379 is.

sikerétől teszi függővé, az sehogysen fogja megérteni az 1850-i népszámlálás eredményeit, pedig ez az összeírás minden mással inkább vádolható, mint tendenciózus magyarbarát szempontokkal. Íme maga Jászi Oszkár¹ bizonyíték arra, hogy ha volt asszimiláció a magyarság javára, ebben semmi része nem volt annak az erőszaknak, amelyet nemzetünknek szemére vetnek. A hosszú békés együttélés önnönmagában véve amúgy is a gazdagabb, erősebb központi helyzetű nép javára asszimilál,² feltéve, hogy népi ereje, szaporodási készsége, kielégítő. A hatalmas nemzeti államokat nem az egynyelvűség hozta létre, hanem a gazdasági élet és kultúra hozta létre az egynyelvűséget.³ Ezt igazolva látjuk, há Lavisse kijelentésére gondolunk, aki szerint XIV. Lajos uralkodásának kezdetén a franciák nagyobbik része – még nem tudott franciául.⁴

Mesterséges beavatkozás csak megállítja a természetes asszimilációt ott, ahol az az életkörülményekből következne anélkül, hogy elő tudná mozdítani ott, ahol az életkörülmények ellene szólnak. A vicinális vonalak mentén, ha akarnak sem tudnak asszimilálódni, de az erőszak a fővonalak népét is visszataszítja eredeti népiségébe.

De nem vezet jó eredményre – az önmagától adódó, természetes, automatikus áthasonulás eseteit nem számítva – az egyes népek vezető elemeinek

¹ Jászi 375.

² U. o. 530.

³ U. o. 503, v. ö. Akzin 11 is.

⁴ Lavisse VII. 1. köt. 1. rész, 159. 1.

nagytömegű áthasonulása a vezető államnépéhez sem, aminek előmozdítását például Haendel tartja fontosnak.¹ Eszerint a társadalmi érvényesülés fokozott előmozdításával is kellene erre törekedni. Csoporturalmi államban – amely azonban per definitionem kevésbé tökéletes alakzat, valóban eredményre vezet ez: a népegészuralmi államok világában azonban ez egyenesen káros. Maga Haendel is elismeri: «Igaz viszont, hogy a nemzetiségi kérdésre nézve nem a vékony felső réteg, – hanem az alsóbbrendű emberek nagy tömege dönt». A vezetőosztály kiszelektálása a nem uralkodó népekből csak arra vezet, hogy míg az uralkodó nép egy önmagában nagy értékű – hiszen több nép szellemi elitjéből lefölezött, de nagyrészt gyökereitől elszakadt irányító réteget kap, a többi nép viszont néhány rendesen alacsonyabb színvonalú, de éppen népi fanatizmusa miatt megmaradt vezető irányítása alá kerül, akiknél társadalmi lemaradottságuk csak gyűlöletet ébreszt az uralkodó réteg s ebben is elsősorban a belőlük származottak iránt. Az uralkodó nép a természetes fejlődés folytán akaratlanul is vonzza az emelkedő rétegeket. Ilyenkor mély és őszinte asszimiláció állhat be (Zrínyi Miklós), ezt megakadályozni bizonyára helytelen volna. E folyamat mesterséges fokozása azonban egyszerűen annyit jelent, hogy éppen az uralkodónak tekintett nép fiai előtt nehezedik meg a társadalmi érvényesülés, ezek kerülnek «kisebbségbe», míg a többi nép rétegei előtt kettős

¹ Haendel, nemz. 100.

érvényesülési lehetőség nyílik, egyrészt az uralkodó, másrészt a saját népük körében. Amellett ez a réteg predestinálva van arra, hogy a vezető és a többi nép között az elégedetlenséget fokozza. Hiszen míg az uralkodó népnek saját fajukból származott vezetői a többi iránt önmaguktól egyszerűen közömbösek, számukra az uralkodó néphez tartozásuk önmagától értetődő, természetes adottság, nem külön élmény, addig az áthasonultaknál könnyen fellép a lenézés azok iránt, akiket kiemelkedésük eredményeképpen elhagytak. A megmaradtaknál ezzel szemben, akik egy céltudatos beolvasztásnak tudatosan ellenállva tartottak ki népiségük mellett, a népi érzés természetszerűen, érthetően fog nemzeti-ségi érzéssé mérgesedni. A jellegadó és a többi nép sokkal könnyebben fog egy államban békés együttműködésre egymásra találni, ha vezető rétegeik társadalmi szempontból homogének, társadalmi, vallási különbségek nem ötvöződnek a nemzeti jelleggel. Az állam érdeke tehát fogalmából következően is kétségtelenül a minden szempontból való homogén felépülés, de ha ez bármily okból nincsen meg, a részközösségeknek, mint ilyeneknek eltüntetésére a maga sajátlagos eljárási eszközét, a hatalmat saját életében nem használhatja. A népi értelemben vett nemzetállam fikciójának asszimiláció útján való megvalósítására irányuló törekvések mindenütt eredménytelenek maradtak.¹ A részközösségeknek homogén volta csak azoknak a szempontoknak figyelembevételével mozdítható elő, amelyek magának

¹ Trampler, Krise 8.

az illető részközösségnek létéből következnek. Az állam csak közvetve tud céltudatos törekvéseivel itt változtatást elérni.¹ Tehát a vallási egységnek biztosítása csakis a meggyőzés eszközeivel történhetik eredményesen, a népi egység csak az asszimilálódás természetes alapfeltételeinek fennforgása esetén, az osztálykülönbségek élének letompulása pedig csak olyan gazdasági rend mellett fog bekövetkezni, amely a kirívó vagyoni aránytalanságok létrejöttét és főleg meggyökeresedését kizárja. Az állam szerepe mindezekben csak addig tarthat, ameddig a hatalom eszköze használható. Kényszerítheti polgárait valamely vallás tanainak meghallgatására, de követésüket ellenőrizni nem tudja, legfeljebb külsőleg, aminek nincs jelentősége. A cári Oroszország merev államegyházi rendszere sem volt képes megakadályozni az ábrándos szláv lélek ezernyi szektájának kialakulását. A jövedelemeloszlás irányításába az adópolitika és közigazgatás lényegesen befolyhatnak, de ha a népesség gazdasági érzékében, szorgalmában lényeges különbségek vannak, legfeljebb a lefelé nivellálás lehetséges s az államnak az általános pauperizmussal kell megfizetni egyenlősítési törekvéseit. A legkevésbé azonban éppen a népi adottság alakítható mesterséges módon, hiszen ennek éppen a természetes, ösztönszerű fejlődés a lényege, míg az állam szférájába csak a tervszerű szolidáris emberi életmegnyilvánulások tartoznak.² Az állam tehát, amennyire e célból hatalma használ-

¹ V. ö. Kampe 52.

² J. 253.

ható, saját érdekében cselekszik, ha a vele érdekközösségben lévő vallás belső erkölcsi és szellemi erejének épségben tartását és így szellemi hódító erejét a maga eszközeivel előmozdítja, szociális vonatkozású törvényeivel az osztályellentéteket enyhíti és főleg ha megadja az alapnépesség erőteljes fejlődésének hatalmával biztosítható előfeltételeit, az eredmény okvetlen biztosítása azonban nincs hatalmában, ahogyan az egyéni ember sem biztosíthatja tisztán akaratával szervezetének alakulását. Ahogyan az egyén is törekszik arra, hogy jó erőben legyen, de kénytelen testi és szellemi képességeire tekintettel lenni és életmódját ezekhez az adottságokhoz alkalmazni, akként az államnak is számolnia kell vallási, népi, társadalmi adottságokkal, amelyeken nem teheti túl magát létének veszélyeztetése nélkül. Ha ezeknek a részszerű közösségeknek alakulása nem olyan a konkrét életben, ahogyan az az állam absztrakt definíciójából következően a legkívánatosabb volna és az állam nem rendelkezik olyan eszközökkel, amelyek segítségével ezeken változtatni lehetne, nem tehet mást, mint hogy az adottságokat tudomásul veszi és életét azokhoz alkalmazkodva rendezi be. Az igazságosság még mindig a legjobb politika. A népi asszimiláció is éppen ott következett be legtöbbször nagyobb mértékben, ahol az állam leginkább tanúsított megértést a csoportokkal szemben. A Preußische Jahrbücher 1897 évi évfolyama¹ például hang-

¹ Preußische Jahrbücher 90. kötet, X-XII. sz. 142/143. 1.

súlyozza, hogy hazánk népei közül a német azért magyarosodott nagyobb mértékben, mivel kedvezőbb helyzete volt a többinél, az államhatalom inkább volt rá tekintettel («größere Rücksicht»)

31. §. *Kiiktatás.*

Volna ugyan még egy mód az egyformaság előmozdítására: a heterogén elemek kiiktatása az államból. Hasonlatunkat ismét az egyéni személyről véve azonban tudjuk, hogy az operáció néha szükséges lehet, de mindenkor megfontolandó, súlyos beavatkozást jelent és éppen a legfontosabb szerveknél a legveszélyesebb. A heterogén közösségek kiiktatása, ha egyé asszimilációjuk nem lehetséges, csakis fizikai eltávolításuk, kiüldözésük, kitelepítésük, kiirtásuk útján lehetséges. Tulajdonképpen ez az eset akkor, amikor távoli gyarmatokkal rendelkező államok a gonosztévőket, de esetleg a politikailag veszedelmes elemeket is a tulajdonképpen államterületről eltávolítják (Szibéria, Ausztrália). Általában véve azonban ez a módszer nagy anyagi áldozatokkal, súlyos megrázkódtatásokkal jár és sokszor komoly erkölcsi aggályokba ütközik. A történelem csak ritka esetben ad erre példát. Vallási síkon a skandináv és angol katolicizmus kiirtására (Írországból páratlanul kitaró irtóháború mellett sem sikerült) vagy a franciaországi hugenották gyilkolására, később tömeges kitelepítésére utalhatnánk. Népek egyoldalú kiiktatására példa az Elbától keletre eső szláv törzseknek kiirtása, a

spanyolországi zsidók száműzése, vagy századunkban a törökországi örmények tömeges lemészárlása. Ma többnyire kétoldalú megállapodás vezet e megoldási a, így a török-görög népcserénél, vagy a lengyel háború után a Szovjetköztársaságok Uniójának szuverenitása alá került területek német lakosságának eltávolításánál, amit azonban nagyban megkönnyített, hogy azt a népesség anyaállama önszántából bonyolította le. Valóban sírna lebonyolítás csak úgy remélhető, ha a kiiktatott népesség új elhelyezéséről megfelelő gondoskodás történik. Ugyancsak a Szovjetköztársaságok Uniója ad példát a heterogén társadalmi osztályoknak kiiktatás útján való megszüntetésére az egyetlen proletariátus javára. A kiiktatáshoz hasonlít az az; üldözési mód, amidőn az állam nemcsak a részközösséget mintilyent, hanem a hozzátartozó állampolgárokat egyéni személyükben támadja meg, hogy közvetve okozza a részközösség pusztulását. Ezt a módszert alkalmazta például Románia magyar kisebbségeivel szemben életfeltételeik elvonása útján (numerus valachicus). Ez a módszer azonban még a népesség szaporodását sem tudja mindig megállítani, mert az üldözés miatti anyagi színvonalcsökkenés sokszor egyenesen előmozdítja a szaporodási készséget s ez ellensúlyozhatja azokat a veszteségeket, amelyeket a nyomorbasodort kisebbség száználmas sorsa okoz. Sőt ez a bánásmód még azokban is államellenes lelkiséget ébreszt, akik egyébként belenyugodtak volna sorsukba.

32. §. *Alkalmazkodás.*

Ha tehát sem a részközösségnek mint ilyennek eltörlése tagjainak beolvasztása útján, sem pedig a részközösségnek tagjaival együtt történő kiiktatása nem lehetséges, nem marad más megoldás, mint hogy az államhatalom a változhatatlan adottságokhoz hozzásimulva igyekezzék létét fenntartani. Ahogyan egészséges életmód mellett a gyengébb szervezet is tovább élhet, mint a józan útról letérő erős, helyes politikai alapelvek a részközösségeiben nem egységes állam egészségét is biztosítani tudják.

A kisebbségek kiküszöbölésének lehetetlenülése az emberiség színvonalemelkedésével párhuzamos folyamat. Gyér lakosság és primitív viszonyok mellett élő népeket egy jól szervezett erős hatalmi alakulat minden nagyobb rázkódtatás nélkül elűzhet. Olyan kultúrtájáról viszont, amely valamely nép munkájának bélyegét hordja magán, ahol a földhöz meggyökerezett hagyományok fűzik lakóit, az eltávolítás már súlyos anyagi és kulturális áldozatot kíván. Hasonlóképpen az asszimiláció is csak addig lehetséges, amíg természetes erők ezirányú működésének az előfeltételei megvannak, tehát addig, amíg valamely nép öntudatra nem ébredt. Ha ebből a népből nemzet lett, akár a fejlődés természetes útján, akár éppen az állam részéről indult türelmetlen beavatkozás következtében, akár külső agitáció hatása alatt, akkor már a legfinomabb asszimilációs politika elé is legyőzhetetlen akadályok gördülnek. Hiába segíti itt elő akár az állam, akár

maga a természetes helyzet az asszimilálódást, az ehhez szükséges nyugodt légkört most már egy állandó zavaró körülmény gátolja: a nemzeté lett nép öntudatos akarata.

Amidőn tehát egy állam egy bizonyos színvonalat elért és lakossága azonos szempontok szerint is több részközösségre oszlik, csak úgy akadályozhatja meg, hogy államtágjai között nemzetiség keletkezzék, ha nem a részközösségek összeolvadására, hanem valamennyiüknek az állameszméhez való asszimilálására törekszik, vagyis, ha olyan nemzeteszmevel tudja áthatni állami életét,¹ amelyben valamennyi államtág megtalálja a kapcsoló erőt. Tehát minél több olyan szempont érvényesül benne, amely az államtágok minden részközössége előtt értékkel bír. Több vallás esetén lesznek olyan igazságok, vagy csak kulturális vonatkozások, amelyeket valamennyi vallás értékel. Ha tehát ragaszkodik is az állam valamely meghatározott valláshoz, első-sorban azokat a szempontokat hangsúlyozza benne, amelyek a többivel is közösek. Több népnemzet esetén a különböző népek szellemisége közös vonásainak kidomborítása lehet megfelelő eszköz. A társadalmi osztályokat és hivatásrendeket az egymás munkájának és feladatkörének egymásrataltsága egyesítheti.

Rendkívül fontos a nemzeteszme e fokon azért, mivel ez esetben immár nem egyszerű népekkel állunk szemben, amelyek az állam iránt közömbösek

¹ V. ö. Csepreghy I, 115.

és szívesen engedelmeskednek bárkinek, akitől életük zavartalan biztosítását remélik, hanem öntudattal bíró népi nemzetekkel, öntudatos embercsoportokkal, amelyek bizonyára az állam problémáját is felvetik magukban. Ha tehát az állam irányában pozitív nemzeti akarat nem alakul ki bennük, alig várható, hogy politikai szempontból közömbös népek maradjanak, hanem előreláthatólag disszidens nemzetiségekké válnak.

Nemzeti államok között élve téves az a felfogás, amely a nemzetiségekkel szemben követendő út keresése terén azt egyszerűen a jó közigazgatás és kedvező gazdasági helyzet merő gyakorlati problémájában látja. Ezek a szempontok nem az államalkotó nemzeti akarat kialakításának közvetlen eszközei, hanem az alattvalói engedelmesség megkönnyítésére alkalmasak. Már pedig tudnunk kell, hogy a nemzetiség nem mint alattvaló áll szemben az állammal, hanem mint az államalkotásban az állami uralkodásban való részvételt megtagadó állampolgár. Legplasztikusabban jutott ez kifejezésre akkor, amikor egyes nemzetiségek eleve elzárkóztak az uralkodó állam politikai életében való részvételtől, amikor pedig ez számukra nyitva állott. Az erdélyi románok például hosszú időn keresztül nem küldtek képviselőt országgyűlésünkre. Észak-Írország megválasztott ír képviselőjelöltjei nem foglalják el helyüket a westminsteri parlamentben. A jó közigazgatás és kedvező gazdasági helyzet tehát tisztán az alattvalói helyzet kérdései, nagyban megkönnyítik a napi problémák kedvező megoldását, esetleg hosszú

éveken át megőrzik a békés állami együttélést, hiszen akinek több veszteni valója van, annak nehezebb mindenét feláldoznia egy eszme érdekében, de magát az illető népcsoportnak az államhoz való ragaszkodását nem képesek biztosítani.

Ha ezek a szempontok a politikai alakulás lényeges alkatelemei volnának, nem tört volna ki az 1830-as lengyel forradalom – hiszen az akkori kongresszusi Lengyelország orosz kormányzója jóakarója volt a lengyel népnek, de Trianon sem következett volna be sohasem. Az erdélyi románok teljes tudatában voltak annak, hogy Bukarest uralma alatt mi vár rájuk. Nagy-Románia állam-eszméje azonban, sajnos, erősebb volt a román közállapotokkal szembeni súlyos aggályaiknál. Az adminisztráció kedvező menetének tehát nagyon is megvan a jelentősége egy nép hangulatára, de nemzeti hovatarozásának kérdését nem dönti el. Ha az állam nemzeteszméje nem tud rá hatni, hiába a legjobb hivatalnoki kar, a nép arra az államra fog tekinteni, amelytől álmainak megvalósulását várja.

Mivel pedig az államot ennél nagyobb veszély nem fenyegetheti, másrészt tökéletességi foka attól függ, mily fokban közelíti meg minden államnak fogalma szerinti ideálját, a népegészuralmi nemzetállamot, mindennél fontosabb, hogy olyan nemzeti eszményt alakítson ki, amely az állampolgároknak lehetőleg teljes számát tudja magával ragadni, bármely részközösséghez is tartozzanak.

II. RÉSZ.

ÁLLAMSZERVEZETTAN.

I. cím.

ÁLLAMI SZERVEZET.

1. §. *Alkotmány és nemzet.*

Az államot eddig általánosságban, fogalmi elvontságában vizsgáltuk. Öntudatos akarattal történő legfőbb irányzás útján egységes személyiséggé összefogott embercsoportot láttunk benne, amely már fogalmi léte szerint is feltételezi természetes személyek létezését és ezek közül legalább egy, de tökéletes alakjában valamennyi államtág öntudatos államalkotó szubjektív aktív akaratát. Az állam léte tehát nem közvetlen, mint a természetes személyé, hanem természetes személyek által közvetített, azokban mint közegeiben él.¹ A tömeg mint ilyen nem tud cselekedni, hanem képviselőkre, meghatalmazottakra (vezetőkre) szorul.²

De az állami öntudat hordozójának, legyen az

¹ V. ö. Concha. Pol. 67, 247.

² Spann, Der wahre Staat 89.

egy személy, vagy az akaratközösségben egygyéforrt nemzet, az egységes irányzásra vonatkozó általános akarata nem ölthet konkrét alakot természetes személyek közreműködése nélkül, akik annak adott esetben érvényt szereznek. Az állami főhatalom érvénye juttatása alattvalókkal, megvédése más államokkal szemben a legrátermettebb természetes személy teljesítőképességét is meghaladja, tehát még a legprimitívebb magánuralmi népállam ura sem nélkülözheti segítőtársak közreműködését. Annál inkább teszi ezt szükségessé a nemzeti akarat megvalósítása. Egy nemzetállam hatalmas tömegeiben élő egységes nemzetalkotó akarat merőben potenciális energia marad azt konkrét esetben működésbe hozó fizikai személyek közreműködése nélkül, akik a nemzet, mint az állami öntudat és akarat letéteményese helyett és nevében eljárnak.

Azokat a fizikai személyeket, akik az államhatalom nevében eljárva, annak akaratát konkrét esetben megvalósítani hivatottak, az állam szerveinek mondjuk, amint a fizikai személy is szervei útján valósítja meg akaratelhatározásait. Az állami közület szerveinek közegén keresztül él, akar és cselekszik.¹

Az állami feladatok sokasága lehetetlenné teszi, hogy egy-egy személy az állami élet minden vonatkozásában közreműködjék, viszont vannak feladatok, amelyet csak több személy együttes működése tud megvalósítani. Ezért szervül külön «testületek is

¹ Tomcsányi, közj. 23.

szerepelhetnek, amelyek tehát maguk is összetett lények», és ezeknek maguknak is vannak szerveik.¹ Az államnak tehát okvetlenül több, hol egy személyből, hol többek együtteséből álló szervei vannak, amelyeknek összessége az államnak a szervezete.

Az állam legfőbb szervei lényegüknél fogva azok, amelyek nemcsak végrehajtói, hanem a maga konkrét valóságában kialakítói az állam legfőbb irányító akarátának, az állami hatalom látható leteleményesei: a törvényhozó, államfői és kormányzati szervek. Aszerint, hogy e főszervek kialakításában az államtagok mily mértékben vesznek részt, határozzuk meg az állam kormányformáját, vagy egyszerűen az államfői má.

Ha erre egyetlen személy hivatott, monarchiáról, ha az államtagok válogatott csoportja arisztokráciáról, ha a népesség összessége, illetve ennek többsége, demokráciáról beszélünk, amely formák különben a legváltozatosabb módon kapcsolódhatnak egymással.

E főszervek működése nem lehet esetleges, tőlük függő, mert ez esetben ők volnának az államhatalom, a szuverenitás birtokosai, hanem kijelölésüket, feladatkörüket és egymáshoz való viszonyukat az államhatalom akarata dönti el. Az államhatalomnak saját szervezetére vonatkozó legáltalánosabb akarata, amely mindenesetre magában foglalja a legfőbb szerveire vonatkozó szabályozást, az alkotmányban fejeződik ki, amely nem egyéb, mint az állam beren-

¹ U. o. 25.

dezkedése a maga szuverenitásában.¹ Ez értelemben minden államnak van alkotmánya.²

E főszerveken kívül az állami feladatok ezerféle ágának megfelelően számtalan végrehajtó szerv teszi teljessé az állami szervezet kiépülését. Ennek különböző lehetőségei szerint térnek el egymástól az egyes államok szervezeti formái.

Az állam eszmei életrekelése megtörtént, amint az államalkotás szubjektív alanyában az államalkotás akarata megszületett,³ de aktuális valósággá csak a szervezet kialakulásával, az alkotmány megállapításával lesz. «Az állam ... hogy akarhasson, nem nélkülözheti mint eszközt, az embert s mert létezése akarás nélkül nem lehetséges, legfontosabb eszközei éppen azok az emberek, akik által akar.»⁴

Fogalmilag az alkotmány megelőzi az állami szervezetet, hiszen éppen ez jelöli ki az állami főszerveket, gyakorlatilag a kettő összeesik. Szervezet nélkül nincs erkölcsi személy s az első főszerveket ugyanazok a társadalmi erők hozzák létre, amelyek hatása alatt maga az erkölcsi személy keletkezett.⁶ Az állami élet kezdetein az alkotmány szabályai nem is nyernek határozott írott formát, hanem éppen csak az állami főszervek történetének vizsgálatából

¹ U. o. 47.

² Szandtner 211.

³ Vor jeder Normierung liegt eine grundlegende politische Entscheidung des Trägers der verfassungsgebenden Gewalt. (Schmitt Ver. 23.)

⁴ Szandtner 159.

⁵ V. ö. Michoud I. 136, 1. Duguit I. 621.

regresszív úton állapíthatók meg. Ha valamely államnak alkotmánya a történelem folyamán nem ment át gyökeres átalakuláson, hanem az eredetivel szerves összefüggésben maradt, történeti alkotmányról beszélünk (aminek lényegén az sem változtatna, ha a törvényhozás deklaratív úton becikkelyezné), Ha viszont egy állam régi alkotmányával szakítva, teljesen újat ad magának, vagy pedig egészen új állam keletkezik, az alkotmány legtöbbször formális leszögezést nyer. Ez az írott alkotmány. Létrehozatala ugyan már feltételez bizonyos szerveket, de ezek ilyenkor nem saját államszervi minőségükben járnak el, hanem kijelentéseiket az állam szubjektív alanyának közvetlen akarataként deklarálják (gyakori szöveg az ilyen alkotmányok kezdetén: «Mi N. nemzet adjuk magunknak a következő alkotmányt»¹). Az alkotmányozó gyűléseket lényegükben ez különbözteti meg a törvényhozóktól. Utóbbiak a nemzet nevében, helyette, de saját akaratkijelentésükkel alkotnak törvényt, míg előbbiek tulajdonképpen csak kijelentik, hogy a nemzet az általuk megszövegezett szabályt alkotta, hiszen saját felhatalmazásuk is már ezen az alkotmányon alapszik.² Az alkotmánynak rendesen csak a nemzetállamokban van jelentősége, ahol az állam szubjektív alanya egyénileg nem határozható meg. A magánuralmi államban az államhatalom alanya természetszerűleg

¹ J. 144., Calker 133. A porosz alkotmány különlegessége volt (1. Calker, 137), hogy itt a nép nem azonosult az állammal, hanem csak annak főszerveként szerepelt.

² V. ö. Schmitt Verf. 79.

egyesíti önmagában az állami főszervek működési körét. A magánuralkodó monarchiát ezért lehet mint «abszolút» államformát szembeállítani az alkotmányosokkal. Alapjelleg és államforma itt egybeesik. Mégis lehet jelentősége az alkotmánynak a magánuralkodó államban is akkor, ha a magánúr az államkormányzást intézményesen kívánja alattvalóival megosztani¹ és ezért arisztokratikus, vagy demokratikus elemekkel egészíti ki az alkotmányt. Ez az úgynevezett oktrojált, engedélyezett alkotmány esete.

A nemzetiségi kérdés lényegében az államhatalomnak és az államtagnak lelki viszonyában keresendő, de alakulására nem lehet közömbös az állam alkotmánya, kormányzati és szervezeti formája sem, hiszen az államtagnak a konkrét életben nem az állam elvont fogalmával,² hanem szerveivel kerülnek érintkezésbe,³ kivált a közigazgatás révén, rajtuk keresztül ismerik meg és foglalnak állást az állammal szemben.

Mégis mielőtt az állami szervezetnek a nemzetiségi kérdés szempontjából fontos szerepét tárgyalnók, az első, amit le kell szögeznünk, az, hogy ez a nemzeti érzület és nemzetalkotó akarategység szempontjából bár igen jelentőssé lehet, de semmiesetre sem döntő.

¹ Vegyes államforma: hol a szuverén nemzet delegál királyt, vagy a szuverén társul veszi a nemzetet (Esmeln 1.5).

² V. ö. Concha, Pol. 285: «... emberöltőkön át nyughatik a hatáskörmegállapító hatalom, a közület zöme e hatalom erejét nem érzi, nem ennek, hanem az átruházott hatalom birtokosának engedelmeskedik rendszeren, szokásosan».

³ V. ö. Balogh, Pol. 315.

Határozottan el kell különíteni egymástól az államhatalom valóságos alanyának: a nemzetnek vagy magánúrnak és az államhatalom formaszerinti, látható birtokosának, a monarchának, illetve az uralkodásban tényleg közreműködő arisztokráciának vagy népnek szerepét.

Az előbbi adja a közösség lényeges szubjektív alapját, határozza meg az állam egyéniségét, a szervezet csak megjelenési formája az állami hatalomnak anélkül, hogy az állami alapjelleg és az államforma mikéntje között feltétlen összefüggés volna. A konkrét valóságban aktualizálódó államnak okvetlenül van szervezete, de a kormányformák megállapítása nem következik szükségképpen alapjellegeikből.

Az államszervi minőség közvetlen aktív szerepet jelent az állam fenntartására irányuló tevékenységben, így erős az analógia közte és a szubjektív államfenntartó akarat, tehát a magánuralmi, csoporturalmi, népegészuralmi állam – illetve a monarchikus, arisztokratikus, demokratikus államszervezet hármas felosztása között.¹

Absztrakt logikai szempontból valóban valószínűnek látszik, hogy a magánuralmi államnak a monarchikus forma felel meg, a csoporturalminak arisztokratikus, míg a népegészuralmi nemzetállam demokratikus szervezetet fog adni magának, ha szervezetét alapjellegével harmóniában kívánja megalkotni. A valóság azonban élénken rácáfol az

¹ Világosan látja a különbséget Croce 31.

absztrakt valószínűségi következtetésekre és azt mutatja, hogy az állam kormányformájának és alapjellegének kölcsönhatása a legkülönbözőbb lehet.¹ Az egyes államok népességének megoszlása, vérmérséklete, érdeklődési iránya, gondolkodásmódja a legkülönbözőbb fokban befolyásolhatja az államszervezet alakulását vagy annak a nemzeti érzületre való visszahatását.

A népesség egésze, vagy legalább is zöme ragaszkodhatik öntudatos akarattal olyan államhoz, amelynek legfőbb akaratkialakító szerve mindössze egy ember, vagy csak válogatott csoport (Napoleon, német birodalom²). Lehet, hogy a vezér ad határozott kifejezést annak, amit követői csak homályosan sejteneek.³

¹ Nem látja a különbséget az államhatalom tulajdonossága és a legfőbb államszervi minőség között Esmein I. 320, 325, 336, aki szerint például a nemzeti szuverenitás és monarchia összeegyeztethetetlen; továbbá Rehm Staatslehre 204. Jól látja a különbséget a monarchiakat illetőleg Jerusalem St. 277, vagy Mc Iver, aki jól meg tudja különböztetni az állam alapját adó egységalkotó hatalmat az állam szervezeti formájától. Ezt az egységet monarchikus forma mellett sem okvetlen a monarchia alkotja meg: monarchy disappears or becomes a symbol of a unity it does not create (132). Az uralkodó nem aktív államalanyi, hanem államszervi felfogására l. még Rousseau C. S. III. 1 és 18, Montesquieu XXVI/XVI. Francia vonatkozásban J. 347, az ír szabadállam közjogát illetőleg Rynne 357. L. még Calker 137 Hdb. d. Pol., Weber 116.

² V. ö. régebbi időkre: Hofmann 30, a monarchia idejére Schmitt, Verf. 55, mára: Glungler 426, 429, Scuria 43.

³ V. ö. Pieper 198, Ottlik mai 523, 508, Rothermere a Völkischer Beobachter 1938 május 21. sz.-a szerint. A vezér-

A nemzetet jobban tudja megérteni, mint a nemzet önnönmagát.¹ Merev formalizmus volna az általános választójogon alapuló parlamentben látni azt a legbiztosabb formát, amely mellett a nép egész közösségének egybehangzó államfenntartó akarata leginkább érvényesülhet.² A nemzet lényegében nem szervezett intézmény, nincsenek jogilag körülírt alkotmánya és szervei. Közvéleményszerűen foglalhat csak állást.³ Hogy a demokratikus forma eredménytelül vigye előre a nemzet ügyét, ahhoz komoly, a közügyek iránt aktíve érdeklődő* népességre van szükség (Finnország), míg individualista természetű, könnyedebb gondolkodású népnél, amelynek tagjai ugyan okvetlenül akarják az állam fennmaradását, de lehetőleg egyéni köreiknek minél kisebb zavarásá-

állam és a diktatúra közti különbségre mutat rá Glungler 401, Arp. 32, Schilling E. 157, sőt a demokratikus Weber is (137, 138). Schilling E. 108 szerint a nemzetiszocialista állam egyenesen az igazi demokrácia szemben az elméleti demokráciákkal. Ez mindenesetre nem felel meg, helyesen felfogva itt monarchiáról van szó, mint kormányformáról, de lehet beszélni népegészuralmi alap jellegről.

¹ Apponyi: Aesthetika és politika 1895 50. 1. id. Korn is Apponyi 61.

² V. ö. Schmitt 91, 95, Kjellén 172.

³ Joó 203, v. ö. Schmitt Verf. 83. – Balogh, főjél. 62 szerint az I. Napoleon korabeli francia államot csak nem tarthatjuk a nemzeti szuverenitás kifejezőjének. Pedig ezt^alig lehet tagadni, például az 1936. évi kormányzattal összehasonlítva. V. ö. Mathys Jolies 263 is.

⁴ V. ö. Hobhouse, Dem. 49, stb., 119 stb, 148, stb. Lib. 183, stb., 228, stb., 242, stb., Social 191 stb.

val,¹ ott a demokrácia merő formalizmussá zsugorodik, az államügyek irányítása helyett jelszavakon folyik a harc és az állam polgárainak magasfokú platonikus lelkesedése mellett is elgyengül. Franciaország szomorú példája annak, hogy egy csaknem tökéletes népegészuralmi nemzetállam éppen demokratikus szervezete miatt mily nagy fokban képes lehanyagolni. Sajat népét ismerve mondhatta már Rousseau: «S'il y avait un peuple de dieux il se gouvernerait démocratiquement. Un gouvernement si parfait ne convient pas à des hommes». «Le plus actif des gouvernements est celui d'un seul.»²

Viszont űzhet demokratikus politikát a magánuralmi állam is. A közömbös népesség felett uralkodó magánúr is bevonhatja a népességet a konkrét államalkotó akarat létrehozásának munkájába, űzhet demokratikus politikát anélkül, hogy az illető állam egyéniségét az ő személyén kívül valamely nemzeti együttes akarata is meghatározná. Az első világháború előtti Ausztria léte demokratikus választójogi rendszere mellett is kizárólag az uralkodó személyén nyugodott. Amidőn az uralkodó szerepe megszűnt, az állam nyomtalanul eltűnt.

Az oktrojált alkotmány csak ott tudott többé-kevésbé tűrhető alkotmányjogi helyzetet teremteni, ahol az állam alapjellege valóban tiszta magán-

¹ Szemben az antik görög világ demokráciájával, ahol a szabadság az állam ügyeiben való részvételt, nem az államtól való függetlenséget jelentette, v. ö. Constant II. 539, stb.

² Rousseau III. 4. ut. bekezd., és III. 3.

uralom volt, mint például éppen Ausztriában, ahol a demokratikus fejlődés iránti követelés megelégedhetett az alattvalók összességének állami főszervvé tételével. Az osztrák parlament harcai nem alkotmányjogi harcok voltak az uralkodóval szemben, hanem ellenséges nemzetiségek küzdelmei egymás között.

Ott azonban, ahol az alkotmányjogi követelések hangsúlya nem az alattvalóknak az állami életbe való bevonásán volt, hanem egy kialakult nemzet követelte elismerését egy uralkodó magánuralmi államszemléletével szemben ott a legdemokratikusabb átalakulás «engedélyezésével» sem lehetett volna célt érni.

Előfordulhat ugyanis, hogy a magánúr személye körül kedvező vallási, népi, társadalmi körülmények mellett nemzet fejlődik ki,¹ az állam alapjellege változik meg, anélkül, hogy az abszolút monarchia magánuralmi elveiből engedjen. Tipikus példája ennek Franciaország. XIV. Lajos l'état c'est moi elve a magánuralom tipikus kifejezése² volt abban az országban, amely élesen kifejlődött nemzeti szellemének a brétigny-i béke, majd Jeanne d'Arc óta már határozott tanújelét adta. Az ellentétet a nagy forradalom sem tudta megtörni és XVIII. Lajos «uralkodásának 19. évében» vette át az államnak kormányzatát, amelyet e keltezés bizonyosága sze-

¹ V. ö. A legtöbb nemzet uralkodóinak köszöni létét (Heyking 30), u. így: Farcaseanu 99, Johannet 71, Kirchhof 49.

² V. ö. Glungler 406, 563.

rint nem a nemzetben, hanem önnönmagában látott megszemélyesítve. Ennek az ellentétnek hatása alatt alakult azután a III. francia köztársaság első éveiben megkísérelt restaurációs törekvések soi sa. A restaurációt az akkor még royalista többségű parlament kizárólag a királynak a zászlóügyben elfoglalt hajthatatlan magatartása miatt nem tudta keresztülvinni. A törvényes uralkodó mindent elfogadott volna, csak a kék-fehér-piros trikolor, a nemzet jelvényét nem. A saját uralmát jelentő liliumot akarta régi méltóságába visszaállítani. E szinte gyermekesnek látszó konokság mögött azonban a legfontosabb politikai elvek vívták meg csatáikat. A nemzet a hagyományokhoz ragaszkodva megkívánta tartani királyi főszervét, akiben önnönmagát látta megszemélyesítve,¹ de az állam szubjektív alapját sajátmagában látta. Ennek volt szimbóluma a trikolor. A király viszont a hatalom alapja kívánt lenni, nem a nemzet főszerve: *roy de France* és nem *roi des Français*.²

¹ V. ö. Julien cikkét Vaussard 13.

² A külső formák hasonlósága mellett is élesen áll ezért szembe egy mással az 1814-es és 1830-as *charte*., v. ö. Esmein I. 624. Oktrojált és néptől adott alkotmány szembeállítását l. Glungler 404. Tudatosan vallja a magánuralom értékesebb voltát Maurras, aki a közjót állítja szembe a szuverenitással és helyesnek vallja, hogy a szuverenitás egy ember személyében koncentrálódjék (136). Szerinte nem a franciák, hanem Franciaország történetét kell megírni (112). Felfogásában a királyság saját erejéből áll fenn, elég, ha tűrik és nem kénytelen folyton ösztönözni alattvalóit arra, hogy szépnek tartásák, mint a köztársaság (285).

Ugyanez az ellentét tette tragikussá hazánk négy évszázadát a Habsburg-uralkodó idején. A Szent Korona eszméjének egységében nyert szimbólumot az államalkotó magyar nemzet személyisége, amelynek király és országgyűlés csak főszervei. S az állami alapjelleg eltérése az osztrák örökös tartományok és hazánk között áldatlan harcot eredményezett az egymásrautalt nemzet és király között, mivel aki a Lajtán túl saját személyében azonosult az állammal, nem tudta magát beleélni abba, hogy azon innen csak szerve legyen egy szuverenitását megtartó nemzetnek.¹ Az osztrák és a magyar közjogászoknak a monarchia bukásáig dúló állandó harca éppen ezért volt teljesen meddő. Nézeteik legmélyebb alapjukig ellentétesek voltak. Amazok mindent az uralkodóra építettek, holott nálunk a királyi hatalomnak pusztán átruházott voltát már Werbőczy (I. rész 3. cím, 6. §., II. r. 3. c. 2-3. §.) a legvilágosabban fogalmazta meg.²

¹ V. ö. Balogh, főjél. 70 (12, 86, 159, 198), Forgón 142, 144.

² Világosan kifejtve Tomcsányi közj. 300 stb., ráhivatkozva Jerusalemtól St. 232 hangsúlyozza, hogy Magyarországon a király a Szent Korona szerve. Haendel, A pari. 312, igen jól állítja szembe az autokráciát a monarchiával.

Érdekes, hogy ugyanakkor, amikor az uralkodóház nem ismerte fel annak jelentőségét, hogy mit jelent az, ha az alattvalók nemcsak leltári tárgyak, hanem öntudatos emberek, mily világosan ítélte meg a helyzetet Montesquieu VHI/IX. ut. bek. – Figyelemreméltó az uralkodót kritizáló, de személyében saját magát viszontlátó nemzeti felfogás és a feltétlen meghódolásra kész, de nehéz időkben habozás nélkül békés vizekre evező mentalitás ellentéte Tyrol gondolkodásában is.

Az uralkodó magánuralkodó velleitálásának tökéletes ellentétét mutatta valamikor Nagy Sándor, aki úgy látszott, mint ha nem is hódított volna másért, minthogy külön fejedelme legyen minden nemzetnek és első polgára minden városnak.¹

Vannak esetek, amikor az alkotmány egyes tételei oly mélyen benne élnek az államtagok lelki világában, hogy szinte a nemzeti öntudat szerves alkotórészeinek tűnnek fel. Ez érthető is. Hiszen az állami élet egészséges fejlődése, amire minden állam, magánúr és nemzet egyaránt szükségképpen törekszik, nélkülözhetetlenné teszi szervezetének szilárd megalapozását. Ezért mutatja minden alkotmány a maradandóság, a jövő irányításának szándékát (írott alkotmányban például a változtatáshoz megkívánt minősített többség megkövetelése) és nyer sokszor a célszerűségi szemponton túlmenő érzelmi alapot egy-egy nemzet életében. Innen van az alkotmányos élet jogfolytonosságának nagyfontosságú szerepe.

A szükségképeni összefüggést azonban még itt sem lehet kimutatni. Az angol nép tradícióitiszteelő szelleme nem tudta huzamosabb ideig megtúrni Cromwell államrendszerét és visszaállította a régi monarchiát, de a királyságot leverő Cromwell angol

A Pragmatica Sanctio ellen pl. a legtöbb aggály Tyrolban merült fel (l. Seipel 103), amely később is mindig leghívebb volt az uralkodóhoz, a Habsburg-ház itt szinte nemzeti alapra építhetett. A tyrolai rendek nevezetesen szerették volna felvételni a Pragmatica Sanctióba, hogy az uralkodó mindenkor német származású nőt vegyen feleségül.

¹ Montesquieu X/XIV.

nemzeti érzését mégsem lehet tagadni. A magyar nemzetben is mély gyökeret vert a monarchiához való ragaszkodás, a köztársasági érzelmű Kossuth Lajos mégis a nemzet legcsodáltabb reprezentánsa tudott lenni. Midőn Kossuth az ország területének elhagyásakor gondosan elrejtette a Szent Koronát, holott a királyság államformájával szakítani kívánt, szintén bizonyítékát adta az alapjelleg és alkotmány különbségének. A Szent Korona a nemzet jelvénye nálunk és nem a királyságé.¹ Nincs tehát ellenmondásban a republikánus államférfiú mély tisztelete a Szent Korona iránt. A Quadripartitum nyomtatott szövegének szándékos meghamisítása, amely az eredeti szövegben a regnumnak biztosított jogokat a rexnek adja, mutatja, hogy a királyság részéről tudatos volt a törekvés, hogy az állam alapját önnön-magában keresse.²

Az állami szervezetben való aktív részvétel és az államalkotó akarat közötti különbség még jobban kidomborodik akkor, ha az állam és népessége közötti alapviszonyt a népesség oldaláról szemléljük. Tudatosan hazafias magatartást olyan nemzeti szellemtől áthatott egyén is tanúsíthat, aki a konkrét államszervezetből egyenesen ki van taszítva. A politikai emigránsok tartozhatnak ebbe a csoportba (Mikes Kelemen). Viszont könnyen megesik, hogy valamely állam alkotmánya szerint egyenesen államellenes elemek kerülhetnek be a legfőbb állami

¹ V. ö. Deér, önt. 28, Balogh, fűjél. 34.

⁸ V. ö. Illés Quadr.

szervek sorába (pl. nemzetiségi párti képviselők a parlamentben), vagy tölthetnek be fontos állami szerepet a nemzet érdekei iránt közömbös idegen állampolgárok (pl. a volt közös hadsereg vezetősége).

A letragikusabb egy nemzet szempontjából éppen az az eset, amidőn maga az állam legfőbb szerve, az államfő nem tartozik a nemzet soraiba, mint ezt hazánk -történetében tapasztalhattuk csekély kivétellel négy évszázadon át még a legkitűnőbb uralkodóknál is.¹ A nemzetet természetesen itt is az akarat- és érzésvilágban kell keresnünk, nem a pusztá származásban. A német származású spanyol Habsburgok éppen úgy spanyolok voltak, ahogy az Anjouk magyarsága sem vonható kétségbe, vagy ahogy Románia első királya német etnikumát megtartva is magáévá tudta tenni nemzete vágyait.

Az alapjelleg és államforma közötti különbség hangsúlyozásával kapcsolatban kell végül megemlítenünk, hogy a nemzet és nép közötti olyan megkülönböztetés tehát, amely az állami szervezetben vagy éppen az államot konkrét valóságában irányító akarat létrehozásában való részvételen

¹ Innen a politikai nonsens: szerződés király és nemzet között, melyeknek mint fő és tagoknak elválaszthatatlan belső egységben s nem szerződési viszonyban kellene lenniök. Közjogi szempontból már lehet erről beszélni akkor, ha a nemzetet, vagyis a nemzettagoknak a királyon kívüli összességét mint állami orgánomot tekintjük. A nemzetnek, mint a nemzetállamban levő minden hatalom forrásának s a nemzetnek, mint az állam szervének fogalma között *distinctio rationis* áll fenn. V. ö. Balogh, főjél. 14.

alapszik, nem fedi azokat a fogalmakat, amelyeket az előzőkben leszögeztünk s amelyeket az államot tudatosan akaró vagy passzíve elfogadó magatartás szerint jelöltünk meg a nemzet és nép szavakkal. A *populus Werbőczyanus*ba felvett *indigena* esetleg főszerve lehetett a magyar államnak a felső táblán, holott nemzettségéhez legalább is kétely férhetett. A Rákóczi zászlai alá álló szlovák jobbágy viszont a magyar államban való «*vouloir vivre en commun*»-jének politikai magyar nemzettségének biztos tanújelét adta, holott az akkori jogrendszer a plebs, a nép közé sorolta be.

2. §. *Alkotmányválság és nemzetiségi kérdés.*

A szubjektív államalkotó akarat alanya és az alkotmányos főszervek kialakításában való részvétel közötti eltérés kitűnik mindkettő válságainak összehasonlításából.

Működési zavar, válság felléphet itt is, ott is. A nemzetiségi kérdés, mint válság az állam legmélyebb lélektani alapjait érinti. De lehet ugyanilyen válságban az államnak külső szervezete is. Az állam egészségének minden ilyen megrendülése az államatagoknak az állammal való szembefordulásából ered. Ez a szembefordulás azonban akár csak az emberi szervezet betegségei, igen különböző lehet és megvalósulva egészen más eredményre vezet.

Ha az államatagok egyszerűen mint elégedetlen alattvalók fordulnak szembe az állami szervezettel,

lázadásról beszélünk. Ez a közömbös nép ellenállása. Az államtestre nézve igen súlyos lehet, de az államszemélyiséget végzetesen nem érinti, hiszen tudatos pozitív célja nem lévén, az állam előbb-utóbb visszanyeri korábbi szerepét. A magánuralmi államfelfogás az államtagek minden államellenes összefogásában csak lázadást lát. Az ellenszegülőt nem ellenségének, hanem megrendszabályozandó alattvalónak tekinti. A lázadás lényegében nem alkotmányos, hanem csak közigazgatási és igazságszolgáltatási probléma.

Súlyosabb a helyzet, amidőn az alattvalók az állami szervezet konkrét megváltoztatását, új alkotmányt követelnek, viselkedésük nem spontán reakció, hanem határozott célú tudatos cselekmény: forradalom (ha a tényleg uraimon lévő szervektől indul ki: államcsíny), mint a társadalom jogrenden kívüli s jogrend nélküli erő kifejtése egy jogrend létrehozatalára.¹

Az államszervezet elleni, alkotmányjogi forradalom, bár az állam polgárainak meghasonlására, polgárháborúra vezethet, az állam végső alapjait nem érinti. Sikere esetén esetleg lényegesen módosul az alkotmány, de a nemzetszemélyiség változatlan marad. Monarchia helyett köztársaság, e helyett monarchia válthatozhatnak egymással anélkül, hogy az életegységet alkotó embercsoport együvé tartozási érzése megváltoznék. Példa rá Görögország, vagy a múlt századbeli Franciaország. A rossz szervezetű állam forradalmi megreformálására irányuló szándék

¹ Szandtner 330.

nemzeti szempontból konstruktív lehet, ugyanakkor, amikor az elszakadni készülő nemzetiségek éppen emiatt a tényleges helyzet buzgó támogatói. Lehetnek esetek a nemzet életében, amidőn az állam fenntartása egyenesen jogsértést követel.¹

Forradalomra csak nemzet képes. Helyes érvet hoz fel például a görög Constantopoulos, amikor azzal igyekszik indokolni, hogy az albán állam nem nemzeti jellegű, hanem csak oktrojált nemzeti állam szubjektív létakarát nélkül, hogy az albánok sohasem indítottak a török időkben nemzeti felkelést. Ha voltak is itt felkelések, ezek mindig csak az adók és a sorozás ellen irányultak (tehát a mi definíciónk szerint lázadások voltak).² Minthogy a nemzet lévén a forrása az államszervezetben megnyilvánuló minden jognak és hatalomnak, akaratát kétségtelenül tetzése szerint a formák fölé is helyezheti.³ A forradalom fogalmához mindenesetre lényegesen hozzátartozik az, hogy a nemzet a korábbi alkotmányt az előző alkotmány erre illetékes szerveinek közreműködése nélkül másítja meg. A jogfolytonosságnak ez a megszakadása súlyos megrázkódtatásokkal jár, de ha szükségszerű volt, esetleg elő is mozdíthatja egy nemzet fejlődését; «a jogosság vagy jogszerűtlenség szempontjából egyáltalán nem minősíthető», de «tömegpszichológiailag s etikailag... indokol-

¹ Balogh, Pol. 147.

² Constantopoulos 19.

³ Ferenczy 195 (a megállapítás természetesen ténybeli, nem erkölcsstani állásfoglalás).

ható».¹ Elviselhetetlen tyrannis, vagy anarchikus állapotok esetében erkölcsileg sem ítéhető el.²⁻³

Az alkotmányjogi forradalomnál súlyosabb államválság az államalkotás alanyát érintő forradalom, amidőn az alkotmányváltozásra irányuló forradalmi törekvések nem annyira magának a szervezetnek a megváltoztatására irányulnak, hanem az alkotmány forrásának meghatározására. Nem az alkotmány tételes rendelkezései, esetleg még csak nem is az államforma forognak kockán, hanem az, hogy ki állapítja meg az alkotmányt, tehát kinek a szub-

¹ Szandtner 330.

² V. ö. Mgr. E. L. Julien arrasi püspök cikkét Vaussard 15.

³ Ottlik (társ. fii.) forradalmon nem az államszervezet megváltoztatására irányuló törekvést lát. Szerinte a forradalom nem a politikai, hanem a társadalmi szerkezet kérdését veti fel a polgárháború- és szabadságharcra szemben, amelyek politikai jellegűek (169). Míg a nemzeti felkelés szerinte éppen a jognak védelmére vagy helyreállítására irányul (171. jegyz.), addig a forradalmi tömegekről ezt írja: Ezt a sokaságot nem valami pozitív, éppen eszményi meggyőződés, hanem pusztán a tagadás egysége hozza együvé... a rombolás orgánuma (176). Szerintünk e szavak igen jól jellemzik azt a jelenséget, amelyet mi lázadásnak neveztünk, míg a forradalom szót helyesebbnek tartjuk az általunk kifejtett értelemben használni. Mindenesetre különbséget kell tennünk a társadalmi és politikai forradalmak között, itt csak a politikaiakkal foglalkozunk. Társadalmi forradalom, teljes átalakulás végeredményben politikai forradalom nélkül is elképzelhető, ha az alkotmány betartása mellett lesz úrrá az új társadalmi rend, mint a harmincas évek spanyol forradalmainak idején, amikor a bolsevizmus szabályos demokratikus formák között került kormányra.

jektív államalkotó akaratán múlik az állam léte. Maga a feltétlen életegység nem vitás, azon belül folyik a harc a hatalomért, nem idegenek, hanem lelkileg is együvé tartozók, ugyanazon állam polgárai között. Tehát még mindig csak polgárháborúval¹ állunk szemben, amely esetleg magát az állami szervezetet nem is érinti, ugyanannak az alkotmány-nak eltérő értelmezéséből fakad.

Ez az eset, amidőn a magánuralkodó rendszerben a hatalom tulajdonosát más hatalmas személyiség, trónkövetelő akarja kiszorítani. Az új magánúr ugyanannak az embercsoportnak egységes irányítását, személyi létét valósítja meg. Hasonló az eset, ha az államnak egyik csoportja küzd meg egy másikkal a hatalomért vagy az alapjelleg megváltoztatására irányul a forradalom. Például a nép egész közössége kívánja kijelölni az államélet alapjait² egy magánúrral vagy csoporttal szemben. Leggyakoribb eset volt azonban a nemzetek küzdelme magánuralkodókkal szemben a saját maguk szövegezte alkotmányért, főleg a XIX. században. Ezek azok az esetek, amelyekre főleg francia és magyar vonatkozásban rámutattunk. Hogy itt nem az alkotmány rendelkezéseiről, hanem elsősorban forrásairól volt szó, jól mutatja hazánk ellenállása az októberi diplomával szemben, míg később, nemzeti szuverenitásának elismerése után elfogadta a kiegyezést, amely pedig

¹ V. ö. Schmitt, Begr. 20.

² V. ö. Schilling, St. 277, 278, Trampler, St. 10, Vatter I. köt. XXI. fejt., 264. szakasz, id. Heyking 37.

ugyanazon uralkodóháznak biztosította az államtői jogkört, sőt az Ausztriával való közösséget is. Az állam alanyiségát érintő forradalmak esetén az abszolút monarchia trónkövetelőjének példájától eltekintve, mindenütt a nemzetszemélyiség körül folyik a harc: nemzeti forradalmakkal állunk szemben.

Lehet azonban, hogy már nem valamely adott embercsoport uralmáért, hanem magának az illető közösségnek, mint objektív jelenségnek szétbomlasztásáért folyik a harc, az államtagok egy része, vagy valamennyien fegyvert fognak az államhatalom ellen, de sem nem szervezeti változásért, sem nem a hatalom megszerzése céljából, hanem az államtól való elszakadásért vagy egy másikhoz való csatlakozásért küzdenek.¹ Itt tehát a nemzetiségi forradalom jelenségét látjuk, amely már nem akörül a kérdés körül forog, hogy ki legyen az államban az úr, hanem magát az állam létét teszi kérdésessé. Nemzeti és nemzetiségi forradalmak csak magán- és csoporturalmi államban törhetnek ki, a népegészuralmi állam fogalmilag zárja ki e válságjelenséget. A tisztán nemzeti államban a nemzeti öntudat csak az állam formájával, alkotmányával, de nem magával az állammal kerülhet szembe.²

¹ Jól állítja szembe a handeln für oder gegen den Staat s a handeln am Staat fogalmát, Arp. (137).

² Amonn 15. E tekintetben érdekesen utal Kirchhof (48) Moltkera, aki a cári abszolútizmus mögött jól összetartó orosz nemzeti erőket sejtett, minthogy a legnagyobb és állandó nyugtalanságok között sem lehetett komoly elszakadási törek-

Az alkotmányjog, illetve a nemzeti vagy nemzetiségi forradalmak közötti alapvető különbség is jól mutatja tehát az alkotmány és államforma, másrészt az alapjelleg egymástól eltérő voltát.

3. §. Az államszervezet működése és a nemzetiségi kérdés kapcsolatai általában.

Ezt az eltérést leszögezvén, mégis keressük az összefüggéseket e két fogalomkör között. Nézzük, vajjon az államszervezet mégis mennyiben hat az államtagoknak az állam iránti lelki magatartására, benső állásfoglalására, mennyiben eredője és mennyiben oka a nemzeti érzésnek, vagy a nemzetiségi kérdés kifejlődésének.

Az államszervezet működésének, az állami feladatok megoldásának mikéntje kétségtelenül hat a nemzetiségekre. Az állami feladatok megoldása, a közigazgatás feladata. A közigazgatás azonban az államtagokkal, mint alattvalókkal áll szemben. Engedelmességet, nem tudatos állásfoglalást követel, így a közigazgatás problémáinak részletezése nem feladatunk. Világos azonban, hogy az igazságos és jó közigazgatás, amely az állami feladatokat tökéletesen oldja meg, az állam tekintélyét világviszonylatban is emeli, békés, harmonikus légkört teremt,

veséket megállapítani (ami a nyugati perifériákat leszámítva, meg is felelt a helyzetnek). Valóban a világtörténelem legnagyobb társadalmi átalakulása sem hozta magával a volt cári birodalom szétesését.

amelyben az állam iránti ragaszkodás könnyen kifejlődhetik a közömbös nép körében s az államellenes csoportok törekvései legfőbb érveiket veszítik el. Az ügyeknek jó vagy rossz lebonyolítása önnönmagában azonban nem döntő a nemzetiségi kérdésben. Rossz közigazgatás lázadásnak, vagy alkotmányjogi forradalomnak lehet oka, de nemzetiségi kérdést önnönmagában véve nem támaszt. Jó közigazgatás sem tud ilyent megszüntetni. A rossz közigazgatás lehet gyújtóanyaga egy nemzetiségi mozgalom tüzésnek, de akkor is más okok játsszák a szikra szerepét. Az államszervezet mikénti működése gyengítheti, vagy erősítheti az állammal szemben elfoglalt magatartást, tehát a nemzetiségi öntudat erejét fokozhatja, vagy csökkentheti, de a lényegre, a magatartás irányának meghatározására nem folyik be. A nemzetiségi kérdésre gyújtó vagy altató hatással lehet, de nem lehet önnönmagában indítóoka, sem meg nem szüntetheti. Az egyik embernél a rossz közigazgatás radikális reformvágyat ébreszt, ami a legkonstruktívabb nemzeti érzésnek lehet a folyománya, a másiknál az elszakadást indokolja meg. A legjobb közigazgatás, ha annak a nemzet nem aktív alanya, csak az egyénre nézve jó, de megöli a nemzetet.¹

¹ Lásd Kuncz Ignác 217. I. Egyed, várm. önk. 175. 1.

4. §. *Az államszervezet működése és a nemzetiségi kérdés kapcsolatai tárgyi szempontból.*

A nemzetiségi harcok érvei között igen gyakran szerepel az állam kulturális és gazdasági politikájából folyó törvényhozási és adminisztratív intézkedések, tehát az állami szervezet és működésének bírálata. A nemzetiségi vezérek hivatkoznak a gazdasági és kulturális elnyomásra, mozgalmukat rendszeren úgy tüntetik fel, mint a népesség jogos védelmét a gazdasági kizsákmányolás, az idegen nyelvű iskolai tanítás, stb. ellen, aminek orvoslása esetén mozgalmuk, mely «feltétlenül lojális» az állammal szemben, önmagától összeomlana. Ugyanakkor az állam részéről a kisebbség gazdasági fejlődésére, kulturális igényeik teljes kielégítésére történik sokszor teljes joggal hivatkozás és méltatlankodás amiatt, hogy a nemzetiségi agitáció mégsem múlik el. Máskor éppen fordítva, az állam valóban rálép a gazdasági és kulturális elnyomás útjára s az uralkodó sovinszta közvélemény megint csak csodálkozik, hogy a nemzetiségi agitációt a legerélyesebb eszközök sem törik le.

Ha a dolgoknak a mélyére nézünk, akkor ezt teljes mértékben meg fogjuk érteni. Az adminisztráció külsőlegesen valami s mint mondtuk, csak befolyásolja, de nem dönti el a nemzeti gondolkodás irányát. Ez az, amit «szakértői» szemmel vizsgálva oly gyakran félreértének s ez az a pont, ahol az elmélet és eszme-kutatás válik sokkal gyakorlatibbá a legpraktikusabb fogásoknál. Csehszlovákiában a német kisebbség két tárcát kapott a kormányban, az iskolai oktatásban

teljes mértékben érvényesült, egyeteme is volt, mégsem került semmiféle érzelmi kapcsolatba az uralkodó nemzettel. Hazánk nemzetiségei gazdasági téren soha semmiféle hátrányt nem szenvedtek. A minden kisebbségi sérelmet aprólékos részletességgel regisztrálni hivatásának érző Ethnopolitischer Almanach (1930, 182. 1.) kifejezetten elismeri, hogy «Ungarn sich im Gegensatze zu den meisten heutigen Oststaaten stets die wirtschaftliche Förderung seiner Nationalitäten angelegen sein ließ». Gondoljunk csak a békebeli Egan-akcióra, amely az állam jóakarátának élő tanúbizonysága volt. Ha a kisebbségi kérdésben a gazdasági helyzetnek döntő szerepe volna, hazánk sohasem ismerte volna a nemzetiségi kérdést.

A nemzeteszme szellemi alapokon nyugszik s külsőleges intézkedések nem önmagukban, hanem csak mint az állam alapját tévő nemzeti szellem látható kihatásai jönnek figyelembe. Ahol a jólét, jogrend, és jogos kulturális igények teljes biztosítása mögött is csak az alattvalóit jól «kezelő» magánúr iránti unbedingte Unterwerfung szelleme él (régii Ausztria), vagy a «vezető osztályok» hálát váró kegyes leereszkedése mutatkozik meg, vagy a szépen hangzó elvek mögött a népiségből való kiforgatás sírna útjának keresése érezhető (Csehszlovákia), ott a nép-lélek szeizmográfja hamar megérzi az idegenszerűt. Csak ahol a vele való szolidaritás őszinteségét érzi, tud felmelegedni (mint Egan Ede iránt a ruszin nép). «Die beste Administration kann den Staat nicht vor Gefahren bewahren, in denen es nur der Patriotismus

seiner Bürger beschützen kann» – mondja találóan Eötvös.¹

A nemzetiségi kérdés helyes kezelésének követelménye e téren az állammal szemben nem is lehet más, minthogy általában legyen jó a közigazgatás s így mint államnak, mint adott feltétlen együttélési keretnek becsületét emelje. A rossz közigazgatás nem azért van mindenképpen káros hatással a nemzetiségekhez való viszonyra, mivel belőle a nemzetiségi csoportnak közvetlen kára volna. Ez többé-kevésbé irreleváns, hanem mert így az állam konkrét megjelenése kompromittálja az állam belső lényegét, az együvé tartozás érzésének értékét. Hiszen lehet, hogy éppen a rossz közigazgatás enyhíti a kisebbség helyzetét (például az 1905-ös francia egyházüldözési intézkedések idején az egyházét). Ha az állam tudatosan elnyomásra törekszik, de megvesztegethető vagy hanyag funkcionáriusai nem emberi érzésből, hanem haszonlesésből, restségből nem hajtják végre a központ parancsait, akkor ez az engedékenység éppen nem fog enyhíteni a nemzetiségi érzület ellenséges beállítottságán, míg az erőteljes eljárás legalább némi önkéntelen tisztelettel párosítja azt a gyűlöletet, amely előző esetben a mindennél rombolóbb hatású gúnyos megvetést váltja ki. Következetesség és erő mellett legalább az állam objektív fogalma, a főhatalom teljessége érződik, a szubjektív államellenesség a szívek mélyére rejtőzik, míg kapkodó, gyenge állami apparátus mellett közvetlen veszéllyel

¹ Gleichberechtigung 107.

fenyeget. Igaz, hogy a gyengeség nem vezet olyan elmérgesedett helyzetekhez, mint a kegyetlenkedésig fajuló erély, de lassan ölő méregként észrevétlenül és annál biztosabban sorvasztja el az állam tekintélyét.

Hogy már most az állami apparátus működése konkrét esetekben milyen legyen a nemzetiségi rétegekkel szemben, ennek részletes taglalása nem elméleti feladat. Ami az alapelveket illeti, ezekre a részközösségekkel szembeni viszony vázolásánál mutattunk rá.

a) G a z d a s á g i p o l i t i k a .

Ami a gazdasági közigazgatást, az állam gazdaságpolitikáját illeti, mégis megállapíthatjuk, hogy a jó gazdaságpolitika és közigazgatás enyhíti a közvetlen súrlódási felületet, viszont anyagilag erősíti az államellenes elemeket. A gazdasági elnyomás viszont gyengíti ugyan erejüket, de ugyanakkor hatványozza államellenes beállítottságukat, itt tehát amit a nemzetiség elveszít a réven, megnyeri a vámon. Viszont a becsületes, emberséges közigazgatás legalább is hozzájárul az állam megbecsültetéséhez s így kétségtelenül kapcsoló tényező. A nemzetiség tehát nem szüntethető meg sem kivételes kedvezményekkel, csalogatással, sem kíméletlen elnyomással, de bizonyára csökkenni fog államellenes ereje, legalább is nem fokozódik, ha jól működő és igazságos, gondos államszervezettel kerül szembe.

b) Kulturális politika.

A kulturális politika első pillanatra fokozott mértékben látszik döntő jelentőségűnek a nemzetiségi probléma kialakulásában. Itt két szempontot kell vennünk. Egyrészt az általános kultúrpolitikát, tehát nemzetiségi vonatkozásban azt, hogy egyáltalában helyes-e a nemzetiségű jellegű tömegek kulturális színvonalának emelkedését előmozdítani, vagy sem. Másrészt helyes-e a nemzetiségi tömegek saját speciális kultúrájának fejlesztése vagy sem. A nemzetiségi kérdések egész sorozatát téve beható vizsgálat és megfigyelés tárgyává sem tudunk azonban végeredményben többet megállapítani, mint amit a gazdasági politikával kapcsolatban mondottunk: Amit a nemzetiség elveszít a réven, megnyeri a vámon. Magasabb műveltséggel tudatosabban tud harcolni, alacsonyabbal több szenvedélyt tud belevinni a harcba. Speciális (népi, vallási) kultúrájának fejlesztése esetén erősödik az az alap, amelyre különállását építi, de enyhül az ellenállás elkeseredettsége, elnyomás esetén gyengül az ellenállás alapja, de fokozódik a gyűlölet. Jó bánásmód mellett erősödik az a közösség, amelynek politikai beállítottsága államellenes, de államellenessége csökken, abban az irányban fejlődik, hogy heterogén közösség marad ugyan, de nem politikai ellenfél. Rossz bánásmód mellett a közösség maga, függetlenül politikai minőségétől, visszafejlődik, de annál inkább lesz «nemzetiség». Az 1860 előtti olasz kisállam bármit tehetett volna lakosságáért, olasz nemzeti érzésén változtatni

alig tudott volna. Legfeljebb a feudális rendszerrel szembeni ellenzésének foka volt más a népét bombáztató Nápolyban, Haynau-látogatta Lombardiában, vagy a jóakarató Toscanában. Amíg a nemzeti-ségi réteg eszmeileg nem kapcsolható bele az államba, sem a megértés, sem az elnyomás nem fogja tudni eltüntetni a nemzetiséget. Az aranykalitka sem vonzóerő bárki számára.¹ Mégis a megértő és jóakarató kultúrpolitikának kell az elsőbbséget adni, amely ha nem is szünteti meg, de tompítja az állam-ellenes érzületet.

Magától értetődik, hogy amikor itt megértésről, igazságos politikáról beszélünk, csak azt a megértést vesszük számításba, amit az állam befolyásmentesen, szuverenitásának teljes birtokában tanúsít. Ha ez külföldi állam iránti engedékenységből fakad, akkor a kisebbség sorsának javulása csak a befolyást gyakorló külföld tekintélyét emeli s az állam iránt csak megvetést ébreszt. A megértés, jószándék, heterogén kisebbségekkel szembeni türelem nem tévesztendő össze a gyengeséggel, sem a gyengeség a türelemmel. Mikor a török birodalom keresztény alattvalóival szemben, orosz nyomásra engedékenyebb lett, ez természetesen csakis Oroszország tekintélyét emelte.

Az iskola és kultúrpolitika elpolitizálása az etnográfia politikává emelésének logikus következménye volt. Ha a kettő közötti szükségszerű összefüggés álláspontját nem osztjuk és a kultúrpolitika cél-

¹ Michels, Notes 73.

kitűzéseit önmagukban nézzük, ennek alapelvei igen leegyszerűsödnek. Széleskörű szerves műveltség csak a nép anyanyelvén adható – valamikor a magyar nyelv harca a latin hivatalos és iskolai nyelv ellen is ezen az alapon indult el.¹ Viszont az anyanyelvét beszélő vezetőkre a népnek szüksége van, tehát szükséges az, hogy magasabb iskoláik is legyenek. Másrészt kisebbségi írók is elismerik az államnyelv kötelező tárgyként való tanulásának szükségességét.² Az iskolának mint asszimilációs eszköznek értéke évtizedek általános gyakorlati tapasztalata alapján teljesen megdőlt. A nép legfeljebb műveletlen maradt, de ahol az élet nem segítette, az iskola semmit sem változtatott a népiségen. Az erős eszű székely a magyarul egy szót sem tudó kíméletlen román tanító vezetése alatt tökéletesen megtanult románul anélkül, hogy az népi jellegét csak árnyalatilag is befolyásolta volna. Kevésbé tehetséges népek esetleg analfabéták maradnak, de beolvadni az iskola miatt sohasem fognak, hacsak az asszimiláció általános természeti törvényei nem hatnak az iskola nélkül is ebben az irányban. Bretagne csaknem 100%-ban beszéli a franciát s mégsem tud szabadulni saját nyelvétől. Az államnyelven való kötelező tanítás nem az államnak, hanem a nemzetiségi agitációnak

¹ V. ö. Kornis I. 110, 130, 131. Jászi 321, ezt a demokrácia nevében követeli, de áll ez minden radikális elv nélkül is, A latin egyeduralmához ragaszkodó katolikus egyház például a néppel való érintkezés terén mindig nagy gondot fordított a népnyelv ápolására. V. ö. Párdányi: A breton kérdés 209.

² Trampler St, 95.

segít. Az idegen nyelven való tanítás megbontja az értelem fejlődésének természetes harmóniáját, kulturális szempontból káros, a gazdasági érvényesülés és politikai harc terén azonban rendkívül erősíti a nemzetiséget. Míg az uralkodó réteg előtt ismeretlen marad a kisebbség nyelve, kultúrája, gondolkodása, a nemzetiség tökéletesen informálódik az uralkodó nép szellemiségéről, gondolkodásmódjáról és ahhoz alkalmazhatja a maga küzdelmének eszközeit. Egy német író¹ például hibául róttá fel a konkrét helyzet ismeretében, a poroszok lengyel nemzetiségi politikájának, hogy a német és vegyes körzetekben megszüntette a lengyelnek mint kötelező tantárgynak tanítását, mert ezzel éppen a németséget fosztotta meg attól a hatalmi tényezőtől, amelyet két nyelvnek ismerete jelent, ugyanakkor, amikor a lengyelekre kiterjesztett iskolakényszerrel rájuk oktrojálta a gazdasági érvényesülésnek ezt a nagyfontosságú eszközét.

Az iskola nyelvét, az előadott anyagot tehát merőben kulturális problémának tekintjük s ez annyit jelent, hogy egészséges kulturális politika az lesz, amely az adott körülményekhez alkalmazkodva leginkább mozdítja elő a népiség emberi színvonalának emelkedését. Az állam hivatalos nyelvének némi ismerete bizonyára senkire sem lesz káros, viszont összefüggő nagy tömböknél a tanulás alapjaként csakis az ott többséget alkotó kisebbség nyelve jöhet figyelembe. Magános szigetek, amelyek lakos-

¹ Ludwig Bernhard, Hdb. d. Pol. I II. 217.

sága szellemi és anyagi téren egyaránt természet-szerűen van ráutalva arra, hogy a körülötte élő másnyelvű néppel működjék közre, már kevésbé teszik indokolttá a helyi népi nyelv kizárólagos érvényesülését. E téren, a gyakorlat mindenesetre nehéz problémával találkozunk. Öntudatlan népi állapotban lévő kisebbségi közösség saját kulturális kibontakozásának rovására is, a hozzátartozó egyének gazdasági érvényesülésének megkönnyítésére örömmel látja, ha az állam megtanítja a maga nyelvére, kivált, ha ez a nyelv elterjedt világnyelv, nemzetiséggé fejlődött népcsoport viszont még apró szigeteken, a családfők egyéni akarata ellenére is a kisebbségi nyelvet igyekszik rákényszeríteni az oktatásra. Meggyőződésünk szerint azonban az iskola tanítási nyelve önmagában politikailag irreleváns s csak mint a politikai eszméváltozásoknak reflexe emelkedik jelentőségre, nem konstitutív, csak adott esetben deklaratív jellegű.

Amíg az etnográfia és politika szempontjai egybefolynak, a népi kisebbségekből álló nemzeti-ségek kulturális problémáinak kielégítő megoldására nincs mód. A kisebbségi nyelvkövetelmények teljes negligálása legfeljebb megtanítja a kisebbséget az állam nyelvére, de az államellenességet csak fokozni fogja. Teljes kielégítése sem old meg semmit a problémából, legfeljebb ideiglenesen elszigeteli a bajt, «betokozódik» a beteg rész, kevésbé lesz érezhető az államszervezet egészén, mindaddig, míg külpolitikai változások egyszerre nem zúdítják az egész problémát az államtestre. A weimari időkben

ilyen betokozódott állapotban éltek kulturális szempontból a szudétanémetek, kiknek nyers elnyomására a csehek nem éreztek elég erőt. Vagy a hazai szerbek voltak többé-kevésbé ilyen helyzetben 1918 előtt. Hatalmas kulturális vagyonukkal függetlenek lévén a kormánytól, teljesen szabadon fejlődhettek. A többi nemzetiséggel szemben itt sokkal kisebb volt a sűrűlódási felület, holott a maga egészében egy nemzetiség sem állott annyira készen a szuverenitás átvételére mint a szerb.

5. §. Az államszervezet működése és a nemzetiségi kérdés kapcsolatai, alanyi szempontból: az irányító szervezet magatartása.

a) Népművelői szervezet.

Ha van az államszervezetnek működési területe, amely döntőleg folyhat be a nemzetiségi kérdés alakulásába, elsősorban az, amely a szellemi értékek adminisztrálását végzi, tehát az iskola és általános kultúrpolitika (színház, film, művészet, stb.).

A nemzet lényegét szellemi erőben, az összetartozandóság eggyé vált akaratában láttuk. A felnövekvő generációnak a lelkében ezt az akaratot felébreszteni, elmélyíteni, a múlt és jelen generációival szolidáris egységes jövőépítő szellemet kifejleszteni a népegészségügyi államban a legfontosabb állami feladat. Valamikor a trónörökös nevelése országok sorsát döntötte el. Ma, amikor széles rétegek politikai állásfoglalása lett a döntő mozzanat, elsőrendű politikai kérdéssé vált a nemzetnevelés problémája.

Ezt azonban nyelvi és merő etnográfiai problémává süllyeszteni nem lehet. Hogy a nemzeti érzés a jövő nemzedék minden egyes tagjának egész személyiségét alapjaiban megragadó élménye legyen, ennek elérésénél fontosabb állami cél, az alapfogalmak meghatározásából kifolyólag el nem képzelhető. Mégis az állam e legfontosabb feladatát a közvetlenül rendelkezésére álló eszközzel, a hatalommal nem képes elérni. Külső szervezeti intézkedésekkel e téren soha célt érni nem lehet. Hogy az állam címere ki van-e függesztve minden iskola kapujára, az állami himnuszt szabályszerűen tudja-e szavalni az ifjúság s a hivatalos nyelven hivatalos szavakat produkálnak-e a tanulók, ennek nemzetnevelő befolyása egyáltalában nincsen. A reprezentatív szimbólumok csak akkor jelentősek, ha benső érzések külső megnyilvánulásai. A kétfarkú oroszlán nem sokat mondott a Tátra bércei alatt, de a kettős kereszt eltörölhetetlen jegyként él benne a nép' lelkében.

Mindebből következik, hogy egy hivatás sem oly jelentős az államegység s így az állam léte szempontjából, mint az, amely a jövő nemzedék szellemi kialakulásának irányítását élethivatásszerűen végzi. Hogy ennek képviselői mily fokban felelnek meg a nemzetpolitikai követelményeknek, a legnagyobb jelentőségű az állam életében. Ehhez szükséges, hogy mindenekelőtt bennök is teljes mértékben éljen az elmélyült nemzeti szellem, de egyben oly egyéniségek is legyenek, akik azt kellően képviselni tudják, tehát egyrészt szellemi és társadalmi tekintélyük legyen

imponáló – az oktatói kar nyomorbataszítása így valószínű hazaárulással egyenlő -, másrészt azonban ez a szellemi fölény ne kiemelkedő zárkózottságban merevedjék meg, hanem a kezükre bízottak irányában szolidáris érzéssel párosuljon. Ez utóbbi szempont figyelmen kívül hagyása teszi sokak előtt érthetlenné azt a helyzetet, hogy például sokszor egy magasabb nivójú papság vagy tanítóság sokkal kisebb befolyást gyakorol a népre, mint egy alacsonyabb, de közülük való.

Az elzárkózottság veszélye különösen akkor fenyegető, amikor az állam és a nép között hiányzik a természetes etnográfiai adottságoknak egysége, amikor tehát az államalkotó nemzeti érzés és az etnográfiai közösség között eltérés van, aminek elvi lehetőségét mindig hangoztattuk. Itt, ahol az etnográfiai adottságok ösztönszerű kapcsoló erejét csak a magasabb eszményiségből táplálkozó tudatos akarat pótolja, kétszeresen fontos, hogy ezt az eszmei tartalmat a fiatalság lelkében úrrá tegyék. Tehát egyrészt fokozott szellemi fölény, másrészt fokozott szeretete azoknak, akik gondjaikra vannak bízva, ez az, amire okvetlenül szükség van.

Az államszervezet egyrészt tehát a nemzetnevelők anyagi helyzetének és társadalmi függetlenségének biztosításával előmozdíthatja azt, hogy valóban a szellemi elit és csakis ez válassza ezt az élethivatást, másrészt tudatosan kell törekednie arra, hogy ennek a szellemi elitnek az államhoz való ragaszkodása ne jelentse a népiséggel való szakítást. Csoporturalmi államban, ahol az uralkodó réteg egy néphez tar-

tozik, helyén való lehet a felemelkedő réteg kiválása a kisebbségi népcsoportból s elég, ha kiválóságával biztosítja az uralkodó réteg tekintélyét a közömbös nép előtt. A népegészuralmi államok világában azonban a nép már nem nyugszik bele abba, hogy az úri réteg irányításának tárgya legyen, azt csak mint a saját kollektív akaratának kifejezőjét becsüli. A vezető csak akkor ér el sikert, ha nemcsak engedelmességet követel, hanem a maga elgondolásait a nép szubjektív érzésvilágában aktív életre képes ébreszteni, ha saját érzéseit a népegész kollektív akaratává mélyíti. Ehhez azonban mindenekelőtt az kell, hogy ő maga élje bele magát a vezetettek gondolatvilágába s azok lelkialkatához, tehát népiségéhez idomuljon. A nemzetnevelőnek önnönmagában is össze kell tudnia egyeztetni az államhoz való hűséget annak a népnek szeretetével, amelynek körében az ígét hirdetni kell. (Ahogyan ezt vallási téren gyakran látjuk a misszionáriusoknál, akik azonnal elvesztik minden becsületüket, ha mögöttük régi hazájuk politikai érdekeit érzi meg a nép.) Az állam szellemi egysége tehát éppen nem azt követeli meg, hogy a nemzetiségi származású tanítóság népileg asszimiláldjék a többséghez, hanem ellenkezőleg arra kellene törekedni, hogy az államnemzetnek való megnyerése ne érintse eredeti népi hovátartozandóságát, ami persze az etnográfiai és politikai szempontok összekeverése esetén nem lehetséges.

A nemzetnevelő hivatások (pap, tanár, tanító) esetében tehát nemcsak a népnyelv tudása szükséges, hanem egyenesen az, hogy ezek képviselői az állam-

eszméhez való tántoríthatatlan ragaszkodás mellett lelkileg is összeforrijanak népükkel, ami különben a többségi népet adminisztráló oktatókra is áll. (Egy mezőgazdasági kérdések iránt érzéketlen falusi tanító, gyárat sohasem látott ipariskolai tanár époly abszurdumok, mint a székely faluba kiküldött bukaresti tanító.)

b) Közigazgatási szervezet.

Mindez természetesen kívánatos a közigazgatás egyéb ágaiban is, különösen ott, ahol az nem technikai jellegű (közlekedés, pénzügy), hanem közvetlen személyi ügyeket érint (egészségügy, rendészet, szociálpolitika). Ha nem is oly mértékben mint a hivatásos nemzetnevelőknél, a felvetett szempontok ezt éppen úgy indokolják.

Hogy azonban a közigazgatás szervei érintkezni tudjanak azzal a néppel, amelyet igazgatnak, oly természetes következménye a közigazgatás fogalmából folyó követelményeknek, amely se magyarázatot, se külön megokolást nem igényel. Magától értetődik, hogy pusztán közigazgatási szempontok az igazgatási szervek nyelvtudásának fokát az egyes ágazatokban egészen másképpen teszik szükségessé. Míg egy útépitő mérnök, vagy számvevőségi tiszt kitűnően teljesítheti feladatát enélkül is, addig a főszolgabírói hivatal szerveinek jó nyelvtudása már elengedhetetlen. Az is természetes, hogy közigazgatási szempontból nem a tökéletes beszéd, jó kiejtés a fontos. A nyelvtudás, mint a megértés eszköze jön figyelembe és éppen úgy hozzátartozik a közigazgatási

tisztviselő szakképzettségéhez, mint az, hogy az alája tartozó vidék népszokásait, vallási, társadalmi, erkölcsi viszonyait alaposan ismerje.

Éppen ezért kell csodálkoznunk Concha Győző véleményén,¹ amely szembeszáll azzal a követelménnyel, «hogy az intézményeknek legalább külsőleg, nyelvben úgy kell berendezve lenniök, hogy azokat mindegyik nemzetiség a saját nyelvén használhassa», mert szerinte ez «ha pénzügyileg lehetséges lenne, az intézmények belső értékének alábbszállását vonná maga után, mert a közhivatalok betöltésénél nem szakértelem és jellem, hanem a nyelvismeret lenne a döntő».

E nézetben, sajnos, erős logikai elcsúszást kell felfedeznünk. Mert hiszen a tisztviselő munkájának helyes elvégzéséhez szükséges előfeltételek megszerzése szakképzettségének legegyszerűbb tartozéka. És ha egy 80%-ban valamely meghatározott nyelvet beszélő körzet közigazgatási vezetőjének a törvényes képesítés megszerzésekor tett vizsgáin tanúságot kellett tennie a római öröklési jog, a középiskolában esetleg a francia nyelv és irodalom, vagy a kristálytan elemeinek ismeretéről, nem tudnók megmagyarázni, hogy mennyiben szállítaná le a közigazgatás színvonalát, ha kormányzottjai 80%-ának nyelvét is ismernie kellene. Ha tehát valamely csoport a közigazgatási tisztviselők nyelvtudását követeli, ebben államellenes cselekményt semmiképpen sem lehet felfedezni. Hogy a régi rendi Magyarország mily bölcsen gondolkodott

¹ Pol. 337.

e téren, mutatja például az 1807: II. t.-c. 9. §-a, amely megköveteli, hogy a felajánlott újoncok oly tisztek vezetése alá kerüljenek, akik a «kiválólag használt hazai nyelveket elengedhetetlenül bírják». A kormányzott nép nyelvének tudása minden politikai megfontolástól független követelmény a közigazgatással szemben és még asszimilációra törekvő politika mellett is nélkülözhetetlen, ha a kitűzött cél még nem következett be.¹ Fordítva állítva fel a tételt,² tehát kijelentve, hogy «az állam nyelvének megtanulása, a nemzeti eszmék és kultúra megismerése a nemzet minden tagjának ... föltétlen és elsőrendű kötelessége», veszélyes utakra tévedünk, mert túl nehéz feladatot, egy idegen nyelv megtanulását mint a nemzeti érzés előfeltételét állítanánk fel, márpedig «a tömegnek ellenállóképessége még mint pigra moles is, már nagy súllyal esik e tekintetben latba ... Az; alacsony kultúrfok és a velejáró alacsonyabb intelligenciája alkalmatlanná teszi a nemzetiséget arra, hogy tőle egy nyelvi szempontból is távol álló idegen nyelvet megtanuljon» – mondja találóan Csepreghy.³ Ha tehát ezt elemi követelményként állítja fel a kormányzat, önmaga taszít ki eleve nagy tömegeket az államhűen érzők köréből. Sokkal helyesebb a nyelvtanulás követelményét nem

¹ Mercator (57) találóan mutat rá arra, hogy például a nemzetiségi nyelvet nem tudó szolgabíró nem tudja a nemzetiségi agitátor szónoklatát államellenes kifakadások miatt félbeszakítani, ha a nyelvet nem tudja.

⁴ Forgon 102.

³ Csepreghy I. 196.

a műveletlen tömegek, hanem a nemzet művelt rétegei s ezzel implicite a közigazgatás tényezői irányában¹ felállítani. Hogy e téren nagy magyarok hogyan gondolkoztak, mutatja Fáy András,² aki szerint a művelt magyarnak négy nyelvet kellene ismernie, anyanyelvén kívül a deákot, németet és mivel az ország lakosainak jelentékeny része beszéli – a tótot.³

Éppen a közigazgatás nyelvtudási követelményeinek elhanyagolása ad könnyen lovat a nemzetiségek olyan nyelvi követelése alá, amelyek már túlmennek az adminisztráció szükségletein és kimondottan politikai jellegűek. A néppel nem érintkező legfőbb szakhivataloknál természetesen kevésbé fontos a nyelvtudás.⁴ Ha itt ilyennek követeléséről hallunk, ez már rendesen valamely nyelvi csoport érvényesülési vágyából, nem adminisztratív okokból történik és itt már lehet igazság Concha megállapításában is.⁵ Lehet ez a követelés is méltányos a nyelvi közösségek érvényesülési egyensúlyának biztosítása érdekében, de ez már túlmegy a közigazgatási problémák körén. Az ilyen igény valóban ellentétbe kerülhet a szak-képzettség követelményeivel. Legtöbbször olyan

¹ V. ö. Plassche 44.

² Próbátétel 1816. 90. 1.

³ Lásd Kornis I. 383.

⁴ Helyesen különböztet e téren Herrnritt (104), ki szerint pl. a törvények autentikus szövege az állam egységéből kifolyólag csak egy nyelvű lehet (126).

⁵ V. ö. Kremer, ki szerint az egyenjogúsítás előfeltétele az egyenlő rátermettség (133).

nyelvi csoportok lépnek fel e kívánságokkal, amelyek kisebb arányokban adnak szakértőket és saját embereiket akarják ezzel hatalomhoz juttatni. Belgium adott erre jó példát, ahol a flamandok az utóbbi időkben, amikor nyelvük jogait már mindenütt kivívták és a helyi közigazgatásban teljes mértékben biztosították, a hivatalosan kétnyelvűségre kötelezett központi tisztviselők flamand nyelvtudásának mértékét kezdték firtatni.¹

Itt tehát már nem az állami szervekkel szemben passzív szerepet játszó nép érdekeiről van szó, hanem arról, hogy bizonyos állampolgárok állami szervként érvényesülhessenek.

Ez vezet át bennünket a következő, már sokkal súlyosabb kérdéshez, az államtagoknak az államszervezetbe való mikénti bevonásából fakadó problémák vizsgálatába, abba, hogy ez milyen kölcsönhatásban van a nemzeti érzés fejlődésével.

II. CIM.

AZ EGYÉN MINT ÁLLAMSZERV.

6. §. Egyének bevonása az állami szervezetbe.

a) Élethivatásszerűen.

Az állami szervezet állampolgárokat kapcsol bele az állam személyi létének megvalósításába, az állami akarat kialakításába és végrehajtásába. Az állam

¹ Nation und Staat 1937/38. 341. I.

szervévé lenni a legmagasabb politikai feladat egy-egy állampolgárra nézve és az állam senkivel sem közli lényegét oly mértékben, mint azzal, akit szervezetébe felvesz. Vannak ugyan kisebb feladatokat ellátó inkább segédszervek, amelyek talán kevésbé hozzák közel az állampolgárt az államhoz, de ott, ahol az állam szervévé lenni nagy kötelességek vagy jogok forrása, ott az államszervezetbe való belépés okvetlenül hat az állampolgárok politikai magatartásának kialakítására.

Az állami szervezetbe való felvétel tehát ott és akkor lesz célravezető az állam megerősödése szempontjából, ahol ettől az államhoz való tartozás érzésének, az állam fenntartására irányuló akaratnak elmélyedése, megerősödése várható,¹ vagy ahol ezzel a közömbös népi tömegek nemzetté tudatosulása következhetik be. Káros azonban ott, ahol az állam- eszmének az államtagok szemében való idegenszerű volta kívánatosabbá teszi öntudatlan népi állapotukban való meghagyásukat és az állami szervezetbe való bevonásuk egyenesen kihívná államellenes magatartásukat, úgyhogy az állami szervként reájuk háruló kötelezettségek súlya gyűlöletet ébreszthetne bennük és ennek hatása alatt azután az állami szervként bírt jogokkal éppen annak az államnak megdöntésére élnének vissza, amelyet szolgálniuk kellene.

Az államot élethivatásszerűen szolgáló államtagokból, a hivatalnokokból álló szervek betöltésé-

¹ V. ö. Csepreghy I. 71, 72.

nek módja magának az állami szervezetnek működése szempontjából fontos. Fejlettebb állam nem lehet el hivatalnokok nélkül, akik azonban még erős bürokrácia mellett is a népességnek csekély részét alkotják. Alkalmazásuk állandó jellege miatt kiválasztásuk a közigazgatás kifogástalan működésének legalapvetőbb problémája, a nemzeti érzés alakulását azonban csak közvetve annyiban érinti, amennyiben arra a közigazgatás minősége befolyással van. A hivatalnoknak nemcsak lojális alattvalói hűsége, hanem nemzeti érzése, tudatos ragaszkodása az államhoz, fokozott mértékben fontos, mert állásánál fogva az államot képviseli, tetteivel többet használhat vagy árthat másoknál. Nemzetiséghez tartozó hivatalnok mérhetetlen károkat okozhat az államnak, ezért különösen bizalmi jellegű helyeken nem alkalmazhat az állam olyanokat, akiknél valószínű államellenes érzületük. Ismételten hangsúlyozzuk azonban, hogy a nemzetiség szót az általunk megfogalmazott definíció értelmében használjuk és semmi szín alatt sem gondolunk származási, faji, nyelvi meghatározottságokra. Hogy ki tartozik nemzetiséghez, azt az összes körülmények figyelembevételével lehet csak valószínűsíteni. De másrészt a hivatali alkalmazás nemcsak megkívánja, hanem a legtöbb esetben magával is hozza az államhoz való ragaszkodást. A hivatalnok az állammal többnyire sorsközösségbe kerülván, könnyen kifejlődhetik nála a nemzeti érzés tudatosulása s ezért a hivatali alkalmazás közömbös egyéneknél alkalmas lehet a nemzeti érzés felébresztésére. Még a magánuralkmi

állam hivatalnokában is kifejlődik valamilyen a nemzetihez hasonló érzés, tudatos ragaszkodás az állam iránt, bár ez inkább csak a személyes hűségben áll.

Tekintettel az érdekeltek aránylag csekély számára, a hivatalnoki szolgálat csak csoporturalmi államban lehet a nemzeti érzés terjedésének számotévő eszköze. Ahol az államtagok zöme öntudatlan, passzív nép, a soraikból kikerülő hivatalnokban felébred az állam iránti érdeklődés és az egyéni érvényesülési lehetőségen keresztül kialakul az államhoz való tartozás tudatos akarata, a hivatalnok is az államalkotó csoporthoz fog számítani. Így vezetett a régebbi időkben a katonáskodás és a hivatalnokoskodás útja a nemesség felé, amely ekkor még a tudatosan államalkotó elemeknek összefoglaló szervezeteként tűnik fel.

A magánuralmi államot tekintve, a hivatalnoki karnak nincs meg ez a jelentősége. Az állam itt csak hűséget követel, de nem azt a tudatot, hogy az államtag maga is aktív alkotó tagja egy nemzetnek. A népegészuralmi nemzetállam szempontjából pedig egy-egy ember állásfoglalása önmagában véve politikailag irreleváns, hacsak rajta keresztül az állampolgárok nagyobb csoportja nem terelődik a nemzeti magatartás irányába. Politikai szempontból is jelentős lehet tehát a hivatalnokok szelekciójánál a nyelvi, népi, vallási, osztálytagozódás lehető figyelembevétele. Ha azonban ez az államigazgatás követelményeinek rovására menő kicsinyes torzsalkodásra vezet, ez már az államélet betegségének jele, mint ezt Belgiumban lehetett tapasztalni.

b) Tömegesen.

Sokkal fontosabb probléma az állampolgárok államszervvé tétele abban a vonatkozásban, hogy az állami szervezetbe nem élethivatásszerűen tartozó népességnek az állam szervezetébe való bevonása mily hatással van nemzeti szempontból. Amit itt vizsgálnunk kell, egyrészt a szuverén akaratkijelentés létrehozásában, továbbá a végrehajtás munkájában való részvétel, különös tekintettel arra, hogy az állami szervezetbe való bevonás adott esetben a jogok, vagy a kötelességek túlsúlyát jelenti-e.

7. §. Szavazati jog.

A törvényhozásban való részvételt gyakorlatilag az országos ügyekben megadott szavazati jog jelenti, amely kétféle lehet: közvetlen részvétel a törvényhozás munkájában (népszavazás, referendum esetén) és a választójog. Ez a legfőbb, legnagyobb jog, ami egy államtagnak osztályrészül juthat. Kötelessége itt tisztán erkölcsi. Szavazatánál az állam javát tartozik előmozdítani, de hogy mit tart annak, ezért kizárólag saját lelkiismeretének tartozik felelősséggel.

A választójog elvileg a legmagasabb, legmegtisztelőbb szerep, amit az állam tagjainak juttathat; beleszólást az állam szuverén akaratának kialakításába. «A népképviselőt a nemzet nagy önkormányzatává válik,»¹ A szavazás okvetlenül állásfoglalásra

¹ Balogh, Pol, 167.

készítet. Alkalmas arra, hogy az állampolgár önértetét kifejlessze, saját személyiségének tudatára ébressze és ugyanakkor az állammal való legbensőbb kapcsolatára emlékeztetve az államszemélyiség öntudatos akaratának részesévé tegye.¹

A szavazati jog tehát a nemzetténevelés leghatósabb iskolája lehet és szinte természetes következménye a nemzettségnek. Legtöbbször valóban nem ismeri a magánuralki állam, korlátoltan adja meg a csoporturalki, általánosságban a népegészuralki nemzetállam.

Itt persze nem beszélünk e rendszerek általános államkormányzati értékéről.² Hogy például demokratikus parlament mint a konkrét államkormányzat legfőbb kiindulási pontja, kívánatos-e vagy nem, hogy mily választójogi rendszer mellett alakú meg, hogy mi a hatásköre, stb., ez szerintük merőben célszerűségi kérdés és függ a körülményektől. Itt csak hangsúlyozzuk, hogy a szavazati jog lényegénél fogva olyan eszköz, amely mindenestre alkalmas a nemzeti érzés kifejlesztésére és ébrentartására.

Annál súlyosabban esik latba e szempontból minden olyan intézkedés, amely a szavazati jog szabad gyakorlását gátolja.

¹ V. ö. Csepreghy I. 73.

² A parlamentek hanyatlásának jeleire mutatott rá már Kremer is (182). Smend szerint (39) a parlament végső értelme egyáltalában nem az, hogy határozatokat és különösen jó határozatokat hozzon, hanem az, hogy a parlamenti dialektika bizonyos együttes politikai magatartást hoz létre az állam népének sorában.

A szavazati jog okvetlenül ráeszmélteti a jogban részesülőt az állam valóságára és állásfoglalásra készíti. Már most hamisított szavazati jog mellett megmarad a ráeszméltetés, de a szavazónak állami öntudatra való nevelése helyett elkeseredést vált ki. Állami kormányzati szempontok, a napi politika exigenciái hamar csábítanak a karhatalmi népirányításra, de a józan megfontolás feltétlenül ellene szól. A személyiségében megcsúfolt államtagot legalább is a meglévő államszervezet gyűlöletével tölti meg, legtöbbször azonban a pillanatnyi sikert az állam leglényegesebb szellemi kincse: tagjainak államalkotó akarata sínyli meg. A nemzethez tartozók közömbösökké válnak, a közömbösök nemzetiségekké fejlődnek.

A szavazati jog tehát nemzetnevelő hatását csak tiszta és becsületes végrehajtás mellett érheti el, meghamisítása a legsúlyosabb nemzetellenes merényletek közé tartozik.¹

Ezzel azonban még nem állítottuk azt, hogy ez a lényegénél fogva kívánatos eszköz az egyetlen szükséges előfeltétele és követelménye az állam nemzeti jellegének.

Itt is áll az, amit az államtagok szervvé tételéről általánosságban mondtunk. Önnönmagában véve értékes módszer, de nem lehet körültekintés nélkül alkalmazásba venni. Olyan rétegek bevonása az állami életbe, amelyek már eleve tudatosan államellenesek és így jogaikat csak az állam ellen használ-

¹ V. ö. Szabó Dezső 1938 június 40/41. füzet, 109. I.

nák anélkül, hogy felfogásuk kedvezőbb alakulására számítani lehetne, semmiesetre sem kívánatos. A szavazati jog nem csodaszer, amely minden mást pótolna. Heterogén csoportok között megoszló állam, amely állameszméjét kizárólag az egyik csoport érzelmeire alapítja, a szavazati jog formális és becsületes megadásával sem fogja a kisebbséget magához vonzani. Annak szemében, akit nyelvében, vallásában, társadalmi helyzetében, egyéb vonatkozásaiban tudatosan másodrendű államatagként kezel az állam, alig fog értéket jelenteni a formális szavazati jog, amelynek hatástalanságáról előre meg van győződve. A XIX. századnak a francia racionalizmuson alapuló merev formális szemlélete látta csak mindenben a külső megjelenési alakot és várta a politikai szabadság és nemzeti egység egyidejű, megvalósulását az állampolgárok politikai jogainak kiterjesztésétől. A magyar reformkor nagy liberális vezetői is azt remélték, hogy az alkotmány sáncai közé bevett népek minden további nélkül a magyar nemzet tagjaivá lesznek anélkül, hogy Széchenyit követve megkísérelték volna, hogy a magyar állam-eszmének olyan megalapozást adjanak, amely eszmei bekapcsolódásukat is legalább lehetővé tette volna. A szabad az, akinek szabadságjogai vannak, a nemzet tagja az, aki politikai jogokkal van felruházva, előlegezett megállapítások az élet hullámain mindenfelé megtörtek,

A szavazati jog megadása nemzetpolitikai szempontból tehát csak a nemzettagok és olyan népi rétegek számára kívánatos, amelyeknél ez úton

egyéb eszmei alátámasztás segítségével az államfenntartó akarat és nemzeti érzület kifejlődésére is lehet számítani. Ott, ahol farkasszemet néző nemzeti-ségek zagyva egésze felett kizárólag az uralkodóban él az államfenntartó akarat, mint a régi Ausztriában volt, a legeredményesebb kormányzat még mindig az abszolút monarchia.¹ «A szolgaság egyenlősége még mindig egy formája az egyenlőségnek.»² A szavazati jog csak fegyver az egymással meghasonlott államtagok kezében. A parlament «nemzetiségi kongresszus részleges megállapodásokra».³ Igaz, hogy még itt is arra az eredményre vezetett, hogy a magánúr elleni ellenszenvüket egymással vívott harcaik többé-kevésbé felejtették.⁴

Hasonlóképpen káros hatással van a szavazati jog kiterjesztése ott is, ahol egy csoporturalmi államban a szavazati jog az uralkodó csoporttagok kezében van s a demokrata haladás, a szavazati jog kiterjesztése olyan csoportoknak is beleszólást ad az államügyek intézésébe, amelyek államellenes magatartásuknak már tanújelét adták.

¹ «Un pouvoir personnel, nominal responsable est infiniment moins porté aux usurpations et à la tyrannie qu' un pouvoir polycéphale, collectif, anonyme, insaisissable, comme celui qui émane de l'élection», mondja Marcel de la Bigne de Villeneuve (IL 325).

² Bernatzik, *Ausg.* 24, v. ö. Eötvös *Gleichber.* 56: a VI. fejezet címe: *Das Prinzip der Gleichberechtigung führt zum Absolutismus*, v. ö. *Kremer* 173 is.

³ *Smend*, 40.

⁴ *Érdekesek Maurras fejtegetései*, amelyek az általános választójognak nagy konzervatív erejét hangsúlyozzák. 167,168.

Míg Belgium francia nyelvében egységes közeposztályán nyugvó csoporturalmi nemzetállam volt, a teljes egység képét mutatta. A demokratikus választói jog behozatala azonban párhuzamosan az ország gyenge többségét kitevő flamand nép nemzetiséggé érlelődésével az állami életben a nemzeti meghasonlás állandósulását hozta magával. A világháború előtt hazánkban is a nemzetiségi veszéllyel érveltek leginkább a választójog kiterjesztésének ellenzői.

Amint azonban a választójog nem feltétlen eszköze a közömbös nép nemzeté emelésének, éppen úgy meg nem adása sem biztosít a nemzetiségi probléma ellen. A demokratikus fejlődés mesterséges megállítása az államegység érdekében ott, ahol a szélesebb néprétegek öntudatosulása bekövetkezett, oly meddő kísérlet, mint egy hatalmas folyam eltorlaszolása. A zsilipek talán elterelhetik a fejlődés irányát rendes medrétől, de a vadvizek pusztításainak ereje csak fokozódnék.

Ha a társadalmi fejlődés során a tömegek ereje bebocsátást kér az alkotmány kapuin, az állam lelki egészsége csak úgy tartható fenn, ha ezzel párhuzamosan az állameszme lehetővé teszi a csoporturalmi alapjellegnek a népegészuralmi nemzetállam irányában való fejlődését. Enélkül a szavazati jog megadásának, vagy meg nem adásának kérdése az állam lelki felbomlásának legális folyamat vagy forradalmi kitörés alakjában való bekövetkezését dönti csak el, de megakadályozni egyik alternatíva sem tudja.

8. §. Katonai szolgálat.

A végrehajtás szervei közül a legfontosabb az államhatalom alapja, a hadsereg. Míg a törvényhozásban való részvétel a politikai jogok legnagyobbika, a katonai szolgálat a legsúlyosabb kötelezettség. A szavazati jog útján az állam személyisége az egyesnek befolyása alá került, itt az állam személyisége tart igényt az egyénre. Míg ott az állam előlegezi bizalmát az egyesnek, kiszolgáltatva neki saját sorsát, itt az egyén adja vissza ugyanezt a bizalmat az államnak, amidőn egész egyéniségét felajánlja. Éppen ezért van pszichológiai korreláció a szavazati jog és a hadkötelezettség kiterjesztése, a politikai jogok és a politikai kötelezettségek teljessége között. Mindkettő csak akkor indokolt, ha azok körére terjed ki, akikben él, vagy akikben felébreszthető a szubjektív államalkotó akarat.

A szavazati jog formális volta, gyakorlásának ritkasága, az államegészen való csekély hányada miatt az egyesre mégsem teszi azt a mély benyomást, mint a katonai szolgálat. Így az állami szervezet jelenségei közül egyik sem áll oly logikus benső kapcsolatban az állami alapjelleggel, mint ez. A szavazati jog ráeszméltet az állam valóságára, a hadkötelezettség rákényszerít az állásfoglalásra. A katonai szolgálat a teljes személyi odaadást, a legmagasabb áldozatot követeli meg. Ennek az áldozatnak önkéntessége tartja fenn elsősorban az államot.¹

¹ V. ö. Heller 217.

Ha valamely nép ezt nem vállalja, akad más politikai hatalom, amely engedelmisség fejében a védelmet ellátja.¹ A háború az az állapot, amely az államot a maga létének teljességében ragadja meg.² Ezért van olyan szoros összefüggés a katonai szolgálat és az államtípusok között. A hadi szervezet élezi ki a fogalmi ellentéteket.

Ezért természetes hadseregformája a magánuralkodó államnak a személyes hűségen alapuló harcos-együttes, majd a zsoldos hadsereg,³ amely a fiatal férfínépesség, esetleg akár idegenek harckészségéi, kalandvágyára, sőt rablási ösztönére épít. Az állam és harcos között merőben a *do ut des* magánjogi viszonya áll fenn, mely esetleg hűséggé mélyülhet a gazda iránt, de sohasem éti el azt a fokot, hogy az egyén azt a célt, amelyért küzd, a sajátjának tekintesse. Zsoldos hadserege nemzetállamnak is lehet, főleg liberális alapjellel mellett, amidőn esetleg éppen ez a hadsereg lesz hazája fennállásának legodaadóbb védelmezője (mint az angol gyarmati hadsereg, vagy a régi római császári légiók, bár utóbbi esetben ez már a magánuralom felé való visszafejlődésnek a jele volt).

Magánuralkodó állam is állhat az általános hadkötelezettség alapjára, ez azonban már súlyos veszélyeket rejt magában. A pusztán hűség egyideig elegendő szellemi erőt jelenthet, a megszokottság,

¹ Schmitt, *Begr.* 40.

² Schmitt, *Verf.* 365.

³ V. ö. Schilling *St.* 263.

drill, önálló gondolkodás háttérbe szorítása mellett («unbedingte Unterwerfung») jól működhetik a gépezet, de krízis idején felmondja a szolgálatot, ha a nemzeti érzés nem támaszthatja alá a katonai fegyelmet.

Ha mértéken túl nem terhelik meg a népet, igen súlyos adókat lehet rajta fennakadás nélkül behajtani a védelem és a békés gazdasági fejlődés ellenértékéül. Amíg az egyének személyiségéhez nem nyúl a magánuralkmi állam, sokáig nyugodtan fennmaradhat, amint azonban kötelező hadiszolgálattal tesz kísérletet, könnyen kirobbantja az ellenállást, Ugyanaz a székely nép, amely magyar nemzeti érzéséért évszázadokon át a legsúlyosabb áldozatokat volt kész elviselni, véres felkeléssel és részben kívándorlással válaszolt azokra a törekvésekre, amelyek egy általa meg nem értett összmonarchikus gondolat védelmére akarták határőrszolgálatra kényszeríteni (madéfalvi veszedelem).

Nyugodtan állhat fenn egy csoporturalkmi állam is addig, amíg az államszervezet legfontosabbika, a teljes személyi odaadást kívánó hadsereg csak az uralkodó réteg soraiból, vagy az abba vágyakozókból kerül ki (nemesi felkelés, toborzott hadsereg). De azonnal krízisbe kerül,¹ ha az általános hadkötelezettség mindenkit személyes állásfoglalásra² kényszerít az állammal szemben anélkül, hogy ezzel párhuz-

¹ V. ö. Szekfü Államnyelv 143, mely Eötvös Ignác véleményét ismerteti ezzel kapcsolatban.

² V. ö. Redslob principe 252, Amonn 31.

mosan az állameszméhez való tudatos ragaszkodás is hozzájárulna.¹

Az általános hadkötelezettség pszichológiai szempontból² csak népegészuralmi nemzetállamban veszélytelen, de ugyanakkor annak logikus következménye is. Midőn egy népegészuralmi állam hódítás útján csoporturalmivá válik, logikusan jár el, ha a közömbös vagy ellenséges népcsoportot nem veszi fel a katonai szervezetébe, mint ezt például a német birodalom tette a cseh-morva protektorátus népeivel, okulva a világháború cseh ezredeinek az osztrák állammal szemben mutatott magatartásán.³

Oly korban azonban, amidőn hatalmas népegészuralmi nemzetállamok alakultak ki, amelyek a nemzeti érzés általánosságának alapján nyugodtan térhettek át az általános hadkötelezettségre, a többi állam is rákényszerült arra, hogy amennyiben nem akart lemaradni a fegyverkezési versenyben, mindinkább rátérjen maga is az általános hadkötelezettségre.⁴

Ezzel azonban azok az államok, amelyeknek eddig közömbös népessége az állameszmével ellenkező

¹ Körkérdés 71, Csepreghy II. 65, Somogyi 175.

² A katonai szolgálat motívumaira a különböző államtípusokban jól mutat rá Montesquieu V/XIX.

³ V. ö. Stellrecht 359.

⁴ V. ö. Johannet XVI., v. ö. Schilling St. 287: So ist es nur deswegen gelungen, Napoleon zu besiegen, weil man ihm die gleichen Volksheere entgegenstellen konnte, die die Revolution geschaffen... Der Kampf Preußens war bereits wieder ein Existenzkampf eines neuen reformierten Nationalstaates.

irányban való fejlődés csíráit hordta magán, igen súlyos helyzetbe kerültek. A hadkötelezettség kiterjesztése folytán a népesség tagjainak passzív beletörődése az éppen őket irányító állami szervezetbe mindinkább lehetetlenné vált s az állami életben szervként való kötelező részvétel, amely azelőtt a társadalmi elit egy részének volt feladata, vagy a fiatal férfinépesség vitézi ambícióira épített a toborzásokon, most a legelmaradottabb analfabétát is választás elé állította.

A hadiszolgálat alig teljesíthető azzal a csendes beletörődéssel, amelyet a merőben népi magatartás kritériumaként állítottunk fel. Általánossá tétele arra az eredményre vezet, hogy a népként meghatározott államtani kategória szükségképpen kivész: azok a csoportok, amelyek korábban politikailag indifferens tömegek voltak, az állami életnek épügy csak tárgyai mint az államterület, most szintén aktív alanyai lesznek. Ha az állam mellé állanak, nemzet kifejlődésére, vagy a nemzet megerősödésére, szélesebb alapokra való terjedésére vezetnek. Ellenkező esetben nemzetiségekké fajulnak el.

Amíg az állami szervezet csak kevés államtag közreműködését követeli meg, s ez a szerep még a legsúlyosabbnál, a katonaságnál is inkább dísz és emelkedést jelent, nem talál nehézségre a magánuralkodó vagy csoporturalkodó állam. A magánúr mindenkor talált oly alattvalókat, akik szolgálatát, az uralkodásban való közreműködést személyes emelkedésnek érzik. A csoporturalkodó állam pedig még az uralkodó csoport tagjainak önzetlen közreműkö-

désére is számíthat. A modern demokratikus fejlődés azonban, amely az állami szerveket, jogokat és kötelességet jelentőket egyaránt az elitnek fenntartó korábbi szervezetekkel szemben, a tömegember számára megnyitotta és ezzel a politikailag közömbös népi forma lehetőségét megszüntette, forradalmi változást jelentett az államok életében. A modern nacionalizmus kifejlődésének legmélyebb társadalmi okát ebben véljük felismerni.¹ Azt hisszük, inkább itt, mint az iskolakötelességben van a nacionalizmus végső alapja.² Kétségtelenül hozzájárult az öntudatosuláshoz a tömegek iskolázása is, amely az írás- olvasás terjedésével a gondolatok kicserélődését, az állásfoglalásoknak széles tömegek között való egyöntetűségét tette lehetővé. Hasonlóképpen volt szerepe az iskolai oktatás nyelvének is. De passzív helyzetét, nyelvének elnyomását is sokszor békésen tűri a nép zöme, amíg egész személyiségét nem kénytelen az államnak átengedni katonai szolgálat alakjában. Az iskolapolitika inkább a nép vezető értelmiségének mentalitására hat, a széles tömegek szempontjából a katonaság a fontosabb.

9. §. önkormányzati végrehajtás.

A népességnek a végrehajtó hatóságok szervezetébe való bevonása adja az önkormányzat fogalmát társadalmi tekintetben, tehát az egyének

¹ V. ö. Mosca, Hist. 290, Mathys Jolies 14 (ki szerint már Goethe látta ezt), Kurt Schilling St. 287.

² Ahogy Naumann után Kjellén emeli ki (122).

szempontjából. Az ilyen önkormányzati szervek azonban nem országos,¹ hanem csak helyi vagy részlet-ügyekkel foglalkozván, az államegészhez való viszonyukat illetőleg ily módon való bekapcsolódásuk a közhatalmi szervezetbe kevésbé jelentős. A közügyei iránti érdeklődés felkeltésére mindenesetre alkalmas rendszer, de ezek a végrehajtás terén konkrét és részleges alakban jelentkezvén, a hangsúly magukon az ügyeken van és nem az államon, amelynek nevében intéződnek. Ha az önkormányzati tisztviselő alkalmazása állandó jelleget vesz fel s annak betöltése, ha nem is életpályát, de legalább megtiszteltetést jelent, akkor nemzetpszichológiai hatása a hivatalnoki karba való felvételhez hasonlítható, egyébként a végrehajtásnak ily módon és nem hivatalnokokkal való ellátása tisztán szakigazgatási kérdés. Az esküdtszéki tagság például mindenesetre felkelti szélesebb rétegek érdeklődését a büntetőjogi problémák iránt, de hogy hatása legyen a nemzeti érzés alakulására, alig valószínű. A társadalom bevonása az állami végrehajtó szervezetbe így szempontunkból nem nagy jelentőségű. Egy-egy politikailag irreleváns részletfeladatot egyébként államellenes beállítottságú államtág is jól megoldhat, lényegesebb ügyekbe való beleszólási lehetőség azonban még az önkormányzati szerveknél is államhű

¹ Jól mutat rá Tomcsányi (köz. 243) arra, hogy állametikai szempontból az országos vonatkozású ügyekben adott önkormányzatnak van éppen jelentősége, ez vezet annak felismerésére, hogy a polgár nem tárgya, passzív anyaga az államhatalomnak, hanem aktív tényezője is.

magatartást követel meg. Ezért gondoskodnak a törvények annak lehetőségéről, hogy más helyen tárgyalassanak a politikai perek, ha az eredeti illetékesség szerinti esküdszék előreláthatólag nemzetiségi csoportokból kerülne ki (pl. a híres memorandum-per). A nemzeti érzületre különben ennek sincs semmi befolyása, legfeljebb a konkrét ügyintézésnek törvényessége miatt fontos. A nemzetiségi agitátort elítélő vagy felmentő esküdszék lehet megnyilatkozása egy körzet gondolkodásának, de maga az a tény, hogy ilyen ügyet esküdszék tárgyal, e mentalitás kialakulására semmiféle konstitutív befolyást nem gyakorol.

III. CÍM.

A RÉSZKÖZÖSSÉG MINT ÁLLAM- SZERV.

10. §. A részszerű közösségek bevonása az állam szervezetébe.

A nemzetiségi kérdés alakulása szempontjából az önkormányzati végrehajtás kérdése csak abból a szempontból fontos, hogy rajta keresztül az államtagoknak a végrehajtási feladatok természetének megfelelő szempontok szerint kialakuló kisebb-nagyobb csoportjai mint ilyenek juthatnak szóhoz az állami ügyek vezetésében.

Az államszerui teendőkön kívül saját élethivatását betöltő államtag nem lévén kivonható abból a

körből, amelyet személyes életkörülményei szabnak eléje, végrehajtóhatalmi alkalmazásának ezzel kapcsolatban kell maradnia, tehát vagy lakóhelyével, vagy élethivatásával kell vonatkozásban állania. Mivel pedig az önkormányzati közigazgatás lényege éppen az, hogy nem egy-egy kiválasztott hivatalnok eszközli, hanem abba a rátermett állampolgárok általában bevonandók, e helyi, illetve élethivatás szerinti feladatkörök intézésében számosan fognak találkozni, akik között az azonos feladatkör bizonyos közösséget teremt. Az önkormányzat gyakorlatilag tehát a helyi, illetve hivatásrendi közösségek bevonását jelenti az állami végrehajtó szervezetbe és így átvezet bennünket a részközösségeknek az állami szervezethez való viszonyából folyó kérdések vizsgálatához.

Az állami szervezet kialakításában a részközösségeknek a legkülönbözőbb szerep juthat. Vannak olyanok, amelyek pusztá adottságok, az embereknek bizonyos szempontból való egységei anélkül, hogy bennük e szempont tudata élne, vagy annak érvényesülését egységes személyiségként tudatos akarattal kívánják. Ilyenek például a pusztá etnográfiai adottságként szereplő népek. De lehetnek olyan közösségek is, amelyek a közösség célját öntudatos akarattal meg akarják valósítani s e célból maguk is az államhoz hasonló szervezetet alkottak. E szervezetek létükben függetlenek az állam szervezésétől, az állam szempontjából egyszerűen magánszemélyek együtteseiből alakult társadalmi egyesületek, amelyekkel azonban egész másképpen kell bánni, mint

azokkal a magánjogi személyiséggel bíró együttesekkel, amelyeknek saját céljuk nincsen, hanem csak egyesek saját érdekéből fakadó együtteseknek jogi formái (kereskedelmi társaságok). Mert ezek az egyéni érdeknél magasabb fokú társulások az állam támogatása nélkül is a maguk érvényesülési körében saját személyiséggel bíró egységek, amelyek az állami akarattal szemben épúgy állást foglalhatnak mint az egyes ember.

Hogy mely közösségek pusztá adottságok és melyek szervezetek, ezt csak adott esetenként lehet eldönteni. Egy etnográfiai nép lehet pusztá adottság (pl. moldvai csángók), lehet primitív állami életből visszamaradt szervezettel bíró együttes (pl. a kenézek vezetése alatt együttesen bevándorló oláhoknak egy-egy csoportja), de lehet népi különállásának fenntartására tudatosan megszervezett csoport is (pl. az elszakított területek magyar pártjai). Az osztályközösség többnyire adottság, de megszervezhető közösség, amint ezt a régi nemesi vármegye,¹ vagy az újabb idők szervezett munkássága esetében látjuk.

A világnézet lehet merő adottság, például egy államban élhet sok vallásilag közömbös ember, akik éppen felfogásuk negatív jellege miatt nem is alkotnak szervezetet, de legtöbbször éppen a vallásoknak van önállóan kialakított szervezetük, mivel lényegükben egy más világ szolgálatát célozzák és így ahhoz viszonyítva az államéhoz hasonló, azzal párhuzamos teljes szuverenitásuk van (katolikus és református

¹ V. ö. Magyary 268.

felfogás, előbbi monarchikus, utóbbi demokratikus formában, de eredeti szervezkedést kíván, míg az anglikán, evangélikus és görögkeleti egyházak már eleve nagyobb szerepet engedtek az államnak).

Ezeknek a saját külön céljaik alapján keletkező személyszerű részközösségeknek az államtól független létük van.¹ Normális működésük azonban nem képzelhető a legfőbb tényleges hatalom, az állam elismerése,² de legalább tudomásulvétele nélkül.⁸ Ilyen helyzetük van az egyházaknak az Egyesült Államokban, a szakszervezeteknek egy liberális államban, egy kisebbségi népcsoportot képviselő szervezetnek a többségi államban. A mai viszonyok között utóbbiból könnyen lesz nemzetiségi egyesülés, de ez nem szükségképpen fejlődés. A walesieknek 1751-ben alapított londoni egyesülete sohasem fejlődött nemzetiségivé.

A nemzeti érzület szempontjából azonban még a merő adottságok közössége sem hagyható figyelmen kívül az állami életben. Nem lehet különösen nagy

¹ A népi közösséget – mondja Walz, 28 (98) – nem szabad mint a jog alkotását tekintenünk. A közösségi lét minden sajátosságainak tudatában levő népi csoport lényegéből következik.

² Az el nem ismerést Trampler az elnyomás legradikálisabb fajának nevezi (Krise 49).

³ A népcsoportoknak is ez az első sarkalatos jogi követelésük: a népcsoport fenntartás nélküli elismerése a maga népi sajátosságaiban és eltéréseiben. Ez még nem frontalkotás az államnemzetten belül. Semmi egyéb, mint az alapvető népi adottságoknak jogi tisztázása, a valóságnak nyílt elismerése a jogrendszer által, mint hangsúlyozza Walz, 27 (97).

és hatalmas közösségek ellen kormányozni anélkül, hogy az állam ne tenné ki veszélynek nemzeti egészségét, mert éppen elnyomási szándéka ébresztheti fel a merő adottságban egyesülteknél az öntudatot, akaratot s ezzel a szervezkedést, mint történt Bretagneban.

11. §. Nemzeti kúriák rendszere.

A részközösségek figyelembevételé az államhatalom részéről állhat egyszerűen abból, hogy szervezetének kiépítésénél tényleg tekintettel van a különböző részközösségekre. Tehát például a törvényhozó testületben, vagy a hivatali kinevezéseknél gondoskodás történik arról, hogy a különböző csoportok képviselve legyenek, vagy megfelelő arányban szerepeljenek. Ezeknek az elveknek tényleges keresztülvitele mindenestre megnyugtató a különböző kisebbségi csoportokra. Ez azonban még csak az egyének államszervvé tételének problémakörébe esik. Ilyenkor a részközösségek csak közvetve kapnak szerepet az állam szervezetében a hozzájuk tartozó egyéneken keresztül.

Jelentősebb a figyelembevétel, ha a közösségek mint ilyenek jutnak szerephez az állami intézmények szervezetének kialakításában, anélkül azonban, hogy önmaguk állami szervekké lennének (sőt anélkül, hogy önmaguk akárcsak társadalmi szempontból megszervezett közösségek volnának). Ez az eset, amikor valamely állás betöltésénél vagy testület megalakításánál vallások, népek, foglalkozási ágak,

osztályok figyelembevétele jogi szabályon nyugszik. (Nálunk pl. a koronaörök vallásánál, a felsőház, törvényhatósági bizottság összetételénél; az arisztokrácia nem szervezett hivatásrend, vagy osztály, de képviselőket választ a felsőházba.)

A nemzetiségi küzdelmeket ez a szervezési mód az úgynevezett nemzeti kúriák tekintetében érdekli. A rendi alkotmány lényege tulajdonképpen nem egyéb mint éppen a részközösségek figyelembevétele. Az egyesek nem közvetlenül mint állampolgárok lesznek a törvényhozó, vagy önkormányzati szervek tagjai, hanem valamely társadalmi, vagy hivatási rendhez való tartozás útján. Egy-egy ilyen közösségnek az állami életben való súlya függetlenné lesz a politikai irányváltásoktól. A különböző közösségek annyi befolyásra tesznek szert, amily arányt a szabályozás megállapításakor sikerült egyszersmindenkorra biztosítaniok a maguk számára. A demokratikus, de még a szűkkörű cenzuson alapuló parlamentáris szervezetek összeállításánál is viszont az állampolgárok mint egyedek jutnak szerephez. Innen van, hogy a parlamentarizmus hívei valóban ellen-szenvesen nézik a népfajok politikai egyenjogosítását, azaz az állami apparátus kialakításánál való figyelembevételüket, «mert ily egyenjogúsítás a középkori rendi szerkezetnek legkirívóbb alakban való föléledését jelentené».¹ Az új rendszerben az összakarát egyéni akaratomok halmaza, amely a közvélemény változásai révén az atomok szinte vég-

¹ Concha, hegemon. 13/14.

telen kombinatív lehetőségei szerint kaphat más-más képet egy-egy választás után aszerint, hogy valamely eszme- és érdekcsoport, vagyis politikai párt, mily mértékben tudja a választókat befolyásolni. A hatalom természetesen a többségé lesz. Mármost azok a pártok, amelyek az államegész, vagy az önkormányzati közösség egészét érintő eszme- vagy érdekcsoportot képviselnek, ha aktuálisan kisebbségben is vannak, mindenkor remélnék abban, hogy a választókat maguknak megnyerve uralomra jutnak. Emiatt azután a többség is kénytelen lesz mindenkor tekintettel lenni rájuk. Ha azonban valamely rész-közösség mint ilyen, az államegészben szükségképpen kisebbségben van, valamely áthidalhatatlan, vagy legalább is gyakorlatilag meg nem változtatható adottság folytán, akkor ki van téve annak, hogy bár jogilag van is képviseleti joga, a törvényhozó testületben mégis szükségképpen mindenképpen kisebbségi szerepre marad kárhóztatva, az állami életre befolyást gyakorolni tényleg nem tud és semmi reménye nem lehet arra, hogy részszerű igényeinek figyelembevételét politikai súlyával kikényszerítse. Ilyenkor hiányzik az a közös alap, közös végcél, amelyet az ellentétes irányok egyaránt elfogadhatnának. Lehet, hogy egy arisztokratikus és egy demokratikus párt éles küzdelmet folytat, de mindkettő ugyanazon közösség felett akar uralkodni. De ha a kisebbség önmagában látja a végső eszményt, az államközösség sorsa nem érdekli vagy attól – lévén a kizárólagosnak tekintett közösségalkotó szempont (kizárólagos uralomra törekvő vallás, népiség, stb.) szerint diametrális ellen-

tête – semmit sem várhat, akkor kisebbségben maradva, valóban a visszavonhatatlan elnyomás várhat csak rája.¹ Jól látja e tekintetben a magát egyetemes közösségnek tekintő s az állami közösség helyett önmagát csúcsközösségnek tartó nemzetiség, s az államot mint csúcsközösséget tudomásul vevő s azon belül uralomra törő társadalmi osztályközötti különbséget Ottlik: a nemzetiség teljes életközösséggé akar kiteljesülni, az osztály a teljes életközösségben uralkodni akar: a nemzetiségi törekvés «centrifugális», az osztálytörekvés «centripetális» irányú.²

Ez a sors vár minden kisebbségben lévő vallásra vagy népcsoportra akkor, ha a vallás, vagy népiség elve kizárólagos társadalomrendező törekvéseket mutat. Ilyenkor égető probléma oly módozatot találni, mely a kisebbséget a majorizálástól a többség állandósított és biztos fölényétől megóvjá,³ hiszen itt a kisebbség nemcsak aktuálisan, hanem lényegénél fogva az, nemcsak nem tud, de nem is akar⁴ többséggé lenni. A demokratikus forma tehát a kisebbségben lévő részközösséget sokkal súlyosabb helyzetbe hozza, mint az abszolutizmus, ahol a többségben lévő közösségek is csak alattvalók.⁵

¹ Raschhofer 44: A demokratikus nemzeti állam legnagyobb ellensége a nemzetiségi jogoknak.

² Ottlik, társ. fii. 170.

³ V. ö. Raschhofer, Die nationale Kurie. Ethnopolitischer Almanach, 1930, 25. I. és id. m. 131, 132.

⁴ V. ö. u. o. 36.

⁵ V. ö. Somogyi 176.

Ahogy a vallás politikai központjellege idején a hatalom birtokosa a cuius regio eius religio elvét igyekezett keresztül vinni, ugyanígy érvényesül a népnemzet mai centrális szerepe s a demokratikus ' szervezési mód idején a cuius regio eius natio¹ elve a parlamenti többség javára. Így van ez mindenütt, ahol nem az összállamérdeken eligazodó eszme- és érdekcsoportok, valódi pártok állanak egymással szemben, hanem a különleges közösség eszméjét a társadalmi szervezkedés mértékadó tényezőjének valló csoportok. Ehhez nem is kell nemzetállamnak lenni. Egy magánuralkodó államban összehozott több népnemzet éppen úgy érvényesítheti jogait a többi rovására, ha a parlamenti többséget meg tudja szerezni. Különösen a régi Ausztria mutatta ezt a képet mind a birodalmi ülésen, mind az egyes országok törvényhozó testületeiben, de kivált az utóbbiakban, minthogy a birodalmi ülésen egy-egy nemzetiség nem tudott többségre szert tenni, míg a tartománygyűlésekben határozottan kiélesedhetett a helyzet egy-egy nemzetiség javára.

Még súlyosabb a helyzet a kisebbség számára, ha diaszpórahelyzete folytán az egyes választókerületekben is állandó kisebbségi helyzetben van. Ilyenkor esetleg jelentős száma ellenére sem tud semmiféle befolyáshoz jutni.

Mindezeknek a hátrányoknak a kiküszöbölésére követeli már most a kisebbségi irodalom az úgy-

¹ V. ö. Gießwein 1. körkérdése 52, Junghann 16, Oppenheimer Nat. Aut. 91, Trampler St. 9, Krise 46.

nevezett nemzeti kúriák rendszerét, amely szerint eleve megállapítást nyer, hogy valamely kisebbség számára előre meghatározott számú képviseleti hely biztosítandó. A kisebbséghez tartozók tehát külön szavaznak saját képviselőjükre. Ilymódon biztosított például az első világháború utáni időkben a görög alkotmány néhány helyet a szaloniki zsidók és a thrákiai törökök számára.

Magasabb foka a kisebbségi közösségek figyelembevételének, ha nemcsak néhány képviseleti hely biztosítatik, tehát maga a felszólalás lehetősége, hanem önálló hatáskörhöz is jutnak valamilyen formában. Vagy úgy hogy nemzetiségi vonatkozású kérdésekben külön szavaz és beleegyezése nélkül nem emelkedhetik jogszabállyá a többségi javaslat (vétójog) vagy pedig olyan minősített többség megkövetelése által, amely implicite teszi lehetetlenné egy javaslat elfogadását, ha a kisebbségi csoport többsége, vagy legalábbis jelentékeny része nem szavaz maga is a javaslat mellett. Ilyen nemzeti kúriák voltak a régi Ausztriában, Morvaországban és Galíciában, ahol részben a minősített többség útján, részben pedig azáltal jutott szóhoz a kisebbség, hogy bizonyos csakis őt érdeklő ügyekben (például tanítói állások) a kinevező hatóság a kisebbség, kúria kiküldött bizottságának javaslatához tartozott igazodni.

Ez a rendszer azonban csak akkor jelent biztos jogokat, ha olyan alkotmányjogi berendezkedés támogatja, amely szerint a nemzeti kúriák beleegyezése nélkül nem változtatható meg; enélkül ugyanis a többség nemzeti vonatkozású ügyekben ugyan kötve

marad a nemzeti kúriák akaratahoz, viszont magát ezt a szabályt a kisebbség beleegyezése nélkül bármikor megváltoztathatná.

Ami a nemzeti kúriák rendszerének politikai értékét illeti, megállapíthatjuk, hogy primer formájában, (amely meghatározott számú helyet biztosít számára) jelentéktelen kisebbségek esetén (mint Görögországban volt) egyszerűen osztrativ gesztus, amelynek semmi különösebb következménye nincs. A kisebbség számára értékes eredmény, mert legalább szavát hallathatja, de az államegészre alig van hatással. Nálunk a második zsidótörvény első javaslatában szerepelt ez a rendelkezés, amely tulajdonképpen a zsidók csoportjának, mint közösségnek vált volna előnyére, amennyiben diaszpóra szavazataik összefogását és néhány mandátum okvetlen biztosítását jelentette volna. Nagyobb politikai jelentőségre a nemzeti kúriák rendszere csak a második esetben emelkedik, amikor jelentékeny kisebbségek számára biztos érvényesülést jelent.

Politikai alapfogalmainkhoz viszonyított megítélésünk azonban a nemzeti kúriák rendszerében bizonyos mértékben egy *circulus vitiosus*-t lát: Ha a többség emberi belátással van a kisebbség iránt s elveit nem kényszeríti rá a kisebbségre, akkor erre a rendszerre tulajdonképpen alig van szükség, viszont éppen ott, ahol szükség volna rá, ott ha a többség konkrét kisebb ügyekben nem mutat megértést, még kevésbé várható az, hogy jószántából megszavazzon egy ilyen szabályt. Szinte természetes, hogy éppen a régi Ausztria, amely lényegében

az uralkodóra épült, tudott ilyen rendszert kitermelni, éppen azért, mivel a hatalom igazi alapja nem egy többségi nemzet, hanem egy alattvalói népességével szemben végeredményben semleges magánúr volt. Nemzeti államban éppen ezért alig is várható egy ilyen megoldás létrejötte és ha igen, akkor is inkább, mint ellenségek kompromisszumos békekötése valószínű, mint őszinte megbékélés. Mert lehet, hogy a kisebbség erőszakos harcok, obstrukció, szabotázs útján kikényszerít egy ilyen szabályozást. Ilyenkor azonban a rendszer keletkezésének lelkiességét fogja magán viselni s így csak fokozza a szembenálló felek nemzetiségi elzárkózását. Komoly eredményt tőle várni csak akkor lehet, ha a kisebbség közösségi eszméjének megvalósítása lényegében nem kívánja meg az állami érvényesülést, nem tekint más állam felé, a kuriális rendszert az erősebb fél, mint a kisebbségi közösség emberileg jogos igényét, önként szabadon, külső nyomás nélkül adja meg. Tehát ugyanaz a kritika érvényesül vele szemben, mint azokra a tervekre, amelyek a federalizmus rendszerével akarják a nemzetközi kérdéseket megoldani: szervezettel a lényegét. Ahogyan a nemzetközi szervezeteknek csak akkor van jelentőségük, ha az államok kölcsönös békés szándékának külső kifejezései, akként állapítható meg, hogy ez a rendszer sem fog önmagában békét teremteni, hacsak már felállítása maga nem a békés megegyezés folyamánya. A nemzeti kúriák rendszere mindenesetre nem konstitutív tényezője a nemzetiségi kérdés megoldásának, legfeljebb deklarációja annak, hogy egy

nemzetiségi kérdés megoldást nyert. Csak, ha a kisebbséggel sikerült elfogadtatni az államot, mint közös legmagasabb összekötő kapcsot, ami korrelációban van azzal, hogy a többség ne tekintse kizárólagos állameszmének azt az alapot, amelyhez viszonyítva a kisebbség vele szemben diametrális ellentétben áll – akkor jelenthet ez a rendszer is végső megoldást. Ez esetben azonban már csak kisebbségben lévő népcsoport, vallás, stb. lehet jelen, de nem politikai értelemben vett nemzetiség s ekkor az egész rendezés a rendi alkotmány részlet-problémájává szelídül.

Fordítva mindenesetre megállapítható, hogy ott, ahol ilyen rendszer mint a rendi alkotmány következménye fennáll, ott kevésbé várható az, hogy valamely részközösség magát elnyomottnak érezze s így a konkrét államberendezéssel ellentétbe kerülve, magával az állammal forduljon szembe, a teljes életközösséget másutt igyekezzék megtalálni. Valóban látjuk is, hogy a rendi állam nagyon sok olyan problémát tudott békésen megoldani, amely a parlamentáris demokráciára rátérve, a kisebb csoportok visszaszorításához vezetett.

A nacionális kúria rendszerének hívei a teljes megoldást abban látják, ha a kisebbség képviselője egy testületnek kiemelt szekciójából önálló testületté, saját szubjektív peresíthető, bíróilag védett jogokkal felruházott jogi személyé lesz,¹ amely

¹ V. ö. Renner: Nation und Staat, 1. Raschhofer cikkét az Ethnopolitischer Almanach-ban (1930. 35. 1.)

nemcsak befolyást tud gyakorolni egy más szervezet munkájára, hanem önálló saját szervekkel és végrehajtó közegekkel rendelkező intézmény. Az előbb felsorolt típusok a részközösségeknek *a)* tényleges, *b)* jogilag szabályozott tekintetbevételét jelentették az államszervezet kialakításában. A nacionális kúriával szemben támasztott ez az utóbbi követelmény azonban már egy magasabb fokot jelent a részközösségeknek az állami szervezet megalkotásánál való igénybevétele terén: jelenti a részközösségeknek mint ilyeneknek állami szervvé tételét, a közösségeknek hatalmi szervezettel: önkormányzattal való felruházását.

12. §. Részszerű közösségek önkormányzata.

Az állam eszerint nemcsak elismerheti, tudomásul veheti, hanem éppen úgy, mint az egyes embert, bevonhatja szervezetébe a részközösségeket is, sőt a népességük irányában relatív értelemben szuverén tagállamok szervezeteit is, vagyis az alávetett közösségek valamennyi típusát.¹

Az önkormányzat gondolata tehát nemcsak az egyesekkel, hanem az államtagok különböző csoportjaival szemben is érvényesülhet, sőt az államtagok bevonása az állami szervezetbe a legtöbb

¹ Maurras szerint a jól szervezett államnak alig van dolga az egyekkel. A társaságok tartoznak feladatkörébe, ezeket hagyja jogára alatt működni (122). Hasonlóan Gierke, Maitland, Althusiusra hivatkozva Barnes 27., 1. Trampler St. 87 is.

esetben olymódon történik, hogy az államtagok bizonyos csoportok szerint együttesen vonulnak be az állami szervezetbe. Az esküdt személy szerint kerül be az igazságszolgáltatási szervezetbe, egy vármegye közönsége azonban együttesen lesz állami végrehajtó szervvé az önkormányzat által, az egyénnek mint ilyennek a törvényhatósági választójogra szorítkozik a szerepe. Sőt lehetséges, hogy a rész-közösségnek adott önkormányzat egyáltalában nem jelent önkormányzatot az egyes állampolgár szempontjából. Ez az eset akkor, amikor a rész-közösség saját alkotmánya monarchikus hivatalnoki szervezettel kormányozza önnönmagát. Az állam ilyenkor is bízhat az ilyen közösségre állami feladatokat, tehát ez a közösség az állam önkormányzati szerve lesz, de a közösség egyes tagjai mint ilyenek, nem lesznek önkormányzati szervekké. Példa rá egy püspöki-papi kormányzat alatt álló egyházi szervezet. Egy népi kisebbségnek adott önkormányzat például semmiesetre sem az egyes jogát jelenti, hanem mindenkor az illető népi kisebbségnek mint egésznek jogát.¹

Az államszervezet és az alattvaló közösségek viszonya sokkal bonyolultabb, több oldalú megfontolást igénylő probléma, mint az egyénnel való kapcsolata. E közösségek maguk is az államhoz hasonlóan emberek együttese, azokat irányzó, de még öntudatlan adottságaikban is befolyásoló egységek. Az állammal szemben külső hatalmi szempont-

¹ V. ö. Balogh, Schutz. 175 és Raschhofer 61

ból alárendelt jellegük van, de a hozzájuk tartozókkal szemben szubjektív lelki téren esetleg az államhatalommal versenyző irányító szerepük lehet. Az államegység harmóniájába való beleillesztésük nem egyszer művészi feladatot kíván az állam irányítótól.

Különösen fontosak *a) azok* a szervezetek, amelyek a személyiségük öntudatára ébredt közösségeknek saját alkotásai, mint az egyházak, vagy például a magyar nemesi vármegye voltak. De lehetséges, *b) hogy* maga az állam felülről szervez meg valamely adottság szerinti közösséget, mikor például az egészségügy bizonyos feladatainak ellátására az orvosoknak esetleg addig szervezetlen együttesét foglalja egységes szervezetbe, egy orvosi kamarában. Végül lehet, *c) hogy* magát a közösséget is teljesen az állam teremti meg, mikor tehát a fölülről kapott szervezet a posteriori alakítja ki magát a közösséget. Például az állam által mesterségesen kialakított, egymással addig esetleg semmi kapcsolatot nem érző területrészekből megalkotott vidéki közigazgatási egységek, mint a francia départementok, amelyeket az első javaslat szerint egyenesen délkörök szerint akartak megalakítani.

A részközösségi szervezetek e három formájának jelentősége természetesen egészen más. A legutóbbi forma (*c*) megszervezése teljesen az állam kezében van, önkormányzati jelentősége is inkább csak az általa egybefoglalt egyének szempontjából jön figyelembe, tehát az egyes államtagok beszervezésén nem megy túl. Igazi saját létű közösségről itt nincsen szó, hanem csak az egyének összegezéséről. Ez

persze nem akadálya annak, hogy e szervezetből idővel igazi közösség ne alakulhasson ki, mint a felülről szervezett királyi vármegyéből három század alatt az önkormányzati nemesi vármegye.¹

Az adott közösségek *(b)* megszervezésénél is az államhatalom kezében van annak eldöntése, vajjon e közösségek öntudatra ébresztése és szervezettel való felruházása mennyiben válik az állam egészének javára. Wolzendorffnak a tétele, hogy minden népcsoportnak joga van az érvényesüléshez,² még természetjogilag is csak olyan közösségeket illetően jöhet szóba, amelyeknél az objektív adottságok szubjektív létakarattal párosulnak, tehát ha a közösség személyi létre emelkedett. Ha nincs igénylő, akkor igény sincs. Ilyenkor teljesen az állam kezében van a megoldás. Valószínű, hogy például egy öntudatlanságban élő heterogén népcsoportnak az állam nem fog saját kezdeményezéséből szervezetet adni, de valamely közhasznú hivatásrendnek igen, bár előbbi esetben lehetséges, hogy az állam így az illető népcsoportot már személyi létre ébresztésével bele-

¹ Egyed szerint (Várm. önk. 171) az önkormányzat sohasem a társadalom szabad szervezkedése, nem önalkotás, hanem csak forma, amelyben a társadalom, az állam által létrehozott kereteket betölti. Ez igaz annyiban, hogy a jogérvényes rendelkezést az önkormányzat az állam delegációja alapján élvezzi, de maga a szervezkedés ténye valóban származhatik magától a közösségtől is. A nemesi vármegyék szervezkedése a királyi vármegyét vette alapul, de az a szervezkedés, amely a XIII. században végbement, nem felülről, hanem éppen alulról, társadalmi oldalról indult ki, V, ö. Deér, önt. 10.

² Raschhofer 57.

kapcsolja nemcsak szervezetébe, hanem eszmekörébe is és így megelőzheti, hogy későbbi öntudatra ébredése államellenes irányba fajuljon el.

Az állam akaratótól függetlenül keletkeznek az eredeti szervezettel bíró (a) vagy legalább ilyen önnönmaguktól alakítani akaró közösségek. Ezeknek az állami szervezettel való kapcsolata döntő jelentőségű lehet egy állam életére nézve, az állam megerősödésének és szétesésének egyaránt jelentős okai lehetnek. Ezekkel az állam nemcsak mint közösségekkel kénytelen számolni, hanem szervezetükkel, mint ilyenekkel szemben is kénytelen állást foglalni. Ahogyan magukkal a közösségekkel szemben foglalkozhat el az állam három álláspontot: segítheti, üldözheti, vagy közömbösen tudomásul veheti őket, akként járhat el szervezeteikkel szemben is.

Az állam tehát 1. érvényesítheti velük szemben az önkormányzás gondolatát, vagyis a saját eszközét, a hatalmat bocsáthatja rendelkezésükre, szervezeteik számára lehetővé teheti, hogy a beléjük tartozókat saját akaratauk ellenére is kényszeríthessék a részközösség céljainak előmozdítására.

Lehet azonban 2. közömbös velük szemben, egyszerűen tudomásul véve létezésüket anélkül, hogy az állami szervezettel kapcsolatba hozná őket. A közösségi szervezet létezését az állami egyszerűen tudomásul veszi, esetleg adminisztratív jellegű jóváhagyásával látja el, de a maga szempontjából merőben társadalmi jellegűnek kezeli. (Egy francia miniszter például azt a kijelentést tette Párizs érsekével kapcsolatban, hogy «nem ismeri».) A közös-

ségi szervezetnek ilyenkor is megvan a saját «önkormányzata», de az kizárólag társadalmi, magánjogi jellegű, az előbbi kategória politikai, közjogi jellegű önkormányzatával szemben.¹

Végül lehet az állami 3. ellenséges a részközösségekkel szemben, ami tudomásul nem vételben, sőt esetleg üldözésben, elnyomásukra való törekvésben nyilvánul meg. Ez esetben a részközösség csak mint titkos társaság folytathatja működését (valdensesek, albigensek szektája, a XIX. századi olasz carbonarik, az újabb idők legnagyobb szabású ilyen szervezete az Irish Republican Army, a túlzó ír nacionalisták évtizedekre visszatekintő állandóan üldözött, mégis állandóan működő és a hatalomnak rengeteg kárt okozó szervezete, – a szabadkőművesség, hol elismerik, éppen nem ebbe a kategóriába tartozik, a titkosság egyenesen privilégium a számára).

Utóbbi eset a részközösségi szervezetnek az állami szervezettel való kapcsolatmentességét, a főhatalom meggyengülését jelenti. Feltétlenül beteg állapot, amely – ha nem merő kriminalisztikáról van szó, hanem politikai szervezetről, legalább is az állam-szervezet betegsége, szervezett forradalom, de lehet egyenesen az anarchiának, vagy a nemzetiségi kér-

¹ V. ö. Tomcsányi (köz. 242, 243) szerint testületek magánjogi személyiségéből folyó ügyeknek intézése az önkormányzatnak «sajátlan értelemben» vett jelentése. «Az önkormányzat nem magánügyek, hanem közügyek intézésére vonatkozik.» V. ö. J. 391, Redslob Abh. 47. jegyz., v. ö. Blume Hdb. d. Pol. I. 222 is.

désnek hatványozott formában való megjelenése, szervezett nemzetiség. Az ilyen nemzetiségi szervezet esetleg már egy alakuló félben lévő új államnak kész szervezete, mint ezt az ír szabadállam megalakulásának előzményeinél láttuk, ahol 1918 és 1922 között szinte fokozatosan vette át az ír nemzeti forradalom szervezete az államhatalmat az angol hatóságoktól. A titkos szervezetek már rendes bíróságokat, hivatalokat tartottak fenn, amikor látzólag még az angol hatóságok kezében volt a hatalom. A második világháborúban egyes vidékek partizánszervezetei adtak e típusra újabb példát.

A merőben társadalmi önkormányzat kérdése akkor merül fel a nemzetiségi kérdés kapcsán, amikor egy liberális állam úgy kísérli meg a rész-közösségek igényeinek kielégítését, nemzetiséggé alakulásuk megakadályozását, hogy a közömbösség álláspontjára helyezkedve szabad utat enged számukra, de nem tűri, hogy közjogi testületekké legyenek. Nemzetiségi törvényünk álláspontja ez, amely a népcsoportokat, mint ilyeneket a társadalmi szervezetek formájára utalja, igen nagylelkű magatartással széleskörű működési lehetőséget biztosítva számukra a nyelv, művészet, tudomány és gazdasági élet előmozdítását célzó szervezkedés terén (26. §.), sőt iskoláik számára a nyilvánossági jogot biztosítva, bizonyos fokig közhatósági joggal ruházza fel őket.

Nehézség azonban itt az, hogy oly közösségek, amelyeknek az államhoz hasonló, az egyesek egyéniségét összeforrasztó személyi jellegű létformájuk

van, a merőben társadalmi egyesület valójában magánjogi, közjogi szempontból legfeljebb rendszertileg figyelembe jövő státusával nem érik be és pedig annál kevésbé, minél inkább közelítik meg az egyetemes jelleget, tehát a szervezett egyházak s újabban az öntudatra ébredt népcsoportok.

A társadalmi önkormányzat szabad társulás és nem ad a közösségnek hatalmat a tagjai felett. Az egyénnek ad jogokat s tulajdonképpen nem magának a közösségnek.¹ Nemzetiségi törvényünkön is Eötvös individualista és liberális meggyőződése érződik.² Ez a megoldási mód kétségtelenül távoltartja azt a lehetőséget, hogy a centrifugális hajlamú részközösség adott esetben a hatalom eszközét használja fel éppen hatalmának végső forrása, az állam ellen, a nemzetiségi agitációnak azonban nem vet gátat. Igaz ugyan, hogy a közösség így akarata ellenére nem kényszerítheti az egyest csatlakozásra, viszont szervezete csakis szabadon csatlakozottakból alakulván, mentes lesz a belső ellenzéktől, amely pedig centrifugális közösségi tendenciák mellett éppen a centripetális beállítottságúakból állana. Ez a rendszer tehát mentesíti a részközösség államhú tagjait a csoportszervezet befolyása alól, de ezzel végeredményben őket magából annak a közösségnek életéből is kikapcsolja, amelybe népi vagy vallási adottságaik révén beletartoznak. Bizonyos fokig tehát az a helyzet, hogy a merőben társadalmi önkormányzat

¹ V. ö. Raschhofer 99.

² V. ö. Jászi 341.

rendszere az egyöntetűen államellenes eljárást biztosítja a szakadásra hajlamos részközösségnek s a közhatalmi önkormányzattal szemben csak akkor előnyösebb az államra nézve, ha már semmi remény sincs arra, hogy az államhú elemek előretörésével a részközösség állampszichológiai beállítottságán változás legyen eszközölhető. Társadalmi önkormányzat esetén annál erősebb lesz a részközösségi szervezet, minél szélesebb körben, minél intenzívebben élnek a partikularista hajlamok a tagok szívében. Annál inkább várható ugyanis, hogy a közösségbe tartozó egyének a szervezetbe önként belépjenek. Jól láttuk ezt hazánk történetében. Állami önkormányzatba kapcsolt hivatásrendi szakszervezetek hiányában a munkásság szervezkedésére éppen az elégedetlen, nemzetellenes, forradalmi hajlamú elemek nyomták rá bélyegüket. A népcsoportszervezetek közül is azok voltak erősek, amelyek túlnyomórészt centrifugális elemekből állottak, míg a túlnyomórészt lojális népcsoportok teljesen szervezetlenül állottak, ami szervezetük azonban mégis volt, az centrifugálisan működött.

Nemzetiségi törvényünk a legnemesebb szellemségből, az emberi személyiség tiszteletéből fakadt, de éppen az itt vázolt megfontolás teszi érthetővé, hogy nem váltotta be a hozzáfűzött reményt. A teljesen szabad, de merőben társadalmi jellegű, az állami apparátusba bele nem illesztett rendszer mellett a lojális szlovákok körében kifejlődött gyenge centrifugális szervezeteket nagyobb, közvetlen visszahatás nélkül könnyen tudta eliminálni a rövidesen

erélyesebbé alakuló kormányzat, ugyanakkor, amikor a Balkánra néző románok körében az Astra és Albina évről-évre nagyobb eredménnyel dolgozott a nemzetiségi szervezkedésen. Sőt éppen a szentistváni államgondolattal szemben legkevesebb megértéit tanúsító két déli népcsoport jutott közvetett úton a két görögkeleti egyháznak biztosított közjogi jellegű önkormányzat révén kimondottan hatalmi szervezethez, amellyel akadálytalanul folytathatta a hozzája tartozók körében a kifelé gravitáló nézetek terjesztését. A *laissez faire* elve – bár ez esetben magas színvonalú erkölcsi meggyőződésből fakadt – a gyakorlatban oda vezetett, hogy a népcsoportok mozgási szabadságának mértékét nem az államhoz való hűség, hanem a tényleges hatalmi erő döntötte el, amely pedig annál nagyobb volt, mennél inkább fejlődtek etnikai csoportokból politikai nemzeti-ségekké.¹

A harmadik lehetőség, az önkormányzati szempont, a részközösségeknek állami szervvé tétele két irányban érvényesülhet: egyrészt az állam saját feladatkörének egy részét bízta az önkormányzattal felruházott részközösségi szervezetekre, például állami adók behajtását a községre, másrészt a részközösség saját létéből folyó célokat magáévá téve, saját főhatalmával támasztja alá azok megvalósulását, például az Árpád-királyoknak az Egyházat védelemben részesítő rendelkezései, a bevett fele-

¹ V. ö. Apponyi Albert beszédét 1926 március 25-én a Szent Imre Kollégiumi Kör díszgyűlésén.

kezetek joga államérvényű egyházi adóztatásra, míg az egyszerűen elismertek tagjai nem közadók módjára behajtható szolgáltatásokkal tartoznak, egyházi adójuk polgári úton behajtható egyszerű tagsági díj. Az önkormányzati szervek e kettős feladatának megfelelően tett különbséget az 1886: XXI. t.-c. a törvényhatóságok átruházott és eredeti hatásköre között. Az újabb tudomány ezt a felfogást helyteleníti, mivel a törvényhatóság szerinte a csak saját magát érintő ügyekben is állami akaratot hajt végre. Szerintünk a két felfogás között nincs komoly ellentét, mert mindkettő más szempontból vizsgálja a helyzetet s a saját szempontja szerint mindegyiknek igaza van. A politikai önkormányzattal felruházott közösségi szervezetnek valóban vannak feladatai, amelyek saját céljából következnek: például egy város csatornázása igazán nem állami ügy, nem következik egy állam egységes irányzásából. Tehát helyes a megkülönböztetés a helyi és országos közügyek csoportja között.¹ Hogy azonban az illető város közönsége ezzel kapcsolatban mindenkit kötelező és közvetlenül hatalmi úton érvényesíthető rendelkezéseket tehessen, ez csak úgy történhetik, hogy az állam segítségére siet és a részközösség céljából következő feladatokat, mint sajátjait kívánja az önkormányzati szervezet útján megvalósítani, így tehát a részközösség céljából következő «eredeti» feladatoknak közhatalmi úton való megvalósítására adott hatáskör éppen úgy állami felhatalmazáson

¹ Lásd Tomcsányi közíg. 243.

alapszik, mint az «átruházott» hatáskörben végzendő feladatok ügye. «A helyhatóság nem azért bír szabályrendeleti joggal, mert abba a lakosok beleegyeznek, hanem mert azt az alkotmányjog neki megadja.»¹ Az önkormányzat «az állami közigazgatásnak csak egyik szervezési módja... hatáskörét is az állam területén létező minden hatalom közös forrásából, az államtól kapja».² «Az államban minden hatalom forrása, alanya maga az állam, az államon belül minden más tényező hatalmi köre csak az állami hatalom közös nagy forrásából származhatik.»³

Az önkormányzatnak ellentéte az az állami berendezkedés, amely nemhogy önkormányzati alapon intézné az állami igazgatást és még kevésbé adna közhatalmi jelleget a részközösségi szervezetek-

¹ Balogh önkorm. hat. 53.

² Tomcsányi közj. 513. jegyzet, v. ö. Tomcsányi közj. 245, Kelsen 184. A megkülönböztetésnek csak szövetséges államban van értelme, amidőn esetleg a tagállam egyes ügykörökben az összállam hatáskörében, annak megbízottjaként jár el. Raschhofer szerint (58) Nationalitätenrecht wird immer anerkannt, nie verliehen. Dieses Begehren ist der eigentliche Wille. Ez szerintünk lehet természetjogi meggyőződés, de a pusztá valóság mégis az, hogy a nemzeti kisebbség joga is csak akkor lesz tételes jog, ha azt az állam megadja neki. – Az igaz, hogy a kisebbségnek, mint öntudatos összlénynek az államtól függetlenül, tagjai öntudatában életre keltnek kell lennie: «Dieser Körper der Nationalität muß gegeben sein», mert nem létező személynek adott jog merő fikció volna, de viszont létezéséből még nem következnek a tételes joggal való felruházottság, ezt már az államtól nyeri.

³ Tomcsányi közj. 514.

nek, hanem éppen ellenkezőleg a részközösségeknek már meglévő szervezetét még társadalmi önkormányzatától is megfosztja és beleolvasztani igyekszik az állami szervezetbe. Ez az etatizmus, állammindenhatóság.

Ez a kezelésmód nem jelent okvetlenül ellenséges magatartást. Sőt esetleg éppen azt, hogy az állam a részközösség céljait és feladatkörét teljesen magáévá teszi, annak eszménye és az állameszme között szükségképpen kapcsolatot teremt. E kapcsolatnak szervezeti keresztülvitelét azonban a részközösséget állami szervezet jellegével felruházó eljárással szemben az ellenkező eljárással kísérli meg: az állam eszméjével összeolvadó közösség szervezetét önkormányzatától megfosztva, saját szervezetével pótolja.

A két eljárás közötti különbség jól figyelhető meg a középkori és újkori egyházpolitika közötti eljárás vizsgálatánál. A középkor az egyháznak érdekeit magáévá téve, állami hatalmával igyekezett azokat előmozdítani, sőt saját feladatkörének nagy részét is az egyházra bízta, az egyházi vezetők állami hatósági jogokat gyakoroltak. Az újkor fordítva járt el. Az állam arra törekedett, hogy az egyházi önkormányzat visszaszorításával az egyház vezetése tulajdonképpen egyházi ügyekkel foglalkozó állami hatóságok kezébe kerüljön, akik csak címükben azonosak a régi egyházi vezetőkkel, a valóságban azonban állami hivatalnokok; az abszolút monarchia idején az egyház önállóan állami intézette¹ süllyedt.

¹ «Unselbständige Staatsanstalt», Bernatzik, Ausg. 51.

Az anglikán, gallikán és jozefinista törekvések mutatják ezt a lehetőséget. Az első szervezési mód szerint az állam igyekszik a magáévá tett részközöségi cél segítségére sietni, utóbbiban a részközösséget eszközként használja. Előbbinek eszmei alapja, hogy az állam magáévá téve valamely részközösség eszméjét, az állam szükségképpen formai alapon gondolatát, az egységet valamely határozott tartalommal tölti ki, utóbbinál a részközösség eszméjét a saját hatalmának, egységének előmozdítására szolgáló fegyvertárba leltározza be.

13. §. Az állami szervezet kiépítésének formái a részközösségekre való tekintettel: centralizáció, decentralizáció.

Az állami szervezet kiépítési módjának lehetőségei a részközösségekhez való viszonylatban tehát bifurkálódhatnak. Egyrészt közvetlenül az állami létből adódó feladatokra, másrészt a részközösségek létéből kiinduló feladatokra való tekintettel lehet a felfogás más és más.

Az állami ügyek intézhetők kizárólag állami tisztviselők útján vagy legfeljebb az állampolgárok mesterséges csoportjainak önkormányzata által. Ez a centralizáció esete.

Vagy pedig ezek mellett rábízhatók a részközöségi szervezetekre is, amelyeket vagy maga a részközösség alakít meg, vagy az állam szervez meg. Ez a szervezési mód adja a decentralizáció fogalmát,

amely részközösségeknek közhatalmat gyakorló önkormányzatát jelenti.

A különbséget a francia département és province közti különbség dokumentálja legjobban.

Ugyanekkor a szervezett vezetést kívánó részközösségek irányítása történhetik az államtól függetlenül, merőben társadalmi egyesületek formájában: társadalmi önkormányzat. Vagy úgy, hogy az állam a tőle függetlenül is létező közösség szervezetének államhatalmi támogatást ad: politikai önkormányzat. Vagy végül, úgy, hogy az állam a részközösségek irányítását is a saját közegeivel végzeteti: etatizmus.

Az államszervezés centralizált formája abból a felfogásból indul ki, hogy az állami főhatalom akkor válik legerősebbé, ha a részközösségek közvetítése nélkül, azokat tekintetbe nem véve építi ki szervezetét. Az államtagok bármely ügyben, bármely helyen kerülnek kapcsolatba közhatalmat gyakorló szervvel, mindig és minden körülmények között ugyanazon egyetlen állami akaratot érzik érvényesülni. Az állami akarat létrehozásának csak egyetlenegy szerve van, akár monarcha, akár maga az egész nép demokratikus képviselője, a többi szerv mind csak külsőleges szabályozással egymás alá és fölé rendelt, bármikor helyettesíthető, kizárólag kormányzati célszerűségi alapon beosztott végrehajtó közege a központi akaratnak.

Az ügyek sokasága ugyan ilyenkor is szükségessé teszi a szerveknek ezek szerinti elkülönülését, a nagyobb terület pedig helyi szerveknek létesítését,

de óvatos gondoskodás történik arról, hogy fontosabb elhatározás ügyekre és területre való tekintet nélkül, végeredményben mindig azonegy szervtől származzék. Hogy valamely közösség, legyen az vallási, kulturális vagy népi, vagy hivatásrendi, mint ilyen az állami végrehajtásba bevonassék, arról szó sem lehet. E felfogás szerint akkor lenne az állam tökéletes, ha az egyes és az állam között nem lenne ily részleges akarat.¹ Még kevésbé engedi meg az állam, hogy e közösségek saját ügykörükben közhatalmi jelleggel járhassanak el, vagy például egyes történelmi, földrajzi, gazdasági szempontokból önálló egységet alkotó területek népessége ennek határain belül maga intézkedhessek.

A centralizáció kiegészítője az etatizmus. Önkormányzat helyett az állam még a részközösségek saját szervezetét is a magáéval kívánja felcserélni és csak ha ez nem sikerül, tűri meg a részközösségek társadalmi önkormányzatát. Az egyetlen állami akarat, ha már a körülmények rákényszerítik, arra törekszik, hogy csak jelentéktelen ügyek és az élet által kifejlesztett, egységükről öntudattal bíró közösségek kizárásával lehetőleg csak kisebb (község) és mesterséges (département) területi egységek belső ügyei kerüljék ki az egyetlen állami akarat közvetlen befolyását.

A decentralizáció ezzel szemben lehetővé kívánja tenni, hogy az államot illető legfőbb vezető, irányító akaraton kívül az állampolgárok más részleges közösségei is, mint ilyenek jussanak közhatalmi szerephez.

¹ V. ö. Rousseau, C. S. II/III.

Az állam tehát lemond arról, hogy kizárólag a saját szervezetének közvetlen akaratát ismerje el közösségi akaratnak, hanem lehetővé teszi, az egyetlen központi akarattól függetlenül létrejött közösségi akaratok közhatalmi érvényesülését is, amidőn a részközösségek saját önkormányzati szervezetének közhatalmi jelleget ad, másrészt az állami feladatok egy részét is ezeken keresztül intézteti. Az állami szervezetben tehát a központi irányító szervén kívül egyéb közösségi akaratok is érvényre tudnak jutni s az állam ezekkel szemben feladatkörét csak az egyensúly és összhang biztosítására korlátozza, mert erről-amint az egységet jelentő főhatalmi állásából következik – ez esetben sem mondhat le felbomlásának veszélye nélkül.¹

A centralizáció végletét legmagasabb fokban a cári Oroszország mutatta, ahol az állam mindent és mindenütt egyetlen akarattól közvetlenül függő hivatalnokok által hajtatott végre és azok voltak az államegyház papjai is. Az állam és az egyén viszonya különben e tekintetben nem számít. Egy liberális állam a részközösségek szempontjából teljesen azonos politikát folytathat az ultrakonzervatív abszolút rendszerrel, mint ezt az elvi centralizáció klasszikus hazája, Franciaország tette, amely az egyénnek teljes szabadságot kívánt adni, a részközösségeket viszont területi vonatkozásban teljesen kiküszöbölte szervezetéből.

¹ Erős államegység és centralizáció szükségképpen azonoságát tagadja Eötvös is, Gleichber. 125.

Az ellenkező véglet a szövetséges rendi állani, ahol az állam egyes területei már nem is önkormányzattal felruházott területi közösségek, hanem maguk is eredeti hatalmat képviselő önálló szervezetű államok, sőt a központi ügykörök is az állami összhatalomtól független szervezetek kezébe kerültek. Ilyen helyzetben volt a német-római szent birodalom életének utolsó fázisában, amidőn az eredetileg csak tartományi állást betöltő tagállamai lassanként az állami élet minden megnyilatkozását kisajátították, sőt egyes központi szervek betöltésére is örökös jogot nyertek.

A két ellentét között az államszervezés alapelvei a legkülönbözőbb lehetőségeket mutatják aszerint, hogy az államszervezet az egységes teljhatalmat mily mértékben osztja meg a részközösségekkel, vagy mily mértékben van azokra legalább tekintettel. Mindezen fokozatok között is különbséget tesz, vajjon a részközösségek szerepe az állami szervezetbe függőlegesen, vagy vízszintesen épül bele. Értve ezen, hogy az ügykörök szerinti (teái), vagy a területi felosztás szempontjából (provinciálrendszer) részesül-e figyelemben.

Mindezek a szervezési módok igen nagy szerepet játszanak a nemzetiségi kérdések fejlődéstörténetében. Hol mint okok, hol mint követelmények, hol mint megoldási módok szerepelnek.

14- §- ügykörök szerinti szervezeti formák és nemzetiségi kérdés. Kulturális autonómia, connationale, internationale.

Nemzeti szempontból kisebb jelentőségű a függőleges decentralizáció, adminisztratív oldalról nézve az ügykörök szerinti, politikai szempontból tekintve az államegészre kiterjedő, lényegük szerint területileg el nem határolt részközösségeknek adott Önkormányzatok problémája. Ezek elvileg ugyanazon embercsoportot foglalják össze, vagy legalábbis ugyanazok körére terjed ki működésük, mint az államé. Az állammal szembeni elhatároltságuk természetükből adódik. Az egyetemes rendeltetésű államnak így nem versenytársai. Az államot, mint egyetemes feltétlen életközösséget, csúcsszervezetet nem veszélyeztetik. Rajtuk keresztül is ugyanaz az embercsoport lép személyi közösségre ha nem is egyetemes, hanem csak valamely meghatározott szempont szerint. Nagy befolyásuk lehet az állami szervezetre, egy adott időpontbeli állami szervezetnek nehézségeket is támaszthatnak, de nem kerülnek szembe magával az állami életközösséggel. Például egy egységes vallású nemzet egyházi szervezete, ha van önkormányzata, a fennálló kormány irányával ellentétes működést folytathat. Egy autonóm tudományos szervezet, országos hivatásrend erősen bírálhatja az államvezetést. De ezzel esetleg éppen az állam java mozdítatik elő. Lehet az ellenkezője is, például veszélyes időben igazságtalanul támadják a kormányt, miáltal az államvezetést meggyengítve az állam erejét csök-

kentik. De ekkor is csak az államszervezet meg-
bomlása és így külső nehézségek veszélyét okozzák.
Sőt a közállapotok teljes megváltoztatása esetén
sem érintené működésük az állam egyéniségének
azonosságát, a nemzeti érzésben változást nem
okozna.

A szervezett részközösségek önkormányzata az
aktuális államszervek bírálatának lehetősége révén
a központi kormányzatnak legtöbbször nem kívánat-
os. Ezeknek természetes törekvése a centralisztikus
és etatisztikus elvek keresztülvitele. Nemzeti szem-
pontból azonban az egész államnépességre kiterjedő
részközösségek érvényesülésének visszaszorítása
mégis inkább kedvezőtlen volna. Ezek a közösségek
közvetlen meghatározott célok alapján foglalják
össze ugyanazokat a polgárokat és pedig ezekhez az
eszmékhez való szabad csatlakozás, meggyőződés
révén. E közösségi szervezeteknek állami közegekkel
való pótlása folytán e részközösségi célok elvesztik
szabad vonzóerejüket, önálló jelentőségüket s így
államtámogató erejük lehetősége is kétségessé válik,
«Az állam nem tud érzelmeket és benső függőségeket
parancsolni.»¹ Az állami közegekkel kormányzott
részközösségek fennállása mindinkább lélektelen for-
malizmussá merevül s az állami karhatalommal
fenntartott monopolszervezet mögül előbb-utóbb
eltűnik az azt éltető közösségi szellem anélkül, hogy
emiatt az államhoz való fokozottabb ragaszkodás
bekövetkeznék. A részközösséget éltető szellem

¹ Baumgarten 171, id. Arp. 88. jegyz.

viszont magára hagyatva más irányokban igyekszik kiélni magát. Az üres szervezetté merevült anglikán egyház körül ezernyi szektában éli ki magát a vallásos meggyőződés, a vallás egységét tehát lényegében mégsem lehetett fenntartani. A gallikán törekvések is kiölték a belső szellemet az egyházi szervezetből, amely nemzetnevelő hatását akkor veszítette el, amidőn arra leginkább lett volna szükség. A joze-finista osztrák egyházi rendszer is csak azt érte el, hogy az általa meggyengült és belső erejét elvesztett egységes vallás államkapcsoló ereje könnyebben adta át befolyását az új elvnek, a népi nacionalizmusnak. Ezzel szemben a virágzó belga egyház legfőbb tényezője az állam egységének s erős versenytársa Európa aránylag legerősebb nemzetiségi mozgalmának, az ország többségét alkotó flamandokénak.

De nemcsak egyházak és hivatásrendek kaphatnak autonómiát. Képzeltető olyan szervezetek önkormányzati szervvé tétele is, amelyek az egész népesség népnemzeti érzésének fokozását vannak hivatva előmozdítani, mint klasszikus példaként a német nemzetiszocialista párt, amely az 1933. évi december 1-i törvénnyel az állami szervezetbe intézményesen beépítve körülbelül oly viszonyban van az államhoz, mint a középkorban az egyház volt.¹

Az önkormányzat nem okvetlen veszély a nemzeti érzés szempontjából akkor sem, ha azonos szempon-

¹ Koellreutter ugyan az általa lenézett Begriffsjurisprudenz üres frázisának tekinti a párt közjogi állásának fogalmi minősítését. (Grundfr. 103.)

tok szerint több részközösség között oszlik meg az ország egész lakossága. A lakosság például több vallás, több ellentétes érdekű társadalmi osztály vagy nép között oszlik meg. Ezek önnönmagukban véve még akkor sem okvetlenül veszélyesek az államközösség objektív egységére, ha szervezeteik egymással éles ellentétben állanak. Az állameszme alapja esetleg mindegyik csoportnál más, de ugyanazon embercsoport egységére vonatkozhatnak. A csoportok autonómiája versengésük mellett is éltető eleme lehet az államegység fenntartására irányuló akaratnak, elnyomásukat egyenesen az államalkotó akarat sínyli meg legjobban. «Történelmi egyházaink» más-más kapcsoló mozzanatot emelnek ki a magyar történelemből, de valamennyien abban az irányban befolyásolják a politikai akaratot, hogy a Kárpátok koszorúján belül egy feltétlen életközösség legyen. Más-más irányból, de egy célpont felé mutatnak. Erdély három történelmi népnemzetének autonómiája a belső súrlódások lehetősége mellett is hosszú időn át volt biztosítéka a végeredményben harmonikus együttélésnek.

Ugyancsak nem veszélyezteti az államegységet, ha az egész államterületen egységesen áll szemben egymással több társadalmi osztály. Nagy belső egyenetlenségek forrása lehet ez, a hatalomért való versengésük meggyöngítheti az állami szervezetet, de nem az államszemélyiség benső lényegét. A patríciusok és a tribunusban szervezetet kapott plebejusok harca nem változtatott Róma egységes nemzeti jellegén. Mindkét fél ugyanazt a Rómát

akarta. A szervezett proletariátus gyökeresen átforgatta Oroszország belső életét, de ma már átvette Nagy Péter hagyományait.

Ha tehát az azonos szempont (vallás, faj, stb.) alapján egymástól eltérő, sőt esetleg egymással szembenálló részközösségek jutnak sajátos szervezethez, ez valószínűleg nem vezet nemzetiségi kérdéshez akkor, ha e közösségek arányosan oszlanak meg a népesség egészének körében. Éppen ezért nem volna veszélyes ilyen esetben a merő kultúraautonómia sem, tehát valamely népnemzetnek a népi kultúra ápolásának eszközeit előteremteni hivatott politikai önkormányzati szervezete sem az esetben, ha ez a népnemzet elszórtan él az ország területén. Ez tulajdonképpen nem egyéb, mint a rendi állam gondolatának felújítása népnemzeti vonatkozásban.¹ A kulturális autonómiával felruházott népnemzeti rend megalkotása a népcsoport részéről saját nemzeti regiszterének elkészítésével kezdődik, míg az állami szuverenitás hordozója részéről a kulturális célok ápolásának körére vonatkozólag a szuverenitás delegálása által. Ha egy ilyen közösség csak az ország területén él, autonóm testülete valószínűleg államfenntartó irányban fog működni, hiszen végeredményben maga a többségi nép is alkothat az államtól elválasztott népi szervezetet a maga népi kultúrájának előmozdítására.²

Bonyolultabb a helyzet, ha a népi közösség más

¹ V. ö. Trampler, Krise 80.

² U. o. 107.

országokra is kiterjed. A két világháború közti kisebbségi irodalom ilyen esetekben az úgynevezett connationale gondolatának megvalósítását, a kisebbségek kulturális szervezetének az országhatárokon túllevő hasonló szervezetekkel való összekapcsolását tartja kívánatos megoldásnak. A kívánalom tehát «harántközösségi» szervezet létesítésére irányul, amely a népi csoport tagjait a külföldi néptársakkal közös szervezetben kapcsolná össze. Ha már most ez a népcsoport külföldön is csak szétszórta él (vagy ha van is olyan meghatározott terület, amelyet teljesen kitölt, de ez az országtól távol esik és hatalmat nem jelent) ez a harántközösségi szervezet sem gyengíti okvetlenül a nemzeti érzést (például egy esetleges örmény kultúraautómia egy örmény világszervezet tagjaként¹), hiszen az ilyen kisebbséget a körülmények maguk kényszerítik arra, hogy más közösségekkel együtt éljen s azokkal együtt keresse a legmagasabb egyetemes közösség megvalósításának útját.

Lehet azonban, hogy a harántközösségi szervezetben egyesülő közösség legalábbis lelkileg egyetemes közösséggé fejlődik. Ilyen az eset, ha egy bár szétszórta nép körében az ösztönös összetartozástudat erősebb, mint az egyes államközösségekbe való beleilleszkedési készség, ami különösen akkor valószínű, ha a népi különállás jogi elszigeteltségből eredő hatá-

¹ A hazai örmények népiségükhöz való szívós ragaszkodás mellett is mindenkor megbízható őrzői voltak a magyar államgondolatnak.

rozott faji tulajdonságokra és vallási alapon kifejlődött erős küldetéstudatra épít. A népi connationale ilyenkor könnyen válik politikai jellegű internacionálévá, amely tudatosan lép ki a kulturális célú feladatköréből és hatalmi érvényesülésre törekszik. A politikai határoktól függetlenül megszervezett társadalmi osztályok (nemzetközi proletariátus) is hasonló jelenséget mutatnak. Kézenfekvő így, hogy egy ilyen internacionálisan megszervezett nép kapcsolatot keres egy osztályinternacionáléval, amelybe belekapcsolódva hatalmi pozícióját kifejlesztheti. Az ilyen internacionálé mentalitása a csoporturalmi állam nemzetééhez hasonlít, a politikai hatalom szubjektív alanyát önnönmagában látja, az objektív közösséget azonban, amelyen belül uralkodni akar, nem keresi meghatározott állami keretek között, hanem befolyását világviszonylatban érvényesíti.

Ezek a főhatalomra törő nemzetközi szervezetek tehát már nem közömbösek a nemzeti életre. Mivel azonban a világállam elérhetetlen ideál s az internacionálé bár közömbösséget hirdet a meglévő államok iránt s ezzel gyengíti a nemzeti alapot, nem csillogtatja meg hívei előtt egy konkrét más állam képét, önnönmagában véve ezért nem okoz nemzeti-ségi kérdést, sőt esetleg mintegy ellenméregként ilyennek visszafejlesztésére is alkalmas. Egy internacionális szervezet ugyanis a nemzeti érdeklődés gyengítésével az uralkodó állam iránti lelkesedést is csökkenti ugyan, de az érdeklődésnek nemzeti szempontból való általános gyengítésével a nemzetiségi agitáció elé is akadályt gördít. A nemzetet néppé

zsugorítja, viszont néppé közömbösíti a nemzetiséget is. Az uralkodó államra nézve tehát – ha egyébként a körülmények valamely csoportot a szomszédos állam javára befolyásolnak, szinte kívánatos, hogy a nemzetiség körében jelentős szerepe legyen egy ilyen nemzetközi szervezetnek. Tipikus példája ennek a szociáldemokrata párt viselkedése Elzászban, amely a német uralom idején a német, a francia alatt pedig a franciának volt legbiztosabb támasza a nemzetiségi törekvésekkel szemben. Annál veszélyesebb azonban, ha erőteljes nemzetiségi szervezetek mellett éppen az államalkotó nemzet körében tesznek szert nagyobb hatalomra az ilyen nemzetközi jellegű szervezetek. Mert lehet, hogy egy állam társadalmi struktúrája következtében ezek a nemzetközi szervezetek éppen az uralkodó nemzethez tartozók vagy a lojális rész-közösségek körében találnak kellő talajra, viszont a centrifugális közösségek körében alig terjednek, így a népi nacionalizmus korában az államhoz húzó nép körében terjedő nemzetközi munkásszervezetek egyenesen szövetségesei lehettek egy olyan népi öntudatosulás alapján keletkezett nemzetiségnek, amely szegény, de önálló kisbirtokos földművelő lakosságból áll és így annak keretében maga az ipari munkásságra vagy földművesproletáriátusra épített nemzetközi szervezet nem tud kibontakozni. Ilyen szerencsétlen alakulást láthattunk hazánkban az első világháború befejezésekor, amikor a nemzetközi proletárszervezetek magyarországi csoportjai elsősorban éppen a magyar, vagy nyelvileg magyarosodó rétegekben gyengítették a nemzeti érzést, ugyan-

akkor azonban szövetségesekül kínálkoztak fel a disszidens nemzetiségek erős nemzeti öntudattól fűtött szövetkezéseinek, ami azután az ország ellenállás nélküli feldarabolására vezetett. Hasonló volt a helyzet a vörös Spanyolország és a nacionalista érzésű baszk nép tragikus eredményű szövetségének idején.

15. §. Terület szerinti szervezési formák. A terület politikai jelentősége.

A részközösségek kiegyensúlyozott eloszlása esetén tehát autonóm szervezeteik vagy nem veszélyeztetik az állami egységet, vagy csak közvetve károsak az egységérzés elmélyülésére. Ez az egyenletes eloszlás azonban legfeljebb a társadalmi osztályok és hivatásrendek szempontjából szokott előfordulni azonos életegységet jelentő államterületen. A népi, nyelvi, sőt gyakran a vallási eloszlás legalább részben már meghatározott területekhez fűződik a részközösség észrevehetően valamely területrészen összpontosul, így a részben más csoportokkal keverten élő részközösségnek is van egy-egy olyan magterülete, amelyet a részközösség teljesen kitölt, ahol az egyébként kisebbségben lévő részközösség többség¹ s amelyben így könnyen ébred fel a vágy az egyetemes közösségi, tehát állami lét után.

Itt kapcsolódik bele a részközösségek fogalmába – amelyek lényegök szerint az államtagoknak a társadalmi legfőbb egységhez képest csak bizonyos meg-

¹ V. ö. Akzin 12.

határozott szempontok szerinti összefogásai – a területi elem s ezzel a területi Önkormányzat súlyos problémája.

Az állam definíciójából a területet, mint fizikai tényezőt, kikapcsoltuk a fogalom konstitutív elemei közül (vándorló nemzetek), de hangsúlyoztuk jelentőségét, mint abból szükségképpen következő jelenségét. Az államfogalom analízisénel viszont megállapítottuk a főhatalomnak szükségképpen kizárólagos, eredeti, legfőbb jogforrás s ebből következő leg-egyetemesebb, legteljesebb, legmagasabb társadalmi alakulat, feltétlen életegység jellegét.

Egyetemes hatású teljes életegység azonban feltételezi, hogy az egyesítettek köiében más hasonló egységesítő erő párhuzamosan nem működik. Már pedig ez nem lehetséges akkor, ha az egyesítettek körükbe nem tartozókkal élnek állandó szükségképeni érintkezésben. Valamely meghatározott szempont, hit, vagy származás egységbe foglalhat a föld legkülönbözőbb pontjain lakó személyeket, de teljes életegység nem képzelhető kizárólagos élettér, más hasonlóan teljes életegységektől való elhatárolás, tehát terület nélkül. A terület ennél fogva mint a népességnek állambiztosította teljes egységéhez szükséges feltétel valóban döntő fontosságú egy közösség állami jellegének kérdésében, nem önnönmagában véve mint földterület, hanem mint a közösség egyetemes átfogó jellegének biztosítója. A nemzeti mivolt a talajjal való kapcsolat iránt kívánczik.¹ Terület

¹ Raschhofer 77.

nélküli közösségek lehetnek szubjektíve tagjaik tudatában a legfőbb irányító erők (például a vallási közösségek) de objektív, közvetlenül észlelhető teljes élet-egységek csak meghatározott területen alakulhatnak ki. Valamelyes élettér nélkül objektív teljes élet-közösség, állam nem képzelhető.

De fordítva, a területi jellegű közösségek bizonyos fokig mindig lehetőséget adnak az állammá alakulásra. Ha a nemzetiségi érzület egy ország legkülönbözőbb helyein szétszórt elemek körében ébred fel, ez okozhat zavart az állam életében, de az állami életegységet legfeljebb szubjektíve hasítja szét, objektíve nem képes arra. A homogén tömb előtt viszont mindig reálisan megvalósítható célként lebeghet az állammá alakulás, a szubjektíve átértett feltétlen összetartozási tudatnak objektív egyetemes közösséggé realizálása.

A részközösség egyetemességre törekvése mindig annyit jelent, hogy valamely meghatározott területen kíván egyedül mértékadó, totális formájában kizárólagos szemponttá válni. Utóbbi eset vezet a cuius regio elvéhez, amely a központinak elismert közösségi elvvel ellenkező közösségek teljes kiirtását célozza s amely mindig az uralkodó korszak által első helyre tett közösség érdekeit véli szolgálni. Így váltotta fel a régebbi eius religio-t, a mai eius natio, sőt szovjet-viszonylatban az eius economia,¹ vagyis közgazdasági életberendezkedés.

Valóban azt látjuk, hogy semmi sem mozdítja elő

¹ Lásd Schmitt, Begr. 73.

könnyebben valamely szempontból egységet alkotó embercsoportnak egyetemes közösséggé, állammá való fejlődését, mint az a körülmény, hogy kizárólagosan népesít be valamely meghatározott területet. Mennél nagyobb ez a terület, mennél egységesebb földrajzilag, minél tömörebb, minél élesebben elhatárolható egyéb területektől, annál nagyobb jelentőségű lesz politikai szempontból, ha ezt a területet valamely közösség egymaga vagy túlnyomó többségében magáénak mondhatja. Így járult hozzá a vallásszakadás a német birodalom és hazánk egységének megtöréséhez, amidőn az új hit a birodalom északi és hazánk keleti felén téve szert nagyobb jelentőségre, ezeknek kapcsolatai meggyengültek a katolikusnak maradt területtel, amelyek német és magyar részen egyaránt ugyanazon családi uralom alá kerültek.

Ez érthető akkor, ha a területet nem mint jogi szempontból pontosan meghúzott választóvonallal körülvelt geometriai alakzatot értjük, hanem mint egy embercsoport természetes életfeltételeinek alapját. Ha tehát azt a területet, amely valamely közösség életének alapja, a közösségnek két vagy több azonos szempontú közösséggel kell megosztania, törekedhetik arra, hogy a saját eszméjének szerezzék meg az irányítást, de az életfeltételek folytán rá lévén kényszerítve arra, hogy más közösségekkel együttesen kerüljön elválaszthatatlan összefüggésbe, feltétlen életközösségbe, az akarva-nemakarva kiváltja azt, hogy a feltétlen teljes életközösséget, az államot legalább objektív szempontból ne önnön-

magában lássa, hanem saját közössége részszerű voltának tudatára ébredjen. Ezért nem jelentenek veszélyt azonos terület egyenletes elosztású részközösségei s így a függőleges decentralizáció problémái sem. Valamely szervezett közösség az uralmat magához ránthatja, az államot szubjektív szempontból saját magában láthatja megvalósítottnak, mint régebben Európa-szerte a nemesség, ma Oroszországban a proletariátus, de végeredményben mégis érzi, legalább a fogalmi különbséget a saját részközössége és az állami öntudat között.

Ott azonban, ahol valamely terület lakossága valamely részszempontból, sőt esetleg több találkozó részleges szempont szerint is egyetlen közösséget alkot, ott – az élet nem közvetlenül kényszerítvén a részközösséget más közösségekkel együttes életre, könnyen kialakul a részleges közösségi szempontnak általánossá tétele, állameszmévé előlépése.

Ha tehát valamely területet kizárólag vagy túlnyomó többségben egy etnográfiai nép vagy egy vallás, vagy társadalmi csoport tölt ki, kézenfekvő az egyetemes feltétlen összetartozási érzést e részszempontokhoz való ragaszkodással azonosítani, a részleges közösséget egyetemesnek, államnak tekinteni. Egységes tömbben, összefüggő területen élő egynyelvű, egyvallású népben fokozottabb mértékben törhet ki az önálló államiság vágya, mintha szét-szórva, más népekkel kellene életét élnie. Eszerint, ha valamely államnak egy jelentékeny részét meghatározott kisebbségi népcsoport lakja, különösen, ha még a vallás azonossága is hozzájárul, kézen-

fekvő, hogy ebben az önálló államalkotás vágya annál inkább felébredhet, minél inkább tekinthető ez a terület egységes életfeltételek biztosítására alkalmasnak.

Ilyenkor könnyen lehetséges, hogy a népi önkormányzat az egész államnak az illető csoporthoz tartozó lakosságát a népi magterület esetleges politikai törekvéseinek irányában fogja befolyásolni, a rész-közösségek diaszpóraterrületei is a magterület után igazodnak. A népi önkormányzat ilyenkor kényes kérdés a nemzeti egység szempontjából. Mégis, ha az illető csoport már öntudatra ébredt, önkormányzatának megtagadása csak illegitim irányba terelné fejlődését. A politikai önkormányzat engedélyezésével még mindig több lehetőség van az államhoz való kapcsolódásán munkálni, mint a merő társadalmi önkormányzat tűrésével. A merőben társadalmi önkormányzat ugyan az állami támogatástól megfosztja a részközösségi szervezetet, de viszont az államtól független fejlődését biztosítva, könnyebbé teszi államellenes vagy közömbös irányban való működését, nem beszélve arról, hogy az üldözés, társadalmi önkormányzatának gátlása egyenesen titkos társasággá kényszerítené a kisebbséget, ami csak fokozza a veszélyt.

Még kényesebb a helyzet abban az esetben, ha a szervezett részközösség magterülete az ország határain kívül fekszik és maga is önálló nemzetállamot alkot. Ilyenkor feltételezhető, hogy az ilyen szervezeteknek juttatott önkormányzat még akkor is alkalmas az illető külföldi állam befolyásának érvé-

nyesülésére, ha a részközösség egyenletesen oszlik meg az országban, tehát önnönmagában véve legfeljebb a függőleges decentralizáció elvének megvalósítását kívánná külön területnélküli kultúraautonómia alakjában. Az ilyen részközösség – ha magában az országban szétszórta él, nem fogja veszélyeztetni az állam külső integritását, de könnyen válik nemzetiséggé oly értelemben, hogy az állam lényegét alkotó teljes életközösséget nem azzal a nemzettel fogja érezni, amelynek körében él, hanem azzal, amelyhez részközösségi kapcsolatai vonzzák.

Ezek a helyzetek egy államra nézve mindenesetre a legsúlyosabbak. Könnyen eredményezhetik a szomszéd állam intézményes befolyását, mint azt régebben a görögkeleti egyházon keresztül Oroszország részéről érezték a környező államok. Újabban a népi szempont előtérbe jutásával azok a népcsoportautonómiák vették át ezt a szerepet, amelyeknek népi magterülete kiemelkedő nagyhatalmi állással és ellenállhatatlan erővel rendelkező népi alapon felépített egységes állam.

Éppen a részközösség egységes magterületének az államon kívüli létezése teszi tehát nehézé, megnyugtató módon szinte megoldhatatlanná ezeknek problémáit, ha törekvéseik már az autonómiánál tartanak. Meg van a veszély akkor is, ha ez a magterület csak adottság vagy szervezet, sőt államszervezet ugyan, de gyenge nyomatékú a nemzetközi erők játékában. Ilyenkor esetleg mégis megoldhatja a problémát a connationale gondolata, vagyis a népi közösségeknek nemzetközi, az állam-

határokon túllépő kulturális szervezete, amiben a Versailles utáni kisebbségi irodalom látta az államon belüli népi kultúraautonómia kiegészítéseként az ideális megoldást.

Ha azonban a *connationale* az állam valamely autonóm kultúrközösségét közeli és hatalmas államot alkotó magterülethez kapcsolja, a *connationale* nem igen fog tudni megmaradni merő részközösségi (kulturális) lelkületében és kézenfekvő, hogy rajta keresztül tagjai a magterületnek nemcsak ethnikai, de politikai nemzettudatával is telítődnek, saját államukkal szemben tehát nemzetiségekké válnak.

Ilyen részközösségi szervezetnek az egységét féltő állam tehát érthető okokból fog csak kelleetlenül adni önkormányzatot. Hiszen az előreláthatóan intézményesen fogja a részközösségnek politikai szervezettel bíró magterülete felé terelni tagjai mentalitását.

Mégis nem szabad azt hinni, hogy itt a szervezet megadása, vagy meg nem adása a döntő kérdés. Erőszakos intézkedés ilyen kényes helyzetben már külpolitikai okokból sem lehetséges, sokszor valószínűségi nemzeti öngyilkosság, de önnönmagában sem látszanék célszerűnek, célravezetőnek. Hiszen a részközösség éppen ezzel indulna el visszavonhatatlanul a részleges kapcsolatoknak legalább lelkileg egyetemes főszeponttá tétele útján. Sőt a nemzeti szempont még itt is a társadalmi önkormányzaton túlmenő politikai jellegű látszik előnyben részesíteni, mivel ily módon az önkormányzó kisebbség aktuális szervezeti kapcsolatba kerülve az állammal, saját részszerű értékeinek (vallás, népiség) fej-

lesztése terén az állam támogatását érezve, nem fogja szükségét érezni annak, hogy a külállam közvetlen beavatkozását várja. Nem kell azt hinnünk, hogy a külállammal való intézményes és szervezett rész-közösségi kapcsolat lényegesen erősíti a nemzeti-ségi tendenciákat. A szervezett connationale vég-eredményben még ilyen helyzetben sem okvetlenül rosszabb az el nem ismert, hivatalosan nem szervezett, vagy szervezetében a szomszéd államtól független részközöségtől. Az orosz propaganda megtalálta az útját a hazai ruszinokhoz, bár ezeknek népiségükkel összefüggő egyházi szervezetük, a görög-katolikus egyház kimondottan hazafias magyar eszményt képviselt. De a románság magyarellenes szellemiségű nemzeti egyházai sem voltak szervezeti kapcsolatban a Kárpátokon túliakkal, mégis megtalálták az összműködés lehetőségét minden szervezett connationale nélkül is. A titkos utak sokkal nagyobb veszélyt rejtenek magukban, mint a nyíltan működő szervezetek.

Ha tehát valamely kisebbségben lévő részközöség az államon belül tapad valamely területhez, kétségtelenül megvan ekkor is a veszély, hogy egyetemes közösséggé akarjon emelkedni, még erősebb a veszély, ha a részközöségi szempont valamely erős szomszédállam állameszméjével azonos, vagy legalábbis az államon kívül homogén tömböt alkotó közösséggel teremt kapcsolatot, önkormányzata tehát kétségtelenül nagyon kényes kérdés még akkor is, ha közvetlen külpolitikai okok nem szólnak közbe. De mégsem a szervezeten múlik a megoldás, hanem

az állam eszmei tartalma kerül rendkívüli erőpróba elé, amelynek ilyenkor már nemcsak magával a rész-közösségi eszmével kell tudnia felvenni a versenyt, hanem magát a szervezetet kell tudnia megtartani tudatosan abban a keretben, amelyet a közösségnek éppen csak meghatározott szempont (vallási, népi kultúra) szerinti jellege jelöl ki számára. Az állam lelki integritása ilyenkor csak úgy oldható meg, ha az állameszme oly széles alapot nyer, amelyben a rész-közösségi célkitűzések is megtalálhatják helyüket és az államhoz való kapcsolódásuk a másik állam iránti természetes szimpátiával meg tud mérkőzni.

16. §. Az államszervezet kiépítésének formái területi szempontból

A területi elemnek valamely rész-közösségi szemponttal való kapcsolódása tehát mindenkor óvatosságra int. De még akkor is, hogyha semmi másban sem tér el egy-egy ilyen terület a többitől, mint abban, hogy lakói különös vonzalommal viseltetnek iránta, hogy egymáshoz a többiekénél fokozottabban ragaszkodnak, tehát csak a merő lokálpatriotizmusban, még akkor is sokkal közelebb áll ez a területi egységen alapuló együttes az állami léthez, mint a függőleges kapcsolaton alapuló. Míg az államegészre egyformán kiterjedő közösségeknek fogalmában van benne a részszerű jellegük és valamely állam keretében való elhelyezkedésük, a területi közösségeken belül az élet minden vonatkozása előfordul. Esetleg

szűk keretek között mozgó, de akkor sem meghatározott szempontokra szorítókozó, általános irányú életközösségek, így hatalomhoz jutva, önkormányzattal felruházva, könnyen tűnhetnek fel az állami hatalom versenytársainak, legalábbis tagállamoknak.

a) Merev centralizáció.

Éppen ezért egységes államiságukat féltékenyen őrző országok még akkor is, ha a függőleges szervezeti formában helyet adnak az önkormányzati elvnek és a decentralizációnak (Franciaország), a helyi önkormányzatra rendkívül féltékenyek. Hivatásrendeknek, világnézeti közösségeknek önkormányzatát még tűrik, de a területi közösségekben nem az állami hatalom segítőszerveit, hanem kiküszöbölendő versenytársat látnak és minden téren kíméletlen centralizáció útjára lépnek. Az állam közbeeső közösségek kizárásával közvetlen kapcsolatot akar minden emberatommal.¹

Ez a felfogás nem kíván okvetlenül hivatalnoki igazgatást az önkormányzattal szemben. Az állampolgárok, mint egyesek, bevonhatók a közigazgatásba, de lehetőleg együttesen is csak mint egyesek. A centralizált állam mesterséges helyi önkormányzati szervei lehetőleg úgy igyekeznek az egyesek csoportjait a közigazgatásba bevonni, hogy ezáltal minél kevésbé fejlődjék ki közöttük egy egyénekeletti közösségi érzület, amely szorosabban egymás-

¹ V. ö. Trampler, St. 10.

hoz kapcsolódókká tenné őket. Ezért nem is tűr a centralizált állam bizonyos nagyságnál magasabb területi önkormányzatot. Tipikus példája volt ennek a francia állam, amely már azt is kedvezőtlen színben látta, hogy két mesterséges départment hasonló célú ügyeik együttes intézésére törekedve az együttes eljárás útját keresi.¹ A merev centralizációnak ez a formája tehát a puszta részközösségi jellegű és öntudatú helyi közösségeket is lehetőleg kerülni óhajtja. Annál érthetőbb az ellenszenv a szövetségi államrendszerrel szemben, amelyben a helyi közösségek merőben részszerű öntudatukon túlmenőleg, amely tudatosan nem terjed túl a lokálpatriotizmuson és a maga közösségét az államon kívül el sem tudja képzelni – a helyi közösségben egyetemes életközösséggel egybefoglalt embercsoportot, tagnemzetet, tagállamot lát. Még akkor is, ha egy-egy ilyen tagállam tudatosan, személyi teljességében ragaszkodik a felettes államhoz, az elvszerű centralizáció már ebben is elszakadást lát. Az államterület egysége és oszthatatlansága a centralizmus szemében áthághatatlan dogma, amellyel való szembehelyezkedés e szervezési módnál az államellenességgel vétetik egy sorba.

Kétségtelen, hogy minél kevesebb önálló közösségi szellemmel áthatott tartományra vagy még inkább egységes területtel bíró tagnemzetre oszlik

¹ Nincs Elzász-Lotharingia – állapítja meg a Temps, – 3 francia départment van és ezt sohasem szűnünk meg ismételni (Breiz Atao, 1930 február 22).

egy-egy állam és ezek önmagukban is jelentékeny erőket képviselnek, annál könnyebben kerülhet veszélybe az államegység. Ha a decentralizáció ezeknek önálló, szervezett érvényesülési lehetőséget adna, féltő, hogy az önkormányzat nem az állam szervének tekintené magát, hanem saját önállóságát igyekeznék munkálni az állammal szemben. A centralizáció tehát mint törekvés, érthető védelmi iránya az államnak. A német-római szentbirodalom sorsa ijesztő példa e tekintetben. Nem szabad azonban sohasem összetéveszteni a látható külsőt a lényeggel, a szervezeti formát a belső valósággal. Az állampolgárok egy-egy csoportjában meglehet a közösségi érzés önkormányzat nélkül is, érvényesülni akar ez esetben is és ha erre nincs mód, nincsen megfelelő szervezet, előbb-utóbb mégis utat tör magának,¹ «a kényszer-zubbony csak fiktív egységet teremt.»²

¹ A francia racionalizmus naivitását tolmácsolja kiváló közigazgatási jogászunk, Drágffy Miklós (59), amidőn megállapítja, hogy «Belgium közigazgatása szintén decentralizált, így azután a flandriai autonómiák melegágyai lettek* a független Flandriát visszaállítani törekvő flamand propagandának». Mintha a nemzetiségi propagandának leglényesebb tereuma egy tartománygyűlés fóruma volna. A nemzetiségi mozgalmak tömegének áttanulmányozásából leszűrt tapasztalataink szerint egy gimnázium hatodikos diákjainak tízperc alatti megbeszéléseiben valószínűleg több robbanó anyag gyülemlik fel, mint egy hivatalos tartománygyűlés megannyi körmondatos szónoklatában. A Felvidék éppen úgy elszakadt, mint az autonóm drávántúli részek. 1918-ban nálunk a szociáldemokrata pártnak nem volt parlamenti képvisellete. Viszont Helsinkii főterén még ma, a függetlenség

Ha tehát valamely közösség személyi öntudatra ébredt, nem sokáig lehet visszatartani szervezetlen formájában és ez esetben az államra nézve is előnyösebbnek látszik, ha a közösséget idejében kapcsolja bele önkormányzat útján az állami szervezetbe, mintsem, hogy a közösség az állammal szemben vívja ki önálló szervezetét, amely így már keletkezése körülményei miatt is, államellenes működésre volna beírányozva.

kivívása után is ott áll annak a Sándor cárnak a szobra, aki valamikor autonómiát adott a finn népnek. Az orosz államiság emléke ott élte túl katasztrófális bukását, ahol egy heterogén népnek adott autonómiát.

Drágffy szerint (63) «a centralizáció a nemzeti egység kialakításának legerősebb eszköze ... Nem homogén ország nem nélkülözheti a centralizációt... ha a megyék ... nem lettek volna a kisebbségi izgatás trambulinjai, ha a centralizációból fakadó hasznot nem áldozták volna fel az autonómiaszabadság demagóg jelszavának, akkor a kisebbségek ahelyett, hogy eltávolodtak volna tőlünk, az államalkotó magyarságba beolvadtak volna, eltűntek volna». Tehát – folytathatnók - ha a megyék (amelyek a virilizmus és a korlátozott szavazati jog miatt sokkal inkább a történelmi osztályok mentsvárai voltak, mint a politikai forradalom úttörői, ha voltak hibáik, ezek inkább a maradiság, mint a radikalizmus jegyeit viselték magukon) nem állottak volna szembe az egységesítő törekvésekkel – akkor hiába lett volna Albina, As-tra, hiába a karlócai patriarchátus kimeríthetetlen gazdagsága, hiába folytak volna Máramarosban az orosz rubelek, hiába jött volna Massaryk Tamás a Felvidékre «nyaralni», akkor a nem magyar elemek mind beolvadtak volna, eltűntek volna-még az a móc pásztor is, aki világéletében sohasem hagyta el szűk környezetét, hacsak nem – német vezényszó alatt eltöltött –

b) Alkalmazkodó centralizáció. Dekoncentráció és regionalizmus.

Ha azonban egy közösség még nem jutott el addig a fokig, hogy önnönmagának jogokat követeljen,³ az államnak a lényegében centralista kormányrend-

3 éves katonáskodása idejére, vagy amikor pópájának három és félórás oláh nyelven tartott istentiszteletén vett részt.

Itt természetesen nem avatkozunk bele a centralizáció- és decentralizációknak, mint adminisztratív rendszereknek vitájába. Ebből a szempontból egyedül az élet feladatainak minél tökéletesebb megoldása a döntő (Balogh Artúr, Pol. 376, ugyan itt is figyelmeztet arra, hogy parlamenti kormányrendszer mellett centralizált államban az egész állami apparátus könnyen válik pártérdekek prédájává). Mégis kötelességünknek éreztük, hogy szembeszálljunk egy olyan felfogással, amely a közigazgatási technika birodalmából átlép a mi területünkre s innen igyekszik téves képzetek felkeltésére alkalmas érveket gyűjteni.

A centralizáció, mint elv, semmiesetre sem biztos gyógymód a nemzetiségi kérdés megelőzésére. Franciaország nemzeti egységének kiépítésében valóban nagy szerepe volt a centralizációnak, mint eszköznek és technikának. Amint azonban a múlt században elvvé merevült, valósággal szétporlasztotta az államgépezetet. Drágffynak is 1865-ig kell visszamennie (67) amidőn Dufourt idézi, aki szerint «Franciaország az idegenek szemében Európa legjobban adminisztrált országa». Az újabb fejlemények azon nézetnek adtak igazat, amelyek az ellenkezőt állították. (V. ö. Párdányi: A breton kérdés III. rész, 1. fej.)

² Lásd Rónai András, Magyar Szemle, XXXI. köt. 3. sz., 204. l.

³ öntudatlan népnél: Il n' y a pas procès, faute de revendication (Redslob, principe 80).

szer mellett is módja van ahhoz, hogy alkalmazkodjék a helyi közösségek valóságához és éppen ezáltal akadályozza meg öntudatra ébredését és önkormányzat iránti követelését, amely előbb-utóbb azután a teljes függetlenség iránti vággyá fokozódhatik.

Az állam u. i. tekintettel lehet a területi rész-közösségekre úgyis, hogy saját centrálisán kiépített szervezetében egyszerűen alkalmazkodik hozzájuk anélkül, hogy a közösségi célok megvalósításának tevékenységében velük osztoznék.

A területi közösségek érdekeihez való alkalmazkodás legelemibb, tisztán technikai módja abban áll, hogy az egyébként centralizált szervezet helyi exponensei széleskörű közvetlen intézkedési hatáskörrel ruháztatnak fel, és így az államigazgatással kapcsolatban az egyes területi közösségeket érintő ügyek konkrét alakjukban a helyszínen intéztetnek el. Elvileg és a végső intézkedési jogot illetőleg tehát a szervezet továbbra is teljesen centrális, de az ügyek gyakorlatilag nem koncentrálnak, nem futnak össze egy-egy központba, hanem a centrális hatalom által kiküldött, attól függő, akaratának feltétlenül alávetett szervek által,¹ de a helyszínen nyernek elintéztést. A merev centralizmussal szemben a rendszer rugékonnyabbá tételének legelemibb lehetősége ez a dekoncentráció, amelyet határozottan meg kell különböztetnünk a decentralizációtól, amely az állami akarat végrehajtásának munkáját önálló létű közösségek önkormányzatával oldja meg. Önkormányzati

¹ V. ö. Drágffy 22.

szerv az alispán, bár határozata megfellebbezhető a belügyminiszterhez, de nem az a tankerületi főigazgató, bár végleges intézkedési hatásköre az alispánénál nagyobb. Az előbbi az állami szervezetbe bekapcsolt, de önálló létű vármegye tisztviselője, utóbbi viszont nem kerületének, hanem közvetlenül magának az államnak szerve. Bármennyire is csökkenőben van előbbi intézkedési hatásköre, abban decentralizációt látunk, utóbbiban a dekoncentráció érvényesülését.

A dekoncentráció tehát úgy módosítja a centrális államszervezetet, hogy benne a vidéki közösségek érdekeire már tekintettel van, de még csak tisztán formai, technikai szempontból, a központ távolsága, az ügyek gyors elintézése miatt kívánatos helyszíni döntés szüksége jönnek figyelembe, még nem a területi közösség tartalma mint ilyen. A közigazgatás expeditív voltát rendkívül előmozdítja, értékét nagyban emelheti, de elsősorban mégis az összállami és egyéni érdekekre kedvező, a részszeru közösségekre legfeljebb csak közvetve. De még így is nagy engedmény a merev centralizmus rendszerének szemszögéből nézve, ahol még távoli nagy területek vezetői is merő közvetítő közegek. Franciaországban egy időben még az algíri kormányzó szerepe sem volt több – komoly vélemény szerint¹ – «egy postaládánál», amelyben a kormány parancsai foglaltatnak a helyi végrehajtószervek számára.

¹ Bernard 127. 1.

Ha az állami szervezet a területi közösségeket már nemcsak formai, hanem tartalmi szempontból is figyelemre méltatja, szervezetét azokhoz alkalmazkodva építi ki, regionális politikát folytat. A centrális államberendezkedés rugékony alkalmazkodása a részközösségekhez területi vonatkozásban adja a regionalizmus fogalmát. A regionalizmus szokott rendesen a nemzetiségi mozgalmak első állomása lenni. A részközösségek öntudatra ébredésüknek első fázisában rendszerint még csak figyelembevételüket kívánják. Ha ezt idejében, harc nélkül megkapják, akkor nemzetiséggé érésük folyamata elé a legnagyobb akadály gördül. Jól végzett regionalista közigazgatás, ott ahol a szűkebb közösségben nem él önálló államalkotás történelmi emléke, minden érvét elveszi a nemzetiséggé alakulás irányának, sőt nemzeti szempontból indifferensebb korokban egyenesen visszafejlesztheti a nemzetiségi törekvéseket. Legtipikusabb példája ennek Elzász sorsa, amely komplikált jogi formulák erőszakos kihasználásával 1648 után fokozatosan lett franciává. E folyamat betetőzéseként legfőbb városát, Strassburgot XIV. Lajos 1681-ben a töröktől szorongatott szentbirodalomtól orvul és erőszakosan elrabolta, éppen nem lakóinak kívánságára. A centralizmusnak e nagy mestere azonban elrendelte, hogy tisztviselői ragaszkodjanak az új tartomány nyelvéhez és szokásaihoz, így Elzász népe, nem érezvén egyéniségét veszélyeztetve, észrevétlenül került bele a francia nemzettestbe s abban heterogén nyelve ellenére is megmaradt mindaddig, amíg 1924-ben a merev

centralizmus törekvéseinek első nagyobb hullámverését érte meg.

A puszta regionalizmus persze nem fogja kielégíteni a részközösségeket ott, ahol azok már élesen államellenes saját öntudattal telítődtek s ahol a koreszme állandóan ébren tartja bennük ezt a szellemet, de még itt is okvetlenül enyhíteni fogja a súrlódási felületeket. Redslob e tekintetben egyszerű útbaigazítást ad: Ott, ahol az asszimiláció lehetősége kizárt, az autonómia rendszere indokolható, ahol fennmaradt a népi asszimiláció lehetősége, helyesebb, ha az állam a különböző népi jellegeket egyszerűen tiszteletben tartja.¹ Ez a tiszteletben tartás azonban elemi követelmény.²

Anélkül, hogy az állami centralizmus ereje veszítene, rugékony alkalmazkodása az államterület egyes részeinek hitbeli, nyelvi, helyi szokásbeli adottságaihoz csak hatványozhatja az államgépezet hatékonyságát, amint minden munkaeszköz hatékonyabb, ha ahhoz az anyaghoz szabják, amelyben dolgozik. A regionalizmus mellett a központosított állam rendszere érintetlen marad,³ de veszít merev-

¹ Redslob, principe 190.

² Montesquieu, Romains XI. fejj.: On n'offense jamais plus les hommes que lorsqu'on choque leur cérémonies et leurs usages. Cherchez à les opprimer, c'est quelquefois une preuve de l'estime que vous en faites, choquez leurs coutumes, c'est toujours un marque de mépris.

³ Drágffy Miklós a francia közigazgatási jogi irodalom egyik legkiválóbb ismerője a regionalizmusban a decentralizációnál egységbontóbb törekvést lát (id. m. 32. l.), míg mi a regionalizmusban látjuk az enyhébb formát. Mégis elismerjük

ségéből. A részközösségek feladatkörét ilyenkor maga az állam igyekszik ugyan átvenni, de például közegeit is lehetőleg az illető közösség tagjaiból veszi. Az állam maga tarthatja fenn, vagy igazgathatja a közoktatási szervezetet úgy azonban, hogy a vallási nevelést és a népi sajtóságok ápolását az egyes országrészek igényeinek megfelelően biztosítja.

Így a XIX. század centralizáló államfejlődését a helyesen felfogott regionalizmussal tudta távoltartani a hagyományos magyar politikai bölcsesség a népünk szellemével ellenkező merevségtől az etnográfiai

Drágffy álláspontjának helyességét, minthogy az eltérés a nézőpontok különbségéből adódik. Míg tí. i. a decentralizációs törekvések Franciaországban lényegükben felülről alkotott egységeknek, a meglévő közigazgatási egységeknek hatáskörét igyekeznek kiszélesíteni, addig a regionalizmus ezek helyett az ország régi természetes és történelmileg kialakult tájegységeinek egyéniségét kívánja kihangsúlyozni a közigazgatásban is. Előbbi csak önálló lét nélküli, pusztán létükben is az államtól függő, általa életre hívott kollektivitásokat kíván önállóbb szerephez juttatni, míg a regionalista mozgalom az államtól függetlenül is élő társadalmi organizmusoknak bevonását, vagy legalább figyelembevételét követeli. Előbbi merőben helyi közösségeknek kíván befolyást adni, utóbbi olyan közösségeknek, amelyeket a merőben helyi együttléten kívül valamely tartalmasabb részközösségi szempont is összefűz. A hatáskört illetőleg azonban – ha látunk is a regionalista követelések között igen messzemenő kívánságokat, pl. tartománygyűlést is – az erre vonatkozó igények pszichológiai megalapozottságuk intenzitását tekintve, még az egyszerű decentralizációs törekvések erejét sem érik el. Végeredményben minden szervezeti reform nélkül, a tájegységek lelkiségének komoly figyelembevételével is kielégíthetők volnának. A regionalizmus alapja nem több annál a kívánságnál, amely

közösségek tekintetében. Az 1868: XLIV.t.c. 17. §-a állami feladattá teszi, hogy a nagyobb összefüggő területet benépesítő népcsoportoknak saját nyelvükön való középiskolai oktatásáról gondoskodjék. A törvény végrehajtása a centrális állami szervezet kezében hagyta volna e középiskolák irányítását. Lehetővé tette volna nyelvi és népi különbség nélkül egy egységes nemzeti szellem ápolását. A közoktatásügyi szervezetnek egy erős kézben való összefogását az ébredő népek nyelvének és népi kultúrájának tiszteletbentartásával igyekezett volna egyesíteni. A tervszerű és tudatos regionalizmus helyett ezzel szemben a gyakorlatban merev centralizációval párosult kényszerű decentralizáció érvényesült, aminek következtében az állami középiskolák mindenütt az állam nyelvén tanítottak, ahány kisebbségi nyelvű iskolát azonban a heterogén etnográfiai közösségek politikai súlya kikényszerített, ezek önkormányzati jellegűek voltak és így könnyen kerültek oly vezetés alá, amely az államellenes törekvések ápolását tűzte ki feladatául. Az állam erőteljes irányítás helyett a részközösségek részéről jövő illetéktelen befolyás hatása alatt cselekedett, ami a méltányos-

szerint a területi beosztásnak természetes határok által teremtett természetes egységként jelentkező embercsoportokhoz kell alkalmazkodnia (Balogh, Pol. 341), tehát a valóságban létező közösségekhez. A francia regionalizmus lelkivilágát a holland Huizinga érti meg jól: «Ezek a tájak a francia térképnek sokkal bajosabb jelleget adtak, mint amelyet a départmentek későbbi hálózata valaha is adott» (Huizinga 15).

ságnak is rovására ment. A többségében akkor még államhű szlovák népcsoportnak például nem volt sajátnyelvű középiskolája azóta, hogy három autonóm középiskoláját a kormányzat nemzetellenes működésük miatt – az egyiket valóban teljes joggal¹ – bezárta. Ugyanakkor azonban a teljes egészében elszakadásra kész, idegen szellemiségű, a szlovákokénál semmiesetre sem veszélytelenebb románok és szerbek több olyan középiskolát tarthattak fenn, amelyek saját nemzeti vallásuk önkormányzatától függték. Amit Znióváráljának a magyarság többségével azonos vallású római katolikusai nem tehettek meg, abban Balázsfalva román szertartású hívei nem találtak akadályra.² Saját iskoláiban a szuverén magyar nemzetnek az 1868:XLIV. t.-c-ben kifejezett akaratával szemben az akkori idők végrehajtóhatalma nem volt tekintettel a különböző nyelvekre, viszont evidensen államellenes szellemiségű közösségek önkormányzatának biztosításával az államszervezet a részközösségek játékszerévé tette a különböző etnográfiai közösségek érdekeit az állam méltóságát megóvó regionalista politika követése helyett, amely az 1938-as országgyarapodás után végre előtérbe jutott.

¹ V. ö. Ruttkay, főleg 29. l.

² Sajnálattal ismerte el maga Apponyi Albert 1926 március 25-ikén a Szent Imre Kollégiumi Kör díszgyűlésén mondott beszédében, hogy kiegyezéskori rendszerünkben éppen a magyarsággal egy kultúrkörbe tartozó népek kerültek kevésbé kedvező helyzetbe a heterogén (balkáni) kultúrájú népekkel szemben.

c) Decentralizáció. Autonómiizmus.

Lehet azonban, hogy az államélet körülményei, a történelmi fejlődés, az államtagok egyes közösségeinek öntudatában beálló hullámzások olyan helyzetet teremtenek, amely az államterület meghatározott részének önkormányzatához vezet, lehetővé teszi, hogy egy területrész közössége résztvegyen az állami akarat végrehajtásában és egyben a saját belső ügyeiben az állami akarat határán belül önálló akaratelhatározásokat létesítsen. A decentralizáció határt von az egységes központi akarat mindenhatósága elé, mert ennek meg kell állnia ott, ahol az alkotmány a részközösségeket önálló akaratelhatározásra jogosítja. Látszólag az állam hatalma legyengül, az államon belül azonos ügyekben más-más intézkedések történhetnek az állampolgárok egyes területileg elhatárolt részközösségeiben, ami az állam lényegét kitevő egységnek megingását okozza. Ezért az államegység makacs hívei az első lépést látják benne konkurrens állameszmék terjedése, az állam szétesése felé. Más oldalról azonban éppen úgy észre lehet venni a területi autonómiákban olyan mozzanatokat, amelyek éppen az államélet megerősödését okozhatják. Nem beszélve az egyének bevonásáról az állami szervezetbe, amely a centralizált állam mesterséges önkormányzati alakulatainál is érvényesülhet, a decentralizáció önálló életet visz az állam minden darabjába. Az állam ezáltal a testületek önálló társadalmi életét az állami célok javára gyü-

mölcsozteti.¹ Az államszervezet egy gombnyomásra megindított hatalmas gépkolosszus helyett a decentralizáció révén egy célra együttműködő, de önálló szerszámok harmonikus együttese lesz, amelyek nem önállóan alkatrészei az egységes gépezetnek, hanem maguk is közvetlen emberi személy által irányított munkaeszközök. A hatalmas kolosszus talán gazdaságosabban tud termelni, kevesebb értelmes munkaerőt kíván, de ha benne akárhol fennakadás áll be, megáll az egész termelés.¹ Így tud a centralizált állam is könnyebben és gyorsabban működni, ha szerkezete felett egy lángelme öröködik, de egy hiba az egészet megbéníthatja. Központi irányító szervének meggyengülése helyrehozhatatlan károkat okozhat (mint éppen Franciaországban láthattuk). Ezzel szemben a decentralizált állam minden darabjában önálló élet lüktet (pl. Anglia; Franciaországban éppen azok a nem teoretikus, gyakorlati tényezők követelték a decentralizációt, akik az államhatalmat erősíteni² akarták, így már annakidején Necker³).

Ügy látjuk tehát, hogy elvileg éppen a decentralizált forma közelíti meg jobban az államegység ideálját. Amint méltó az emberhez, hogy egyénileg bekapcsolódjék az állami akarat végrehajtásának munkájába és így alattvalói minőségén kívül tanújelét adja pozitív nemzetszágának, akként kívánatos az

¹ Blume, Aut. Hdb. d. Pol. I. 223.

² V. ö. Gillouin véleményével, id. m. 216 és Europe Nouvelle 1929 június 1.

³ Lavisse IX. 80. Az amerikai irodalomban főleg Coole v (I. Barnes XXIX.) tör lándzsát a decentralizáció mellett.

emberek önálló létű csoportjainak illeténvaló bekapcsolása is. A nemzetet az állam minden pontján meg kell személyesíteni.¹ Nem az államtól, hanem az államban és az államért való szabadság a követelmény.²

A decentralizáció problémájának itt természetesen nem közigazgatási, hanem elsősorban politikai oldalát nézzük, azt, hogyan szolgálja a nemzeti érzés kifejlődését, de legalább is az államhoz való hűség érzetének előmozdítását. Ebből a szemszögből nézve pedig az autonómia kérdését, elvileg a részközösségi önkormányzat a közösségek tudatos bekapcsolódását szolgálva csak előmozdíthatja a nemzeti érzés tudatosulásának erejét. Másrészt sok olyan ügyet, amely lényegénél fogva nem érinti közvetlenül az államegészet, az önkormányzati rendszer a szűkebb közösségre hagy s ezzel szabad érvényesülési teret ad számára, megakadályozva sok súrlódást, amely könnyen bekövetkezhetnék akkor, ha az államegész döntene e kérdésekben. Tény ugyanis az, hogy a szabadság annál kevésbé érvényesül, minél több olyan egyén vett részt valamely norma megalkotásában, aki ennek a normának nincs alárendelve.³ Már most a decentralizáció azzal, hogy sok olyan ügyet, amely lényegében csak a szűkebb közösséget érdekli, kivesz az államegész közvetlen intézkedési köréből, útját állja annak, hogy az államegész többsége e tekintetben elnyomja a szűkebb területen

¹ B. Constant-t ismertette Krisztics, Pol. 390.

² Blume Aut. Hdb. d. Pol. 1. 223.

³ Kelsen 181.

többséget alkotó kisebbséget, ami annál fontosabb, mivel egy-egy ilyen szűkebb területen együtt élő közösség legtöbbször még minden egyéb szempontra (faj, nyelv, vallás, stb.) való tekintet nélkül is «egész külön kis világ, amelyet teljesen kívülről kormányozni nehéz és helytelen».¹

Decentralizáció mellett tehát a szűkebb közösség szabadabbnak fogja magát érezni. Lehetővé válik az államhoz való ragaszkodása akkor is, ha valamely szempontból heterogén jelleget mutat az államegészhöz viszonyítva (pl. egy heterogén vallású, vagy népiségű, de meghatározott területen többséget alkotó kisebbség ily módon hitének, vagy népiségének veszélyeztetése nélkül simulhat bele az államegészhöz).

E téren azért nem szabad általánosítani. A helyzet nem egyszerű. Megítélése nagyban függ annak a területrésznek lakosságától, amely az autonómiát megkapta, függ az autonómia természetétől, mérvétől.

Ha az autonóm területrész lakossága nemzettag, vagy olyan népnek a tagja, amelyben a nemzeti érzés felébreszthető, a területi autonómia csak fokozni fogja a nemzeti érzést, még akkor is, ha a konkrét államszervezet ezáltal meggyengül. A vármegyék magának a nemzetnek voltak területi alapon szervezett tagozatai.² Kifejlődött nemzetiségnél, vagy ebben az irányban elindult népnél viszont közeli a veszély, hogy az önkormányzat nem kiegészítő segítő-

¹ Egyed, várm. önk. 179.

² Tomcsányi, közj. 515/516.

társa lesz az államnak, hanem valóban konkurrense, amint ettől a szigorú centralisták mindig félnek.

A nemzetiségi kérdésnek valóban szokásos második állomása a regionalizmus után a decentralizáció követelő autonomizmus, amely szinte törvényszerűleg következik az első követelés, a regionalizmus után, különösen akkor, ha az előbbi helyzetet nem sikerült kivívni, vagy csak harc árán lehetett.

A területi autonómia a nemzetiségi követeléseknek legkényesebb problémája. Míg a regionalizmus – úgy látjuk – szükségképpen helyes út, mert még az egyes régiók különállását eltiporni akaró politika is csak úgy juthat célhoz, ha legalább ismeri és tudomásul veszi az egyes területek igényeit – az autonómiánál már inkább kell érveket és ellenérveket a mérlegre tennünk. A részközösség itt megkapja az életéhez szükséges érvényesülési teret, tehát bizonyos fokig kielégül, másrészt azonban az állam maga teszi lehetővé, hogy a részközösség akarati irányát szervezeten mozdítsa elő. Ha tehát ez az államtól való elszakadási vágyat jelenti, az autonómia az államra nézve mindenesetre káros.¹ Lehetnek azonban esetek, amikor még ez is jobb a nemzetiségek illegitim szervezkedésének ellensúlyozására. Kérdés, hogy a centrifugális erők a fiktív nemzetállamban, vagy a népnemzeti rendek autonómiáját elismerő államban fejlődnek-e ki inkább. Mindenesetre tény,

¹ Lucien Brun (107) egyenesen kötelességévé teszi az államnak valamely csoport személyiségének elismerését attól a pillanattól kezdve, hogy a személyiség elemeit mutatja, feltevé, hogy a közrendet nem veszélyezteti.

hogy az öntudatra ébredt kisebbség körében annál erősebb lesz a másik állam utáni vágy, minél erősebb nyomás alatt áll.¹ Ha az állam elvesztette szelleme fensőbbiségét valamely terület lakossága szemében, akkor az önkormányzat nélkül, illegitim úton készül az államhatárok megváltoztatására. Önkormányzat esetén legalább opportunitásból való megalkuvásra lehet számítani és a mozgalom állása könnyebben ellenőrizhető. Autonómia nélkül még ezek az előnyök is elesnek az állam számára.

Az autonómiában tehát még akkor sem látjuk a végső katasztrófa biztos jelét, amidőn annak működésétől nem sok jót várhat az állam. Annál kevésbé látunk okot arra az aggodalmaskodásra, mely a közelmúlt korszakjének a francia forradalom elvein alapuló alakulása folytán ömlött a mai politikai gondolkodásba az önkormányzati rendszerrel szemben, kivált akkor, ha a területi autonómia mögött valamely, az ország egyéb részeinek lakosságától eltérő részközösség önirányzó akarata érvényesülhetne.

E g y s z e r ű h e l y k ö z ö s s é g i a u t o n ó m i a .

A területi autonómiának legegyszerűbb megjele-
nése az, amidőn lényegében tisztán és merőben csak
a területi elhatároltság formális kritériumának alap-
ján alakult ki, amidőn tehát a közösségi szempont
tisztán a helyszerű egymásrautaltság érzetéből fa-
kadt a nélkül, hogy bármily más szempont a közös-

¹ V. ö. Trampler, Krise 85, Raschhof er 48.

séget az ország más területeivel szembeállítaná. A közigazgatásnak minden olyan elrendezése, amelyben a helyi közösség akarata . . . közvetlenül is befoly a közigazgatás gyakorlásába: önkormányzat.¹ Ez a területi autonómiának merőben helyközösségi formája. A merev centralizáció hívei ennek is ellenfelei, politikai szempontból előttük már ez is árnyat vet az állani törés és szakadás nélküli sírna felületi egységén. A tapasztalat szerint azonban ez a rendszer politikai szempontból sehol sem okozott kárt. A helyhez kötöttség, a közvetlen környezet iránti szeretet, a szülőföldnek az egyszerű ember által is közvetlenül átérezhető szeretete csak erősebben kapcsolja hozzá az államtagot nemzetéhez. A helyi közösségek közösségi elve lényegileg hordja magában a részszerűség, a nem kizárólagosság szempontját, egy magasabb közösségbe való tartozás tudatát. A helyi közösség mint ilyen, benső lényegénél fogva tételezi fel egy magasabb, egyetemes átfogó közösségnek, az államnak létezését. «A szülőföld szeretete részközösség, helyi elhatároltság . . . egészen a törperészközösségig.»² Éppen ez a részszerzőpont különbözteti meg például egy főváros közösségi tudatát egy városállamétól. Materialiter esetleg mindkettő hasonló jelentőségű, sőt egy főváros sokkal nagyobb hatalmat és tényleges befolyást képvisel. De míg a főváros lakosságának öntudatában egy államhoz való tartozás tudata él, a városállam polgáránál városa a leg-egyetemesebb közösség.

¹ Egyed, várm. önk. 93.

² Michels, Patriotismus 90.

Helyközösségi alakulatok a német és angol területi beosztások, a magyar vármegye, amely a XIII. században egy-egy magterület köré csoportosult nemesei közösségéből fejlődött ki. Egyetemes hatásköre mellett is mindig a nemzetegész részeként járt el. Az igazi helyközösség erejét jól mutatja a francia province sorsa, amelyet mint önkormányzat nélkül is élő közösséget másfél évszázad alatt sem tudott megszüntetni a mesterséges départementális rendszer. Az állami igazgatásban érvényesülő regionalista szempontok és a területi önkormányzat tiszta helyközösségi alakjának kombinációja talán leginkább alkalmas a nemzeti egység gondolatának elmélyítésére.

Az önkormányzatok közigazgatástani szerepére természetesen nem térünk ki. Ennek helyes vagy helytelen volta a politikai megfontolásoktól meglehetősen független, mert technikailag céljuknak megfelelő szervezetek nemzetpolitikai szempontból vizsgálva esetleg kedvezőtlen eredményekre vezethetnek vagy fordítva. Sok igazgatási ágban valóban szükséges «az adminisztratív centralizáció, mely nemcsak előnyös, hanem elkerülhetetlen».¹ Ez azonban egész más mint például a legújabbkori francia centralizáció, amely nem az életadta szükségességen, hanem az állam merev racionalista felfogásán alapszik és a külső szervezet egységének csodaszerével véli magát bebiztosíthatni a nemzetiségi kérdés veszélye ellen.

¹ Magyary 109.

Részközösségi autonómia.

Bonyolultabb probléma előtt állunk akkor, ha a területi autonómia nem merőben helyközösségi szervezet.¹ Ez lehet többé-kevésbé véletlen eset, amidőn a helyközösségi autonómiában az adott viszonyok folytán különböző részközösségek jutnak mint ilyenek szóhoz, például egy kisebbségi népességű államtagokból álló vármegyében. Az önkormányzat alapelve itt pusztán a helyközösség, a heterogén népiség csak de facto kap benne érvényesülési teret. De lehetséges, hogy valamely meghatározott területet betöltő részközösség tudatosan kap e területre vonatkozó részközösségi autonómiát. Például egy meghatározott etnográfiai népnek engedélyezett területi önkormányzat, mint a Kárpátalja.

A területi autonómiának ez a részközösségi formája sokak előtt már önnönmagában véve látszik államellenesnek,² mert alkalmas bizonyos szempontok szerint közösséget alkotó államtagcsoportot mint ilyent úrrá tenni az általa benépesített földön. Félő, hogy a részközösség az életfeltételeit biztosító keretben lakó valamennyi államtagot, vagy legalábbis túlnyomó részüket magában foglalván, könnyen érezheti magát e keretek között egyetemes közösségnek, autonómiával felruházva, önirányzó élethez jutva,

¹ Balogh a törvényhozó és általános végrehajtóhatalommal felruházott önkormányzatot politikainak nevezi és ezt állítja szembe az egyszerű helyközösségi szervezetekkel (Schutz 184).

² V. ö. Herrnritt 57.

könnyen kialakulhat benne az egyetemes legfőbb közösségi öntudat és önálló államalkotó akarata.¹

Hogy a területi autonómia a legnagyobb érvényesülési lehetőség, amelyet valamely részközösség egy egységes államban elnyerhet, ez kétségtelen és hogy minél nagyobb érvényesülési lehetőséghez jut benne egy közösség, annál jobban visszaélhet vele, ez is igaz. De ha a helyközösségi autonómiánál kiemeltük, hogy az államtagok közvetlen életkeretének adva önrányzási lehetőséget, azt tudatossá téve, az állam a szülőföldhöz vagy lakóhelyhez való ragaszkodáson keresztül kapcsolja az államtagot nemzetéhez, akkor nincs okunk lehetetlennek tartani azt, hogy a részközösséghez való tudatos ragaszkodás is erősítőleg hasson a nemzeti érzésre. Ha az állameszme be tudja fogadni a részközösséget, vagy a részközösség tud magának oly állameszmét kialakítani, amely az államhoz való tudatos ragaszkodásra készíteti, akkor a részközösség önálló érvényesülése csak megszüntet sok súrlódási felületet² és közelebb hozza tagjait az egyetemes nemzethez.³ Az egészséges állapot követelménye mindenesetre, hogy az autonómia létesülése *pozitív céllal* történjék, a vele felruházott közösség önrányzásának lehetővé tételét szolgálja és *ne negatív* irányba vezessen, benne a közösség ne az államtól való szabadulást és más közösségektől való elzárkózási lehetőséget lásson. Nem ideális az olyan

¹ V. ö. Balogh, Pol. 342, vagy Eötvös, Beszédek Ifi. 178. stb., a vármegyék nemzetiségi kikerekítése ellen.

² V. ö. Lucien Brun 97.

³ V. ö. Amonn 12, Trampler St. 124.

autonómia, amely a kisebbségeket állatkerti vadállatokhoz hasonlóan külön ketrecekbe zárja.¹

Az autonómia önnönmagában véve pozitív nemzetnevelő eszköz még részközösségi vonatkozásokban is és csak kóros állapotok mellett válik veszélyessé. A székely nép közösségének, mint ilyennek, erőteljes autonómiája, a jász-kún kerületek különállása sohasem veszélyeztette a magyar nemzetegységet, sőt a magyarságot éppen a székely önkormányzat őrizte meg a keleti végeken. Az Európa-szerte uralomra jutott múlt századbeli franciaízü nacionalizmus centralizáló törekvései azonban nem tudták összeegyeztetni ezeket a népi autonómiákat az állami közigazgatás monoton beosztásának követelményeivel s így megszüntették a székelység egyéniségének önkormányzati megjelenítését is.

Egyébként éppen ez mutatja, hogy törvényhozásunkat ez időben nem a nemzeti elfogultságból eredő asszimilációs törekvések, hanem egy általános koreszme automatikus követése vezette például a szász autonómia közigazgatási vonatkozású megszüntetésénél is. Mert hiszen, ha ezek az intézkedések nemzeti éllel eszközöltettek volna, nem törölte volna el a magyar állam legbiztosabb végvárának, a székelységnek szervezetét is. Sőt utalhatunk arra, hogy a szász önkormányzatot legelőször II. József sodorta veszélybe, akit éppen nem lehet nemzetiségellenességgel vádolni. Ő is nyilván az aufklárista-rationalista szemléletet követte, amely azután a XIX. Szá-

¹ Seipel 137.

zadban is uralkodó elvi uniformizálás teoretikus kiindulópontja volt. Az egy fajtához tartozók bizonyos egységének elismerését később Apponyi Albert is szükségesnek tartotta kiemelve, hogy nem lehet elzárkózni bizonyos területi önkormányzati követelmények elől sem ott, ahol erre a geográfiai összefüggések alapot nyújtanak.¹

De még a visszaélés veszélyének esetén sem szabad feledni a részközösségek autonómiájával kapcsolatban azt a szempontot, hogy a részközösségi autonómia lényegénél fogva semmiesetre sem hordja önmagában az önálló főhatalmi jelleget. Az állam legfőbb hatalma szükségképpen kiterjed az autonóm részközösség területére is s a részközösség területi vonatkozásban esetleg teljes önkormányzatának a merőben társadalmi önkormányzati jellegen túlmenő minden közhatalmi jogosítványa nem a részközösségben, hanem az állami hatalomban bírja alapját. A politikai autonómiát élvező terület részét alkotja az államterületnek, a hatalom, amelyet gyakorol, átengedett része az államhatalomnak.² Részközösségi autonómiáról tehát területi vonatkozásban is csak akkor beszélhetünk, ha azt az állam hatalma teljességében szabadon adja, s annak esetleges visszavonásában nem hatalmának fogyatékosága, hanem legfeljebb saját akaratából folyó önkorlátozása gátolhatja meg.

Minél erősebb ezek szerint egy állam, minél töké-

¹ Egyed, polit, népi nemz. 15.

² Balogh, Schutz 183.

letesebb fokban élvezi nemcsak jogi és elvi alapon, hanem a valóságban is a teljes szuverenitást, és minél csekélyebb részközösségekkel áll szemben, annál könnyebben teheti meg azt, hogy akár nemzeti-séggé érő közösségi csoportjait önkormányzat adásával igyekezzék kielégíteni. Az angol birodalom sikerei ezen a téren a francia és spanyol centralizmus merevségével szemben mutatják a decentralizáció előnyeit a részközösségi autonómiák kérdésében is. «Kisebbségek elnyomatása nem ... nagy és vezetésre alkalmas többségnél fordul elő», hanem akkor midőn «hiányzik a többségnél a saját erejébe vetett hit és bizalom».¹ Gyengébb államban az autonómiával való visszaélés lehetősége nagyobb, de itt is kérdés, vajjon autonómia nélkül kedvezőbb fejlődést venne-e a részközösségi hangulat alakulása.

A részközösségnek lényeges eleme a magasabb egyetemes közösséghez való tartozás, a részközösség mint ilyen tehát bármennyire erős legyen is az öntudata, implicite mindig benne él a valamely államhoz való tartozás érzése is. Kisebb területi életközösségek, amelyek önnönmagukban nehezen állhatnak meg, vagy földrajzi, gazdasági, kulturális okokból reá vannak utalva egy nagyobb közösségre, a területi autonómiában találhatják meg észszerű kapcsolódásukat valamely államhoz és ugyanakkor

¹ Csepreghy II. 317. A gyakorlati élet ennek az elvnek adott igazat s nem azoknak a felfogásoknak, amelyek például az angol birodalom egységét féltették attól az úttól, amelyre Írország szabadságának visszaadásával lépett (Haendel, nemz. 117).

saját egyéniségüknek érvényre jutását is. Békés atmoszféra mellett így az autonómia biztos megvalósítója lehet különböző népek harmonikus fejlődésének ugyanabban az egyetemes életközösségben.

Csak ha valamely egyéb körülmény, így főleg egyegy koreszme a részközösség kapcsoló eszméjének tárgyát az egyetemes életközösség alapvető szempontjává teszi, másrészt az állam ellenáll a részközösség azon törekvéseinek, amelyek egy államkereten belül önkormányzat útján való önirányzó életét lehetővé kívánják tenni, könnyen előfordulhat, hogy a részközösségi öntudat, amely korábban az állam felé keresett magának magasabb kiegészítést, egy más állam felé fog törekedni, vagy egyetemes legfőbb politikai szemponttá szélesbül.

Mindenesetre lehetséges, hogy ilyenkor a részközösség egyetemes közösséggé, állammá emelkedik, amely politikai öntudatának alapját már saját magában hordja, részközösségi öntudatát a teljes életközösség akarata pótolja, a közösségi akaratból nemzeti akarat lesz.

d) F e d e r a l i z m u s .

De ha ez megvalósult, az állam vagy nemzet még ez esetben sem bomlott fel okvetlenül. Felfogásunk szerint ez esetben sincs akadálya annak, hogy a teljes személyiséggé emelkedett területi közösség továbbra is tagja kívánjon maradni annak az államnak, amelynek eddig is része volt. Az állam struktúrájában már lényeges változás állott be. Természetes személyek közvetlen egyszerű kapcsolódása helyett,

összetett alakot vett fel. Olyan közösségek kapcsolódásából alakul, amelyek maguk is államok. A decentralizáció elérte lehető legteljesebb fokát, amidőn az összállam nemcsak az állami akarat végrehajtásában osztozik alája rendelt közösségekkel, amelyeket a maga hatalmánál fogva emelt saját ügykörükben közhatalmi síkra, hanem a közhatalom végső forrását illetően is hozzá hasonló egyetemes közösségi szervezetek versenyeznek vele. De ha ezek a szervezetek bekapcsolódnak az állami életbe s a legfőbb államhatalomnak van még módja, hogy ezekkel a maga felsőbbségét elismertesse, az állam még mindig él. Ezekben a szövetséges szerkezetű államokban a nemzeti érzés megtört, de még nem tört szét. Remek vásznak mellett a mozaik is lehet nagyszerű és egységes művészi alkotás. A részek önkormányzatának megadása itt már nem függ az államtól, ezek maguk is egyetemes vonatkozású legfőbb közösségek, amelyek szervezetüket maguk alkotják meg, de ahhoz megvan a hatalma, hogy egyeztető, őket harmonikus egészé összefogó egységes csúcsszervezetbe foglalja. A tagállamok alakulása adja a decentralizáció legteljesebb fokát a területi autonómiák egyetemes közösségi alakját, amely azonban az államnak már nemcsak szervezeti formáját, hanem alapvető struktúráját is megváltoztatja. Az egyes területek autonómiájának az állam szempontjából már nem a decentralizáció közigazgatási, hanem a federalizmus politikai fogalma felel meg.¹

¹ V. Ö. Magyary 113.

Az állam végső fokon azonban még mindig itt is fennáll teljes épségében, sőt lehet e rendszer mellett is erős. Ha például egy szekundér nemzetiségi kérdés kívánja megoldását tagállami szervezet kialakítása útján, akkor a primer nemzeti érzés ereje teljes egészében érvényesül a tagállami szervezetben az össz-állam javára. Vagy több tagállam közül a túlnyomóan erősek vagy egy túlnyomóan erős fenn akarják tartani a szövetséget, akkor még a disszidens hajlamú tagállamok sem fogják azt veszélyeztetni. A francia szemüvegen át néző Drágffy szerint a decentralizáció legnagyobb hibája, hogy megszünteti a nemzeti egységet, federalizmushoz, széttagolt államhoz vezet.¹ Ezzel szemben elméleti érvek helyett elég rámutatnunk az egységes nemzet-állam prototípusára, a 25 önálló kantonból álló Svájcra s vele szemben Jugoszláviára, amely 1941. évi bukását a hirtelen visszaállított centralizációnak köszönte. Utalhatunk arra is, hogy a brit birodalom, sőt a harmadik német birodalom is sokkal decentralizáltabb, mint az a francia állam volt, amely 1940-ben rövid néhány hét alatt térdre kényszerült.

Ami az autonómia tárgyát illeti, mindenesetre nehéz lesz sokszor különbséget tenni a részközösségi önkormányzat és a tagállam között, a hatáskör konkrét szabályozása alapján. A közösségeivel szemben liberális állam esetleg nagyobb hatáskört engedélyez a területi önkormányzatnak, mint amennyi

¹ Drágffy 59.

egy erős szövetségi rendszerben a tagállamnál megmarad.¹

A különbséget csak az államon belüli önkormányzattal rendelkező közösség hatalmi állásának eredetéből véljük kikövetkeztethetőnek. Nem a közösség, hanem hatalmi szervezetének alapjából. A rész-közösség is önálló eredetű lehet, létét saját magában bírja, az államtól függetlenül, de hogy hatalommal érvényesítheti akaratát, hogy közhatalmi jellegű szervezetet nyer, ez az állam akaratán nyugszik. A tagállamnak viszont nemcsak közösségi léte, hanem szervezetének közhatalmi jellege is saját akaratán alapszik, ha e tagjaival szemben szuverén szervezetként is – akár saját tudatos akaratából, akár passzív beletörődéséből, akár kényszerűségből – egy felsőbb állami szervezetnek engedelmessé válik. A részközösségi autonómia, mint politikai alakulat, ezek szerint léteben a felette uralkodó állami akaratától függ, míg a tagállam önjelölt szervezete magában a tagállamban bírja létét és annak beleegyezése nélkül meg nem változtatható.

A szövetséges államrendszer szervezeten kívül természetesen a legmagasabb szintű politikai egység, de még mindig biztosítja a legfőbb államszervezet hatóerejét.

Az államegység azonban szétbontja a federalizmus nemzetközi alakjának megjelenésével. Itt a szövet-

¹A centralizáció-decentralizáció ellentétpárnak a konzervatív-liberálisokhoz való hasonlítását l. Egyed, várm. önk. 104.

ségi szerkezet már nem egy összetett, de szuverén állam csúcsszervezete, hanem a szuverén szövetségi tagállamok közös szerve. Ha tehát valamely államtagcsoport nem is akar teljesen elszakadni az addigi együttestől, de ilyen szervezeti megoldást kíván, itt már határozottan primer nemzetiségi kérdéssel állunk szemben (pl. Magyarország Ausztriával szemben 1867 előtt).

17. §. Területi szervezeti formák és nemzetiségi kérdés.

A federalizmus a decentralizációs autonómiát követelő fokozat után végső követelmény szokott lenni a teljes szétesés előtt. A nemzetiségi kérdés ott, ahol nem eredeti magatartása valamely csoportnak, mint például egy öntudatos nemzet meghódítása esetén, hanem fejlődő jelenség, rendszeren keresztül megy a regionalizmus, autonómizmus (decentralizáció) és federalizmus követelésének hármas állomásán. E követelmények teljesítése annál hatékonyabb ellenszer, minél könnyebben adta meg az állam a kívánt szervezeti formát, minél kevesebbet kellett érte harcolni.

E szervezeti formák kérése különben többnyire őszintének mondható. Rendszeren már a mozgalmak elején van néhány elindító ember, aki tisztán látja a végső célt, az önálló állami szervezetet, teljes elszakadást, de az állam iránti hűség ilyen keletkező nemzetiségi problémánál eleinte még annyira bele van idegződve az államtagokba – legalább az alattvalói hűség passzív, a megszokottságon alapuló formájában, de nem egyszer kimondottan nemzeti alakja-

ban is – hogy a végső cél nyílt hirdetésétől az elindítók még tartózkodnak, mert az még veszélyeztetné a mozgalom sikerét, nemcsak az állami ellenintézkedések miatt, hanem éppen saját népük magatartása miatt. Maguk a tömegek ilyenkor még őszintén megelégednének az egyszerű regionalista politikával.

A nemzetiségi kérdések elmérgesedésének okát legtöbbször a konkrét állami szervezetnek e kezdeti stádiumban elfoglalt álláspontjában lehet megtalálni. Minden államnak legféltevéőrzöttebb kincse az egység és ezért valamely részszerű közösség különleges öntudatra ébredésével ösztönszerű idegesség vesz erőt az államvezetői körökben. Látva a végső kifejlődés lehetőségét, csaknem mindig a részközösség visszaszorításával próbálkoznak ahelyett, hogy a regionalista politikával a kezdetleges stádiumban lévő politikai öntudat megalapozásának vennék elejét.

A tapasztalat szerint éppen a regionalizmusra való rátérés tudja leghosszabb ideig útját állni e törekvések elfajulásának, hiszen itt még az állam semmit sem adott ki a kezéből. Az autonómia engedélyezése már kétélű lehet, mert itt már a disszidens elemek kezébe kerülhet a vezetés. A kiharcolt federalis szervezet pedig legtöbbször teljes ellentéte a federalis rendszer valódi belső lényegének és a bomlás folyamatának utolsó előtti állomása. Ha azonban az állam kénytelen a lazább szerkezetre rátérni, mégis az a tapasztalat, hogy minél több harcába kerül ez a jogot követelő csoportnak, annál nagyobb lesz a nehézség. A készségesen engedélyezett önkormányzat

már keletkezésével bizonyítja az állam megértését, míg fáradtságos kiharcolása után az új szervezet csak keretet ad az eddig is meglévő államellenes törekvések kibontakozásához. Az állameszmének átalakulásán kívül tehát a szervezeti kérdések is nagy szerepet játszanak a nemzetiségi kérdések fejlődésében.

Gyakran fordul elő, hogy az állam nemcsak azzal mozdítja elő egy nemzetiségi mozgalom kifejlődését, hogy érvényesülni akaró részközösségeinek nem adja meg a megfelelő szervezeti formát, hanem könnyen megesik, hogy saját maga robbantja ki a mozgalmat a meglévő szervezetnek a részközösség hátrányára való megváltoztatásával. Amidőn például az állami egységet úgy véli megerősíthetni, hogy valamely részközösségnek évszázadosán meggyökerezett, a rendi világból származó ősi önkormányzati érvényesülését saját elhatározásából szünteti meg, anélkül, hogy a szervezeti változás a részközösség benső lelki átalakulásának megfelelné. Mert előfordulhat, hogy valamely autonóm terület annyira hozzáidomul az államegészhez, hogy részszerű szervezeti különállásának fenntartására többé nincs szükség. Így válhatik tagállamból részszerű önkormányzat, ebből egyszerűen helyközösségi. De ha az állam meg kívánja előzni a szorosabb egység irányában való fejlődést és olyankor tér át a szorosabb egységre, amikor annak lélektani alapjai még hiányoznak, igen könnyen érheti el az ellenkező hatást. A baszkok önkormányzatuk idején a spanyol államgondolat legáldozatosabb hordozói voltak. Elvesztett önkor-

mányzatukért folytatott harcaik azonban előkészítették a talajt a későbbi nemzetiségi mozgalom számára.

A nemzetiségi kérdésben való tisztánlátás mindenestre megköveteli, hogy külső szervezeti kérdések mögött meg tudjuk fogni a kérdés lényegét. A harmonikus államélet követelménye, hogy a szervezeti forma természetes kifejezése legyen a belső lelki rugóknak. A belső lényeg kiveszésével a részközösségi érzés elhalványulásával az önkormányzati szervezet üres keretté lehet, de a keret meg nem adásával, vagy a meglévő szervezet megsemmisítésével éppen az ellenkező eredmény jöhet létre. Az actió a kívánt sikerrel ellentétes reactiót fog szülni. A jogaiban megsértett részközösség nem csak a helyzetének észszerű következményeként jelentkező szervezeti formát fogja kívánni, hanem könnyen indul meg a mind lazább kapcsolatú formák követelése, végeredményben a nemzetiségi kialakulás felé. A múlt század végén egy enyhe regionalizmus is teljesen kielégítette volna Bretagnet. Egy félévszázad teljesen sikertelen küzdelmei azonban csak a nemzetiségi mozgalomnak adtak tápot.

Az államkormányzat mindenestre könnyebb ott, ahol a területi önkormányzatok mögött nincsenek érvényesülni kívánó részközösségek. Monoton felépülés mellett könnyebb elkerülni a diszharmóniát, de az államművészet éppen abban áll, hogy az eltérő hangok gazdag skálájából tudjon művészi harmóniát alkotni. Ha tehát az állam nem individuális személyek atomjainak mechanikus együttese, hanem ezek

az individuumok különböző szempontok szerint összetartozó számos közösség között oszlanak meg, amelyeknek érdekei, kívánságai esetleg más célt követelnek és ezek az állami szervezetbe is beleépíttetnek, ez még nem okvetlenül veszélyezteti az állam egészségét. Ameddig az individuális személy ura testi szervei és lelki életjelenségei működésének, ameddig szervezete alkalmas normális emberi céljainak kifejtésére s ameddig a lelki életére ható motívumok sokaságában biztos kézzel tudja a céljának legjobban megfelelőt kiválasztani, egészsége kifogástalan. De ha valamely szervében rendellenesség áll be, akkor annak gyógykezelése helyett, annak figyelembe nem vétele vagy túlerőltetése csak fokozza a veszedelmet. Éppen úgy szenved az államszemélyiség is szervezeti felépítésének a való helyzet figyelmen kívül hagyásával történő megállapításával.¹

Az élet nem áll meg és a lényeket nem a statikus szervezet, hanem a mögötte felsorakozó dinamikus erők adják. A merev centralizmus egy lelkileg szét-hasadt, bensőleg teljesen szétzüllött államlényeget takarhat, mint ahogy a földkéreg eltakarja a föld belsejében izzó állandó mozgásban lévő magot. Példa rá Primo de Rivera diktatúrája Spanyolországban. Viszont lehet a tisztán nemzetközi federalizmus is a nemzetté alakulási folyamat kezdő stádiuma. Így a szövöttezett németalföldi tartományok, amelyek elvesztették kapcsolatukat a szentbirodalommal, teljesen szuverénekké lettek, eleinte

¹ V. ö. Ferenczy 57.

csak szövetségi viszonyban voltak egymással és csak később alakultak teljes létközösségi egységgé, egyetlen állammá. Hasonlóképpen szorították állami egységbe eleinte önálló szervezeteiket a szövetségbe tömörült északamerikai államocskák.

Az életfolyamatok helyes politikai megítélése konkrét esetben nem könnyű. Ha a harc a szorosabb szervezettől a lazább felé tart, ez mindenesetre az állam bomlása felé irányuló törekvés. A fordítottja természetesen erősítőleg hat.

De bizonyos az, hogy a különböző részközösségeknek belső természetük, jelentőségük, erejük alapján valamely észszerű, a dolog természetében rejlő szervezeti forma felel meg. Szellemi erő, kulturális fok, taglétszám, földrajzi elhelyezkedés, más közösségekkel való egymásrataltság szerint más és más lehet egy-egy részközösség természetes igénye e tekintetben és törekvése az ennek megfelelő állapot létrehozására belső természetéből folyik.¹ Nem lehet éppen ezért a részközösségek, különösen az etnikumok kezelését illetőleg prekoncipiált elveket leszögezni. Például arra az álláspontra helyezkedve, hogy minden népet eo ipso megilletvén az autonómia, mesterséges szervezettel ellátni teljesen öntudatlan alacsony színvonalú népeket.² De fordítva sem lehet alapelvül kítűzni, hogy a nemzetiség mint ilyen (azaz mint nép) ne vétessék figyelembe a szervezésnél, hanem csak

¹ V. ö. Hennritt 14, Raschhof er 156, Somogyi 194.

² Mint M. H. Boehmre hivatkozva helyesen ítéli el Raschhofer 56.

a hozzátartozó egyesek az alattvalói egyenjogúság keretében.¹ A kisebbségi autonómia alapja, formái és keretei külön-külön a legnagyobb változatosságot mutatják. Képzeltető a kisebbségeket képviselő egyesülettől az államfragmentumig minden változat.² A lehetőségek e széles skáláján belül mindenesetre van egy olyan forma, amelynek igénylése a rész-közösség részéről a maga normális életlehetőségének minden politikai törekvés nélkül is szükségképpen követelménye. Ha az állam ezt a természetes, betömheterlen forrás erejével ható kívánságot nem teljesíti, szükségképpen harcot indít meg. Már pedig ha ez a harc a szorosabb egységi formáról a lazább felé halad, ennek csak az állam egysége vallja kárát. Csak a nemzetiség politikai és etnikai fogalmának összezavarása okozza a rész-közösségek kezelésmódjainak a nemzetiségi követelések határtalanságának szemszögéből való megítélését. Hogy a nemzetiség elszakadásra, új állam alkotására törekszik, éppen úgy ahogyan a függetlenségét kivívott, megerősödött nemzet hajlamos további imperialista terjeszkedésre,³ ezt mi is elismerjük, hiszen felfogásunk szerint ez éppen a politikai «nemzetiség»-fogalom tartalma. De éppen ezért kell disztingválunk a rész-közösségnek, tehát a népnek, az etnikai értelemben öntudatra ébredt nemzetiségnek és a politikai értelemben vett

¹ Általában nálunk, például Ferenczy 23, Haendel, Pol. 747, Balogh, Pol. 118.

² Csepreghy II. 311.

³ V. ö. Bernatzik, Ausg. 7, Johannet 309, Ottlik 155, Réz, körkérdés 24 és 25, Seipel 15.

nemzetiségnek igényei között¹ még akkor is, ha a racionálisan különböző valóságok aktuálisan, reálisan összeesnének. Éppen az etnikai kisebbség észszerű igényeinek ki nem elégítése vezet arra, hogy a rész-közösség ne lássa többé észszerűnek, emberileg értékesnek a fennálló egyetemes közösségbe való tartozást.

A politikai nemzetiség kérdése az állameszmék hatóerejének kérdése, megoldásának törvényei nem a szervezattanba, hanem az állameszmetanba tartoznak. De itt kell rámutatnunk azokra a szervezeti előfeltételekre, amelyek az egység irányában ható állameszmék érvényesülését egyengethetik, vagy legalábbis érvényesülésük elől az akadályokat elhárítják. Hiába hirdeti például az állam az egymásrautaltságot egy olyan népnek, amelynek részére nem adja meg a népi érvényesüléshez szükséges szervezeti minimumot, a «népi szabadságot».²

Szembe kell szállnunk Réz Mihály felfogásával,⁸ amely szerint aki a nemzetiségeket bizonyos szabadságjogok engedélyezésével akarja megnyerni, a nemzetiségek faji pszichológiáját nem ismeri, mivel e faji lélek érvényesülésének nincsenek elvi, csak célszerűségi korlátai. Követelésük teljesítése legfeljebb időleges szünetet jelent s azután csak erőt ad egy további érvényesülési stádiumhoz s a régi mérsékeltek politikája éppen a siker által félreszorul. Éppen ezért

¹ Jól különböztet Somogyi 152/153.

² Heyking 110.

³ Körkérdés 21.

ellensége minden engedménynek, amilyent legfeljebb kritikus időben tart célszerűnek. – Mi éppen kritikus időben tartjuk az engedményt céljavesztettnek. A kicsikart engedmény valóban csak erőérzettel tölti el azokat, akiknek kivívniok sikerült. «Az államférfi mindig akkor tegyen engedményeket, amikor erősnek érzi magát s ne akkor, amikor a nyilvánvaló gyengeség készteti arra.»¹ A tévedés alapja éppen a faji, tehát részközösségi és nemzetiségi, tehát politikai szempontok keverése. Valamely fajnak (mely itt nyilván a nép szinonimjaként használódik), részközösségnek vannak olyan igényei, amelyek az emberi természet és méltányosság elemi követelményei. Ezek nem végtelenek még akkor sem, ha soraikban mint minden közösség soraiban vannak meggondolatlan túlzók, akik éppen nem mindig közösségük legméltóbb reprezentánsai. Hiszen látjuk ezt vallási kérdésekben is, ahol sokszor egyénileg hitetlen emberek igyekeznek közösségük követeléseit élükre állítva a maguk érvényesülésének útját egyengetni. Ugyanígy nem lehet a soha meg nem elégedett, soha ki nem elégíthető faji túlzók miatt büntetlenül elvenni egy közösségtől azt a státust, amely annak a természetes józan ész szerint «természetjógilag» kijár. Ennek mérve persze nem határozható meg oly könnyen s ez kétségtelenül sok nehézségnek forrása, de nagy vonásokban kétségtelenül így van. Például a Kárpátalja tagadhatatlanul ruszin lakosságú tömb, amelynek megvannak a maga speciális kulturális

¹ Ottlik mai 392, v. ö. Kt. 69 is.

igényei, de az is époly kétségtelen, hogy geopolitikai adottságai folytán emberhez méltó életet csak mint nagyobb állani része élhet és pedig történelmi hagyományai, földrajzi helyzete, minden kis patakjának irányjelzése szerint csak déli szomszédaival. E kettős adottság kívánalmi ellen lehet harcolni szubjektív érvekkel minden oldalról, de minden megoldás alapja, hogy az állami szervezet e kettős adottságnak objektív tudomásulvétele alapján épüljön ki.

Az államvezetés művészete éppen abból áll, hogy idejekorán ismeri fel azt a szervezeti formát, amely az államtagok különböző közösségeiben beállott változásoknak megfelelő és azokhoz igazodva, azokat önként megvalósítva elkerüli a lazább irány érdekében meginduló harcot, amelyhez azután valóban könnyen társul a politikai uralomratörés.

Abban azonban mindenesetre igaza van Réznek, hogy az engedmények nem önmagukban oldják meg, vagy enyhítik¹ a kérdést s ezek csak ott vezethetnek esetleg eredményre, ahol az illető fajt több és erősebb kapcsoló erő fűzi a nemzethez, mint amennyi elválasztja. E szavaiban implicite benne van az állameszme jelentőségének elismerése, megerősítése annak a felfogásunknak, amely szerint szervezeti intézkedésekkel nemzetiségi kérdést eltüntetni nem lehet. Viszont az is igaz, hogy az elnyomás, az észszerű szervezeti alak meg nem adása már önmagában véve is centrifugális tényező.

Persze lehet az, hogy a nemzetiség semmiféle

¹ Körtkérdés 21.

módon bele nem kapcsolható a felettes államba, például egy a maga egészében meghódított, ősi történelmi hagyományokra visszatekintő nemzet. Maga a célszerűség szól ellene. Ilyenkor csak a nemzetiség teljes érvényesülésének visszaadásával akadályozható meg az államon belüli állandó hadiállapot. (Bach-korszak, de még ilyenkor sem állítható, hogy a kíméletlenség előnyösebb volna az államra nézve, mint a méltányos uralom, v. ö. Ausztria 1860 előtt és után.)

Az ellenkező irányban azonban, a szorosabb szervezet felé menő fejlődést nem szabad siettetni. Hiszen itten a harc csak a nemzeti eszme javára szolgál, míg a szervezet korai módosítása a szorosabb irányban azt eredményezheti, hogy bár a módosítás a fejlődés irányába eshetik, de a pillanatnyi helyzetnek még nem felel meg és ilyenkor reakciót kiváltva a fejlődés irányának hirtelen új fordulatot ad.¹ Különösen szembetűnő volt ez a nyugateurópai nemzetiségek legtöbbszörénél, amelyek hatalmas egységes nemzet-államok kultúrájával álltak szemben és teljesen legyengülve, már-már elvesztek, akárcsak a hazai jász-kún különállás. Létüket szinte a legutolsó pil-

¹ V. ö. Heyking 53, Lucien Brun 98 és Smend 51: Deshalb wirkt Z. B. die sachliche Zuständigkeitserweiterung im Bundesstaat nicht notwendig auch praktisch unitarisierend, d. h. integrierend, weil die rechtliche Möglichkeit einer staatlichen Betätigung noch nicht die Wirklichkeit eines integrierenden Verbandswillens in dieser Richtung bedeutet, bei Widerstreben eines Volksteils gegen solche Betätigung diese auch desintegrierend, belastend für das ganze wirken kann ...

lanatban mentette meg – de egyúttal politikai jelet is adott nekik az a kíméletlen unifikáló eljárás, amellyel a két mereven centralizáló nyugati latin állam siettetni akarta végleges beolvadásukat. Ez pedig szinte természetes folyamatként amúgy is megvolt.

Lehetnek közösségek, amelyek határozott területet töltenek ki, de ez nem elégséges, gazdaságilag kiegészítésre szorul és így a történelmi sorsközösség más hasonló alapú közösséggel együttes életközösségre utalja őket. Valójukról mégis tudatuk van s azt valószínű akarják anélkül, hogy azt észszerűen saját kizárólagos állami uralmukkal kellene tenniök. Ez esetben evidens a részközösségi területi önkormányzat megoldási módja.

Lehet azonban, hogy egy közösség valamikor történelmileg kifejlődött önálló állam volt, de a történelem folyamán közös érdekek, azonos célok, egymásrautaltság révén, egy másikkal magasabb közösségbe kapcsolódott. Ilyenkor ez a közösség önmagában véve is az élet egyetemére kiható erejű, potentialiter magában hordja az állami élet minden kritériumát, de államjogi kapcsolatra lépve egy felsőbb állami renddel, azzal szemben alárendelt szerepre korlátozódik. Ennek az esetnek felel meg a tagállami autonómia szervezeti formája.

Ha pedig egy közösség csekély öntudatú, számbelileg kevés tagból áll, akkor még jelentékenyebb terület esetén is kielégítheti a pusztán regionalizmus, amelyet esetleg tisztán társadalmi önkormányzat egészíthet ki.

Az életben ezeket a formákat gyakran vegyülve találjuk. Egy-egy konkrét szervezet sokszor átmenet egyik típusból a másikba. Sokszor nehéz eldönteni az alakulat pontos helyét a rendszeres kategóriákban, ami különböző magyarázatoknak enged helyet és alkalmas a nemzetiségi küzdelmeknek közjogi harcokkal való alátámasztására. Gondoljunk csak a volt osztrák-magyar, magyar-horvát viszonyra.

Előbbinél a szervezet evidensen elárulta a tisztán nemzetközi federáció jellegét a delegációk megszervezésének módjával. Tény azonban, hogy a magánuralkodó államfelfogás szerint, amely az uralkodóban látta megtestesülve az államot, könnyen lehetett hazánkat is a monarchán alapuló össz állam tagjának tekinteni, ahogyan ez az elv Ausztriában érvényesült is.

Horvátországnak saját területtel bíró politikai nemzetjellegét maga az alaptörvény is elismeri (1868: XXX. t.-c. 59. §.). Ennek létrejöttében Horvátország egyenrangú szerepet játszott, megváltoztatása is csak így lehetséges. Mindez a tagállami jelleg mellett szól. Viszont kormányzata, törvényhozása a horvát miniszter felelőssége révén az összparlament ellenőrzése alatt is állott, ami a magyar oldalról hangoztatott részszerű területi autonómiaalakzatnak¹ felelt meg. Horvátország lel-

¹ Jellinek szerint államtöredéknek (Staatsfragmente, 1896, 293. 1.), Redslob szerint (Abh. 197) «eredeti államrész»-nek; utóbbi hangsúlyozza, hogy az államnak és hasonló alakulatok jellegének megítélését nem a jogi szabályozásból (Abh. 185) hanem a politikai erők alakulásából kell eldönteni. V. ö. a

kületének mindenesetre csak a tagállami forma felelt volna meg, aminek hiánya állandó harcot eredményezett. Az akkori pillanatnyi helyzetben tehát az autonómia nem oldotta meg a kérdést, amit még súlyosbított a közös vonatkozású ügyekben a regionalizmus elveinek későbbi háttérbeszorulása. Retrospektíve ma a horvát autonómia mégis nagy előnyt jelentett javunkra a közelmúlt politikai megítélésénél, különösen a szerb centralizmussal való összehasonlítás esetén. Míg annakidején a horvát autonómia kitűnő alkalom volt a közös haza elleni támadások sírna lebonyolítására, Trianon után még mindig a horvátban volt legkisebb a ressentiment Szent István koronájának államával szemben, de semmiesetre sem nagyobb bármely más olyan népénél, amely annakidején nem részesült önkormányzatban.¹

Σ8. §. Nemzetközi kisebbségvédelem.

Az államszervezet és a centrifugális tendenciájú részközösségek problémáját próbálta megoldani a nemzetközi kisebbségvédelem rendszere, amelynél még egy századdal ezelőtt is a valláson volt a hangsúly, ma azonban teljesen az etnikumra és ennek megnyilvánulásaira zuhant át. Ezek azonban a

Redslobnál említett gazdag vitairodalmat a legérdekesebb hasonló problémákról: finn-orosz, Bosznia-Hercegovina, izlandi, stb.

¹ Ellenkezően, de a valóságnak, sajnos, nem megfelelően Haendel, nemz. 99.

kisebbségek számára tulajdonképpen semmiféle jogot sem biztosítottak sem egyénileg, sem közösségükben. Merőben karitatív alapon álló¹ nemzetközi szerződések voltak egy harmadik javára e harmadik panaszjoga nélkül.² Céljuk végeredményben az volt, hogy a türelmetlen fiatal államokat mérsékletre szorítva az újonnan keletkezett vagy nagyra dagadt államokban szükségképpen felmerülő nemzetiségi problémák elmérgesedését akadályozzák meg. A rendszernek teljes csődjét már annakidején jól előrelátta Michels³ hangsúlyozva, hogy semmiféle törvényes védelem nem ad vigasztalást az elveszett nemzetiségi szabadságért ott, ahol a nemzeti érzés nagyon is ébren van. Valóban szervezeti jogi szabályozással nem lehet segíteni egy eszmei síkon megoldhatatlan problémán. Az új államok népi alapon keletkeztek a politikumnak és etnikumnak kapcsolása, a népi elvnek kizárólagos állameszmévé alakulása folytán. Ez esetben azonban a hozzájuk került népi kisebbségek szükségképpen államellenesek,⁴ függetlenül a bánásmódtól. A szervezeti feltétel hiába is volna meg, mert a szellemi lényeg logikailag megoldhatatlan. A wilsoni elvek az államoknak az etnikum szerinti kijelölését, egy politikai elvet, az egyetemes közösség mikénti kialakításának módját jelentették (az «önrendelkezési jog» alig került alkalmazásra, túlnyomórészt feltételezték a rokon etnikumok akaratközös-

¹ Trampler, Krise 39.

² Trampler St. 52, v. ö. Jelűnek, System 94.

³ Michels, Notes 72.

⁴ Az ellenmondásra jól mutat rá Heyking 93, 124.

ségét, így Trianonban is) nem egy részközösségnek, az etnikumnak megbecsülését.¹ A kisebbségvédelem nem a népiség értékeinek felismeréséből, objektív értékeléséből eredt, hanem ügyetlen kompromisszum volt az életben megvalósíthatatlan wilsoni elvek némi enyhítésére. Nem is a népi csoportok fennmaradását célozta, hanem éppen beolvadásukat igyekezett előmozdítani, amikor – teljesen eredménytelenül – ennek érdekében kíméletre kívánta kényszeríteni az újdonsült államokat.

*

Ami ezek szerint az állam alkotmányát, szervezeti formáját a nemzetközi és közjogi szabályozásokat illeti, mindenesetre meg kell állapítanunk, hogy annak az egyes államtagokhoz, de még inkább az állam főhatalma alatt álló közösségekhez való viszonya igen jelentős szerepet játszik a nemzeti érzés alakulásának tekintetében, így a nemzetiségi kérdések kifejlődésében is. Az állam tagjait tévő egyeseknek és közösségeknek az állami szervezetbe való bevonása ezért nemcsak szervezeti probléma, a gépezet működésének kérdése, hanem a gépezet értelmes megalkotójának és irányítójának alanyára is lényeges befolyást gyakorol. A külső szervezet ad módot a belső erők megnyilvánulására. Nem szabad azonban felednünk, hogy a politikai élet kézzelfogható szervezetei mégis csak külső jelenségek. A folyam medrét, partjait, folyását elősegítő, rendező keretét,

¹ V. ö. Trampler St. 27.

vagy hátráltató zsilipjeit alkotják. Amint azonban a folyam éltető anyaga a forrásból táplálkozó víztömeg, akként kell a politikai élet forrását is az államalkotó közösségi akaratban keresnünk, amely a holt szerkezeti lehetőségeket életre hívja. De milyen erőből fakad ez a forrás, mi hozza létre az államalkotó akaratot? Ezt az erőt az állameszmében láttuk. A nemzetiségi kérdés ismeretének legmélyebb alapjait tehát itt kell kikutatnunk.

III. RÉSZ.

ÁLLAMESZMETAN.

I. CÍM.

ÁLLAM ÉS ÁLLAMESZME.

1. Általános állameszmetan.

1. §. Közösségalkotó eszmék.

Az állam fogalmának kutatásánál leszögeztük azt az álláspontot, hogy az államot, amelynek fogalmát az emberek közötti legmagasabb és legteljesebb egységben láttuk, nemcsak a különálló népiség hozhatja létre, amely nézet pedig ma legalábbis a normális és helyes államkeletkezésre nézve általánosnak tekinthető, hanem az okoknak a legkülönbözőbb lehetőségeket magában foglaló változata. Ha tehát az államot legmélyebb alapjaiban akarjuk megismerni, ezek felett az okok felett kell elsősorban elmélkednünk, így jutunk el azoknak az indítékoknak vizsgálatához, amelyek az emberek között közösséget hoznak létre.

Az állam oly közösség, amelyet emberi akarat valósít meg. Az akarat értelmes alanyt, szellemi lényt

tételez fel s olyan hatóókot, amely az ember értelmét megragadva akaratelhatározásaiban irányítani képes. Az államalkotás végső okát sem kereshetjük tehát másban, mint olyan tényezőkben, amelyek az ember szellemét befolyásolni képesek. Ezek a tényezők kapcsolatban lehetnek az ember fiziológiai életéből származó ösztönökkel, lényegükben ilyenkor is szellemén keresztül hatnak.

Azt a szellemi hatóerőt, amely az embereket tudatosan akart egységbe foglalja, közösségi eszmének mondjuk. «Minden közösséget, mint szellemi jelenséget, a közösségi kapcsolat lényegéről és értelméről benne élő ideák tartják össze.»¹ Az emberi élet azonban sokoldalú, azok az; indítékok, amelyek az embereket társaikkal kapcsolatba hozzák, tehát a közösségi eszmék is a legkülönbözőbbek² lehetnek.

2.. §. Eszközszerű és öncélú közösségi eszmék. Tárgykötötte és létközösségek.

E közösségi eszméket mégis két főcsoportba sorolhatjuk, a szerint, hogy a közösség létrejövetelére mily célból befolyásolják az embereket.

A legvégső okot a cél fogalmában látjuk. Ez hozza működésbe a közvetlen létesítő okot, mely ezután a célnak megfelelő eredményt valósítja. A közösség legmélyebb alapját keresve mértékadóként azt a

¹ Koellreutter alig. 11.

² V. ö. Asztalos 56, Bluntschli J. C, Die Schweiz. 8, Egyed, A kisebbségi kérdés 43, Johannot 379 stb., Mathys Jolies 19, Michels, Hdwb. d. Soz. 437, Redslob, principe 44, Rudai 99.

célt kell vennünk, amely az emberek többségét, mint materiális alapot formális egységgé összefogó közvetlen létesítő okot működésbe hozza. A társas együttes, a közösség létesítésénél ez a cél kétféle lehet. Bizonyos dolgokat önmagukért kívánunk, önmagukban is értékeljük, jónak tartjuk, létesülésüket célként tűzzük. Más dolgokat csak azért kívánunk, mert velük az előbbieket megszerezhetjük, mert az előbbieket megszerzéséhez eszközként használhatók. Ez utóbbi dolgok jóságát hasznosságnak nevezzük.¹

A közösség létesítését eredményező motívumok is e szerint osztályozhatók. Irányulhatnak oly együttesek alkotására, amelyeket az ember merőben eszközként tekint a saját egyéni céljainak elérésére, amelyek létesítését egyedül hasznosságuk indokolja, de lehetnek ezek a motívumok olyanok is, amelyek a létrejövő emberegyüttesnek tagjaik szemében önálló értéket adnak. Utóbbi esetben tehát a közösség, mint önmagában, is értékes dolog, önálló cél «öncél» lesz s az alkotó egyedek érzik magukat a közösség eszközeinek.

Vannak esetek, amidőn több ember szigorú egységben jár el, a legbensőbb, legteljesebb együttműködés áll fenn közöttük. Az együttes működésben, azonban mindegyik saját egyéni céljait, érdekeit keresi. A közösség itt merőben eszköz, nem fog alkotóelemei fölé emelkedő, az egyesekétől független létre szert tenni. Egyszerű összege lesz az az elemeit alkotó egyedeknek, vagy még kisebb közösségeknek. A kifelé

¹ Lásd Notter 23.

egységes külső szervezet mögül hiányzik az alkotó egyesek személyes odaadásán nyugvó személyi egység. Tipikus példája ennek a közkereseti társaság, amely néhány ember legteljesebb összeműködését követeli meg, mégsem emelkedik tagjai fölé. Nincsen céljában önálló léte a részvénytársaságnak, szövetkezetnek, államszövetségnek sem. A magánjogi társaság jogi személyiséggel sem bír, de a kereskedelmi társaságok jogi személyisége is csak az egységet mutató szervezetnek a személyiség fikciójával való felruházása az alkotó egyesek érdekében. Az államszövetség több önálló személyiségű államnak közös szervezete önálló személyi lét nélkül. Mindezek eszközszerű közös-ségek.

Az alkotó elemeihez hasonló, öncélú lét, önmagában is értéket jelentő, valóságos közösség csak ott és csak akkor kél életre, ha a közösségi cél függetlenedik alkotóinak magáncéljaitól, az egyéniségen felül-emelkedve tagjait átható, egyéni céljaikat háttérbe szorító erővé tud alakulni, ha a közösség tagjai magukat a benne megvalósult egység részeinek tekintik, hasonlóan a fizikailag összetett dolgokhoz, ahol a szabály: *Omnis pars naturaliter plus diligit totum quam seipsum.*¹ Az erkölcsi személynél persze a *naturaliter plus diligit* helyére a szabad akaratú elhatározáson alapuló többreértékelés lép. Az öncélú közösségi eszme tehát csak olyan eszme szolgálata lehet, amelyet az egyén saját személyes érdekeinél magasabbnak tart, többre értékel, amelyért *áldozatot*

¹ Lásd Schütz 92,

hozni hajlandó. Valódi, önálló létű közösségről csak ez esetben szólhatunk, így nemzetről etnikai értelemben csak ott «wo... das innere Bewußtsein etwas an geistigem oder materialem Besitz als ein der Verteidigung wertiges Sondergut sein eigen zu nennen ein ganzes Volk durchdringt».¹

A két közösségtípus különbözőségét az egyének kölcsönös akaratmegkötésének nézőpontjából is szemlélhetjük. Ez is két típust mutathat. Lehet, hogy a kölcsönös akaratmegkötés valamely meghatározott, előre leszögezett célt szolgál, a megkötés e célra való tekintettel történik meg, az együtteség tehát csak a cél elérésének pusztá eszköze. Lehet, hogy ez a cél az egyéntől áldozatot követelő saját önző érdekeinél magasabbra értékelt eszme, de a kölcsönös megkötésnek megint csak hasznossági értéke van.

A másik eset, amidőn az egyedek akaratmegkötése már nem csak meghatározott konkrét célt követ, hanem közöttük akár az élet egészére, akár annak bizonyos mozzanatára nézve olyan együttest teremt, amelybe a közösen eljáró felek saját személyiségüket viszik bele, amellyel szemben magukat alárendelteknek tekintik, ahol egy előre meg nem határozott közösségi akarattartalmat ismernek el a maguk részére kötelezőnek, azért mivel magát az együttest mint ilyent tekintik értéknek. Ha a kölcsönös akaratmegkötés jogi kifejezésére a szerződés fogalmát használjuk, az utóbbi esetben nem «tárgykötötte», hanem «exisztenciális» szerződéssel állunk szemben.²

¹ Kirchhof 44.

² Schilling St. 109, E. 135.

Az állam, amely végső esetben az egyéntől a leg-súlyosabb áldozatot követelheti meg, kétségtelenül olyan közösség, amely a hozzája tartozók személyi alárendeltségére tait igényt, velük szemben öncél-ként jelentkezik. Nem meghatározott célú alakulat, hanem egzisztenciális «nyílt célú» kapcsolat az egye-sek akarata között,¹ nemcsak kapcsolat valamely cél elérése érdekében, hanem maga is alanya az életnek.²

Az öncélú közösség feltételezése a legkevésbbé sem jelenti az emberi személyiség értékének feladását. Sőt éppen az ember személyi létének méltósága követeli meg, hogy az állam, a feltétlen életközösséget megvalósító legfőbb hatalom öncélú közösség legyen. Mert ha a vele szemben érvényesülő kényszer-hatalom egyszerűen nagyobb erővel rendelkező tár-sainak pusztá eszköze (Duguit), éppen ez esetben volna az egész igazán elnyomva, míg akkor, ha a kö-zösségi parancsban oly létező megnyilatkozását érzi, amelynek megvalósításához saját személyiségével is hozzájárul, amely közösségnek értéket tulajdonít, amelyben részesedik: ez esetben az engedelmisség elveszti az egyénre nézve megalázó jellegét.

Az állam öncélúsága az ember személyi létének postulatuma. Ezért a leghatározottabban kell elle-neznünk azt a felfogást, amely szerint az egyes álla-mok csak eszközök és *csak* eszközök, sohasem célok önmagukban véve, eszközök az egyes ember zavartalan fejlődéséhez,³ vagy hogy a közjó célja éppen a

¹ Schilling St. 97.

² Schilling E. 93.

³ Driesch: 332. 1.

közösség tagjainak egyéni java¹ volna. Ez a felfogás teljesen érthetlenné teszi azokat az áldozatokat, amelyeket adott esetben az állam az egyestől megkövetelhet s amely végső esetben az élet feláldozásáig vezet. Az egyéni élet teljes feláldozásában az egyéni élet zavartalanságának biztosítóját, egyéni jót látni képtelenség. Itt tehát vagy a legbarbárabb kényszerrel állunk szemben, vagy el kell ismernünk, hogy az a feltétlen életközösség, amelyhez tartozunk, önmagában véve is értéket jelent. Kitűnően látja meg az individualista és a közösségben értéket látó felfogás következményeit Ottlik:² a kollektivista, ha szükséges, mindig teljes lojalitással, jóhiszeműen tudja letörni és leigázni az ellene lázadó csoportokat és elemeket, holott az individualista ilyen esetben kénytelen a despotizmus és terror eszközéhez nyúlni. Ez természetes, hiszen bennök nem ellenfelet lát, akik az értékelt közösséggel szállnak szembe, hanem olyan elvetemült egyedeket, akik az emberi lét alapfeltételeit gyökerekben támadják meg. Az ellenfél helyett itt személyes ellenség áll vele szemben. Érdekesen mutat rá Jerusalemben,³ hogy a szovjetországi állam kollektivista berendezkedése valójában individualista alapról indul ki, ahol individuális emberek individualista érdekek előmozdítására egyesültek közös tevékenységre.⁴ Mindenesetre azt az érdekes jelenséget látjuk itt, hogy az eredetileg individualista alap

¹ Somogyi 24.

² Mai 378.

³ Jerusalemben 27/28.

⁴ U. így Ottlik, mai 470.

izmosodott az egyest személyében megragadó eszmévé s az önzés, mint eszme fanatikus önzetlenségre képesítette megszállottjait. Valóban a valódi közösségalkotás az emberi személynek annyira benső lényéből következik,¹ hogy még ezt az elvi individualizmust is eszmévé emelte a minden más eszménytől (főleg a vallástól) tervszerűen távoltartott szovjetpolgár. Itt két véglet egyesül: egyszerre állva szemben az állam és az emberi egyed öncélú személyiségével. Materialiter az állam érdekközösséggé süllyed, ugyanakkor formálisan mindenhatóvá istenül.²

A közösségnek önnönmagában értékes voltára szépen mutat rá éppen az egyéni személyiségnek lelkes védelmezője: Hildebrand,³ aki az Evangélium szavaiban («Mert ahol ketten vagy hárman összejönnek az én nevemben, ott vagyok közöttük.» Máté 18, 20) nyilvánvaló utalást lát a valóságos értelemben vett közösség értékére. Az ellenkező álláspont az anarchia felé vezet. Max Stirner szerint valóban az állam helyére az egoisták egyesületének kell lépnie,⁴ s mikor az angolszász társadalomtan nem átallja a szervezet hasonlósága alapján az államfenntartó egyetemes akaratot, a general willt a kereskedelmi társaság tagjainak a társaságot fenntartó akaratával egy megítélés tárgyává tenni (a business corporation, it has a body of shareholders who are united in the will and interest to uphold the corporation⁵) tulajdon-

¹ Hildebrand 22, 160.

² V. ö. u. o. 483.

³ U. o. 382.

⁴ Eltzbacher 172.

⁵ McIver 9.

képpen ezt az elvet vallja.¹ A maga szerencsés politikai helyzetében nyilvánvalóan nem érzi az állam jelentőségét, ahogy hazai irodalmunk terén helyes veti szemére Haendel Vilmos² Jászi Oszkárnak a vádat,³ amely szerint képtelen elhinni azt, hogy a nemzeti eszme még az önérdék rovására is tért hódíthasson nemesebb lelkekben. Valóban mondja is Jászi: «a világnézettel, mely ... a faj öncélúságát hirdeti, az egyén öncélúságát állítottuk szembe».⁴ (Részünkről ismételten utalunk azon felfogásunkra, amely szerint a közösség öncélúsága nem ellentéte az egyén öncélúságának, hanem folyománya.)

Nem tagadjuk, hogy ilyen részvénytársaságszerű önző alapokon létrejövő állam elvileg lehetséges, kivált ott, ahol a szerencsés körülmények legkevésbé teszik szükségessé a legfőbb rendező közösség aktuális létét, autoritásának aktuális érvényesülését. Abban a pillanatban azonban, amidőn az életközösségért helytállani kell, amikor annak fenntartása áldozatot kíván, ez az álláspont felmondja a szolgálatot. Csak az a közösség létezik valójában, amely tagjait áldozathozatalra tudja készíteni. Feltétlen életközösség, állam, csak akkor, ha tagjai életüket tudják adni fennmaradásáért: «Das einzige

¹ A régi angol konzervatív irodalom élénken tiltakozik még az államnak a kereskedelmi társaságokkal egy színvonalra helyezése ellen, 1. E. Burke Reflexions I. 139, id. Meinecke (1928) 140 (I. Stavenhagen 20).

² Haendel, nemz. 110.

³ V. ö. Rákosi Jenő hozzászólásával, körkérdése 91.

⁴ Körkérdés 3.

Wertmass des Lebens ist der Tod, der sterben kann, der gilt». ¹

Oly «közösségek», amelyeknek nincs kifejezett önértékük, hanem csak azért jelentősek, mert a személy számára bizonyos objektív javakat biztosítani segítenek, mint valamennyi úgynevezett érdekközösség, mindenesetre alacsonyabb fokon állanak, mint valamennyi olyan közösség, amelynek önértéke van. ² Az érdekközösség – mondja továbbá helyesen Hildebrand ³ – ... szigorúan véve nem közösség, még tágabb értelemben sem ... Itt a személyek . . . nem mint ilyenek vannak összefogva . . . Csak akaratomozzanataik csoportosulnak, a személyek mindenképpen a közösség szféráján kívül állanak. – Valódi közösség nem érdekkapcsolat . . . közösség a szellem közösségét jelenti. Egy nép, egy család, egy szerzetesrend jellegzetes példái a közösségben való életnek, ha az egyes mint a közösségi szellem hordozója él és cselekszik. ⁴

Az állam sohasem az organizációs technika pusztá eredménye, mint a részvénytársaság. Az egyes - szabadon vagy nem szabadon. – mindig egész lényének életfontosságú rétegeivel van belé rendelve. ⁵ Hogy valódi állam jöjjön létre, ahhoz valódi közösségnek kell létrejönnie, nem az érdek itt a kapcsoló erő: «Mikor több személy egyesül egy közös érték

¹ Rohan 27.

² Hildebrand 412.

³ U. o. 462. jegyz.

⁴ Jerusalemler 7, v. ö. Csekey, Faj és nemzet 6.

⁵ Heller 250.

reális, vagy intencionális birtoklásában, szeretetében és közösnek tudja azt az értéket, akkor valósul meg közöttük az az egység, melyet a nyelvtan az egyszerű mi szóval fejez ki».¹

Azoknak az eszmei hatóerőknek, amelyek állami közösség létrehozására alkalmasak, valódi közösségalkotó eszméknek kell lenniök. Az itt figyelembe jövő nyelvi, vallási, népi közösségeknél a csoportérdek valóban sokkal határozottabban domborodik ki, mint a lukratív társaságoknál – látja jól Lucien Brun,² a kisebbségi kérdés francia kutatója. A hazai politikai irodalom már régóta világos megfogalmazásban mutatja be a közösség e két típusának ellentétét. Már Kuncz Ignác is szembeállítja az önzésen alapuló társasági államot az önfeláldozásra épített nemzetállammal.³

Az állami közösség öncélúságának kidomborítása volt a nagy magyar politikus, Concha Győző életének főműve, egy olyan korban, amelyben a szellemi élet az állami és közösségi élet felbomlásának csiráit ültette el a közgondolkodásban. Amidőn a liberalizmus az egzisztenciális közösségben élő népekből véletlenül összedobált embersokaságot csinált,⁴ amilyen például a legtöbb nagyváros lakossága,⁵ amidőn a formális egyesületté süllyesztett állami közösség csak korábbi életközösségi létének maradványaiból

¹ Eröss Alfréd, Magyar Kultúra 1942. 10. sz. 152. 1.

² Lucien Brun 103.

³ Nemzetállam 5. §.

⁴ Zander 18.

⁵ V. ö. Benze, Grundfr. 335.

élt,¹ tudta ő a szabadelvű koreszmét a nemzeti eszmén keresztül grandiózus szintézisbe hozni a közösségi gondolattal.

Az állami közösség öncélúsága természetesen nem jelent semmiféle panteisztikus metafizikát, amivel pedáns dogmatikusok vádolták Conchát néhány kifejezése miatt,² még kevésbé az állam istenítését, abszolút öncéllá tételét, hanem egyszerűen azt, hogy az állami közösség nem pusztán az egyénre hasznossági értékkel bíró alakulat, hanem «belső tárgyilagos célú lény»,³ önmagában is értéket jelent. Az öncél nem azonos a végcéllal. «Ha az állam valamely belső, tárgyilagos céllal bírván: öncéllá lesz is, ez öncélúsága csak relatív jellegű lehet, mert abszolút öncél, mint fogalmilag minden más felett létező cél, az egész univerzumban csak egyetlen egy lehetséges, ez pedig kétségkívül nem az állam»⁴ De: «Ha az állam abszolút öncélúsága el nem fogadható is, mert ez egyben az államnak minden létezőre vonatkozó abszolút végcélúságát is jelentené, ebből nem következik, hogy az állam az egyénre csak eszköz lenne...»,⁵ sőt «az állammal, mint *relatív* öncéllal szemben az egyes első sorban mint eszköz jelentkezik.»⁶ Ezek a valódi közösségek ellenkezőleg nem az egyes sze-

¹ V. ö. Pieper 233.

² V. ö. Az állam mint öncél (Religio 1907, 368-370, 383-385 és Hatvan év . . . II. 222. stb.).

³Szandtner 123. jegyz.

⁴ U. o.

⁶ U. o. 124.

⁶ U. o.

mély céljait szolgálják, hanem mint minden létező, a világmindenség végső céljának szolgálatára hivatottak.¹ Az állam célja nem az egyes ember kiszolgálása, hanem ugyanaz, mint az emberé,² ezért nem is lehet magasabb nézőpontból ellentét az egész és az egyes között.³ Hiszen az egyes szellemi tevékenységének szabadsága nemcsak összeegyeztethető a szolidaritás érzésével, hanem annak egyenesen feltétele.⁴ A közösségalkotó eszmék tehát először is lehetnek olyanok, amelyek eszközszerű együtttest hoznak létre s olyanok, amelyek valóságos öncélú közösségek kifejlődéséhez vezetnek. Valóságos állameszméknek csak az utóbbiakat nevezhetjük.

3. §. Primer és szekundér, ösztönös és szabad közösségek.

Ha a közösségalkotó tényezők lényegét eszmei téren is kerestük, ezzel még nem mondtuk azt, hogy az ember ösztöne nem támasztja alá a közösségalkotó szempontok érvényesülését. Maga a társas élet is ösztönszerű szükséglet számunkra. Az egyén életénél becsebb faj fenntartásának ösztöne az embert társas életre kényszeríti⁵ és pedig nem csak azért utal bennünket az élet a társadalomhoz, hogy a magunk személyes érdekét szolgáljuk, hanem első-sorban és főképpen a fajét, az emberiségét.

¹ V. ö. Hildebrand 493/494.

² V. ö. Tecklenburg. Hdb. d. Pol. I. 153.

³ Schilling St. 91.

⁴ J. 254.

⁵ Horváth S. 9.

Az önző egyesek összességéből az önállósuló öncélú közösségbe való átmenet elsődleges alakja a házasság s ennek következménye a család, amelyben az ember egyéni élvezetén a nemi ösztönön túlmenőleg a legteljesebb odaadás, önfeláldozás és önzetlenség közösségének válik tagjává. A család az első azoknak a közösségeknek sorában, amelyek az embert «személyisége gyökerénél»¹ ragadják meg. A nemiség rabságából az ember a család által emelkedik a legmagasabb eszménység és közösségérzet fokára. Ez alakítja át ösztönös alapú önzését másokért élő önfeláldozássá. Minden közösségi gondolatnak itt van legalapvetőbb természetes forrása, minden közösségi szervezetnek elemi formája² és ezért áll vagy bukik a családi élet szentségei minden más közösség.

A társadalmak pusztulásának legbiztosabb jele, amidőn a család önzőérdekű egyesek merő egyéni élvezetének válik rendezett keretév és esik vissza a magántársaságok színvonalára. Amint ellenkezőleg a lényegüknél fogva magánérdekű közösségek alakulhatnak saját célú közösségekké, pl. a közkereseti társaság barátsággá, egy részvénytársaság is lehet magasabb célú közösségnek jogi kerete, az államszövetség egy születőfélben lévő nemzeti egységérzet első állomása.

A családi vérségi kapcsolat gondolata tehát az

¹ Jerusaleml 27.

² V. ö. Jerusaleml 11, Kn'sztics, Nép és nemzet 9, Seipel 24, Kampe 73, Joseph B. 321, Wundt 34, Hildebrand 296, 442.

első és alapvető közösségi eszme, az ösztönös alapokról elinduló eszményülés első állomása, amely magasabb fokon a törzsi és etnográfiai értelemben vett népi közösség kifejlődéséhez vezet.

A vérségi kapcsolatból kiinduló ösztönös primérközösségek azonban mindjobban differenciálódnak, a közösségi élet kifejlődésével a közösségi életmozgatók bifurkációja folytán a különböző szempontok más és más embereket sodornak egy-egy csoportba. A vérségi kapcsolat ösztönössége mellett mindinkább fellép a milieu és történelmi hatások különbözősége.¹ A különböző közösségi tulajdonságok szerint más és más csoportok kapcsolhatók össze. A faji leszármazás, nyelv, népszokások, hiedelmek, mondakincs közössége, társadalmi befolyás, osztályhoz tartozás nem egyértelműleg köt össze és választ el embereket. Ezért van rá lehetőség, hogy korok és felfogások szerint más és más szempontban szeretik az ösztönös közösség alapjait felismerni. A XIX. század például a nyelv primátusáért rajongott, a mostani ismét a vérségi elemek – való vagy képzelt – közössége felé látszik visszahajtani.

Az ösztönös és primer közösségeszmék mellett azonban az értelmes embert egyéni érdekein felülemelkedő magasabb célú cselekvésre embertársaival együttes eljárásra indíthatnak a legkülönbözőbb, ösztöneitől független szabad célok is, mint a vallásos meggyőződés, az ember kulturális, szellemi életének emelése, a szabadságszeretet, mint eszme és meg-

¹ V. ö. Kirchhof 18.

győződés (tehát nem mint egyszerűen a kötelességtől való mentesség vágyának önzése), stb. A szabad emberi lény nem állhat meg a vak ösztönök parancsánál és bármennyire is érzi azok hatását, befolyását, az ember magasabb szellemiségének lefojtását jelentené, ha azok feltétlen rabjának tekintenők.. Az a felfogás, amely a feltétlen teljes életközösségnek, az államnak alapjait csakis tudatalatti ösztönszerűen létrejött közösségi eszmék okozatának tekintené, az embert teljesen kiszolgáltatná szenvedélyeinek és az állatvilág specieseinek bellum omnium contra omnesét nemcsak mint de facto tény, hanem mint elvi szükségszerűséget állítaná. De éppen az élet és történelem bizonyítja, hogy az államkeletkezés és fenntartás alapjai az emberi szellem által kitűzött legkülönbözőbb célokban keresendők, amelyek koronként változhatnak s amelyek az emberi eszme szempontjából többé-kevésbé értékes eredményeket tudnak létrehozni.

Sokszor megvan a hajlandóság az ösztönszerű és szabad, organikusan nőtt és «mechanikusan» mesterségesen létesült közösségeknek az öncélú és eszközszerű közösségekével azonos értelmű szembeállítására, így van oly felfogás, amely szerint a közösség (Gemeinschaft) s a társaság (Gesellschaft) abban különbözik, hogy amaz organikusan nőtt, míg ezt mesterségesen alakították. Az előbbi típus az, amelyben a tagok lelkileg egyesülnek.¹ Másutt olvassuk, hogy az organikus kollektivitás az, amely az egyest

¹ Arp. 96.

teljes személyiségében ragadja meg, míg a mesterseges, mechanikus csak felületesen érinti.¹ Tagadhatatlan azonban, hogy a merőben akart, tudatosan alkotott együttes is lehet valódi közösség (például a vallási, de adott esetben a politikai is, mint a Rütlin összesereglett első svájciak közössége) igaz, hogy belső struktúrájukban ezeknél mindig megvan a törekvés, hogy organikus színezetet vegyenek fel.

Valóban, amint emelkedhetnek az ösztönös tudatalatti közösség szempontok a magasabb közösségesszémények közé tudatosaválás által, éppenúgy mélyülhetnek tudatalattivá a szabad közösségi eszmék a történelem érlelő folyamata alatt. A népi szabadság eszméje Svájc népének, a kötelességtudat a német, a vitézség a magyar embernek szinte veleszületett tulajdonsága.

A primer, ösztönös és szekundér, szabad közösségesszémények közötti különbség tehát a történelem folyamán mindinkább enyhül. A származási, milieuhatásbeli közösségesszémék igyekeznek valamely szellemi eszményt lényegükké emelni, például az angol a politikai szabadságot, a breton az eszményiséget, a cseh a «demokráciát», viszont a szabad eszméken alapuló közösségeknél is észrevehető az ellenkező törekvés, így a helvét és belga törzsek emlékének felelevenítése a heterogén összetételű Svájcban és Belgiumban.

¹ Jerusalemban 26, v. ö. Maurras 118 is.

4. §. *Részleges és egyetemes közösségek.*

Az ösztönös adottságokon, alapuló és szabad közösségi eszmék egyaránt a legváltozatosabbak lehetnek és a legváltozatosabb formában kapcsolódhatnak és így ugyanazon embertömegben a legkülönbözőbb közösségek jöhetnek létre. Valaki teljes szívvel-lélekkel lehet tagja egy családnak, népnek, vallásnak, hivatásrendnek. E meghatározott szempontok szerinti közösségi eszmék azonban önnönmagukban véve csak részlegesen, csak az illető eszme megkövetelte irányban biztosítják az emberek többségének harmonikus együttesét, más irányban nem kötik meg, más életfunkciók terén nem adnak eligazítást, nem biztosítják az együttműködést. Ezeket a meghatározott eszmén alapuló közösségeket neveztük a korábbiakban rész-közösségeknek, amelyek rész-céljaik megvalósítására éppenúgy meg lehetnek szervezve, akár csak maga az állam.

Az emberi élet harmonikus rendje azonban nélkülözhetlenné teszi olyan életközösség létezését, amely a különböző részleges szempontokon túlmenően az emberi személyiséget és valamennyi rész-közösséget a maga egészében, minden életmegnyilvánulásban egységes keretbe képes szorítani, az emberek valamely csoportjának egy a részleges szempontokat összhangzóan irányítani tudó teljes egységként való megjelenését tudja biztosítani. Ezt a közösséget neveztük államnak, létrehozó eszméjét állam-eszmének. Miben állhat tehát az állameszme? Erre a kérdésre kell megtalálnunk a feleletet. Miben fog

állani az a közösségi eszme, amely a részleges szempontú közösségeken is túlmenőleg. Valamely csoportot minden szemponton felülemelkedő egyetemes egészbe tud foglalni? Erre a válasz nem egyforma, az élet ezernyi ezer esetében más és más lesz rá a felelet.

Absztrakt elgondolás szerint¹ valamennyi ember azonos célja az emberi eszme valósítása lévén, ennek kellene minden embert összefogva egy egységes világállammá egyesíteni. Azonban az élet mást mutat.² «Egész világ nem a mi birtokunk, amennyit a szív felfoghat magába, sajátunknak csak annyit mondhatunk.» «Egész világért, egész emberiségért halni, ezt Isten teheté ... az ember meghal hazájáért, halandó szív többet meg nem bír» – mondja Kölcsey. A nemzetiségi öntudat elkerülhetetlen lépcsőfok³ az egyén és az emberiség között, az internacionalizmusnak is történelmi előfeltétele – ismeri el még Jászi Oszkár is.⁴ Az egyetemes életközösség lehetőségének határa ott húzódik meg, ahol a rendelkezésre álló erők és életfeltételek a legfőbb egységes irányzás lehetőségét éppen hogy még megengedik. Az egyetemes birodalmak még valamely meghatá-

¹ Pl. Dante Monarchiája.

² Concha, Pol. (70): «Az emberi lény pszichikus végessége áll annak ellent, hogy az emberiség távoli nagy körének szélén álló tagjai azzal a bensőséggel szeressék, ugyanoly jól megértsek egymást s együtt akarjanak, országoljanak, mint a közelállók».

³ Joseph B. 337.

⁴ Jászi 472.

rozott kultúrkörön belül is csak valamely nemzeti magból tudtak kifejlődni. Az egyetemes életközösség lehetőségének végső határa nem állandó meghatározott adottság, hanem valamely embercsoportban élő szervezőképességtől és technikai lehetőségektől függ. A római birodalom is kénytelen volt végül megoszlan. Az emberiségnek legfeljebb bizonyos csoportjai képesek arra, hogy egyetemes életközösséget, államot létrehozva a harmonikus fejlődés és társadalmi rend feltételeit biztosítsák.¹

5. §. *Relatív és abszolút állameszmék.*

De mi vezeti az embert abban, hogy egyetemes életközösség feltételeit éppen valamely meghatározott emberközösségben keresse? Miben áll konkrét formájában az egyetemes életközösséget meghatározó állameszme?

Az emberi élet vizsgálatából, a történelem tapasztalatai alapján erre a kérdésre nem válaszolhatunk úgy, hogy az okok és célok tengernyi lehetőségéből kiemelünk egyet s azt mint egyedül üdvözítő tant állítjuk fel, mint a normális államélet egyetlen lehető szervezőökát.

Az állameszme nem minden korban és nem minden helyen állandó. Tartalmilag lehet olyan, amely feltétlenül államalkotásra irányul, vagyis abszolút állameszme és lehet valamely részközösség eszméje is, amely legfőbb irányítóként elfogadva, feltétlen

¹ Joseph B. 314.

létközösség teremtésére képes.¹ Relatív, adott esetben állameszmévé lehet minden eszmény és gondolat, amely az emberek között közösséget teremteni alkalmas.² Ilyen értelemben minden részközösségben, minden részközösségi eszmében relatív állam-eszmét találhatunk.³

¹ J. 97: «Der stärkste soziale Machtfaktor ist aber der Staat. Auf die Dauer kann sich nun keine soziale Gruppe behaupten, wenn sie nicht vom Staate unterstützt oder doch anerkannt wird». Ezért törekszik minden csoport az államhatalom által erőhöz jutni, sőt az állam fölött hatalmat nyerni. - A kérdés csak az, hogy melyik az a kollektívum, amely vindikálhatja magának a «szent önzés» jogát, vagyis, hogy miképp konstituálódik, mi a szerkezete a «legmagasabb» társadalmi egységnek. Erre a kérdésre a nemzet szóval felelni korántsem egyértelmű és ezért nem kielégítő válasz s amit itt ki akarunk mutatni, hogy patriotizmus és nacionalizmus e kérdésre két egészen határozott s ezért világosan eltérő válasszal felel – olvassuk Ottliknál (Nemzet, nemzetiség 28). Ez nem más, mint a patriotizmus és a modern népi vagy kultúrközösségi eszmék szembeállítás, amelyek egymás helyére lépnek a legfőbb társadalmi közösségalakítás szerepében. Ottlik szerint előbbi nemzeté, utóbbi nemzetiséggé tesz. Szerintünk mindkettő lehet állameszme és csak történelmi esetlegesség, hogy melyik határoz meg nemzetet és melyik csak nemzetiséget.

² V. ö. Eötvös szavaival, id. Asztalos 47, v. ö. Egyed, Kisebbs. 11 is.

³ V. ö. Ottlik társ. fii. 153: A társadalmi összetartozás amaz egységeit, amelyeknek rendje... egy-egy kultúreszmény irányítása alatt áll, közületeknek nevezzük... Mindezek azonban csupán egy-egy eszmény irányítása alatt állanak s az eszmények változó uralmával nem tarthatnak lépést. Igazi társadalomépítő szerepüket az eszmények csupán társadalmi életközösségek meghódításával tölthetik be.

Abszolút állameszme voltaképpen csak egy volna: annak józan belátása, hogy államot éppen ezen meg ezen a meghatározott területen élő és anyagi szellemi téren egyaránt egymásra utalt embercsoportnak kell alkotnia,¹ vagyis az észszerű emberi együttlét, az objektív egymásra utaltság gondolata.

A valóságban azonban ez a gondolat a maga tisztaságában ritkán valósul meg. Az államhatárok józan észszerűség alapján való megállapításában objektív, abszolút szempontok figyelembevételét szubjektív részszempontok előretörése akadályozza, máskor nem is lehet megállapítani az emberi élet-közösségek józan választóvonalát. A tenger természetes határnak látszik, de lehet kapcsoló is. A római birodalmat éppen a tenger kötötte össze. Még inkább áll ez a folyókról és folyamokról. Sok helyen semmiféle tárgyi alap nincs a szétválasztásra. A La Manche-csatornától az Uraiiig nem találunk oly természeti tényezőt, amely belső erejénél fogva az államalakulásoknak határa lehetne, csak annyi bizonyos, hogy ezen az óriási távolságon kell ilyennek lennie. Leginkább még az életre alkalmatlan pusztaságok és gyéren lakott helyek tekinthetők ilyeneknek. Az észszerű emberi együttes logikailag kikövetkeztethető egyetemes közösségi alapja a természetadta életfeltételekből folyó elhatárolásban ritkán van adva. A politikai történelem figyelésénél mégis észrevehetjük bizonyos határok állandóságát, a leg-

¹ «Hogy a külső élet valamiképpen azonosan fordul feléjük», akik tehát egy «életkört» alkotnak (I. Hildebrand 198).

különbözőbb viszontagságok ellenére is, ami arra enged következtetni, hogy itt az emberi életközösségeknek abszolút értelemben vett észszerű határait ismerhetjük fel.

Az észszerű emberi együttes gondolata alkalmazható ott is, ahol maguk között az emberek között állapíthatók meg egymástól határozottan eltérő csoportok, amelyek mindegyike rendelkezik az önálló életegyüttes külső feltételeivel. Ha egy megállapítható határon innen és túl olyan emberek állanak, akiket különböző részközösségi szempontok egyértelműen fűznek össze egymással és választanak el a határon túllévőktől, itt is objektív észszerű határokat kapunk, hacsak ezek az eltérő csoportok nincsenek feltétlenül egymásra szorulva, mely esetben az észszerűség szempontja legalább a szövetséges államrendszert követelné meg közöttük. A relatív közösségi szempontok egyértelmű együttesében¹ tehát szintén abszolút állameszmét láthatunk.

A kezdeti stádiumban, ahol még hiányzik a helyhez kötöttség, az állandó letelepülés, ahol az emberek közötti érintkezés még nem hozta létre az embereket összekötő és elválasztó szempontoknak gazdag változatait, ahol még minden szempont közössége az ösztönös vérségi kapcsolatban van adva, az úgynevezett «zárt közösségek»² korában (amelyet újabban főleg a nemzeti szocialista világnézet törekedett feltámasztani), ott ez egymagában

¹ V. ö. Seipel 38.

² V. ö. Jerusalem St. 53, 55, 62, 296.

azonosul az észszerű természetes állameszmével. Ezért a legősibb és a legtermészetesebb állameszme valóban a leszármazás tudatán alapuló népi államgondolat, amely az észszerű emberi együttlétnek is legbiztosabb alapja, ha a relatív közösségi szempontokat egyértelmű együttesben fogja át.

A későbbi fejlődés folyamán azonban az emberi érintkezés bonyolódásával a vérségi közösségek egyrészt kapcsolódnak, másrészt differenciálódnak. Egyik vérségi csoport vagy ugyanannak egy kiváló része a másik felett hatalomra tesz szert, esetleg egy nagy hódító hajt uralma alá különböző népeket, amelyek hol megtartják közösségi jegyeiket, hol elvesztik és összeolvadnak, vagy az egybecsoportosított népek egyikének népi jegyeit veszik fel. Mindez a legváltozatosabb lehetőségek között történhetik meg.

Az egyik népnek faji tulajdonságai, a másikkal nyelve ütnek át az egészen, nem is mindig a hódítóé, sőt legtöbbször nem az. Lehetséges, hogy a csoportok egy bizonyos szempont szerint teljesen összekeverednek, mások szerint megtartják különállásukat. Könnyen elképzelhető, hogy különböző fajú csoportok válnak egynyelvűekké, úgyhogy faji különállásukat megtartják (pl. örmények, zsidók), viszont erősen egymásbaházasodott, fájilag hasonlóvá alakuló csoportok tarthatják meg külön nyelvüket (keleti és alföldi szlovákok az ottani magyarokkal). Az uralkodó csoport átveheti a legyőzött nyelvét, ugyanakkor a legyőzött csoportok nőivel érintkezve saját vérével és fajiságával itatja át amazokat. Legtöbb-

szőr éppen az erősebb, de kevesebb számú győző nép olvad bele ilymódon a legyőzöttbe, mely utóbbi ilymódon áll bosszút a győztesen.¹ Innen van, hogy nyelv, fajiség, nem párhuzamosan, hanem egymást keresztezve határozzák meg az egyes csoportokat. Még inkább állhat ez fenn a kulturális, szokásbeli, vallási csoportosulásokra, amelyek egy-egy már kialakult emberi csoportegységet megoszthatnak, viszont egészen távolállókát egyesíthetnek bizonyos szempontok szerinti közösségben. A természetes adottságok különböző közösségeinek zürzavarában azután elvész az abszolút állammeghatározó cél hatásának lehetősége, kivált ha a magában a csoportban hiányzó előfeltételeket nem pótolja a külső természetes tényezők, geográfiai meghatározottságok félreérthetetlen utalása.

Az élet így az esetek túlnyomó részében nem is igazodhatik abszolút állami közösségmeghatározó tényezők után, de- az ember szabad természetéből következik, hogy ahol ilyenek az objektív szemlélő előtt felismerhetők, ott is más elhatárolást kereshet az egyes csoportok között. Tehát az abszolút állam-eszme is végeredményben csak az államot szubjektív értelemben megvalósító csoport választása folytán érvényesülhet és nincs kizárva a legképtelenebb államalakulat sem, ha valamely részközösségi szempont állameszmévé emelkedve, józan megfontolással ítélve összetartozó életközösségeket vág széjjel (Kömárom, Szabadka Trianon után, az Escaut torkolata,

¹ V. ö. McIver 129.

Konstanz) vagy különállókat köt össze (Karlsbadot Kőrösmezővel, mint Csehszlovákia).¹

Az abszolút közösségalkotó erők csak nagy vonásokban érezhetők, mintegy a háttérben működnek és a velük kongruens relatív állameszméket erősítve, ezeket ellenkező kísérletekkel szemben a legkülönbözőbb viszontagságok között is minduntalan újból és újból életrekeltik. A Kárpátok koszorúja ilyen objektív határalkotó erőként hatva természetellessé gyöngített minden olyan állami közösséget, amely relatív állameszme, nyelv, kultúra, vallás, faj közössége alapján. Hasonló hatásúak voltak a Pyreneusok. Nagy befolyást gyakorol e téren az egységes vízrendszer földrajzi ténye.² Ilyen örök állameszme hat a Nílus-völgyében³ is, amelynek a benne élő népfajokétől független évezredes politikai individualitása van.

E néhány példa azonban nem dönti meg annak valóságát, hogy az állameszme szubjektivitását egy abszolút állameszme lehetőségének felvétele sem szünteti meg. Objektív örök kritériuma az államok konkrét kijelölésének, elhatároltságának nincsen. A primitív fokon túllépett differenciálódott emberiség államalakulási szempontját tehát kategorikusan meghatározni nem lehet, az az állami közösséget

¹ V. ö. Bernatzik, Ausg. 41: «Auf Vernunftgründe reagiert eben der nationalistisch Gesinnte überhaupt nicht», itt szó van «um Tatsachen des Gefühllebens, für die keine Logik existiert».

² Kjellén 65.

³ V. ö. Schilling E. 78.

megalkotók szubjektív akaratán alapszik és lehet minden olyan szempont, amely valamiképpen eggyé tehet valamely embercsoportot, tehát bármely szempontú, bármely irányú részközösségi eszme, amelyet éppen ezért relatív, vagy potenciális állameszmének mondhatunk.

6. §. *Objektív és szubjektív szempontok kapcsolódása az állameszmében.*

Az egyik időpontban ez, a másikban az az eszme válik ki a részközösségek közül és lép elő állami gondolatá. Éppen ezért a történelem folyamán állandó fluktuálást¹ látunk az államokat meghatározó szempontok között. Korfelfogások változása, addig háttérbe szorult csoportok felvetődése, új világnézeti meggyőződés, hódítás, beszivárgás, lassabb vagy gyorsabb ütemben megváltoztathatják az államalkotó részközösségi eszmékbe vetett hitet és más elvet tesznek az államalkotás alapjává. De egy nem változik: annak szükségessége, hogy *valamilyen* közösségi erő hasson közre az állami közösség érdekében. Csak egy esetben lehetséges állameszme közösségi gondolat nélkül: ha az állam kizárólag egy személy, vagy egyénileg meghatározható személyek magánuralmán alapszik. Ilyenkor lehetséges, hogy az emberegyüttes merőben szubjektív magán-célokat kövessen. De hogy egy ilyen állam tartósan fennmaradhasson, ehhez is szükség van az uralom

¹ Seipel 46.

szubjektív alanyának túlhatalmán kívül valamely öncélú közösségalkotó erő munkájára, különben az első nehézség alkalmával – amidőn az állam fennmaradásához fűződő egyéni érdek megszűnik – beáll az összeomlás.¹

Mert az állameszme szubjektivitása nem jelenti azt, hogy az államalkotás alapja az egyes ember kénye-kedvének volna kiszolgáltatva. Az emberi szabadakarat nem értelmezhető úgy, hogy az ember véletlen szeszélye szerint cselekszik, hanem azt fejezi ki, hogy az ember szabadon választhat több valamilyen szempontból jónak mondható érv között, tehát ténykedéseiben nincs kötve valamely természetes motiváló adottság, ösztön által, mint az állati lény, megvan a képesítése ahhoz, hogy azon felül-emelkedve más célokat is kövessen. A természetes ösztön helyébe a végtelen felé törő szabad szellemsége folytán más motívumoknak is engedhet elhatározásaiban.

Az egyéni ember kénye-kedvében a társadalmi szerződéselmélet (legalábbis annak egyik magyarázati lehetősége) látta valóban az állam alapját. S az ember célját az egyes individuumok saját önző céljaival tévesztette össze. Holott a bármely számban együttműködő, de csak saját személyes érdekükkel egybekapcsolt személyek csoportja, még ha ezek egyéni érdekei hajszálnyi pontossággal egyeznek is,

¹ «Kein Staatsvolk kann fruchtbar leben und wirken, ohne neben den Staatsbegriff eine Staatsidee, den bildhaften Staatsgedanken in sich zu erwecken und zu pflegen. . . denn er ist die schöpfende Seele des Staatslebens» (Pieper 15).

valódi közösséget, tagjaiban élő, de az egyes tagok lététől független magasabb közületet alkotni nem fog. Az ilyen együttes sohasem lesz nemzet, hanem legfeljebb hatalmas számú magánúr-atom kondomíniuma. Az állameszme, amely a személyiség alávetését követeli egy felsőbb akaratnak, okvetlenül olyan kell, hogy legyen, amelyet az egyes személyiség a maga felett állónak elismerhet, amelyet valami objektív, saját életénél fontosabb értéknek ismer el. Midőn az állampolgár vérét áldozza az ország függetlenségéért vívott harcban, azt a nyelvet, fajt, kultúrát, vallást, esetleg a saját magánúrához való hűségét (Hofer András) saját egyéni léténél is többre tartja. Az állameszme, még inkább a nemzeteszme tehát tényleges, tárgyilagos, egyénfeletti, az egyént áthatni, befolyásolni, megindítani tudó erő. «A nemzet realitását eszméje teremti.»¹ A szubjektivitás pedig abban nyilvánul meg, hogy több versenyző állameszme, államalkotó gondolat lehetősége között nyílik választásra lehetőség. «The liberty of man lies in his power of selection of the social group which he will support as order-keeping authority ... It lies in his power to choose his political market.»² «Une nationalité est l'idée d'une personnalité collective, *variable* d'inspiration.»³ Szubjektív a választás lehetősége, de nem maga az állameszme, amely az egyénnel szemben személyiségét korlátozó, tőle áldozatot kívánó, önfeláldozásra sarkaló tényezőként hat.

¹ Joó 7.

³ Johannet 423.

² Catlin 375.

Részünkről lehetőnek tartjuk a szintézist az államhoz tartozás és a nemzeti érzés magyarázatában szembenálló objektív és szubjektív, determinációs és szabad elhatározást hirdető, általában németnek-, illetve franciának mondott elméletek között.

Már az alapfogalmakkal kapcsolatban tettük mérlegre a kérdést, vajjon a népiség feltétlen meghatározója-e a politikai állásfoglalásnak, konstitutív hatással van-e rá. Ugyanez a probléma merül fel itt is szélesebb távlatban: Van-e egyáltalában olyan közösségi eszme, amely a politikai közösségnek feltétlen meghatározója lehetne, vagy pedig az állami közösség teljesen rá van-e utalva létében az államalkotásban egyesülőknek minden külső tényező befolyásától mentes szubjektív egyéni akaratára?

Erre már megadtuk a választ, amidőn az objektív erővel ható konkurens eszmék közötti szabad szubjektív választás lehetőségére mutattunk rá s azt látjuk, hogy végeredményben a szubjektív és objektív szempontok kapcsolódását francia és német részről egyaránt belátják. Legpregnansabban fejezi ezt ki Barrés,¹ aki szerint a nacionalizmus «acceptation d'un déterminisme», tehát szubjektív elfogadása egy objektív adottságnak.

Az államalkotó nemzeti közösség az aktív közösségalkotás azonos tárgyú akaratának egységében áll. Hogy a nemzeti mivolt értelemben vett nemzeti-ség lényege a közösségi akarat, ezt alig lehet tagadni. Mint Bernatzik mondja: «Massgebend für die

¹ Barrés I. 10.

Nationalität kann also nur sein das Bekenntnis».¹ Michels a nemzetiség konstitutív jegyeit keresve, szintén arra az eredményre jut, hogy a nemzetiség konstitutív elemei végeredményben egyre redukálhatók: az akaratra. Ezen akarat természetének megállapítása a természetes célja a nemzetiségre vonatkozó minden kutatásnak.² Hasonlóan ír Akzin.³ A nemzet quintessenciája a kó'zös génusz öntudata, érzés, amely egyirányú politikai akaratot szül - halljuk Redslóbtól.⁴ Az egyén nemzeti hovatartozásának döntő ismérve az ő akarata – mondja Raschhofer⁵ is.

De minek hatása alatt alakul ki ez az akarat? Ha az akaratban látjuk a nemzet causa formalisát, lényegét, ez nem ment fel a létesítő okok, causae efficientes kutatása alól.⁶ Oly nagy felelősséggel járót, mint az államalkotás, nem lehet merő szeszély eredménye. A nemzetiségi hovatartozás nyilván csak akkor lehet komoly, őszinte, ha valamilyen objektív jegyre is épül.⁷ A nemzeti öntudat egyedül nem magyarázhatja meg a nemzet lényegét, mert hiszen éppen az a kérdés, vajjon hogyan és miért keletkezik

¹ Bernatzik, Matriken 29, id. Raschhofer 139, v. ö. Oppenheimer Nat. Aut. 90 is.

² Michels Notes 64.,

³ 15.

⁴ Redslób 43.

⁵ 68.

⁶ Causa formális és efficiens szembeállítása, 1. Kampe 37. jegyz., hasonlóan: Joó 182.

⁷ Somogyi 170.

ez az öntudat, hiszen minden, amit öntudatban megismerünk, annak előbb a valóságban adottnak kell lennie, hacsak nem merő képzelődésről van szó.¹ Az államalkotó öntudat tehát végeredményben önmaga-ban nem képzelhető objektív alap nélkül: a szélső szubjektív felfogás tehát nem fogadható el. De fordítva: enélkül az öntudat és akarat nélkül semmiféle külső jegy nem teremt nemzetet.² A külső alkotó tényezők lényegesen különböznek magától a nemzet-től,³ századok óta lehetnek jelen anélkül, hogy hatást váltottak volna ki.⁴ Az objektív hatótényező csak a szubjektív igenléssel válik államalkotó erővé. A nemzet tehát nem merő szubjektivitás, hanem szubjektív igenlése egy objektív adottságnak,⁵ amely objektív adottság azonban esetleg «életerős fikció» is lehet.⁶ Ez utóbbit valóban jól látjuk a román állameszménél.

E téren tehát teljes a felfogások egysége. Nemzet csak ott van, ahol az adottságok szubjektív pozitív igenléssel találkoznak s ehhez szükséges, «dass eine vorgefundene nationale Lebenswirklichkeit bewusst und willentlich gelebt wird».⁷

De még hátramaradt a kérdés: vajjon van-e egy

¹ Mausbach 393, id. Kampe 37.

² Lásd Joseph B. 127: The diverse elements by themselves are of no value from the point of view of nationality until the members of the national group appreciate their existence sufficiently to have acquired a national consciousness; conversely, the national consciousness could not possibly have originated except in the existence of such common attributes.

³ Akzin 28.

⁶ Constantopoulos 171.

⁴ V. ö. Toynbee 14.

⁷ Raschhofer 69.

⁵ Raschhofer 58.

meghatározott olyan adottság, amely feltétlenül minden időben meghatározza a politikai közösség alakulását, vagy a mi álláspontunk-e a helyes, amely szerint az ember többféle adottság közül szabadon választhatja a mértékadónak tartott egység szempontot. Tehát nemcsak a tudat alatt maradás és a tudatosulás között dől el a kérdés. Itt, láttuk, nincs ellentét. Hanem arról van szó, hogy tudatos politikai állásfoglalás esetén ez a tudatosulás csak egy meghatározott szempontra vonatkozhatik-e, vagy pedig van-e további választási lehetőség több közösségalkotó indíték között. Az nem vitás, hogy a nemzetté alakuláshoz tudatosulás kell, de kérdés, vajjon ez a tudatosulás csak a népiségre vonatkozhatik-e vagy más is lehet-e államalkotó közösségi eszme.

Ha a tényeknek mélyére nézünk, azt látjuk, hogy még maga a népi, sőt faji determinizmus sem zárja ki a szubjektív választás lehetőségét. «Nem is objektív, hanem szubjektív értékelés mutatja meg, hogy mi az, amit a közös politikai öntudat szempontjából nemzetiségek és nemzetek lényeges faji momentumnak tekintenek. És ez esetenként különböző» - mondja jól Réz Mihály.¹ De ha például a magasabb kulturális jegyekben keressük a népiség lényegét, akkor is áll, hogy minden kultúra és minden kulturális korszak más-más fogalmat alkot magának a kultúra lényegéről.² Sőt a népi jellegzetességek egységes értékelése esetén is előfordul különösen

¹ Körkérdés 11.

² Schmitt, Zeitalter 71.

határterületeken, hogy valaki tisztán népi szempontból is több népiséghez kapcsoltnak érezheti magát (szülők népi vegyesházassága esetén), kétoldalú nemzetiségi viszonyban van,¹ amidőn az objektív viszony is hasadást mutat («Zwiespältigkeit der objektiven Beziehung»²) s a nemzetiség határai egy egyéni ember személyiségén húzódnak keresztül.³ Ilyenkor az objektív népi determinizmust elfogadó is kénytelen a szubjektív bevallás segítőeszközébe nyúlni. Ez a jelenség igen gyakori népi határterületeken, amikor is hol az egyik, hol a másik nemzetiség *gyakorol vonzást az egyénre⁴ és nagyon* érdekessé válik akkor is, amidőn egy-egy új korszak behatása, ^{va}gy ^egy alacsonyabb társadalmi réteget alkotó népből való kiemelkedés kapcsán ugyanazon egyén lelkében meüül fel a kettős nemzetiségi vonzás problémája.⁵ Világosan fejezi ezt ki Raschhofer: «Denn die Nationalität (Volkstumszugehörigkeit, um in der Sprache der preussischen Verordnung zu bleiben) ist nicht reine Subjektivität sondern subjektive Bejahung einer objektiven Gegebenheit, möglicherweise auch subjektive Entscheidung auf Grund der Wahlmöglichkeit infolge mehrseitiger Beziehung des Individuums zu objektiven nationalen Kulturen».⁶

¹ Raschhofer 69.

² U. o. 59.

³ U. o.

⁴ V. ö. Lemberg 5.

⁵ V. ö. Párdányi, A breton kérdés 82.

⁶ Raschhofer 58.

A választás lehetőségét azonban nem szabad csak az ösztönös népi determináltság különböző megnyilvánulási lehetőségeihez kapcsolni. Mert lehetséges, hogy az államalkotó politikai nemzeti mivolt a népi hovatarozás tudatával nem kongruens, lehetséges, hogy magától a közösen lefolytatandó élet vágyától eltekintve semmiféle népinek mondható jegy nem járul hozzá a politikai akarat irányának meghatározásához. A szabad választás lehetősége tehát a természetes alapú' ösztönös közösségen kívül más szempontokat is tehet az állami közösség alapjává, mint ezt Svájcban látjuk. Német részről is látunk példát ennek elismerésére. Így Wundt szerint¹ a különböző tényezők közül kivételesen teljesen hiányozhatnak az általában döntő fontosságúak, mint például a svájciaknál a vér közössége, ahol a területi elem az egyeduralkodó, míg ellenkező oldalon a területileg teljesen szétszórt zsidóság ad kivételes példát az egységre.

A nemzetiség gondolata többféle forrásból táplálkozhatik,² minden népnél más-más az alapja s ezeknek a maguk szempontjából egyaránt igazuk van. A kölcsönös meg nem értésnek az a forrása, hogy mindegyik azt az eszmét, amelyet a saját nemzeti felfogásának álláspontjával fogad el, általában *a* nemzeti lényeg kizárólagos determinánsának tekint. Minden nemzetnek megvan a maga nemzeteszmeje, vagyis önmagáról vallott eszméje, amelynek alapján azután a többi nemzetet is megítélni szokta.³

¹ Wundt 26.

² Heyking 23.

³ Seipel 45.

Kissé kevesebb kizárólagosság, kissé több türelmesség e téren nagyban elősegítené a megértést.¹

Ha ez nincs meg, ha valamely irányzat kizárólagosságra törekszik, ha a szabad választás hívei a népi elvben barbarizmust, a népi elv hívei a különböző indokolású szabad választásban, sorsközösségben képtelenséget látnak, akkor persze nem következhetik be a szellemi megnyugvás. Pedig a másik álláspont megértése még nem jelenti a saját álláspontunkhoz való ragaszkodás kisebbedését. Így maga a német népiséget minden fölé helyező Rosenberg is elismeri, hogy más nemzeteknél más szempontok a döntők (Olaszországban magát az államgondolatot illeti a primátus, Franciaországban a területet; Angliában a társadalom, Németországban a népiség a döntő) s megjegyzi: az a mód, ahogyan egy nép a maga nemzeti eszményét kifejezi, az európai történelem döntő művelődéstörténeti és politikai tényállása.² A feltörekvő új népi irányzatban kétségtelenül sok az igazság és tiszteletreméltó szempont, de méltán emelhető e koreszmével szemben a túlzás vádja azért, mert minden más kérdést kizárólag a nyelvi és faji probléma szemszögéből néz.³ (A német népi irányzatnak egyik lelkes híve⁴ például még a weimari időkben azzal igyekezett nevetéssé tenni az akkori belügyminiszter szavait;

¹ Heyking 23.

² Grundfr. 119.

³ Abbé van den Hout megértő kritikája a flamand nacionalizmusról, Vaussard 184.

⁴ Bang 43.

amelyek szerint német az, aki sorsközösséget vállal a német sorssal, hogy egy régen közöttük élő kínai példájára mutatott rá, aki eszerint németnek volna mondható.) A tagjai benső természetes hasonlóságán alapuló determináltság s a külső adottságok utalásának szabad elfogadása, a sorsközösség gondolata ütközik itt össze egymással. A megoldást abban láthatjuk, ha ezt is, azt is elismerjük potenciális nemzetalkotó tényezőnek, amelynek aktuális hatóerejéhez a nemzettagok szabad hozzájárulása szükséges.

Valamely közösségalkotó tényező tehát csak szubjektív elfogadás után kél életre, a szubjektív közösségalkotó akaratnak viszont okvetlenül szüksége van arra, hogy valamely objektív közös adottságra támaszkodjék. Ilyen objektív adottság azonban minden körülmények között készen áll arra, hogy az egyént a közösség felé irányítsa, arra, hogy az emberi együttlét alapvető szempontja lehessen.

Ha más nincs is, mindig jelen van a vérségi kapcsolat közössége. Amely pillanatban ez az erő kihál, amidőn a vérségi kapcsolatból, viszonyból kikapcsolódik a közösség iránti kötelességérzet, legalább a faj fenntartását célzó okozat elfogadásában, ezzel megkondult a léleklarang minden közösség fölött. A faji erőknek öncélú bitorlásából áll be valóban az a helyzet, amidőn az egyes megvonja a köz fenntartására irányuló akaratát, mintegy felmondja azt a «társadalmi szerződést», amelyet a közösségből való származásával, a szülőktől kapott egyoldalú szolgálatok elfogadásával mintegy eo ipso magára vál-

lait.¹ Ennek elterjedése valóságos «államparalízishez» vezet, amely valósággal megöli a nemzetet.²

Ez azonban nemcsak a közösség, hanem minden élet kihalását jelenti. Ahol emberi élet van, ott okvetlenül van közösség is. Oly felfogás tehát, amely a közösség nélküli állapot lehetőségéből indul ki és tisztán az egyéni érdekből akarja levezetni az emberi együttést, az ember természetrajzának leg-alapvetőbb jelenségeivel nem számol, legyen az akár Rousseau, akár Hobbes tanítása. Hobbes merőben hasznossági alapú szerződéselméletével szemben különben Rousseau tanításából éppen nem következik az állami közösség tisztán racionális hasznossági értékelése. Felfogható ez az existenciális szerződés valódi közösségalkotó értelmében, a társadalmi tények³ jogi sémák szerinti interpretálásának is. Sőt a nemzetállammá s éppen népegészuralmi nemzetállammá fejlődés megindításában és megerősítésében nem becsülhető le Rousseau mindenestre veszélyesen is magyarázható, sokféleképpen értékelhető⁴ tanítása.

¹ Maurras XV.

² Kjellen 188.

³ Volonté générale, mint a kormányzatot legitimáló egybehangzó politikai életakarat. V. ö. Hauriou cikkével, a *Receuil de législation de Toulouse*-ban. (2. série 8. köt, 1912).

⁴ Rousseau tanai a legellentétebb megítélésre adnak alapot. Míg pl. Jerusalem Rousseauban a közösségi gondolat egyik első újabkori hirdetőjét látja (19 stb.), Haymann szemére veti, hogy tanítása szerint a nép a hazaszeretben is mindenkor csak önnönmagát szereti s a kereskedelmi társaságokhoz hasonló (92, 102).

Mindenesetre nem ellenezzük azonban Renan felfogását, aki az állam létének alapját, a statikus szerződéselméletet dinamikus irányban továbbfejlesztve,¹ egy mindennap megismétlődő népszavazásban látta, egy minduntalan megújuló szubjektív államfenntartó akaratban, tehát valamely állam-eszmének állandó tudatos elfogadásában. A talán szándékos, erőltetett túlzás itt a szavakban van. A formális népszavazás valóban sokszor nem fejezi ki hűen egy embercsoport valódi akaratát, a pillanatnyi helyzet, gyakran propaganda hatása alatt jött létre. A «mindennapi» időmeghatározás is bizonyos fokig a választás szeszélyességének momentumára látszanék utalni.

A «mindennapos népszavazást» – úgy véljük – nem akként kell felfogni, mintha az állam ezzel az egyének átmeneti szeszélyének válnék mindenkori játékszerévé.² De utal arra a folytonos, meg nem szűnő államfenntartó akaratra,³ amely az aktív államtagek lelkének mélyéből kell, hogy fakadjon s

¹ V. ö. Hauriou alapján Smend 69.

² Renan maga hasonlítja a mindennapi népszavazásban élő nemzetet az egyénhez, akinek létezése «est une affirmation perpétuelle de vie» (27).

³ V. ö. Smend 13: Von einer geschlossenen Gruppe . . . kann nur da die Rede sein, wo von einer Personeneinheit «jeder mit jedem in wesengestaltendem Zusammenhang steht» (Litt S. 239) . . . Dies Einheitsgefüge selbst aber . . . ist doch stets im Flusse, denn es ist nur wirklich, so fern es stets von neuem aktualisiert (Spranger 393) oder vielmehr neu hervor gebracht (Litt, 361) wird. V. ö. Smend 17, 51, J. 184, Heller Staat Hdwtb. d. Soz. 613.

amely valamely állameszme tudatos megvalósítására irányul. «Der Staat ist die stetig sich erneuernde Willenstat einer Nation» – adja néhány klasszikus szóban problémánk lényegét Redslob.¹ E forrásból, az állameszme forrásából táplálkozik a valamely embereggyüttes teljes életközösségének az államnak léte s ha a forrás elapad, az egységes együttes elemeire szétbomolva elpusztul, vagy pedig – egy más forrásból szívja magába a fennmaradásához szükséges életnedvet.

7. §. *Aktív és passzív állameszmék.*

Az ösztönös – szabad, objektív – szubjektív felosztás után az állameszme vizsgálata során az aktív és passzív állameszméket állíthatjuk szembe. E felosztásnál az állam és népesség viszonyának alapjellegét vesszük figyelembe.

Mert más szempontok azok, amelyek az állam passzív elfogadását eredményezik és mások, amelyek a népességet aktív államalkotó akaratban képesek egyesíteni. Viszont vannak eszmék, amelyek egyaránt hatnak az uralmi közösség kifejlesztése és az alattvalói beletörődés irányában. Amíg első esetben az államnak magánuralmiból nemzeti jellegűvé vagy csoporturalmiból népegészuralmivá való fejlődése csak a népet átható állameszme megváltozásával volna lehetséges, utóbbi esetben ugyanaz az eszme, amely eddig is biztosította a nyugodt együttest, lesz a tudatosult nemzeti akaratnak indítéka.

¹ Abh. 348.

Az államközösséget szubjektív értelemben a népességnek az a része valósítja meg, amelyet nemzetként határoztunk meg. Okvetlenül szükséges tehát, hogy valamely valódi közösségalkotó eszme legalább ennél érvényesüljön. Ennek az államalkotó erőnek okvetlenül aktívnak, indítónak kell lennie, hogy az általa egyesített népcsoportot egy konkrét állam megvalósítására és sokszor nehéz időkben való fenntartására is készítse. Merőben egyéni érdek csak a nemzetnélküli magánuralmi állam létesítésének lehet a rugója.

A passzív nép nem létrehozója, csak elfogadója az államnak, a nemzet aktív tudatos államalkotását csak tudomásul veszi, nem tiltakozik ellene. Szerepe mégsem közömbös. Az állam a merőben passzív nép megnyugvása nélkül nem élhet normális életet, egészséges létének ez a – bár utólagos, beleegyező - akarat éppen úgy feltétele, mint ahogy az aktív államalkotó akarat annak, hogy állam egyáltalában létesülhessen.

A népet az államban való megnyugvásában éppen úgy vezethetik a legkülönbözőbb szempontok, mint ahogy a nemzetet az államalkotásban. A különbség csak az, hogy míg a nemzetalkotáshoz – a tiszta magánuralmi formát kivéve – okvetlenül szükséges valamely valódi öncélú közösségi eszme, addig a passzív helyzet esetében az államhoz való kapcsolódás oka lehet az egyének saját érdekeinek merő kongruenciáján alapuló, az egyéni érdekektől nem különváló eszközszerű közös cél is. Ez esetben az állam normális keretek között minden belső rázkódtatás nélkül

sokáig fennállhat, de természetesen belső ereje kisebb, mint ha öncélú közösségalkotó állameszme ereje működne közre. Mert lehet, hogy a nép megnyugvása valamely konkrét állam fennhatóságában valódi közösségalkotó eszmére vezethető vissza, amely ránézve nem jelent ugyan indítékot az államalkotásra, de elég ahhoz, hogy magát valamely államhoz fűződőnek érezze.

A passzív állameszmének csak a magán- és csoporturalmi államokban lehet szerepe, a népegészségügyi nemzetiállam az egész közösség aktív állameszmével való telítettségét jelenti. A passzív állameszme egyaránt lehet öncélú és eszközszerű, de eszmeértékének per definitionem kisebbrendűsége az aktív állameszmékkel szemben az öncélú passzív állameszménél is megvan. Hiszen a legmagasabb passzív állameszme is csak annyit eredményezhet, hogy a nép magasabb szempontból, becsületesen és lelkiismeretesen vállalja a közösség iránti köteleességek teljesítését. Az aktív ellenben a közösség objektív valóságához való ragaszkodást az államtág szubjektív egyéniségének részévé teszi.

Az aktív állameszmék legszélesebb skálája a magánuralmi államban érvényesülhet, mert itt az aktív állameszme merő eszközszerűsége is fennforoghat, ami azonban nem zárja ki, hogy a magánurat is ne vezessék olyan magasabb eszmék, amelyek egy közösség magasabbrendű hivatástudatának kifejlesztésére alkalmasak. Világos, hogy egy magasabb célokat szem előtt tartó, népeinek javát akaró magánúr hatalma biztosabb alapokon nyugszik,

könnyebben éri el az alattvalók megnyugvását, sőt lehetővé teszi a nemzetté fejlődést is, kivált ha egyéb kedvező tényezők is közrejátszanak. Így fejlődött ki a francia királyság főhűbéruraságából a francia nemzet, amely ugyan túlnyomórészt latin eredetű nyelvet beszélt, de többségében magát a francia nyelvet még a XVII. században sem ismerte. Az eredetileg eltörpülő hatalmú főhűbérúr mindinkább a jog és igazság legfőbb védőjének szerepét vívta ki s ezzel magánuralmát egy kialakuló új nemzet központjává eszményesítette. Lehetséges az is, hogy az azonos etnikumú népen uralkodó magánúr alattvalói népiségének fejlesztésén dolgozik s az öntudatlan természetes nép felett egyedül benne testesül meg e népnemzet gondolata, mint aktív állameszme. A kihalt nemzeti érzésű Bizánc utolsó császára marad erre örök példa.

A csoporturalmi állam aktív állameszméje már nem lehet tisztán eszközszerű, mert legalább is az uralkodó nemzet összetartása alapul valamely az egyén fölé emelkedett öncélú közösségi gondolaton. Csoporturalmi államon – mint ez a korábbi meghatározásokból kitűnik – u. i. oly államot értünk, amelyet egy tagjai felett kialakult önálló létű egységes csoport közösségirányzó akarata vezet. Ahol az uralom többek kezében van, de úgyhogy ezeket csak magánérdekük tartja össze, mint egy kereskedelmi társaság kezében lévő állam esetében, itt lényegében magánurak kondomíniumáról, nem egy egységes nemzet csoporturalmáról van szó. Az uralkodó csoporton kívülálló nép irányában már érvényesülhet

az eszközszerű és öncélú közösséggondolat egyaránt. Lehet, hogy az uralkodó csoport tisztán a maga egyéni csoportérdekét keresi; Az uralkodó csoportot tehát öncélú egyénfeletti állameszme fogja össze, de a csoport a rajta kívülállók feletti uralmában kizárólag a maga hasznát keresi és semmi olyan eszmét nem táplál, amely a csoportonkívüliek öntudatának felébredése esetén kapcsoló erőt jelenthetne. A spártai állam ennek a lehetőségnek klasszikus példája, amely a saját csoportjukhoz tartozók (kb. 12.000 lélek) teljes odaadására épített totalitárius nemzetállam volt, ugyanakkor a helótákat (kb. 160.000 lélek¹) páratlanul kíméletlen elnyomatásban részesítette saját istenített csoportja érdekében. A modern elnyomó nemzeti államok is ezt a példát követik.

De lehet az is, hogy egy államnak csak azért csoporturalmi a jellege, mert a nemzeti öntudat - bár a nemzeteszme az egész közösséget is át tudná fogni - az államban összefogott embercsoportnak még csak egy bizonyos csoportjában ébredt fel. Ez az eset akkor, amikor a viszonyok primitívsége miatt csak a magasabb társadalmi osztályokban tudatosult a nemzeti érzés, bár homogén lévén a népesség, nincs akadálya az állameszme lefelé való terjedésének. Ez a helyzet akkor, amikor még a nép «úri huncutságnak» mondja a politikát, vagy egymásra utalt népek között az együttműködés szükségességét még csak az egyik látta be és valósította

¹ V. ö. Schilling St. 168.

meg, míg a többiek az államalakulást csak passzív consensussal nézték.

A népegészuralmi nemzetállam végül kizárja a passzív állameszméket általában s az aktívak közül csak az öncélú közösségi eszmék hatóerejével fér meg.

2. Részletes állameszmetan.

E definíciók és felosztások után kíséreljük meg az állameszmealakulások egyes lehetőségeit felvázolni.

8. §. Aktív eszközszerű állameszmék.

Az önálló valódi közösségalkotó gondolatot nem jelentő, merőben egyéni cél tehát csak magánuralmi állam létesítésére vezethet. Mindezek az önző szempontok érvényesülhetnek a csoporturalmi államban is az uralkodó közösségnél a kívülállókkal szemben, de már nem lehetnek konstitutív szempontok, mert hiszen e szempontok érvényesülését fogalmilag megelőzi magának a csoportegységnek kialakulása, amely-nél már öncélú közösségi eszmékre van szükség.

Az eszközszerű, «sajátlan» értelemben vett közösséget kialakító állameszme lehet merőben anyagi jellegű, mint a *gazdasági, élvezeti érdek*, de lehet szellemi formája is, mint az egyéni hiúság, vagy *hatalomvágy*, bár utóbbi esetben rendszerint valamely magasabb eszme, például a hivatásérzet egészíti ki az egyéni célkitűzéseket. Az előbbi esetre jó példa az Angol Keletindiai Társaság, vagy a Kongó-állam, amelyekben eleinte egy magánjellegű kereskedelmi

társaság, illetve egy személy volt a főhatalom megvalósítója, ha mindjárt hatalmának alapjait egy más államban is bírta, amely állam azonban eleinte, mint ilyen, politikailag közömbös maradt az államalkotó magánvállalkozással szemben. Utóbbi esetre a nagy személyes hódítók, az Attilák és Dzsingisz Kánok adtak példát. A hatalom alapja itt minden esetben kizárólag a külső erő, amely lehet szellemi jellegű ellenállhatatlan tekintély is. A lényeg az, hogy az államhatalomnak alapja a megvalósító személy legyen még akkor is, ha az eredeti kiindulás valamely nemzeti együttesből történt. A vezérlő cél itt a személyes érdek – gazdasági vagy hatalmi -, amely mögött az eredeti nemzeti jelleg elhalványodik. Az állam heterogén csoportok mechanikusan összefogott együttesévé lesz s a magánúr hatalma az egyetlen összefogó erő. De éppen ezért ritka és kivételes esetek ezek a világtörténelemben. Rendkívüli gazdasági erő, hatalmi tekintély kell ahhoz, hogy magános ember, vagy akár magántársaság ilyen tömegirányzásra képes legyen. Ezek az államok rendszeren rövid életűek és csak annyi marad belőlük, amennyi nemzeti alap lappangott mögöttük, A Kelet-indiai Társaság birtoka angol, a Kongó-állam belga gyarmattá vált, a nagy személyes hódítók birodalmi alkotórészeikre hullottak szét (Concha: katonai államforma).

9. §. *Passzív eszközszerűállameszmék. A gazdasági érdek állameszmei szerepe.*

A nép oldalán ezzel szemben mint az állam elfogadására késztető nem öncélú közösségalkotó indok szerepelhet a *passzív félelem, gyengeségérzet*, amely természetesnek tartja az erősebb uralmát s az ellen nem kíván semmit sem tenni. (Ez politikai szempontból tulajdonképpen az állati nívóra süllyedt ember állapota.) De lehet a *kedvező megélhetés is*, amelyet valamely állam biztosít. Előbbi a személyes hódítás, utóbbi a gazdasági kihasználás aktív államcéljainak passzív megfelelője. Az aktív félelem, gyengeségérzet már éppen nem az állam elfogadására késztető erő, hanem a nemzetiséggé válásnak, az állam megtagadásának előkészítője. A passzív félelem a teljes gyengeség állapota, amely a tényleg érvényesülő hatalmat természetesnek, megváltoztathatatlan adottságnak tartja. De ha a gyengeségérzet már tudatos elkeseredést vált ki, amely a meglévő állapotot csak azért tűri, mert pillanatnyilag nincs ereje azon változtatni, itt már az állam beteg és minden előfeltétel megvan arra, hogy adandó alkalommal belső erők bomlasszák szét.

A passzív gyengeségérzet és kedvező megélhetés szempontjai viszont zavartalan államéletet eredményezhetnek, átmeneti nehézségeket is átvészeltethetnek, de felmondják a szolgálatot, ha az állam védelmezése az összes államtagok pozitív áldozatkészségét, egy valódi nemzeteszme hatóerejét követeli meg.

A gazdasági szempontnak mint ilyenek valódi állameszmei szerepét tehát a leghatározottabban tagadnunk kell azok után, amit az állam öncélú lényegéről mondtunk. A gazdasági szempontok közvetve játszhatnak szerepet, sorsdöntő egymásra-utaltságot eredményezhetnek, aminek felismerése mint objektív állameszme élményszerű közösségbe sodorhat embercsoportokat, de a közvetlen egyéni materiális érdek erre mindig képtelen. A gazdasági egymásrautaltság lehet előfeltétele ezek szerint a sorsközösségi eszme kifejlődésének, de sohasem lehet közvetlenül ható valódi állameszme. Szerepe olyan, mint a közös veszélybe jutottak között kifejlődő élményszerű egymásrautaltságérzet. Nem a veszély hozza létre a közösséget, ez éppenúgy eredményezhet észnélküli pánikot, ez csak előfeltétele az egymásra-utaltság átérésének. A gazdasági szempont sem biztosíték az anarchia ellen, ha nem párosul vele a gondviselészerű egymásrautaltság eszményszerű tudatosulása. A gazdasági haszon gondolata sohasem valódi közösségteremtő erő. Gazdasági jellegű társaságban soha semmiféle szempontból nem képzelhető el az, hogy a társaság bármely tagja a zavartalan működés érdekében életét áldozza fel.¹ «Az anyagi érdeknek nem természete az, hogy lelkesedést keltsen, mert a lelkesedéshez az önzetlen odaadás fel-emelő érzése kell».² A racionális «józan» hideg számítás itt felmondja a szolgálatot. A nagy nemzetek

¹ Schmitt, Begr. 36.

² Ottlik, Kt. 42.

küzdelmében is a lelki motívumoké a primátus,¹ ha el is ismerjük, hogy a gazdasági élet parancsoló szava irányítólag hat az emberiség sorsára, a nemzetközi életre. De inkább a nemzetek közötti életre. Maguk azok a nemzetek, amelyek között a gazdasági és önző érdekharcolások folynak, nem gazdasági alapon forrtak össze. A Huszadik Század materialista filozófusának jövődölgésére ezért cáfolt reá a való élet, ki szerint a nemzetiségi kultúrminimum kivívása után az egyetemes gazdasági és szociális érdek szava egyre parancsolóbb lesz. Az egyes államokon belül a nemzetiségi szolidaritást megtöri a mind közösebb gazdasági és kulturális érdekek szolidaritása, melyek végül is oly erősek lesznek, hogy azonos kultúrájú államok merev határait is szétrepesztik. Az európai Egyesült Államokon belül a nyelvkérdés jelentősége nem lesz nagyobb, mint ma a vallási hovatarozás. Minden államon belül a legfejlettebb, a legnagyobb gazdasági és kulturális felemelkedést biztosító nyelv fogja a legnagyobb békés hódításokat tenni, míg a kisebb nemzetiségek nyelve abban a mértékben fog visszaszorulni, vagy kipusztulni, amelyben a nagyobb kultúrlehetőségek akadályáivá válnak.² – Ehhez azonban előbb az egységes Európa eszméjének kellene állameszmévé szilárdulnia. Már pedig amióta e szavak elhangzottak, felborult a Duna-medence józan gazdasági közössége, abban a pillanatban, amidőn a gazdasági élet erői a k. u. k. hadsereg támaszát

¹ V. ö. Dehmel 372, 373.

² Jászi 533, I. 517 is.

elvesztették s Európa-szerte tagjaik legelemibb gazdasági érdekei ellen alakultak államok csak azért, mivel a nemzetalkotás homlokterébe emelkedett modern nacionalizmus minden apró nép államalkotását az uralkodó eszmék sorába emelte. Jól látta maga Jászinak elvtársa, Ágoston Péter, hogy «a nemzetek nem áldozzák fel függetlenségüket gazdaságilag előnyösebb életért.»¹ Valóban még sohasem sikerült egy nép gazdasági érdekeinek előmozdításával nemzetpolitikailag is aktuális törekvéseit elaltatni. De nemzeti érzést sem teremteni. A gazdasági berendezkedést is előbb társadalompolitikai elméletté kell emelni, függetleníteni az egyének személyes gazdasági érdekeitől, hogy politikai hatóerővé válják.² Istentagadó materializmusával ellenmondásban a szovjetnek is előbb ideává kellett emelnie a materializmust, hogy azzal népét aktivitásba hozza. S a szervezeti ellenpólus, de eszmeileg ugyancsak individualista Egyesült Államokban is rendkívül intenzív propaganda előzte meg a háborúba lépést, Az egyén gazdasági érvényesülésének korlátlanságán alapuló liberális demokrata berendezésnek, az államrészvénytársaság gondolatának a «Make the world safe for democracy»³ eszméjévé kellett előlépnie ahhoz, hogy a népesség az életet és javakat kockára tévő háborúra lelkiileg alkalmassá legyen.⁴ A gazdasági

¹ Ágoston Péter, 1. körkérdése 40.

² V. ö. Ottlik, mai 530.

³ Lásd Szentkirályi József: A közvélemény előkészítése a háborúra Amerikában. Külügyi Szemle, 1942. évf. 369. 1.

⁴ V. ö. Pieper 16.

érdek nem nemzetiségteremtő erő.¹ De nem is államfenntartó erő. Ahogyan az etnikai közösséghez tartozás öntudata is egy eszmére épít, éppenúgy önzetlen közösségteremtő erőre van szüksége az államfenntartó akaratnak is. Igen szép fogalmazásban fejezi ezt ki Redslob:² «Retenons tout d'abord que l'inféodation à l'État, tout aussi bien que l'adhésion à un groupe ethnique, suppose un idéal et un sentiment de fidélité. Un État ne peut exister si de son foyer ne rayonne une puissance émotive. Une société politique basée sur la raison, échafaudée en vue d'avantages matériels à obtenir, en un mot un État d'essence utilitaire est une fantaisie que le philosophe peut concevoir dans son rêve, mais qui ne se traduira jamais en réalité. Un État n'est pas une société par actions. Il est une solidarité. Il demande des sacrifices que peut inspirer le seul dévouement, et non l'évaluation d'un rendement possible. L'État est la mise en gage de la personnalité, l'État est une association qui saisit l'homme dans le tréfond de son être. Par conséquent il n'est viable que s'il est animé par le souffle d'un esprit. L'État n'est pas un calcul, l'État est une croyance».³

Az eszmeileg leggyengébben megalapozott állam ezek szerint a magáncélú, merőben a hatalom birtokosának külső erején alapuló magánuralkodó állam,

¹ Szép fejtegetések erről az angol irodalom részvénytársasági hangulatával szemben erős közösségi alapon álló zsidónacionalista Joseph B.-nál 143/144.

² principe 236.

³ Hasonló felfogás Brunetière-nél is, főleg 162. l.-on.

még akkor is, ha az államtagnak relatív egyéni jólétet tud biztosítani, anélkül azonban, hogy közöttük szellemi közösséget teremtené.¹ Ámbár tehát a zavartalan állami lét lehetősége logikusan nincs kizárva, a nemzetiségi kérdés, az állam halálos betegsége itt üt be leghamarabb és legtermészetesebben.

10. §. Passzív öncélú állameszmék.

Ettől a legtökéletlenebbül megalapozott államlehetőségtől eltekintve minden egyéb államalakulatban van valami objektív közösségteremtő gondolat, amely az egyes államtagnak a közösséghez kapcsolja. Gyengébb az állam megalapozottsága mindenesetre akkor, ha a közösségi erők inkább csak a passzív beletörődés irányában hatnak, itt a fennálló közösség objektív szükségszerű voltát, saját egyéniségük feletti értékét az alattvalók elismerik, de ez irányukban továbbra is csak kívülről ható erőben objektív valóság marad. Nem saját magukat keresik ugyan a közösségben, a köz gondolata már kiemelkedik az egyénből, de maga az egyén még alulmarad, nem emelkedik utána, hogy szubjektív közösségalkotó szabad akaratával maga is felemelkedjék a köz eszméjében.²

A magánuralmi állam népét is kötheti valamilyen

¹ V. ö. Rousseau, l'inégalité parmi les hommes 2. r. 99.

² A francia forradalom eszméinek uralomra jutása előtti idők régi hazafija szerette a hazát, mert hozzá tartozott, de nem annyira a haza volt övé, .. . mint inkább ő a hazáé (Ottlik Kt. 42).

elismert objektív tényező az uralom birtokosához. Ilyen az az eset, amikor az állani, mint a magánúrnak tisztán magánjellegű birtoka tűnik fel, de ez az uralom nem pusztán erőszaknak, vagy tényleges helyzetnek látszik, hanem annak jogszerűségét az általános vélemény elismeri. A merőben kizsákmányoló gazdasági célú alakulat az alattvalók lelkében itt már átmegegy a valódi közösségi formába, az uralomnak már jogszerű megalapozottsága van. A magánúr mint a közösség életfeltételeit biztosító természeti adottságok jogos tulajdonosa jelentkezik. Ő biztosítja az egyesnek a megélhetési lehetőséget azáltal, hogy az irányában vállalt hűség fejében ezeknek az életlehetőségeknek együtteséből neki bizonyos részt enged. A közös magánúr, az első földbirtokos iránti hűség kapcsolja itt össze az egyeseket. A közösséget szabályozó jog már nem merőben hatalmi úton kifejlesztett parancsok összessége, hanem erkölcsi színezetet nyert lelkesítő kötelezettséget létrehozó norma. De a közjog még teljesen összefonódott a magánjoggal. Ez a patrimoniális állameszme. Tipikusan passzív közösség gondolat, amely az alattvalói hűségnek megadja a mélyebb megalapozást anélkül azonban, hogy az alattvalóknak az állam felépítésében pozitív részt engedne.

Hasonló jellegű a patriarchális állameszme, amely közel áll a vérségi kapcsolaton alapuló etnográfiai közösség egyesítő erejéhez, mint állameszméhez, az államközösség alapját mégsem a közösségbe, hanem magába a családfő hatalmába helyezi. A rokonság, a gyermeki kapcsolat fűzi az alattvalókat az állam-

hoz, de csak mint alávetetteket. Míg az előbbi forma a magánjog vagyoni jogi, úgy ez a családjogi részét emeli közjoggá, az előbbinél bensőségesebb, mélyebb viszonyt, az államhoz való bensőbb kötöttséget jelent, viszont még erősebben hangsúlyozza az alattvalói jelleget.

Az alattvalói közösségérzetet biztosítja a magánúrral szemben a teokratikus állameszme is, amely az uralkodó alany hatalmának alapját közvetlen isteni rendelésre vezeti vissza (tehát nem az általában véve minden hatalmat Istenre visszavezető bibliai tanítás szerint, hanem oly módon, mintha egy-egy konkrét uralkodó kapott volna közvetlen isteni megbízást az uralom gyakorlására, mint ez a nagy barbár birodalmakban közhit volt).

Ezek a passzív közösségeszmék természetesen a csoporturalmi államban is megfelelően érvényesülhetnek az uralkodó csoport javára (a patrimonialis államban például az uralmat megvalósító birtokosság, a patriarchálisban a leszármazás szerinti nemesiség, a teokratikusban a papság iránt).

Az uralom alanya ezen eszmék uralma idején államával korlátlanul rendelkezhetik. Jövedelmeit úgy használja fel, ahogyan akarja, nincs akadálya annak, hogy azokat saját céljaira fordítsa. Alkalmazottjai nem a közösségnek hivatalnokai, hanem saját személyes közegei. Uralmát eladhatja, megosztva adhatja örökbe, úgy kezelheti, mint a sajátját. Ez a helyzet fennállhat a magán- és csoporturalmi állam esetén egyaránt, utóbbinál azonban már csak az uralkodó réteg tagjai tartják természetesnek, hogy

az uralmuk alatt álló néppel szemben kövessék ezeket az elveket, maguk a csoport tagjai egymás között a nemzeti oszthatatlan egység álláspontján vannak.

Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy ilyen merőben passzív közösségi eszmék uralma idején az uralom birtokosa ne érezzen erkölcsi megkötöttséget alattvalói irányában. Ez azonban nem alapul az egész közösség erején és akaratán, hanem tisztán magának a magánúrnak, illetve csoportnak lelkiismeretén, inert ezek mellett az eszmék mellett a magánúr vagy uralkodó csoport nemcsak szerve a közösségnek, hanem annak valóságos tulajdonosaként¹ tűnik fel. A közösség mint erőhatalom csakis objektív értelemben van jelen. Szubjektíve azt kizárólag a magánúr, vagy az uralkodó csoport valósítja meg.²

A passzív közösségi eszmék mély gyökeret verve széles embertömegek lelkében, hosszú időn át erős megalapozottságot adhatnak valamely nem a nép egyetemének szubjektív akaratára építő uralomnak, kivált, ha a hatalom birtokosainak uralma erkölcsileg kifogástalan. Erejüket vesztik azonban abban a pillanatban, amidőn az emberek egy bizonyos szellemi és gazdasági színvonalat elérve, öntudatra ébrednek és többé nem ismernek el maguk fölött olyan uralmat, amely nem alapszik a saját magukból kiinduló önelhatározó akaraton. A passzív érzelmi

¹ V. ö. Dupont-Ferrier 168.

² V. ö. Egyed, várm. önk. 12, Jászi 48.

közösségek helyébe aktív akaró közösségek lépnek.¹ Az öntudatra ébredt államtag többé nem ismeri el jogszerűnek egy embernek, vagy egy csoportnak az életfeltételek legfőbb birtokára vonatkozó kizárólagos jogát, nem látja be, hogy bizonyos származás miatt adjon alapot egy embernek vagy egy rétegnek, hogy a közösség egyéniségét meghatározza és a mondák körébe utalja azokat az állítólagos kinyilatkoztatásokat, amelyek éppen valamely uralkodóházat, vagy csoportot jelöltek volna ki az uralom megvalósítására.

Az öntudatra ébredés után tehát a közösségalkotó, merőben passzív állameszmék szerepe visszafejlődik és az állam létében az államtagokat átható, tette serkentő, közös életre irányzó pozitív állameszmék nyernek mindinkább egyedül érvényesülési teret.

11. §. Aktív öncélú állameszmék.

Aktív öncélú állameszmék azok, amelyek egy embercsoport tagjaiban nemcsak azt az érzést keltik, hogy ők ehhez a közösséghez, mint valamely objektív valósághoz tartoznak, amelynek ők legfeljebb materialiter tagjai, s vele szemben kötelezettségeik vannak, hanem arra is képesek, hogy általuk az egyes államtag egynek érezze magát a közösséggel, annak célját a maga céljává tegye, hogy tehát a közösség objektív gondolata a saját szubjektív érzésvilágának indításra képes eszméjévé tudjon alakulni. Amíg

¹ V. ö. Fels 32.

tehát az előbb tárgyalt szempontok egyszerűen csak állameszmék, itt most ezeknek egy magasabb tökéletesbült fajtájáról szólunk, amelyet nemzet-eszmének, nemzeti gondolatnak nevezünk.

Azok között az eszmék között, amelyek ily nemzetalkotó erejűek lehetnek, két főcsoportot különböztethetünk meg: amelyek lényegükből kifolyólag aktív állameszmék s olyanokat, amelyek öntudatlan, ösztönszerű, természetes adottságokként egyszerűen a népi magatartás biztosítását is szolgálhatják.

Az ösztönszerű és szabad közösségalkotó eszmék korábban vázolt különbségét látjuk itt viszont, amelyek közül a természetes rendben az előbbieket illeti meg az elsőbbség, mint korábbi fejlődési állomásokat, mivel a merőben népi mentalitás korában is hatnak és a tudatos nemzeti államalkotás idején nem megszületniök, hanem csak tudatosulniuk kell.

a) Ö s z t ö n ö s   a l a p ú   a k t í v   ö n c é l ú
á l l a m e s z m é k .

A legelső és legprimitívebb fokozat, amely szükségszerűen és elemi erővel tör fel mint közösségalkotó erő és természeti erőként formálja ki a legelső közösségeket, a *vér és faj* közösségének szempontja. Bár a leszármazás az ember számos szellemi irányú képességét, hajlamát is meghatározza, e közösségi szempont elsősorban mégis az ember létalapjának fiziológiai oldalát veszi számításba. Oly szempont, amelyben az emberi közösségek kialakulása az

állatokéval mutat rokonságot. A faji jelleggel szükségképpen kapcsolódó szellemi készségek közössége folytán azonban szellemi színezetet nyer. Megalapozottsága a legbiztosabb volna, hiszen konkrét megfogható tényből indul ki. Megbízhatatlanná csak azáltal lesz, hogy az emberi nem fokozott differenciálódása után a faj és vérkeveredés olymértvű, hogy az egyes embercsoportok ezen az alapon már alig választhatók el határozottan egymástól s ilyenkor politikai szerephez jutva, sok esetben egyenesen lehetetlenné válik ezen elv kizárólagos uralma alapján az egészséges államalkotás.

Német politikai írótól halljuk,¹ hogy a pusztá vér- és származásközösség nem is fog egymagában nemzeti jelleget létrehozni. Ehhez nemzedékeken keresztüli azonos feladatkörben való együttélés kell, amely erőteljes egyöntetűséggel vésődik bele az egyesek öntudatába. Valóban látjuk is a történelemben, hogy oly törzsek, amelyeknél ez az egységes feladat, az állami lét hiányzik, igen hamar szétszóródnak, nyelvben és szokásokban differenciálódnak.² Viszont különböző törzsek, hacsak különbségeik nem túlságosan nagyok, ahol az államban közös nemzeti feladat fejeződik ki, vérségileg is biztos nemzetiséggé olvadnak össze, amely azután állandó marad és lényegében biztos. Márpedig állandóság és egy meghatározott életkörben a reakció módjának biztonsága, ezek a faj fogalmának for-

¹ Schilling St. 88.

² V. ö, a koraközépkori bretonokkal.

malis tulajdonságai. Tehát a német író is elismeri, hogy a vér és faj gondolata sem használható merev elvi következetességgel az állam meghatározására, hiszen fordítva, az állami együttlét is hat vissza a faji jelleg alakulására. Sőt ő maga mutat rá¹ a teljesen keveredésmentes tisztafajúság veszedelmére, amely önálló kultúrélet teremtésére alkalmatlan, mint volt a görögök körében a spártai nép.

Már magasabb rendű szempontnak látszik az emberek egy-egy csoportjának az ember szellemi érintkezésének legfontosabb eszközében, a *nyelv* közösségében való egysége. Fizikai szempontok (a kiejtés alakulása) ugyan itt is szerepelnek, ebben mégis inkább egy-egy csoport legalapvetőbb szellemi termékét látjuk, amiből praesumptio folytán hajlandók volnánk e csoport szellemi egységére következtetni. A valóság azonban gyakran rácáfol e feltevésre. A nyelvek átvétele, egymásbafonódása még könnyebb mint a leszármazási keveredés és hatása sokkal felszínesebb, minthogy az egyetemes életközösségnek szolid alapja lehessen. A nyelvhatároknak sokszor értelmetlen véletlenül alapuló kialakulása, a normális életközösség lehetőségeivel való kapcsolatának hiánya ugyancsak könnyen állja útját annak, hogy a nyelvközösség egészséges államalakulatot hozzon létre. Megfelelő korrekтивumokkal, így a vér és faj szempontja még mindig biztosabb államalkotó erő, mint a mesterségesen, önző egyéni számításból is elsajátítható nyelvnek a közössége.

¹ Schilling St. 318.

Sőt azt látjuk, hogy a nyelv éppen ott ad biztosabb alapot a közösségalkotásra, ahol a származással áll közelebbi kapcsolatban, tehát primitívebb fokon. Magasabb műveltségi színvonal mellett az egyén könnyebben változtathatja nyelvét saját érdekei szerint és így a nyelvegység elve folytán könnyen kerülhetnek be valamely közösségbe olyanok is, akiket azzal semmiféle benső érzelmi alap és közösségalkotó akarat nem fűz össze. (Az írek például csaknem kivétel nélkül leggyűlöltebb ellenfeleik anyanyelvén beszélnek.)

A nyelvközösség mint a közös megértés eszköze tehát alkalmas előfeltétel és eszköz az egység kialakulásához, de éppen úgy, mint a gazdasági haszon, nem okvetlen államalkotó tényező. Egymagában még csak pusztá eszköze az emberi léleknek, külső mez, mely nem fedi mindenkor a való tényállást és helyzetet.¹ De lehet államalkotó tényezővé ott és annyiban, amennyiben a közös nyelvet beszélők ehhez a tényhez eszmei motívumokat fűznek, ahol a népesség a nemzeti jelleget meghatározó értéket tulajdonít neki. A herderi romantika óta kapcsolódik csak a nyelv momentumához az a minden mást elsöprő benső ragaszkodás, amely benne a XIX. században a nemzeti jelleg alapvető momentumát látta. A XVIII. század aufklaristája még csak a művelődés nemes eszközét, de nem célját látta benne. Akkor még csak hasznértéke volt, nem vált öncéllá. Az államraisonból kiinduló nyelvi

¹ Csepreghy I. 199, v. ö. Amonn 9 is.

nivellálás és a kultúra szélesebb körökben való terjesztésének eredetileg ugyanolyan racionális elgondolásából folyó népi nyelv-művelésből hirtelen öncéllá előlépő eszme között innen támad fel a tragikus küzdelem, amely a XVIII. század politikai keretei és a XIX. század ébredő nemzetiségei között a nyelvkérdésben fellángol. «A racionalisztikus államfilozófiának alapelve az egység mindenben. Mi forraszthatja össze a monarchiának ... népeit egyetlen nagy népegységgé? A nyelv egysége. A felvilágosodás fia ennek igazolásában is a józan ész belátására, a haszon világos logikájára utal, mert a nyelvben a hideg ész nem tud egyebet látni, mint a gondolatközlés szürke, közömbös csereeszközét ... Az édes anyanyelvhez történetileg hozzátapadó érzelmi, iracionális lelki mozzanatok a hidegen fürkésző ész szeme előtt észrevétlenül elsiklanak. Ez a csupasz ész csak egyet számíthat: melyik nyelv tudása a leghasznosabb? És... nem tudja fölérni, hogy a népek, melyek számára a legjobbat akarja, nem kapnak a leghasznosabb nyelv után .. . mekkora hasznot hajtana az államnak... ha határai között csupán egy nyelv volna használatos . . .»¹

A XIX. században a nyelv s irodalmának művei a nemzeti közösség szimbólumaivá lesznek, amelyeknek elnyomásában a nemzetiségek elnyomatásukat érzik.² Politikai szempontból a vérségi származás háttérbe szorulásával nem etnográfiai, hanem poli-

¹Komis I. 80.

²Hemritt 22.

tikai szempontból a nyelv lesz a döntő tényező.¹ Nagyon kényelmes és felületes álláspont azonban az, amely a nemzeti mivoltot egyszerűen a nyelvvel azonosítja, mint Jászié, aki szerint² a nemzetiség oly egyazon nyelvet beszélő nagyobb embertömeg, mely összetartozósága tudatára ébredt s magát külön személyiségnek tekinti. Ez azonban csak ott jogos, ahol kénytelenek vagyunk valami külső jel után nézni, mint a jogi szabályozásnál, ahol tehát Herrnritt méltán jelenthette ki: Nationalitätenrecht ist Sprachenrecht.³ De ha az azonosítást nem jogi, hanem politikai szempontból tesszük, abba a tévedésbe esünk, hogy egy valóságnak merőben külső megnyilvánulását tévesztjük össze a lényeggel, a «füstöt a tűzzel».⁴ A kettő között pedig különbséget kell tennünk,⁵ hiszen a nyelv legfeljebb jele egy befejeződött nemzettévülésnek,⁶ igazi kritérium csak a nemzetalkotó akarat, «Wille zur Nationalität.»⁷ Nem sok megfontolás kell ahhoz, hogy belássuk, mennyire nem biztos kritérium a nyelv önmagában. Hiszen, ha a vérségi kapcsolatnál láttuk azt, hogy egyéb körülmények nemcsak hogy versenyeznek vele a nemzetalkotásban, hanem még magára a faji kapcsolatra is hatnak, még sokkal fokozottabban van

¹ Kremer 92.

² Jászi 9.

³ Herrnritt 75.

⁴ Raschhofer 55.

⁵ Neumann 71.

⁶ Kjellén 101.

⁷ Raschhofer 55.

ennek kitéve a nyelvi közösség. A nyelvazonosság és nyelvrokonság még a kultúra azonosságát sem jelenti minden esetben. A történelmi és politikai esetlegesség sokkal nagyobb szerephez jut e téren. A spanyol és román rokon volna a nyelve szerint, de akkor – mondja gúnyos hasonlattal Kirchhof,¹ a jamaikai négerrek telivér angolok volnának, hiszen ezt a nyelvet vették fel s Benda említi a tényt,² hogy Petrarca centennáriumi ünnepségein 1904-ben Németország és Anglia, Goethe és Shakespeare nemzete nem kapott meghívást, meghívták azonban – Romániát. Kérdem – folytatja a francia író gúnyosan -, nem tudom meghívták-e Uruguayt? Valóban lehet, hogy a nyelv és kultúra sem fedik mindig egymást. A délnyugati görög kultúrához tartozónak érzi magát. A német tájszólást beszélő luxemburgiak nem kedvelik a lelkileg idegennek érzett német irodalmi nyelvet,³ viszont a szlovén-nyelvű úgynevezett windischek (a St. Germain-i Ausztria déli részén) nemcsak a népszavazáson döntöttek az első világháború után a német politikai alakulat mellett, hanem határozottan elleneszegültek annak is, hogy kisebbségi iskolát kapjanak a német-nyelvű helyett, holott a nemzeti problémákat igen liberálisan kezelő Ausztria ezt nekik megadta volna.⁴ Ha tehát gyakori esetekben ugyanez a jelenség mutatkozott meg a hazai németség körében a magyai

¹ Kirchhof 24.

² Trahison 79.

³ Stavenhagen 11.

⁴ Ethnopol. Alm. 1932 79/80.

nyelv javára, rámutathatunk arra, hogy az ilyen jelenség nem okvetlenül jelent állami befolyásolást, hanem valóban a népesség szabad irányváltozásának eredménye lehet.

Vannak azután esetek rokonnyelvű országok határvidékein, ahol a helyi tájszólás egyaránt kapcsolható bármelyiknek irodalmi nyelvéhez, mint például Észak-Schleswigben, ahol dán és német egyaránt ugyanazt a tájszólást beszéli s tisztán az öntudatban van a különbség a kettő között.¹ Sőt az Európa életében legfontosabb szerepet játszó nemzetek közül igen soknál nemhogy konstitutív jelentősége lett volna a nyelvnek, hanem ellenkezőleg a politikai egység előzte meg, és alakította ki a nyelvnek egységét s a népi jellemet.² A korábban sokkal fejlettebb provençal a királyi hatalom kiterjesztése következtében szorult vissza tájszólási rangra az Ile de France-ival szemben. Kasztília tájszólását a királyi udvar emelte spanyol irodalmi nyelvvé, Hollandia a politikai helyzet eredményeként szakadt el a tőle eredetileg semmiben sem különböző alnémettől. Hazánkban a középkor vége óta teljes tudatossággal ismeretes a nyelvi különbözőség,³ politikai jelentőségre, állameszmévé mégsem emelkedett az utóbbi másfél évszázadig és nem ártott a nemzeti egységnek. Kétségtelen tehát, hogy sem a vér és faj, sem a nyelv nem az egyedüli állameszmelehetőség.

¹ Raschhofer 54.

² Kjellén 111.

³ V. ö. Deér, önt. 13.

E két szempont, a vér és faj, illetve a nyelv adja általában alapvető kritériumát annak a természetes közösségnek, amelyet etnográfiai szempontból *nép-ként* határoztunk meg s amelyre a politikai tudomány mai elmélete épül fel. E kettőhöz járul azután a *népi kultúra*, a népből spontán kifejlődött szellemi tradíciók összessége, a népszokások, hiedelmek és nézetek, mint magasabb szellemi termékek, amelyek az előző szempontokat kiegészítik.

A vér és faj, a nyelv és a többi népi kulturális termék együttese az *eggyé* lett embercsoportból *vett* spontán *belső* adottságokra alapítja a népi közösséget. Ezek a szorosan vett népi, etnográfiai jegyek. Ezek a *népi jegyek* állhatnak természetesen alacsonyabb fokon, de lehetnek igen értékes szellemi és erkölcsi tulajdonságok is. Lehet, hogy valamely nép jogosan ismerhet fel magában olyan, ösztönös tulajdonságokat, amelyek már eleve magasabb erkölcsi értéket jelentő tettek irányában befolyásolják. így lehet népi jegy az eszményiség, vitézség, őszinteség, stb.

A népfogalom, a természetes ösztönös összetartozandóság, mint ahogy részközösség, úgy egyúttal relatív nemzeteszme is. Tartalma kétségtelenül több, mint a verség és fajiság, mint a nyelv, mint a spontán kultúrtermékek külön-külön. Teljességében akkor áll előttünk, ha mindezek *egyértelműen* határozzák meg valamely embercsoport belső szerves egységét. De már vitára ad alkalmat, ha az etnográfiai jegyek közül valamelyik hiányos. Van, ahol a nyelv problémáját kell kikapcsolni (nyugateurópai nemzeti-

ségek). Hirtelen és felületes asszimiláció után nagyobb jelentőségre szert tett elemek természetesen a vérségi kapcsolatot szeretnék kikapcsolni (például Bauer Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie című munkájában).¹ Kétségtelenül nehézség az, hogy nincs olyan egységes kritérium, amely végighúzódná az összes nemzetiségi egyedeken – a hozzátartozás *conditio sine qua non*jaként megjelölhető volna.² Azután igen kérdéses sokszor, hogy a kisebb-nagyobb rokonságban lévő csoportok közül melyik tekinthető népegésznek, melyik több nép összefoglalásának s melyik csak valamely népegész részének, törzsnek, A dialektusok például a népivel szemben többé-kevésbé szűkebb közösségek nyelvi megfelelői.* A nép a valóságban igen különböző kisebb közösségekből alakult ki. A nép keletkezését például német viszonylatban is erősen antedatálták – mondja Jerusalem⁴ – a német történelem legrégebb idejében is megtalálni vélték egységes nyelvvel. Holott ebben az értelemben először Herder teremtette meg a nép fogalmát.

A nép kizárólagos állameszmei szerepe célszerűen csak ott alkalmazható, ahol a népiség kritériumai a törzsi különbségek ellenére is, meglehetősen könnyű szerrel megállapíthatók, másrészt az államterületet - legfeljebb jelentéktelen kivételekkel – teljesen kitölti egy ilyen egységesen szembetűnő, nem politi-

¹ Lásd Lukács György, körkérdése 65.

² Haendel, nemz. 15.

³ Jerusalem 138.

⁴ U. o. 139.

kai alkotás visszahatásaként, hanem belső összenövés útján keletkezett nép, oly nép, amelyet nem magánurak egységbefoglaló akarata, de nem is demokratikus jellegű tudatos összefogás teremtett, hanem amelynek nemzeti gondolata «etwas Naturgewachsenes ist, das sich niemals künstlich mit Künstlichem vereinen lässt, sondern das aus Naturtrieb heraus sich seine Lebensform, eben seinen Staat sucht.»¹ Ámbár tehát itt is felmerült, a legújabb időkben is, a népi gondolattal élesen szembeforduló, népnemzetek fölött álló birodalmi gondolat (pl. a Münchener Brief című cikk a Vossische Zeitung egy 1923. évi decemberi számában)² s a legnagyobb hatású régebbi bölcselek közül a nemzetiszocialista rendszer diadalrajutása után Hegelnek is erősen szemére vetik, hogy az állam gondolatát függetlenítette a népétől,³ mégis érthető a népi gondolat kizárólagos állameszmévé emelkedése a Versailles után állami hatalmában megalázott, s az államhatárokon túl nagyszámú néptársra tekintő német birodalomban. Itt természetesen bekövetkezett az államgondolatnak előbb teljes elválasztása az államtól,⁴ mikor az államiságában megalázott németiség a politikai formában semmi lelkesítőt nem látva, minden rajongását a népi gondolatra pazarolta, mint egyetlen pozitívumra. Persze ez az elválasztás lényegében már akkor sem elválasztás, hanem inkább az államgondolatnak és a népiség esz-

¹ Bang 28.

² Id. u. o. 51.

³ Glungler 311.

⁴ V. ö. Trampler, Krise 76.

méjének teljes «összeolvadása»¹ volt, hiszen az állani lényege az egyetemes teljes legfőbb közösség akarata és nem az a külső forma, amelyben megnyilvánul. Természetes, hogy amikor a német lélekben élő legfőbb közösségi eszme szervezetileg is megnyilvánulhatott, az addig csak szubjektíve ható állameszme hivatalos elismerést is kapott.

A nemzeti szocialista tan az állam létének célját a népiség fenntartásában látja, mondja világosan a legautentikusabb tényező (a Führer az 1936. évi pártnapok zárószavaiban).² A legjellemzőbben Walz fejezi ki ezt a gondolatot:³ Ebben az új mozgalomban a népiség alkotja a döntő politikai értéket, amelynek a többi mind alárendeli magát. .. (Jobban már nem lehetne kifejezni az állameszmei jelleget). A népiséget nem is lehet más értékre, például az államra visszavezetni... Az állam végső értelmét mint népi alkotás kapja, amely által a nép a maga politikailag szuverén önmeghatározását... fejezi ki.

A népen alapuló nemzet gondolata volt, mint láttuk, Concha Győző tanításának is a magva. Hogy mégis tanításával nem itt, a nép állameszmei szerepének kapcsán, hanem a nemzetfogalom és a rész-közösségek tárgyalásánál foglalkoztunk, ezt az a tény magyarázza, hogy Concha a népet nem mint

¹ Bang 52.

² Lásd Glungler 341, jellemző kifejezések a népi állameszméről pl. még Bang 39, 47, 54, Berezowski 15 (125), Koellreutter, alig. 43, Schmitt Verf. 205, id. Rudai 129, Schilling St. 18, Wundt 43, stb.

³ 23 (93).

«egyik», «saját», «egyszeri», «konkrét» állameszmét tárgyalja, hanem tudományos alapon, általánosságban kapcsolja össze az etnográfiai alapokat a politikaiakkal (mint például Kjellén is). Amíg tehát ott a nemzet akaratszülte szabad lényegét kellett megvédenünk a népi gondolatot tudományosan általánosító kizárólagosságtannal szemben, addig itt egy konkrét, adott esetben valóban kizárólagos állameszmévé emelkedett népi gondolatot mutattunk be, kapcsolatban a különböző állameszmék tárgyalásával, tehát azon a rendszertani helyen, ahol, az igazságnak megfelelően meg kell adnunk a népiségnek is, mint az állami közösség kialakítására képes eszmék egyikének, sőt egyik legfontosabbikának az őt valóban megillető szerepet. Márpedig, mint Glungler¹, Koellreutter,² vagy Rosenberg³ kifejezései mutatják, a nemzeti szocialista tanítás nem az általános államtan alaptételét, hanem a saját konkrét állameszményét látja a népiségben. Nem fizikai kényszerhatással determinálja a nép az államot itt sem, hanem a német nemzet fogadja el a maga népi determináltóságát államalkotó eszmének. Az «acceptation d'un déterminisme» (Barrés) klasszikus esetével állunk szemben.⁴

¹ Glungler 186.

² Koellreutter, alig. 60 és Grundfr. 100.

³ Grundfr. II 9.

⁴ Nem érdektelen rámutatni arra, hogy a népiségnek állameszmei szerepét német vonatkozásban Szeffü Gyula is teljes megértéssel kezeli, 1. Magyar Szemle, 1934 szept. 8. 1.

Az etnográfiai jegyek belső adottságokra alapítják a népi közösséget. De adódhatnak közösségalkotó szempontok valamely embercsoport *külső körülményeiben* is, amilyenek a hely és idő szempontjai. »

A helyhez való ragaszkodás már csak a vándorlási korán túllépett magasabb állami szervezetű népénél szerepelhet és mint *hazaszeretet, patriotizmus*, jelentkezik. Természetesen nem a pusztai földterület, hanem a szülőföld, az ősök földje,¹ az ősök által megszerzett és megmunkált «haza», otthon,² vagyis az emberrel szubjektív benső kapcsolatba³ került föld ennek az alapja. Nem a táj szépsége az, ami vonz. Tájszeretet még nem hazaszeretet, amely «telivér» érzés, amely a hazát a maga teljes valóságában ragadja meg, úgy, amint azt a nép élet-, hatás- és sorsközösséggé alakította át.⁴ Minthogy a közösségnek itt már egy külső szempontú határozmánya szerepel, a patriotizmus mint állameszme sokkal objektívabb, függetlenebb magának a közösségnek szubjektív tulajdonságaitól és lehetővé teheti, esetleg ellenséges népeknek is együttes ragaszkodását egy azonos területi közösséghez. A népi alapra építő, a szubjektivitást hangsúlyozó modern nacionalizmus ezért ellenséget is lát benne.⁵ Sokszor közelebb áll

¹ V. ö. Maurras 264.

² V. ö. Seipel 32.

³ Kampe 134.

⁴ Arp. 131.

⁵ V. ö. Emile Olivier véleményével (Empire libéral-jából id. Johannet, 10), vagy I. az L. M. Sch.: Der Magyarismus in Ungarn (1864) c. munkából id. szavakat Kornisnál II. 117.

az észszerű emberi együttlét gondolatához, mint az etnográfiai elvek. Különösen ott fejlődhetik ki, ahol a földrajzi adottságok és gazdasági egymásrautaltság határozott egyéniséget adnak valamely tájéknak. («Prinzip der geographischen Individualität.»¹) Példára hazánk, vagy a történelmi Csehország, amelynek patriotizmusa a felvilágosodás idején még egy bensőleg átélt és szeretett cseh nemzethez való ragaszkodás volt² (függetlenül a népi hovatartozástól). Mint állameszmény tökéletes formában Svájcban valósult meg,³ ahol a «topográfia uralkodik az emberen».⁴ Az osztrák örökös tartományoknak is ez volt egyik közösségi eszményük, itt azonban végig megmaradt merőben passzív állapotában.⁵ Biztosította a népi megnyugvást, de nem tudott nemzetalkotóvá érlelődni, mint a nyugati szomszédnál, ahol a patriotizmus adottságait szabad eszméssel való termékenyítő kapcsolat nemzeti alapra tudta fel-

¹ Kjellén 87.

² V. ö. Lemberg 160, 161.

³ V. ö. Michels, Patriotismus 58, 59, 90, Kirchhof 37. Grabowski id. Rudai 109.

⁴ Rákosi Jenő, I. körkérdése 93.

⁵ Az utolsó pillanatban igyekezett legkiválóbb politikusuk Seipel, tudatosá és aktívvá tenni bennük ezt a patriotizmust (v. ö. Nation und Staat 17, 31). E törekvések azonban ott, ahol a szellem szabadságának visszaszorítása volt a tendencia (v. ö. Bluntschli, 73), már későn indultak meg ahhoz, hogy még a vég kezdete előtt jussanak nagyobb hatóerőre. Maga a patriotizmus is csak az egyes tartományokra szorítkozott és sohasem tárgult ki az egészre, v. ö. Eötvös Gleichberechtigung 108.

emelni. Svédországban is erősebb élménye volt a népnek a patriotizmus, mint maga a népi egység.¹ Érdekesen mutat rá Joseph B., hogy a szétszórt zsidóságnál is mily erős összetartó szerepet játszott a régi haza képe.² Igen erős a patriotizmus a népi nacionalizmus mellett Franciaországban is.³ Az átlag francia ember számára hazája egy világot jelent, ahol bárhol otthon érzi magát, de már a legközelebbi külföldet is szinte szellemi kínai fal takarja el előle. A Pester Lloyd 1941. évi szeptember 15-én megjelent cikkében a magyar állameszmét a Kárpát-medence eszméjével azonosítja.

A patriotizmusnak tárgybelileg csökkentett alakja a *lokálpatriotizmus*, amely azonban csakis quantitative, és nem qualitative különbözik tőle. Úgy határozhatjuk meg, hogy a konkréte, közvetlenül érzékelhető helyi adottságokhoz való ragaszkodást jelenti és nem megy túl azon a körön, amely az átlagos egyes ember közvetlen életfeltételeit biztosítja, míg a patriotizmus ezen túlmenően nagyobb csoportokat képes összefogni, esetleg olyan embereket, akik az egymás életkeretét alkotó területeken sohasem fordultak meg. A közelebbi szülőföld szeretete igen mély kapcsoló erő. Huizinga szerint⁴ a római haza-fogalom főként azért volt olyan eleven és bensőséges, mert még a birodalom kiterjedése idején, új és egyre

¹ Kjellén 123.

² Joseph B. 92 stb.

³ V. ö. Rosenberg felfogásával, ki a francia állameszme központjául a földet tekinti, vagy Maurras 129.

⁴ Huizinga 10.

újabb területek meghódítása után is mindig a városra, mint olyanra, magára Rómára, Róma szentélyeire, hagyományaira és jelképeire irányult. Mint állameszme, a lokálpatriotizmus teljesen egyforma lehetőségeket ad a patriotizmussal, sőt a szűkebb látókör, a befelé való élet sem okvetlen előfeltétele. Az athéni, velencei nacionalizmus is egy-egy városból született.¹ Mégis természetes, hogy a lokálpatriotizmus a legtöbb esetben csak részközösségi gondolat marad, vagy legfeljebb tagállami mentalitáshoz vezet (svájci kantonok, Hansa-városok).

Hangsúlyoznunk kell, hogy a helybeli adottságoknál nem arra az esetre gondolunk, amidőn az azonos életfeltételek közti élés már egygyéolvasztott több etnográfiai közösséget (tehát nem a Bodenständigkeitről van szó, amely a német népi teória szerint a népiség lényeges kiegészítője),² mert ekkor a népi szemponthoz jutottunk, hanem arra, hogy maga a közösségi gondolat elvileg a közös haza iránti szeretetből táplálkozik esetlegesen több aktuálisan is eltérő nép jelenléte ellenére.³

Ugyanez áll a külső befolyásoló körülmények másik esetére, az időre. Az *idő* állameszmei szerepénél sem arra gondolunk, hogy az együttélés bizonyos hosszabb-rövidebb idő elmúlása után egymásba-

¹ A középkorban valóban használják is Olaszországban a városokról nevezett nemzeti elnevezéseket, volt *nazione Senese*, *Fiorentina*, stb., v. ö. Kirchhof 61.

² v. ö. Heyking 24.

³ Szöges ellentétben a modern nacionalizmus elveivel, v. ö. Huizinga 33.

olvasztja a különböző népi jellemvonásokat, hanem magának az időnek állameszmei szerepére, arra a kapcsoló erőre, amelyet az együtt eltöltött évszázadok jelentenek valamely embercsoportra. Az együtt töltött idő kialakult hagyományai mély gyökeret verhetnek a lelkekben. Semmi sem köti össze jobban a népeket, mint a közös ügyért együtt hozott véráldozat, az együtt elviselt szenvedés.¹ A mai német felfogással ellentétben Ranke még a történelem alkotását látja a nemzetben és semmiesetre sem «természetesen» fejlődött valamit.² A magyar hazat is ezeréves közös hagyományok kötik egybe. «Ezt a közös hagyománytudatot kell ápolnunk mind a magyarságnál, mind kisebbségeinknél, mivel a közös hagyományok a nyelvi különbségek ellenére is egybefűznek minket» – mondja a magyar nemzeteszme kutatója.³ A cseh nemzeti ébredésnél is ez volt először az erősebb, erősebb, mint maga a nyelv s csak ez a körülmény tudja megmagyarázni azt, hogy nem egy csehországi német tudós és költő lelkében a felvilágosodás és romantika korában egyaránt tüzet fogott a cseh népi érzés.⁴ A történelmi állameszme éppen úgy, mint a patriotizmus külső objektív erővel hat és nagyjából a patriotizmushoz hasonlóan értékelhető.

¹ V. ö. Dove 24, Fels 15, Renan, Discours 306, id. Lucien Brun 90.

² Gasparian 15.

³ Somogyi 318.

⁴ Lemberg 183.

b) Kulturális adottságokon alapuló
aktív öncélú állameszmék.

Az ösztönszerű és szabad eszmék között *átmeneti* jellegűek azok az állameszmék, amelyek ugyan valamely közösségnek már tudatos akarattal létrehozott vagy magáévá tett szellemi termékei, de lényegükben függetlenek a politikai életformától, amilyen a *vallás*,¹ a *kultúra*, *társadalmi berendezkedés*, általános *életforma*. Különösen a vallásnak van nagy nemzetmeghatározó ereje. Hasonló lelkialkatú népeket teljesen különálló politikai nemzetekké tesz (szerb - horvát), máskor hatalmas földterületeket és számos népet tud politikai közösségbe vonni, mint ahogy a középkori *respublica Christiana* többé-kevésbé ilyen egységes politikai képet mutatott. Sőt magára a népi asszimilációra vagy disszimilációra is erősen hat.²

E tudatos akarattal alkotott vagy elfogadott szellemi termékek nem azonosak azokkal a jegyekkel, amelyeket mint a népi kultúra termékeit határozunk meg. Itt a népek tudatosan szerzett és magukévá tett kultúrájáról van szó, amelyhez ragaszkodnak s amelyhez esetleg az illető nép lényeges mértékben hozzájárult, amely azonban mégsem tekinthető valamely etnográfiai népnek, mint ilyennek természetrajzához szükségképpen hozzákötöttnek.³ Egy primitív nép fétisimádása egészen más megítélés alá

¹ V. ö. Bluntschli 248, Csepreghy I. 225, Lemberg 21, 23.

² V. ö. Dove 21.

³ V. ö. Laveleye (id. Johannot 226): Au dessus des nationalités ethnographiques, il y a les nationalités politiques,

esik, mint a mohamedánizmus világnézeti és kulturális közössége, amely tatárokat, albánokat, indusokat és szerencseneket kapcsol hozzá egy arab kiindulású, de az eredeti népiségen messze felülemelkedett irányzathoz. Éppen úgy más fogalom egy népszokásokban megnyilvánuló spontán népi kultúra és más az a szellemi értékközösség, amelyet például nyugati kultúrájának nevezünk. Társadalmi berendezkedés terén sem az ősi népi szokások rendjére gondolunk, hanem bizonyos, a későbbi fejlődés folyamán kialakult alapelvekre, amelyeket egyes népek tudatosan tettek a magukévá. Ilyen például a «demokratikus életforma», amelyet egyes nemzetek állameszményük alapjául fogadtak el, vagy a bolsevizmus, amely a cári Oroszország tengernyi népét etnográfiai különállásuk tudatossá ébresztése mellett is össze tudta kalapálni. Talál (természetesen csak formai s éppen nem tartalmi szempontból) Asztalos Miklós hasonlata:¹ «A szovjetunió közössége középkori ökumenikus egységnek fogható, ahol a nemzetileg szabad egyedeket egy új tartalom fogja egybe». A brit birodalmat is inkább kulturális és pszichikai, mint etnikai erők fűzik össze.² A magyarság régi nemzetelve is egy bizonyos életforma volt szemben a nyelvre alapított nyugati nemzeteszmeivel.³

électives, peut-on dire, ayant leur racines... dans la similitude ... de tout ce qui fait la vie intellectuelle. Hasonlóan Akzin 9.

¹ 91.

² V. ö. Heyking 10.

³ V. ö. Joó 100/101.

Az eszmei és életformaközösségek, amelyek valamely embercsoportnak már öntudatosult szellemi megnyilvánulásai, közel állanak ahhoz, amit szabad politikai eszmékként határoztunk meg. E közösségek tárgyát u. i. már nem kötik feltétlen erővel az illető embercsoportnak sem benső természete, sem külső életkörülményei. Egymás mellett élő, hasonló fajú, nyelvű és sorsú népcsoportok differenciálódhatnak általuk, mint például a bizánci kultúrájú szerb és a latin kultúrájú horvát. Ezek a közösségi adottságok szabadon alakíthatók a nélkül, hogy a nép etnográfiai meghatározottságának is változnia kellene. Azonos népek tartozhatnak életük különböző szakában más-más eszmei vagy életformaközösségekhez és kerülhetnek tőlük fajilag távolabbeső népekkel közelebbi viszonylatba, vagy távolodhatnak el eddigi kulturális körükből, ami nem egyszer nagy lelki megrázkódtatásokkal is járhat, de a nép etnográfiai adottságain nem változtat. A «magas» kultúrának közösségeiből mindig csak egy bizonyos hányad mélyül el népi tulajdonsággá, válik egy nép «vérévé». Ilyen nagy kultúrkörátalakulást jelentett Európa népeinek a keresztény hitre térés, a török népnek a mohamedán hit felvétele és legújabbán az európai életformára való rátérés Kemál Atatürk uralma idején.

E közösségek tárgya már szabad, tudatosan elfogadott elvekből adódik, politikai szempontból mégsem feltétlenül nemzetalakító. Nem áll okvetlen okozati összefüggésben a politikai keretekkel, a hozzája való öntudatos ragaszkodás teljesen megfér a politikai passzivitással. Mária Terézia magánuralmi

monarchiájának idején a Duna völgyének népeit azonos kultúrszellem átütő ereje hozta közös nevezőre, még *Bizánc* híveinek nagy része is a *nyugati* műveltség felé orientálódott az unió révén, de még az ortodoxia körében is (barokk görög keleti, főleg szerb templomok). Ennek a kulturális közösségnek összetartó ereje helyettesítette az összmonarchia hiányzó nemzeti szellemét, anélkül, hogy az uralkodónő iránti hűsége túlmenő aktív államalkotó szellemmel, a feltétlen együttélési akarás elhatározásával, tehát nemzeti szellemmel töltötte volna el az alattvalókat. Viszont Ile de France köré az évszázadok hasonló magaskultúrán és életformán alapuló nemzetet érleltek a részben heterogén népiségű csoportokból is.

c) Szabad aktív öncélú állameszmék.

Szabad politikai eszméknek nevezzük azokat a célkitűzéseket, amelyek tartalma kimondottan politikai, amelyek tárgya okvetlenül kapcsolatban van az állami berendezkedéssel, annak eszmei, de legalábbis szervezeti alapjaival. Itt tehát minden más tartalomtól elvonatkoztatva a feltétlen együttélési akarás módja, illetve alapelvei közvetlenül emelkednek állameszmévé. Ezek az eszmények – a magánúrnak saját uralmába vetett hitén kívül (pl. II. József), ami szintén szabad állameszme – amennyiben közösséget fognak át, csakis nemzeteszme lehetnek, passzív magatartást nem határozhatnak meg, hiszen ezeknél a csoport egységét éppen maga a közösséghez való tudatos ragaszkodás hozza létre.

E szabad politikai eszméknek két csoportját kü-

lönböztethetjük meg. Az egyik valamely *államszervezett jelenséghez*,¹ az alkotmányhoz, vagy az alkotmány bizonyos mozzanataihoz való ragaszkodás, amilyen a korona egységének tudatos megőrzése a British Commonwealthben, a japáni nemzet Tenno-imádata (ami jól megkülönböztetendő a magánuralkodó állam pusztá hűségétől, mert ebben a személyes hűség színe alatt a feltétlen egymáshoz tartozni akarás érvényesül, mit jól szimbolizál a Szent Kincs-hez tartozó Drágaközlánc, az állam egyáltalában nem a Tenno, hanem a nemzet akaratán alapszik,² hiszen évszázadokon át a Tenno valósággal nem is rendelkezett semmiféle hatalommal, tisztán szimbólum volt) vagy a magyar nemzet Szent Korona szimbóluma,³ Svájc köztársasági berendezkedése, az olasz faszizmus államszemlélete.¹

A másik csoportba azok a konkrét részközösségi tartalomtól elvonatkoztatott alapelvek tartoznak, amelyek kimondottan valamely emberi közösség feltétlen együttélési módjainak formális meghatározottságait adják, tehát például magára az állam alapjellegére, az államtagoknak egymáshoz és az államhoz való viszonyában lehetséges *alapvető irányokra* vonatkoznak, amilyen volt a szabadság, egyenlőség, testvériség eszméje a francia köztársaságban, a sza-

¹ V. ö. Amonn 21, Stavenhagen 99, Krisztics N. 315.

² V. ö. Joseph B. 150, Cimatti Vince S. S.: A japán missziók nehézségei. Szalézi Értesítő XXXV. évf. 1942 1. sz. 3. 1.

³ Szép megnyilatkozása Egyed: Polit, népi nemz. 25.

⁴ Ottlik, mai 502.

bad fejlődés elve Angliában, a függetlenségé és a kis egységek egyenlőségéé Svájcban.

Végül szabad eszmék azok, amelyek bármely állameszméhez járulva, annak magasabb szellemi erőt adnak, amilyen önző formájában a felsőbbrendűségérzet¹ (diametrális ellentéte a passzív gyemegésztudat-, illetve alsóbbrendűségérzetnek) önzetlen, vagy sokszor csak látszólag önzetlen alakjában a *hivatásérzet*, amidőn az államot akaratával megvalósító alany az állam eszméjének az *egyetemes emberiség* szempontjából értékes voltát tudatosítja magában és teszi cselekvéseinek rugójává.²

Különösen a francia állameszme³ mutatja ezt a jelenséget, ahol a hivatásérzet szinte felszívta és csak járulékaivá tette a francia államgondolat egyéb alapelveit. Innen a francia szellemi imperializmus, amely a forradalmak és Napoleon idején tényleges hódításba ment át. A francia nemzet hódításvágya sohasem elégedett meg területek és népek uralma alá hajtásával, saját hivatástudatában a külsőleg meghódított területeknek eszmei bekebelezésére is törekedett, függetlenül a csatlakozó népek adottságaitól. E szellemi alapokból táplálkozó elvileg türelmetlen, asszimiláló francia nemzetiségi politika mindenkor nagy veszélyt jelentett a legyőzött nemzetek egyéniségére, míg például az angol tisztán önző gaz-

¹ V. ö. Lemberg 189.

² Missziós hitre, v. ö. angol: Glungler 268, amerikai Weber 149, német: Haymann 97.

³ V. ö. Eckhardt: A francia nemzet missziós hite és a francia irodalom.

dasági célokból indulva ki, alig törődött azzal, hogy a meghódított népeket a maga kultúrájával áthassa, így népiségükre nem veszélyes. Az angol szabad fejlődés elve szoros kapcsolatban látszik lenni az angol liberális politikával, amely a XIX. században éppen Angliának hajtott igen nagy gazdasági hasznot. (A nemzetiségi kérdés lélektanát ismerve, természetesen nem csodálkozhatunk az eredménynek éppen fordított voltán. A kulturális asszimilációra törekvés csakhamar disszimiláló hatást vált ki, míg a fölényes közömbösség asszimiláló hatású.)

A hivatástudat eszmei fokra emelheti a népi nacionalizmust is. Így izzott Széchenyi lelkében a legszentebb hivatástudattá a magyar népiség fennmaradása és fejlesztése mint államcél. A hivatástudatnak különleges önálló szerepe mégis ott van, ahol az államalakulás adottságokon felülemelkedő nemzeteszmet, esetleg több népnek egybefogását követeli meg és lehetővé teszi, hogy általa az állam alapjait lerakó népességen kívül mások is, szabad csatlakozás útján, részesei legyenek az illető állam nemzeteszméjének. Ilyen mély hivatástudat hatotta át a kereszténység védőbástyájának szerepét vállaló magyar államot egy évezreden keresztül, éppen ez különböztette meg és emelte ki nemzetünket a környező népek árjából: A Balkán nemzeteinek sohasem volt ilyen saját lelkükből sarjadt mítoszuk, mint ahogy hiányzott náluk a történelmi harcnak általános keresztény és európai indokolása is.¹

¹ Deér, Pogány 226.

12. §. Az objektív állameszme.

Végül még egy állameszméről kell megemlékeznünk, amelynek jelentőségét nem szabad lebecsülnünk s melyet az «abszolút», «objektív» állameszme-nek neveztünk: az egymásrautaltság, a sorsközös-ség gondolatáról.

Az állameszme mindig oly gondolat, amely az egyénnel szemben objektív kívül álló határozmány, amelyet azonban valamely embercsoport tagjai szubjektív akarattal elfogadnak, amelynek magukat alávetik. Ezeknek az objektív határozmányoknak tehát szubjektívvá kell válniuk ahhoz, hogy állameszmévé emelkedjenek.

A szubjektív és objektív jelleget azonban az állameszméknél más szempontból is nézhetjük, abból tudniillik, hogy a szabadon elfogadott határozmányok alapja az emberben magában, szellemiségében, lelkiségében van, vagy pedig egy rajta kívül álló magasabb erőnek, az objektív egymásrautaltság tényének engedelmeskednek azok, akik közös munkára, az ember emberhez méltó életének megvalósítására szövetkeznek, ott ahol a természeti körülmények félreérthetetlenül egymásra utalják a népesség tagjait.¹

Az itt felsorakoztatott állameszmék e szempontból szubjektívak voltak. Végeredményben még azok is, amelyek valamely csoport külső körülményeiben bírták alapjukat. Mert a hely és idő mint állam-

¹ V. ö. Seipel 6, ki ezt tartja legfontosabb állameszmének.

észtnak, tehát a hazaszeretet, szülőföldhöz vonzódás, közös sors, történelem és hagyománytisztelet, sem mint objektív tények, hanem mint szubjektív élmények jöttek számításba, már meglévő lelki közös-séget tételeznek fel, ahogy az Alpeselek iránti rajongás és hét évszázad emlékei szubjektív lelki alkatukban is másirányban elhatárolt egységes színezetet adnak a négy etnikumhoz tartozó svájcinak.

Az objektív állameszme akkor jut szerephez, ha a körülmények folytán összesodort emberek akár ösztönszerű megérezés, akár tudatos elhatározás következményeképpen teljes életközösségre, harmonikus együttműködésre egyesülnek, olyanok, akiket nem a népiség tart össze, de még a hosszú ideig meghatározott helyen való együttélés, közös eszmények szolgálata sem olvasztott egygét.

A magánélet kis közösségeinél is látjuk ezt a jelenséget. Egy-egy iskolai osztály, egy-egy kisebb katonai alakulat legénysége között fejlődik ki ez a bajtársi érzés, amely később már a közös élmények alapján szubjektív barátsággá mélyülhet, de hatásának *kezdetén* merőben az objektív tények tudatos tudomásulvételén alapszik. Nem biztos, hogy kifejlődik, maradhatnak az így egybesodortak végig egymásradobált atomok, de ha az emberben élő nemesebb érzések jutnak uralomra, valószínű a kifejlődésük. Minél erősebb a sorsközösség objektív utalása, annál inkább. Legklasszikusabb példája a háborús bajtársak¹ között kifejlődő közösség, amidőn

¹ V. ö. Stavenhagen 41.

addig ismeretlen idegenek egymásért élő, egymásért felelősséget érző és vállaló tökéletes igazi közösséggé olvadnak össze, anélkül, hogy egymás lelki alkatának különbségeit, társadalmi, vallási stb. hovátartozandóságát kérdeznék. Épígy fejlődhetik ki a teljes egymásrautaltság átérzése folytán a teljes életközösség akarata, a sorsközösség vállalása (tehát nem a múlt sorsközösségének szubjektív élményeként, hanem az adott helyzetből fakadó sorsközösségnek a jövőt irányító igenléseként) egymás belső lelkialkatával szemben közömbös emberekben is.

Magától értetődik, hogy itt nem az üzletszerű számításon alapuló, egyszerűen az érdeket néző belátásról «öncélú egyének észszerű kooperációjáéről van szó, amelyet Jászi utópiája hirdetett az uralmi állammal szemben,¹ hanem annak belátásáról, vagy legalább megérzéséről, hogy ideális egészséges emberi lét csak így képzelhető. A szubjektív testi-lelki közösségekkel szemben Stavenhagen ezeket a külső egymásrautaltság alapján benső egységgé vált közösségeket hívja pragmatikus közösségeknek s ezek közé sorolja azokat az eseteket, ahol nem benső testi-lelki kapcsolatok, hanem *maga az állam élménye* alakítja ki a közösséget.²

Az objektív állameszmének híveként mutatkozik be irodalmunkban Baráth Tibor, aki bár a tudományelmélet terén általunk alá nem írható relativista álláspontra helyezkedik, végeredményben igen szép

¹ Körkérdés 28.

² Stavenhagen 99.

szintézist teremt a részéről lelkesen követett szubjektív népi elv s az objektív egymásrataltság közösségi eszménye között. Ő a nemzetfogalmat, helyesebb kifejezéssel a nemzet szót világosan az etnográfiai értelemben vett nemzetre érti («a nemzet hatalmas szervezetét nemcsak a politikai akarat tartja össze, hanem elsősorban a nemzet tagjainak megváltoztathatatlan, természettől beléoltott ismérvei: faji tulajdonságai, szokásai, nyelve és az ezek köré fonódó mítosz»¹), amidőn azonban kijelenti:² «nem fogadhatjuk el a népnemzeti fogalom egyik tételét: a népnemzeti államot»,³ ezzel nyilván megszabadítja a politikumot és etnikumot kölcsönös rabságukból s politikai világnézetének alapjául az objektív adottságokat veszi: «... az eszményi földrajzi egységen ideális állapotban csak egy állameszmének van helye. Ez a természet előírása, ami ellen az emberi elrne ugyan küzdhet, de vele saját elpusztulása

¹ Baráth, új tört. 9.

² U. o. 10.

³ A népiség oldaláról elinduló Baráth Tibor meggyőző okfejtés után e szavakkal tesz hitet az ősi magyar állameszmény mellett, amelyet Asztalos Miklós következtelen felfogásával szemben (A nemzetiségek története Magyarországon) annak idején Szekfü Gyula vett védelmébe (Magyar Szemle, 1934 szept.). Szekfü ugyanezen cikkben viszont a magyar népiség létfontosságának hangsúlyozásához jut el. (12. 1.) Mind Szekfűnél, mind Baráthnál el kell tehát ismernünk a szokásos terminológiai zűrzavarral szemben a fogalmak helyes használatát, amely a népiségnek megadja a maga jelentős helyét a politikai felfogás alakulásában anélkül, hogy kizárólagos döntő szerepet vindikálna neki.

nélkül tartósan egy nép sem dacolhat . . . minden népnek vagy néprésznek legfőbb politikai érdeke, létérdeke az, hogy ezzel a korszaktól független történeti tényezővel minél teljesebb összhangba kerüljön».¹ A mi terminológiánkkal élve, ebből arra a következtetésre jut, hogy ennek az objektív egymásrautaltságnak kell szubjektív nemzeteszmévé mélyülnie, hogy egészséges állami élet fejlődhessen ki egy ilyen területen s utal arra, hogy például a Kárpátmedence egymásrautaltságának átérzésében a magyaron kívül a horvátok, a rutének, németek és részben a tótok is résztvállaltak.² Vagyis folytathatnánk – ismét a mi terminológiánkkal -, ott, ahol egy objektív állameszme abszolút erejével találkozunk, ott a relatív állameszmének részközösségi szemponttá kell korlátozódnia, hacsak az ember szabadakarátát nem saját emberi értékeinek pusztulására kívánja felhasználni. A részközösségek politikai érvényesülését pedig annak a szempontnak kell eldöntenie, hogy mily mértékben szolgálják az objektív állameszmét. Hazai viszonyaink között emellett az elgondolás mellett valóban «a Kárpátmedence minden népének történetét szervesen tudjuk elképzelni».³

E felfogás ismertetését azért tartottuk különösen szükségesnek, mert az etnográfia és politika összehavaráásával szemben éppen a népi elvnek egyik leg-

¹ Baráth 11.

² U. o. 12.

³ U. o. 13.

harcosabb hívére hivatkozhattunk, ami a fogalmak tisztázása terén nagy segítséget jelent.

A megérzett és vállalt sorsközösség természetesen közös hazában közös hagyományokat vált ki, az összefogottakban szubjektív szellemi-lelki közösség alakulhat ki, az objektív egymásrautaltság vállalásának eszménye szubjektív élményközösséggé mélyül. De ha tény is, hogy reális államnemzetek idővel részben valóban lelki-szellemi közösségekké ... lettek ... akkor is aggályos volna az államnemzet lényegét már eredetében is a kultúrnemzetével egyszerűen azonosítani.¹ Kezdetben ilyenkor is az egymásrautaltság ténye kapcsolta össze a gazdasági és földrajzi egységen élőket s csak később lett az mindnyájuk közös hazájává, csak később alakultak ki a közös hagyományok s erős társadalmasodás esetén is csak később vált az összeverődött népsokaság néha népileg is egységessé (mint például Franciaországban).

Az egymásrautaltság objektív eszményének érvényesülése a politikai fejlődés lehetőségének két végletén várható. Várható ott, ahol az aktív államalkotó erő minél kevesebb ember, lehetőleg egy monarcha kezében összpontosul, aki bölcs áttekintéssel látja az észszerű emberi együttlét feltételeit s államát annak megfelelően törekszik kialakítani, míg a passzív nép a józan megoldásban önkéntelenül megnyugszik. Árpád geniális államalkotása, vagy a Kapetingek évszázados egységretörékvő uralma jó

¹ Stavenhagen 100.

példa erre. Annál inkább hat tehát, minél kevesebb egyénből áll a tudatos államalkotás alanya s minél inkább vannak a szélesebb rétegek ösztönszerűen passzív szerepkörben. De várható a fejlődés ellenpólusán is, magasműveltségű, józangondolkodású és erkölcsileg szintén magas színvonalú társadalomban[^] (Svájc), ahol az észszerű emberi együttlét gondolata úrrá tud lenni a köreszmék szerint változó ötleteken. A fejlődés közbeeső állomásain azonban a politikai akarat tudatosulásának átmenetei alatt, félművelt emberi tömegek körében az érzelmileg jobban megragadható legszubjektívabb állameszmék kizárólagosságára kell számítani.

13. §. Az állameszme szerepe összetett államokban.

Összetett államokban az állameszme szerepe megfelelően módosul. Itt a hierarchia egyes fokain álló államoknak más-más tárgyú állameszméjük lehet.

A legegyszerűbb helyzet az, amikor a szövetség és a tagállamok azonos célt valósítanak meg. Svájc minden apró állama néhány ezer olyan ember alkotása, akik szabadságukat és jogaikat akarták megvédeni, az első kantonok éppen saját néptársaik uralmával szemben. Szövetségüket is ugyanez a szellem hozta létre. Az állameszme szövetségnél és tagállamnál egyaránt a szabadság, függetlenség, szabad fejlődés szabad állameszméje. A legtipikusabb eset az, amikor egy nagy nép alkot szövetséges államot, amelynek tagállamai a nép törzseinek felel-

nek meg, mint a Németbirodalomban volt. De lehet eltérés is a szövetség és a tagállamok állameszméje között. A Szovjetköztársaságok Uniójának tagállamai szigorúan népnemzeti alapra épülnek, amelyeket az azonos politikai irány sodor szövetségbe. Körülbelül az ellenkezője figyelhető meg az Egyesült Államokban. Itt a szövetség egészének felel meg valamennyi állam azonos angol etnikuma (a heterogén elemek a teljes beolvadás útján vannak) s a tagállamok köszönik létüket valamely különleges világnézeti alapnak, amely a szétválasztott belső fejlődést tette számukra kívánatosá az egyesülés után is. Az egyesüléskor az egyes államok között főleg vallási felfogás szempontjából nem egy éles ellentét állott fenn, később is erős társadalmi ellentétek mutatkoztak például a rabszolgaság intézménye tekintetében. Ma a liberális gondolkodás általánosulásával ezek a különbségek elhalványultak s a tagállamok politikai jelentőség helyett inkább a széleskörű autonómiával rendelkező tartományok színvonalán állnak. De kérdés, vajjon nem éppen ez a rendszer, amely vicinális kérdéssé degradál olyan polémiákat, amelyek centralizált egységes államban az államegészet rengetik meg (például a vallási és világnézeti kérdés Franciaországban, hol igen nagy egységes területek állanak szembe élesen egymással világnézeti kérdésekben), teszi lehetővé az összesség harmonikus fejlődését és az egységes nemzeti szellem megerősödését.

3. Állameszmefejlődés.

14. §. Az állameszmék változása a történelem folyamán.¹

Az állameszme lényegéhez tartozó szubjektivitás, folytán az állameszme korok és vidékek szerint más és más lehet, sőt ugyanazt az embercsoportot sokszor a legkülönbözőbb állameszmék együttes hatása tarthatja össze. «A társadalmi közösségek tudatának tartalma szinte szabályszerűen megváltozik.»² Az emberiség története így az állameszmék váltakozását, kapcsolódását mutatja, ami a politikai történelem külső jelenségeivel párhuzamosan halad.

Már az állami élet alapfogalmaival kapcsolatban láttuk, az alapvető kiindulás az ember ösztöneiben a vérben és fajban van adva, ami ekkor még teljesen összeesik a primitív közösségek szellemi jegyeivel, főleg nyelvének egységével is. Az ösztönszerű közösségek által ekkor még egyértelműen meghatározott nép lesz minden politikai élet kiindulása.³ Az első primitív közösségek mindenkor etnográfiai értelemben vett törzsek, népek, ösztönösen érzett állameszmékben a véré és fajé az elsőbbség, legtöbbször még csak a patriarchális állameszme passzív formájában.

De éppen az ember szellemisége teszi lehetővé, hogy az ember az ösztönszerű motívumokat mindinkább tudatosakkal cserélje fel. A politikai fejlődés legfontosabb pontja az, amidőn az ember pusztá

¹ Az állameszmefejlődésnek a történelem folyamán klaszikus összefoglalása, Ottlik, *Nemzet és nemzetiség* című mélyen látó munkája.

² Asztalos 10.

³ V. ö. Krisztics N. 153.

társas ösztönből fakadó csoportjait, a zoón politikon ösztönszerű megnyilvánulásait valamely tudatos célgondolat követése váltja fel a politikai alakulatok létrehozásánál. Ez az a mérőföldkő, amelyen túl a merőben in potentia szellemiségű ember ösztönszerű államalkotása in actu is szellemi jelenséggé emelkedik.

Midőn valamely hatalmas uralkodó függetlenül népének életszükségleteitől távoli országok meghódítására indul és új népelemeket illeszt bele hatalmi szervezetébe, már túlemelkedett a kezdetleges, ösztönszerű motívumokon és az államszervezésnek indítéka itt már tudatos hatalomvágy lesz. Itt természetesen nem arra az esetre gondolunk, amikor egy nép egyszerűen saját létfenntartása érdekében indul hódításra és a leverte népeket egyszerűen leigazza. Ez még teljesen beleillik az ösztönszerű állapotba. A kiemelkedés azokkal a primitív barbár birodalmakkal kezdődik, amelyeknél a közvetlenül ható népi érdek már elhalványul s a hódítás mint öncél lép fel szervező erőként.

Láttunk a történelem folyamán olyan alakulásokat is, amidőn a hatalom birtokosa a természeti adottságnak, földrajzi alakulat, gazdasági egymásrataltságnak, tehát az észszerű emberi együttlét szempontjának, az objektív egymásrataltságnak önkéntelen megérzésével, vagy tudatos felismerésével épít ki valamely államszervezetet. A hatalom birtokosa itt sem indulhatott ki légtüres térből, hatalmának alapját valamely természetes néptől nyeri, de az államalakulás motívuma már nem kizárólag ennek a népnek személyes érdeke, hanem a valamely össze-

tartozó terület népességének észszerű rendezését, gazdasági és szellemi fellendülését szolgálja. A hatalmi momentum itt is előtérbe lép, de már nem a maga nyersségében. A hatalom magasabb értékeje nyújtásával igyekszik, megszilárdulni, vagy felismerve pusztá eszközértékét, felülemelkedik önnön-magán és magasabb eszmény szolgálatát keresi. A római birodalom már messze meghaladta az ösztönszerű népi elindulást, a népi alapon elindult középkori keresztény monarchiák már egyenesen transcendentális motívumokra hallgatnak. A vallás még az újkor folyamán is közvetlen államalkotó erő. Németalföld szakadása tisztán erre vezethető vissza. Németországban is sokáig erősebben hat, mint maga a népnemzeti öntudat. Máskor a hatalmi államalakulással szemben a tényleges hatalom zsarnoksága ellen szövetkezők alkotnak új államot, amelynek éppen az emberi szabadság, a szabad fejlődés lesz államalkotó motívuma (Svájc).¹ Lehet az is, hogy a

¹ Ottlik szerint (mai 526) minthogy az állam az emberi együttélés rendjének szervezete s így pusztá léténél fogva is az emberi szabadság korlátja, a szabadság lehet az egyének célja, de nem az államé. Felfogásunk szerint is a szabadság természetesen nem lehet az állam célja a maga anarchikus formájában, abban, hogy egyszerűen az ember minden kötöttségtől mentes legyen, de lehet eszmény olyképpen, hogy éppen az egyesek szabad hozzájárulására épülő erős állami hatalom biztosítja lehetőleg minél több ember számára szellemi értékei kifejlesztésének lehetőségét s a kisebb csoportoknak az emberi eszmény megvalósítására irányuló munkáját. Ez a szabadság nem kötetlenség, hanem súlyos kötelességvállalás, amelyet «túrni» kell, mint «szent közjogot» (Vörösmarty).

gazdasági életrend (tehát nem az egyén jóléte, hanem egy elv) válik úrrá és legfőbb mértékadóvá, mint a Szovjetben.

De emelkedhetik szabad szellemi motívummá maga az ösztönszerű kiindulás is, ha a népi sajátságok érvényesítése, a nép életének biztosítása az államalkotás tudatos motívuma lesz. Ha a nép önlényének tudatára ébred s azt az élet minden körülménye között érvényesíteni akarja, nemzetté lesz. Ha tehát az államalakulást a népi sajátságok megvédésének és fejlesztésének tudatossá vált indokai hozzák létre és tartják fenn, valóban a nemzet mint természetes népi adottság szerepel mint az állam oka: a politikai értelemben vett nemzet összeesik az etnográfiai nemzettel, az állam pedig nemzetállam lesz a «nemzet» szónak mindkét fogalmi értelmében. A nemzeti állam ilyen értelemben magasabb szellemibb fokozatot jelent a merőben ösztönös összetartozási érzésen nyugvó népi állammal szemben, mert ott ugyan az államalakulásnak szintén a nép a substratuma, de egyszerűen mint természetes adottság szerepel annak kezében, aki a politikai szervezést vállalja, míg a nemzeti államban a népi gondolat magát a népet átható és nemzetté emelő eszményként jelenik meg. Az állameszmefejlődést vizsgálva is elismerjük tehát annak lehetőségét és fontosságát, hogy az állami létnek a népi egyéniség adja alapját, de itt is hangsúlyozzuk azt, hogy ez nem szükségszerű, egyedülálló lehetőség, hanem csak az állameszmefejlődésnek helyileg és időbelileg meghatározott egy-egy állomása, amint hogy minden

kornak megvan a maga eszménye arról, hogy mit érez végső egységnek.¹ A politikum tehát valóban az emberi élet legkülönbözőbb területeiről veheti erejét és választása korok szerint más és más. Nem önálló, sajátos jelenség, hanem csak intenzitásfokát jelenti valamilyen emberi közösségnek, azt, hogy a közmeggyőződés éppen ehhez, vagy ahhoz a közösséghez fűzi a mértékadó végső döntő jelleget, ami különböző időpontokban más és más kapcsolatokat és megkülönböztetéseket állít előtérbe.²

II. cím.

AZ ÁLLAM SZEMÉLYISÉGE ÉS AZ ÁLLAMESZME

15. §. Az állam személyazonosságának kérdése.

Mivel felfogásunk szerint az államnak az állam-eszme ad létezését, az állam lényegét pedig személyiségében láttuk, meg kell vizsgálnunk az összefüggést az állam személyisége és az állameszme között. Sok nehézséggel kell itt megküzdenünk. A különböző állameszmelehetőségek – amelyek önnönmagukban véve objektíve csak részközösségeket teremtenek és csak az illető embercsoport (vagy legalább egy tagja vagy szűkebb csoportja) szubjektív választása folytán emelkednek állameszmevé – igen sokszor nem

¹ Junghann 15.

² V. ö. Schmitt, Begr. 26.

azonos embercsoportokat fognak át, viszont lehetséges, hogy több állameszme ugyanazt az embercsoportot fogja össze teljes életközösséggé. Sokszor megmaradhat az embercsoport, de az összetartó állameszme megy át lényeges változáson. Viszont lehetséges, hogy ugyanaz az állameszme idővel szűkebb körre szorul, máskor viszont szélesebb köröket ragad magával, sőt, hogy ugyanaz az állameszme más-más mozzanat kiemelésével (ami több mozzanat összetevődéséből álló eszméknél lehetséges) egészen más eredményhez vezet, mint például a népi eszme aszerint, hogy a nyelv vagy a leszármazás elvét domborítják-e ki, de a történelmi állameszme is pontosan ellenkező fejlődésen mehet át a korábbi mentalitáshoz képest s a népesség más-más időben másképpen értékelheti a maga múltját, megváltozik (*d'orientation de son souvenir*).¹ Az állameszmék hatóereje tehát változást szenvedhet, amelynek során nem egyszer valamely állam megsemmisülését, újnak születését látjuk, sokszor azonban kétségtelen az államalakulat azonossága az állameszmék változása mellett is.

Az államnak személyekből és sokszor már magukban is összetett személyekből történő felépítése e problémákat bonyolulttá teszi. A születés és halál beálltának kérdése itt nem oly egyszerűen megoldható, mint az egyes embernél. Vannak államok, amelyek lassú történelmi fejlődés eredményei, mint a német tagállamok voltak, amelyek eredetileg köz-

¹ Redslob, principe 82.

igazgatási beosztásokból egy lassú és nem egyenletes folyamat végeredményeképpen váltak a XIX. század elejére teljesen szuverénekké.¹ Sokszor szinte eldönthetetlennek tűnik fel a kérdés ott, ahol az állam etnográfiai népre épül: Megállapítani például, hogy mikor, lép a nyugati gót helyébe a spanyol nemzet. De nem egyszerű a szabad állameszmék birodalmában sem, akár lényegükben szabad, akár ösztönös alapú állameszmékről van szó.

Hol kezdődik például az olasz állam története, amely – legalább is szervezeten – nyilván egyenes folytatása és csak kvantitatív kiterjesztése a korábbi Piémontnak, de kétségtelen, hogy nemzeti öntudat szempontjából sem következett be törés 1860-ban, hiszen Piémont,² amely eredetileg éppen olyan magánuralkodó állam volt, mint a többi olasz fejedelemség, legalább is 1848 óta már olasz nemzeti, tehát olasz államalkotó szellemmel volt telítve.

Az államszemélyiség azonosságának vizsgálatát a fejlődés folyamán megnehezíti az a tény is, hogy más-más eredményre jutunk, ha az államot külső szervezetében, másra, ha belső lényegében, az államalkotó akaratban s annak indokaiban nézzük s ez utóbbi szempontnál is más lesz a szubjektív közösségalkotó akarat alanyának és tárgyának szempontjából nézett államazonosság. Másra gondolunk, ha például a német-római szentbirodalom, a német nemzet, illetve Németország történetéről beszélünk.

¹J. 277.

²V. ö. Jerusalem St. 143.

A külső szervezet alakváltozása mindenesetre érintetlenül hagyja az állam lényegbeli azonosságát s csak a hirtelen, radikális, az előző szervezeti berendezkedéstől függetlenül keletkezett új szervezeteknél látszik felmerülni némi probléma, amelyet azonban – mint a szervezeti részben az alkotmányjogi forradalommal kapcsolatban láttuk – nem nehéz áthidalni. Nehezebb azonban a kérdés akkor, amidőn az államalkotó akarat és állameszme szempontjából nézzük az államot érintő változásokat, amelyek lehetnek az állam lényegét nem érintők, merőben járulékosak, de lehet, hogy az államot lényegében, alapjaiban másítják meg. Megértésükhöz mindenekelőtt kutatnunk kell az állam egyéniségének lényeges mozzanatait.

Amint az emberi egyed lelki és anyagi elemekből

¹ Ellentétben Aristoteles felfogásával (3. könyv I. 14), amelyet Balogh (Pol. 103) tesz magáévá, midőn szerinte minden forradalom a régi állam megszűnése és egy új állam alakulása. Ezzel szemben a külső látszat megváltozásában, ha az a feltétlen együttélésiakarás öntudatos megnyilatkozását nem érinti, nem lehet személyiségváltozást látni. Ez a legszembe-tűnőbb tényekkel ellenkezik. A mesterkéltség megérdemelt vádja nélkül nehéz volna a francia köztársaságban a királysággal szemben vagy akár Lajos Fülöp korában X. Károlyéval szemben idegen, új államot látni. Érthető Balogh álláspontja a magyar fejlődésnek minden viszontagság ellenére töretlen vonalát nézve. De általános tétellé ez nem tehető éppen a legnagyobb nemzetek láttán. Valóban a legkülönbözőbb felfogású írók között találunk megegyezést az állam személyazonosságának kérdésében. V. ö. Brie, Hdb. d. Pol. I. 71, Esmein I.3, Glungler 249/250, Jerusalem St. 281, Litt 25/26, Schmitt Verf. 93.

áll, ugyanígy valósul meg az egyedekből összetett legmagasabb emberi közösség, az állam is lelki és külső fizikai princípiumokból, születése tehát a kettő egyesülésében, pusztulása szétbomlásukban áll.

Materiális oldalról nézve az állam az egyesített népcsoporttal azonosul, de ez az embercsoport, mint az állam létének külső materiális alapja, önnön-magában véve csak alakatlan halmaz.

Ami összetett, «annak mint olyannak nincs léte, amíg részei szanaszéjjel vannak, hanem csak miután megalakult az összetettség, vagyis a részek összefogása».¹ Ezt hozza létre az állam belső lelki alapja, az emberek meghatározott csoportjának egyetemes szempontú, egységesen irányzott feltétlen életegységére irányuló öntudatos emberi akarat, amely e feltétlen életegység megvalósítása céljából az alakatlan emberegyüttest egységes formába szorító főhatalmat valósítja meg.

Az öntudatra és szabad elhatározásra képes létezőt személynek mondjuk. Minthogy tehát az államalkotó egységes öntudat és akarat kifejlődése folytán a közösség, mint öntudatos akaratú létező tűnik elénk, az állami közösséget *ebben a vonatkozásban* személynek mondtuk és az államról mint személyekből összetett személyről beszéltünk. Az állam megértéséhez fel kellett vennünk ily morális egységet alkotó, személyekből összetett személy létezését, amely ugyan konkrét alkotó elemeiben valósul meg, de mégis független az egyes konkrét egyedeiben

¹ Schütz 93.

beálló változásoktól. Hiszen az államnak van öntudatos akarata, amely azonos módon él benne egymást sohasem látó, nem ismerő emberek, évszázadokkal elválasztott generációk lelkében, akik egyéni öntudatukban ugyanazon állam alkotórészeként tekintik magukat és ugyanazt az egyesek változásától független életközösséget akarják megvalósítani.

Az állam lényegét ezek szerint az egységes főhatalom kialakulása folytán megvalósult személyi létű meghatározott emberi életközösségben, mint objektív jelenségben láttuk, amelynek materiális alapját az egyesített emberek adják, «formai eleme» viszont «az, ami az elemeket egységbe fűzi»,¹ vagyis e meghatározott embercsoport feltétlen életegységének megvalósítására irányuló öntudatos akarat.

Az államszemélyiség meghatározó formai eleme tehát azokban valósul meg, akikben a feltétlen együvé tartozás és a feltétlen életegység akarata él, elvonatkoztatva azonban a folyton változó egyesektől, születő és távozó generációktól,² az államalkotó akaratnak szűkebb körre szorulásától, vagy szélesebb rétegekre való kiterjedésétől, egyegy természetes konkrét személy lelkében való felébredésétől vagy kihalásától. Nemzedékről nemzedékre szálló lényegazonosságot látunk itt,³ mint ahogy a fa azonos marad lombozatának évről-évre való vál-

¹ Schütz 205.

² Az elhaltak a jelenben is hozzátartoznak a közösséghez, a kilépettek nem (v. ö. Hildebrand 253).

³ Neumann 72.

tozása mellett.¹ Az államszemélyiség mindenkori alanyát éppen az ugyanazon egyedileg megjelölhető feltétlen életegység öntudata és az ennek megvalósítására irányuló akarat határozza meg. Az államalkotó akarat tárgya, az államfenntartó akarat, mint objektív jelenség adja az állami lét azonosságának kritériumát, függetlenül az akarat alanyát érintő változásoktól. Az állam él és azonos marad, amíg ennek a közösségi szellemnek, az államalkotó akaratnak van hordozója² s ez akaratát meg is tudja valósítani.

16. §. Az államszemélyiséget érintő változások megítélése. Az államszemélyiség keletkezése és megszűnése.

Mínthogy az államszemélyiség keletkezése az öntudati és anyagi elem kapcsolódásában áll, ami a főhatalom kialakulásában valósul meg, míg a két elem különválva létezik, még nem él az állam. A népesség már lehet ösztönös, természetes adottság, vérségi kötelékekkel összetartozó, vagy egy földrajzi egységet benépesítő csoport, amely szinte kínálkozik az államalkotásra, de a feltétlen együttélés megvalósítására irányuló akaras öntudata nélkül csak külsőleges halmaz. Ilyen volt például a kicsinysége mellett is rengeteg apró politikai egységre szakadt koraközépkori breton nép, amíg a Nominoe királyban felébredt államalkotó akarat erős kézzel nem szorí-

¹ Kjellen 90.

² V. ö. Jerusalemben St. 9.

totta egy politikai egységbe. És fordítva: ha elalszik, vagy eltompul ez a közösségi akarat, felbomlik az állam. Nem azért, mivel a materia, amelyből állott (az emberek), már nem volna jelen, hanem mert a formához való akarat tűnt el.¹

De nem elég a puszta öntudat és akarat sem. Ameddig külső erő hiányában az államalkotó elhatározás nem tud alattvaló népeességre, az állami lét materiális elemére szert tenni, az államnak aktuális léte még nincsen. Ez a helyzet még akkor is, amikor a megvalósítani kívánt főhatalom alanya és tárgya csak racionálisan különbözik, a leendő nemzet és állam reálisan egybeesik, mert bár az egyesülni kívánók csak saját magukból akarnak államot alkotni, lehet, hogy nem rendelkeznek még külső hatalommal, nincs hatalmuk saját maguk fölött, nincs önrendelkezési lehetőségük, hanem mint nemzetiségek idegen állam alattvalói.

Az állam tehát mint aktuális valóság csak akkor jön létre, amidőn egy embercsoport felett ennek egységes irányására öntudatos akarattal rendelkező főhatalom alakul ki.

Mint szellemi létező azonban az állam bizonyos értelemben már akkor is él, ha csak formális alkotó-eleme valósult meg, vagy maradt fenn anélkül, hogy az egységalkotó akarat képes lenne a materiális alapot birtokában tartani.

Ennek az öntudatos akaratnak az irányja lényege szerint a materiális alap formába öntésére, egy

¹ Freyer 68.

embercsoportnak főhatalmi úton egységes személyiségként működő egésszé tételére irányul, de mint szellemi valóság, forma subsistens, létezése a materiális alapok hiánya, vagy elvesztése esetén is elképzelhető. A nemzetiség a nemzettel szemben nem egyéb mint ilyen materiális alapját vesztett, vagy ilyennek formálására törekvő szellemi valóság.

A népi alap, mint az államalkotó akarat iránya, megvalósítandó közvetlen célja esszenciális alkat-eleme az államszemélyiségnek, ahogyan az emberi lélek is lényeg szerint a testtel való egyesülésre hivatott. Amint azonban az emberi lélek elképzelhető a testtel való aktuális kapcsolat nélkül, azonképpen élhet az állam is mint öntudat és akarat olyanok lelkében, akik ennek külső valósítására még, vagy már nem képesek.

Reális valósággá tehát az állam csak a lényegét jelentő formális és materiális elemek kapcsolatának kialakulásával lesz, eszmei lényege szerint azonban megszületett, amidőn az államalkotó öntudatos akarat és akkor szűnik meg, amidőn az öntudatos államalkotó akarat teljesen kivész, már egy emberi egyed sincs, aki hordozza, vagy tárgya megváltozik, «amíg a . . . nemzet fiai fizikailag ki nem vesznek, vagy pedig fel nem adják a hagyományt».¹

Mivel tehát az állam személyi lényegét a tárgyasult, a konkrét egyedekétől elvonatkoztatott öntudatos akarat jelenti, nyilvánvaló, hogy az államot érintő változásokat ehhez való viszonyuk

³ Joó 176.

szerint kell megítélni. Lényeges csak akkor lesz a változás, ha maga az akarat kiindulópontjául szolgáló állami öntudat változik meg.

A passzív népi alapon, a materiában bekövetkezett változás így az állam személyiségét, egyéni meghatározottságát közvetlenül nem érinti, csak a személyiség érvényesülési körét módosítja.

Mindenesetre nem változtat az állam lényegén a járulékos változások legegyszerűbb formája, amidőn területek gyarapodásával, elvesztésével, vagy e nélkül is bevándorlás vagy kitelepítés folytán az állam materiális alapjában, az egyesített népességben kvantitatív eltolódások mutatkoznak. Az állam formális alapja, az egység ezzel lényegében nem változik. Ugyanaz az egység, ugyanaz a főhatalom fog érvényesülni a megnagyobbodott, illetve megmaradt embercsoporton. Nem következik be lényeges változás akkor sem, ha a népesség változása fontos kvalitatív módosulást hoz magával s az állam belső struktúráját, alapjelleget érinti. Így, amikor népességzuralmi nemzetállamhoz közömbös nép kerülvén, csoporturalmi lesz, vagy elvesztve nemzetiségeit népességzuralmi nemzetállammá lesz.

Mint aktuális konkrét valóság mindenesetre megszűnik létezni az állam, ha egész népességét elveszti.¹ Eszmei vonatkozásban azonban még ez sem érinti az állami személyiségét, a materiális alapnak ez a teljes elvesztése is csak érvényesülési lehetőségét akadályozza meg. Ha az állam egy vesztes háborúban

¹ V. ö. Szandtner 125.

elveszti főhatalmát egész népessége fölött (ami nemzetállam esetén az önrendelkezés elvesztését jelenti) s az más uralom alá kerül, az államgondolat, mint szellemi hatóerő még mindig élhet a hatalmukat vesztett államalkotók lelkében, a nemzet mint nemzetiség tovább él. Ez a hatóerő nem egyszer reálisan is megnyilvánulhat, mint ahogyan hétszáz esztendő példátlanul brutális elnyomása sem tudta meggátolni a független ír államiság gondolatának állandóan kísértő feltörését.

De a materiális alap a népi állomány, az egyesítettek változása nélkül is történhetik változás a formális mozzanat megvalósítójában, az államban összefogott néptömeget egyesítő főhatalmi akarat alanyában, az egyesítőkben is a nélkül, hogy ez által az állam azonossága megszűnnék, feltéve, hogy a konkrété változó összetételű alany öntudata nem változik.

Midőn a magánuralki állam tagjaiban kifejlődik az együvé tartozás érzése és a magánúr államát tudatosan magukénak tekintik, az állam nemzetivé tökéletesedett, az államalkotó akarat alanyában módosulás állott be, de az állam egyénisége nem változott, csak belső struktúrája, alapjellege lett más. így alakult ki a francia nemzet, amely magáénak tekintette a Kapeting-utódok államalkotását. Az állam alapjellege változott, de nem lényege. Midőn a francia nemzet 1789-ben formálisan, szervezetileg is magáénak követelte az államot, az állami lét folytonosságát nem törte meg. Végeredményben csak a valóságban is kifejezésre akarta juttatni az

államnak azt a nemzeti jellegét, amely már évszázadok óta ráillett a külsőleg még mindig magánuralminak látszó francia monarchiára. A magyar nemzet is tulajdonképpen úgy alakult ki, hogy az uralkodóház hagyománya és származástudata az egész nép közkincsévé alakult, az Árpád-ház államalkotó öntudata beivódott az egész nép vérébe.

Az állam változhatik magánuralmiból nemzetivé, csoporturalmiból népegészuralmivá, ha az állameszme hatóereje kiszélesbbül, vagy fordítva, de a minőségi módosulás sem jár még lényegi változással.

Lehet azután, hogy az állam új területekre, új népekre terjeszti ki uralmát s ezzel közömbös népeket vagy nemzetiségeket szerez. Ha ezeket sikerül bevonnia az államfenntartó akaratban egyesültek körébe, ha a meghódított népek nemcsak passzív kényszer folytán, de idővel pozitív akaratukkal is csatlakoznak a hódító nép államalkotásához, nemcsak az államban egyesítettek, hanem az egyesítők száma is messze felülmúlhatja az eredeti államalkotó csoportot, amely már szinte elvész a csatlakozottak tömegében. Az állam mennyiségileg az eredetinek talán többszázszorosa, ezerszerese, minőségileg, belső felépítésében teljesen átalakult, de az állami öntudat azonoságában még mindig ugyanaz az állam él. «La nationalité, c'est cela, la conscience d'une permanence autour d'un noyau originaire.»¹ Példa rá a római birodalom, amely egy lokálpatriotizmuson alapuló szűkkörű nacionalizmus öntudatával olvasztotta

¹ Johannet 33.

egybe az akkor ismert egész művelt világot, vagy a Hitvalló Eduárd koronáját magáénak valló összetett személyiségű British Commonwealth.

Az állami egység megvalósításának szubjektív alanyában beállott quantitativ vagy qualitativ változás tehát szintén nem érinti az állam lényegét.

Ennek fizikai kipusztulása azonban már végzetes hatású az államra, mivel fizikai pusztulása az állam eszmei alapjának az államalkotó öntudatnak és akaratnak hordozóját, s ezzel magát az állam személyi lényegét tévő Öntudatot és akaratot szünteti meg.

Ha az állam megszűnésének módjai között a nép fizikai kipusztulásának esetére Róma bukását hozzuk fel példának,¹ akkor itt tulajdonképpen nem a materiális kipusztulásra kell gondolnunk, hiszen a barbárokból szépen feltöltődött a rómaiaknak a születéskorlátozás következtében csökkenő száma, hanem a régi állameszme hordozóinak pusztulására.²

Az államot fenntartó öntudat hordozóinak pusztulása történhetik külső erők behatásaképpen, amikor is egy öntudatának teljében függetlenségéért küzdő nemzetet fizikailag (legalább is alig számbajövő maradványig) egyenesen kiirtanak (Jeruzsálem pusztulása, örménymészárlások) vagy úgy, hogy az állami öntudat hordozói maguk szüntetik meg magukat akár önmaguk fizikai kipusztítása, nemzeti öngyilkosság folytán (születéskorlátozás elterjedése és legalizálása), akár úgy, hogy az állami öntudatot feladják, ami vagy egy idegen állameszme átvételé-

¹Stier Somló 107.

²Kremer 167.

vei, vagy pedig a közösséget fenntartani akaró áldozatkészség teljes kipusztulásával, az individuum korlátlan önhatalmának érvényrejutásával (Bizánc, vagy a feudális anarchia régebbi korokban) következhetik be.¹

Az államelméletet mindig organikus oldalról néző Kjellén a népesség fizikai halálában² látja a súlyosabb esetet, mert a szellemi halál, vagyis szerinte az állam megszűnése esetén a nemzet tovább élhet a maga természetes objektív alapjaiban, míg a testi halál, a népesség pusztulása esetén már nincs feltámadás. Szerintünk éppen fordítva, az államszervezet elpusztulása felel meg a testi halálnak, mert jelenti a szellemi hatóerő és a materiális népi alap kapcsolatának megszűnését a főhatalom elvesztése által, amely esetben a szellemi összetartó erő mint testnélküli lélek még fennmaradhat, ha hordozói életben maradnak. De éppen az állam szellemi halála következik be akkor, amidőn már nincs aki a közösségi akaratot hordozza. A népesség kipusztulása tehát nem mint a materiális alap megszűnése, hanem mint az állam

¹ Kjellén (185) a lengyeleket hozza fel erre például, ez azonban nem találó. Az individualizmus itt csak szervezeti volt és nem a lelkiület mélyéből fakadt, nem az önfeláldozás hiányából származott, ezt hősiesség szabadságharcuk bizonyítja (1795), hanem határtalan fegyelmetlenségükből következett, amelyet a külhatalmak kihasználtak. A fegyelem megbontói tehát reálisan tekintve a helyzetet, valóban hazájuk ellen dolgoztak, mint ahogy általában minden fegyelmetlen sovinszta, intentionálisan azonban nem voltak hazaárulók (ha volt is köztük ilyen).

² U. o. 187.

szellemi valóságába vetett hit hordozójának eltűnése, az államvalósító akarat eltűnése végzetes. Ezért nem mindegy hogy a nem homogén népességnek melyik részében áll be a csökkenés vagy emelkedés, abban, amelyben az államfenntartó akarat él, vagy pedig a merőben közömbös vagy ellenséges érzületű részében.

Egy nemzeti közösség eltűnése természetesen nem kézzelfogható, közvetlenül észlelhető hirtelen lejátszódó folyamat, hanem sokszor hosszú évtizedek, sőt századok állandó haldoklásának eredménye. Egy nemzet úgy is szétbomolhat, hogy az összefogott népegyüttes és a külső állami szervezet tehetetlenségi nyomatóka következtében még sokáig fennmarad kedvező külpolitikai helyzet mellett, holott a nemzeti öntudat már kiveszett az egyénekből és individuális egoizmusok egymásmellettiségére esett szét. «Ilyenkor már nincs ott élet, csak üres váz, amely bár összefügg, de mag nincs benne. A nemzeti közömböség így valósággal az állam vészes vérszegénységévé nőhet ki.»¹ Szomorú példája volt ennek a hanyatló Bizánc.

IV. §. Az állameszme szerepe az állam személyiségének alakulásában. Szubjektív és objektív öntudathasadás.

Nem jelent lényeges módosulást az állam személyiségének azonosságában tehát sem az aktív, sem a passzív államtagnak körében beállott változás, legyen

¹ Kjelén 130.

az akár kvalitatív vagy kvantitatív, alapvető lényegében változik azonban az állam, ha a változás az államalkotó öntudat és akarat módosulásával jár.

De mi hozza létre és mi változtatja meg az államalkotás öntudatos akaratát és idéz elő ezáltal lényeges változást az államközi életben? Az államszemélyiség változásának e legmélyebb alapját felfogásunk szerint az állameszmében kell keresnünk.

Az állameszme hozza létre a valamely embercsoportot egységgé alkotó főhatalmi akaratot, az állam formális meghatározó alapját, az állameszme tartalomváltozása így nem lehet hatás nélkül az államszemélyiségre.

Az állameszme változása sem hozza azonban okvetlenül létre az államalkotó akarat tárgyának változását. Lehet, hogy több állameszme ugyanazon államalkotásnak szolgál alapul. A vér és faj, a nyelv és történelem, vagy patriotizmus egyszerre vezethetnek ugyanazon állam megvalósulásához és fenntartásához, akár egyszerre, akár egymás után érvényesülnek.

A magánuralmi állam eszmeváltozásai nyilván kevésbé érintik az állam azonosságát. A magánúr mindenestre az ő államát akarja megvalósítani. Ha egy nemzet képviselőjeként jár el, akkor a külső szervezetben megtartott főszervi minősége ellenére is az állam alapjellege nemzetállamiként ítélendő meg. Amíg azonban a magánuralmi államok világában él az emberiség, a változó állameszmék a magánúr elgondolásainak, hangulatának változásai a merőben hatalmi célú zsarnokságtól a felvilágosodott abszolutizmusnak az észszerű emberi együttlétet megvaló-

sítani akaró gondolatáig terjedő lehetőségek nagy terjedelmű skáláján.

Nemzetállamban sincs kizárva, hogy a változó és különböző állameszmék azonos nemzetet tartsanak össze, sőt egyidejűleg hatva is ugyanannak az államnak fenntartását biztosítsák. Lehetséges ez még szubjektív eltérések esetén is, amidőn az individuumok egyik része ellentétes megokolással ugyan, de tárgyilag ugyanazon egységet akarja megvalósítani. A francia nemzetnek legnagyobb ereje éppen abban rejlett, hogy a világtörténelem legkülönbözőbb szellemi áramlatai a legújabb időkig politikai tekintetben azonos következményeket vontak le az Alpok, a Rajna és a tenger között. A katolikus tradíciók, az egyházüldöző szabadkőmívesség, az északról jött frank katonai szellem, a délről jött latin nyelv és kultúra, északi kolostori élet és déli trubadúr-szabadosság mind egy irányba sodorták az állam és nemzetalakulást.¹

De lehet, hogy az állameszmék forgataga az államnépesség egyes rétegeit más-más állásfoglalásra készíti az állammal szemben. Így lehetséges, hogy a magasabb társadalmi körök népisége, kultúrája, vallása eltér az alattuk levőkéitől. Már most a szélesebb körök öntudatosulása esetén a népnemzeti gondolat állameszmei szerepe mellett lényegesen más

¹ Tehát az állameszmeváltás, új szempontoknak a politikai síkra emelkedése még nem okvetlenül jelenti azt, hogy a politikai egységnek új substantiája keletkezett, mint Schmitt mondja, Begr. 27.

arculatot kaphat ugyanaz az emberegyüttes.¹ Így kevert népiségű, de földrajzi egységet alkotó államban a patriotizmus teszi lehetővé a népesség egész közösségének bekapcsolódását a nemzeti célokba, míg a vér, faj és nyelv a népesség egy részét a népi állapotba taszítja vissza. Ilyenkor az állameszmé-változás egészen megmásítja az állam alapjellegét, jelentős qualitativ változást okoz. Más esetben a népi nacionalizmus uralma idején a vér és faj elve kerülvén a nyelvi nacionalizmus helyére, a nemzetből kirekesztetnek a nemzetre jellemző anyanyelvűeknek idegen fajú csoportjai, viszont belesodrónak az egyszerűsarmazású, de más nyelven beszélők (így Németországban).

A koreszmeváltás is igen lényeges e téren. A cseh népi nacionalizmus már a középkor végén is feltört, de akkor még vallási alakot volt kénytelen felvenni.² A felvilágosodás a népiséget a biológiába utalta vissza, ezidőben a patriotizmus uralkodott, a csehországi német is hazájának tekintette Csehországot. Az utána következő korszak azonban a népnemzeti elvet a lelki-kulturális és politikai síkra emelte. Az értékmérő szempont megváltozásával tehát az addig alárendelt tényező a nemzet lényeges elemévé, mondhatjuk állameszmévé lett.³

¹ Mint pl. az elfranciásodott felsőosztályú de német népiségű Elzász, v. ö. Jászi 202. – Vagy lehet, hogy a felső osztályok kezében marad a politikai döntés, de időközben az alacsonyabb társadalmi osztályhoz tartozó nép vele szolidáris közeposztályt termel ki magából, v. ö. Oppenheimer, Nat. Aut. 82.

² V. ö. Lemberg 132.

³ V. ö. u. o. 156.

Amíg azonban az új elvek alapján képzelhető olyan nemzet, amely a korábbi állami öntudatot átveszi, az államszemélyiség tovább élhet. A németeket is magábanfoglaló XVIII. századi patrióta Csehországot így szorítja¹ ki a Herderre építő nyelvi nacionalizmusra támaszkodó XIX. századi cseh nemzeti öntudat. A régi és új állameszme a Böhmen és Tschechen elnevezés ellentétében is kifejezésre jut. Hasonló a szlovák nyelvben a patrióta-tradicionalista uhor kifejezés szembeállításával a mad'ar szóval, mely utóbbiból a szlovák népesség már kirekesztve érezte magát. Ugyanakkor a magyar terminológia azonosága mindkét fogalom elnevezésére – a Hungária szónak a patriotizmuson alapuló s a nem magyar népességüket is magábanfoglaló nemzetre való használata² csak elvi jelentőségű, a köztudatba még nem ment át – mutatja, hogy a magyar népi nacionalizmuson alapuló magyar nemzet nem érez különbséget a patrióta és nacionalista állameszmék hatóereje között és ránézve mindkét állameszme ugyanazt jelenti, benne ugyanazt az állami öntudatot tartja ébren.

Az állameszmék változása nem érinti az állami alakulat személyazonosságát mindaddig, amíg marad a népességnek olyan része, amely a korábbi állami öntudatot átveszi. Ha az öntudat tárgya azonos marad, nem következik be objektív öntudathasadás.

¹ V. ö. u. o. 128. V. ö. Grundl. is.

² V. ö. Ottlik: Új Hungária felé. Magyar Szemle, 1928 szeptember, IV. köt., 1. sz.

Ehhez azonban szükséges, hogy az állameszme-fejlődésben ne álljon be szakadás, az érvényre jutó új állameszme és a régebbi között ne legyen ellentmondás, ami két esetben következik be, 1. ha az új állameszme kizárólagosságra törekszik, vagy 2. ha ugyanazon elvi alapnak más tartalmi lehetőségére vonatkozik, a régivel tehát ellentétben áll.

Ha ugyanis az eszmeifejlődés valamely *más* közösségalkotó mozzanatot von a politikai érdeklődés homlokterébe, ez önmagában véve még nem jelenti a korábbi uralkodó eszme által ébrentartott államalkotó akarat megváltozását, éppen azért nem, mivel az új eszme a korábbival nem logikusan ellentétes (kontrer), hanem csak nem azonos s így vele párhuzamosan is futhat. A vallás és népiség elve például párhuzamosak egymással, lehet, hogy mindkettő pontosan ugyanazon közösségalkotáshoz vezet s a népi elv a korábbi vallási közösségben a maga előzményét látja, mint a cseh népnemzet a huszitizmusban. De nem ellentéte a népi elv a patriotizmusnak sem. Lehet, hogy a népnemzet a történelmi hazát a maga népnemzeti kiterjeszkedése ideális határainak tekinti.¹ A magánúr hódításaiban a nép a maga dicsőségét láthatja, az uralkodócsalád mítoszát a nemzet tudatosan átveszi (Franciaország, Magyarország, – Nagy Károly, XIV. Lajos, Attila). Az állameszme megváltozása, átszállása mindez esetekben nem érinti az állami öntudat folytonosságát.

¹ Lemberg (v. ö. 214 és 219) elvileg összeegyeztethetetlennek tartja a két elvet, amikor együttes alkalmazásuk tényét megállapítja.

Ez csak akkor szakad meg, ha az új közösségi állameszme, bár objektíve, logikai szükségszerűséggel nem ellenkezik a korábbi uralkodó eszmékkel, de hívei szubjektív felfogása szerint kizárólagosságot követel magának. Így a hazai kommün egyedül a nemzetközi marxizmusnak tanait ismerte el mértékadó alapnak, a Kárpátmedence egymásrataltsága és hagyományos patriotizmusa époly idegen volt tőle, mint a magyar népi gondolat. Minden közösséget megszakított a magyar múlttal és semmiféle kapcsolatban nem állott a magyar nemzetnek akár csak a proletariátus szemszögéből nézett felfogásával sem. Tipikus megnyilvánulása volt ennek a magyar helyett a «magyarországi» terminológia használata a marxizmus részéről («Magyarországi» Szociáldemokrata Párt), amely kifejezés nyilván csak jobb híján alkalmazott földrajzi megjelölés volt. A népesség teljes azonossága mellett is a hazai proletárdiktatúra teljesen idegen állam volt, amelyben a magyar nemzeti érzések valósággal nemzetiségi szerepre voltak kárhozthatva. Nem úgy mint Szovjetország, a Szovjetköztársaságok Uniójának első tagállama, amely a múlt életrendjével való teljes szakítás mellett sem tagadja orosz jellegét, hiszen egy gazdasági életrend és a népi gondolat nem szükségképpen összeegyeztethetetlen. Látjuk is, hogy Oroszország a régi cári pánszláv politikát is átvette, bár ugyanakkor kíméletlen társadalmi politikáját a népi egyéniségek önállóságának ápolásával tudta összeegyeztetni.

A nem azonos alapú állameszmék így nem objektív

bennrejlő okok miatt, hanem csak híveik szubjektív meggyőződése folytán, amely számukra kizárólagos-
ságot követel, vonják maguk után az államalkotó
akarat megváltozását.

Feltétlenül vezet azonban az állami öntudat meg-
változásához az az eset, ha az új állameszme ugyan-
annak az elvi alapnak egy más tartalmi lehetőségét
állítja a politikai gondolkodás első vonalába. Így
például ösztönös népi alap mellett más néppé asszi-
milálódik az államot politikailag irányító réteg, mint
a germán frank román franciává (ahogy már előbb
a kelta gall népesség vált keltából latinná). A tör-
ténelmi állameszme a múlt átértékelésével szintén
egészen új irányt jelölhet ki. A frank nemzet így népi
asszimilációjától függetlenül tisztán az «orientation
de son souvenir» által is latinná vált (trójai eredet-
monda). Az évszázadok folyamán csak erősödött a
római eredet és a mediterrán kultúra öntudata,
úgyhogy a mai államszervezet alapjait lerakó germán
frank egyenesen ellenségnek tűnik fel, a népi tem-
peramentum alapjait adó gallnak pedig csak régiség-
tani jelentőség jut, mint történelmi előzmény szerepel,
míg az állami öntudat Caesar felé tekint. Itt a népi és
történelmi állameszme egyaránt egy új, az előzőnek
ellenmondó tartalommal telítődött meg, a mai állami
öntudat éppen nem azonosul az egykori germán
hódítókéval.

Ilyen történelmi múltátértékelés és az állami
öntudatot gyökereiben érintő állameszmeváltozás
következett be Piemontban is akkor, amikor a
patriarchális-patrimoniális alapú magánuralmi ál-

lámnak fejedelme s a passzív állameszmével hozzákapcsolt népe az új népi nacionalizmus hatása alatt saját részahagyományait, már mint szuverén államét megtagadva, az egyetemes olasz történelmet fogadta el magáénak.

A döntő tényező semmiesetre sem a magánuralmi állam helyébe lépő nemzeti öntudatosulás volt. Hiszen ez Franciaországban is bekövetkezett, de ott a forradalmi nemzet átvette az állami öntudatot, a király államát követelte magáénak, ahogy egy trónkövetelő követelte volna a magánúrtól a véleménye szerint neki járó ugyanazon államot. Piémontban a nép nem Piémont állam felett követelte az uralmat s a király nem Piémont hatalmát kívánta kiterjeszteni egy meghódított területre (ellentétben Poroszországgal, amelyben a német nemzeti szellem nem nyomta el teljesen, csak háttérbe szorította a porosz állami öntudatot és szövetséges állam felállításához vezetett), hanem a Dante irodalmi nyelvéhez tartozó, földrajzilag egységes félsziget római hagyományait fogadta el magáénak s ezzel feláldozta saját népi dialektusát, lokálpatriotizmusát, állami hagyományait a közös haza oltárán, tehát népi, helyi történelmi szempontból egyaránt egy az előzőt (már mint legfőbb irányítóul elfogadott állameszmét) kizáró új eszmei tartalommal telt meg.

Ilyen öntudathasadási folyamat volt erjedésben Belgiumban, amely passzív patriotizmuson és a középosztály aktív francia nacionalizmusán nyugvó harmonikus nemzetállam volt. A nép öntudatra ébredésével párhuzamosan veszett ki a francia

nacionalizmus állameszmei jelentősége és kopott le a patriotizmus ereje, hogy helyükbe a szétvált flamand és wallon nemzeteszme lépjen. A belga államot úgyszólván csak a gazdasági érdek sajátlan, eszközszerű gondolatának tehetetlenségi nyomatéka tartotta össze.¹

Lehetséges azonban a múltátértékelés és állameszme kontradiktórikus tartalomváltozása anélkül is, hogy ez okvetlenül magával rántaná az öntudatváltozást akkor, ha az objektíve egymást kizáró eszmék mellett egy más konkurrens állameszme még elegendő erővel rendelkezik ahhoz, hogy az ellentétes felfogások hívei között kapcsolatot teremtsen, amikor tehát több szempont egyenrangúan todul a politikai öntudat homlokterébe, az egyiknél ez, a másiknál az a szempont indokolja az államalkotást, s ezek között nemcsak ellentétesek vannak.

Amíg tehát a nem azonos alapú és így önnönmagukban véve nem ellentétes állameszmék szubjektív akarattal kizárólagossá s így ellentmondókká tehetők, addig az önmagukban ellentétes állameszmék, ha a szubjektív akarat nem fűzi hozzájuk a kizárólagosság kritériumát és más közösségi eszmeinek konkurrens érvényesülést enged, lehetővé teszik az állami öntudat folytonosságának fenntartását. Lehet például, hogy egy azonos földrajzi alakulaton teljesen új nép veszi kezébe az uralmat, amely immár önnönmagában látja a mérvadó közösségi eszmét. Mégis ha a szülőföld szeretetének párhuzamos esz-

¹ V. ö. Otto Helmut 68.

méjével szemben nem helyezkedik a teljes negáció álláspontjára, magáénak vallhatja azt az államot is, amelyet azonos elvi alapon eltérő közösség alkotott. Az arab Egyiptom ez alapon tekintheti magát a régi folytatásának, a közös haza kapcsolatát teremthet az egykori és mai etnikum között, míg az etnikum kizárólagos állammeghatározó elve esetén a kettő között semmi összefüggést nem találhatunk.

Az állam személyazonossága e szerint megszakad akkor, ha az új állameszme objektív tartalmánál fogva a korábbival szemben ellentétes és ugyanakkor hívei szubjektíve kizárólagos jogot követelnek számára az államalkotás terén, legalább is minden olyan szemponttal szemben, amely a korábbi öntudat indokolásának szolgált alapul.

Mivel pedig az állam lényegét a tárgyiasult öntudat- és akaratközösségben láttuk, amelynek aktuális létezéséhez szükséges ugyan, hogy legyen individuum, amely szubjektív szellemével életet visz bele, az államalkotó akarat közösségében megnyilvánuló társas forma objektív szellemisége azonban független az egyes individuumok lététől, belépésétől, kilépésétől, születésétől, halálától, az állameszme-változás is csak mint a tárgyiasult öntudat- és akaratközösségre befolyással bíró tényező jön figyelembe, függetlenül az öntudat és akarat individuális szubjektumaitól.

Nem döntő tehát, hogy *kik* veszik át az állami öntudatot, vagy hagynak fel vele. Lehet, hogy individuálisan pontosan ugyanaz a csoport lesz az új állameszme hordozója s ezzel egészen új nemzet

(frankok-franciák, piemontiak-olaszok) és lehet, hogy egészen mások veszik át ugyanazt az állami öntudatot. De Maistre szerint: ki a nemzet? a királyság s az arisztokrácia.¹ A forradalom éppen ezeket zárta ki soraiból. Az individuális alanyiségükben ellentétes csoportok az objektív szellem közösségében mégis ugyanazon francia nemzet tagjaiként minden formaváltozás ellenére is ugyanazon francia államot valósítják meg.

Mégis az utóbbi esetben könnyen lehetséges, hogy egy magasabb csúcsegység tárgyiasult akaratában azonos nemzetszemélyiség tagjaiként ilyen szembenálló csoportok a maguk közösségi elgondolását oly intenzitással képviselhetik, hogy a közös kapcsolat elhalványulásával a saját szűkebb csoportjukat szinte legfőbb mértékadó tényezőnek tekintik. Mindegyik oly fokban akar a maga elgondolásának érvényt szerezni tárgyilag ugyanazon közösségen belül, hogy a közös alap ellenére ellenségként állanak egymással szemben, tárgyilag azonos feltétlen összetartozási öntudaton, azonos államszemélyiségen belül áll be az egységvalósító öntudat megbomlása. A szembenálló tudatosan ugyanazon egység tagjaiul érzik magukat, mégis idegenül néznek egymásra. Nem vitás, hogy mely állam megvalósítására irányul mindegyik fél akarata, de éppoly éles az ellentét abban a kérdésben, hogy *ki* valósítsa meg.

Közel áll ehhez az a helyzet, amikor valamelyik részközösség vagy egyén tör uralomra az államban,

¹ Mint idéztük a 74. lapon.

akarja az objektív közösség feletti irányítást önmagának megszerezni. Mégsem ez az a helyzet, amire a *belső öntudathasadás* itt vázolt esetében gondolunk. A részközösség, amíg mentalitása tudatosan beilleszkedik az objektív egészbe, küzd az uralmon lévő csoport ellen, de nem veszi igénybe az állam lényegét kitevő ultima ratio eszközét, a fegyveres erőt, természetesen nem érinti a politikai kereteket, legfeljebb a részleges közösségek egymással szembeni küzdelméről szólhatunk, amely azonban nem vezet odáig, hogy a másik felet idegennek, ellenségnek tartjuk (pl. felekezeti harcok egy nemzeten belül). Ameddig a potenciális állameszmék megmaradnak csak potenciálisoknak, részközösségieknek és nem válnak aktuálisan is a társadalmi rend alapjait érintő döntő tényezőkké, addig ellentétes tartalmú közösségi elvek, éles fogalmazás esetén is szépen megférhetnek ugyanazon életközösségen belül.

Belső öntudathasadásról csak akkor szólunk, ha a tárgyilag azonos közösségen belül szembenálló szubjektív csoportok a maguk fölfogását az őket összekötő állameszmével konkurráló, vele *egyenrangú* közösségalkotó tényezőnek tekintik, ha tehát nemcsak a potenciális állameszmék állanak ellentétben, hanem az aktuálisan ható állameszmék harmóniája bomlott meg.

A konkurrens közösségi eszmék u. i. lehetnek egymással teljes harmóniában: népi eredet, vallás, nyelv, kultúra stb. mind egy irányban befolyásolhatják az államalkotást. De lehet az is, hogy egyesek kapcsolóan, mások szétválasztóan hatnak a nemzeti egy-

ségre. Ilyenkor, ha az ellentétes közösségi eszmék kiemelkednek részközösségi kereteikből és államegyüttest meghatározó elvek igényével lépnek fel, a harmónia már erős veszélynek van kitéve. Mégis megvan a kiegyenlítődés lehetősége, ha a szubjektíve ellentétes felfogások híveire ható azonos alapon ellentétes tartalmú állameszméket híveik nem ruházzák fel a kizárólagosság kritériumával és legalább eltűrik, hogy a szembenálló csoport, amellyel valamely más alapon mégis csak egynek érzik magukat, a közösséghez való ragaszkodásának indokolásában velük ellentétes eszmét *is* kövessen. Például azonegy népnek vallási ellentétben álló fiai államuk meghatározásában a népi és vallási elveknek egyenrangú helyet adnak, de a szétválasztó vallási szempontot nem tekintik kizárólagosnak, hanem eltűrik azt, hogy a vallási ellenfél ellentétes indokolással, vagy e szempont iránt közömbösen ragaszkodjék ugyanahhoz a közösséghez. Az ír és katolikus Írország például, ahol a katolicizmus nemzeti vallás jellegével bír, a népi egység kapcsolatának dokumentálására protestáns államelnököt választott.

Lehet azonban, hogy valamely csoport, bár az egyik állameszme alapján a másikhoz kapcsoltnak érzi magát, a másik csoporttal ellentétes konkurrens állameszmét is kizáró jellegűnek, elengedhetetlenül szükségesnek fogja fel a feltétlen életközösség szempontjából, így lehetséges erősen ható egyesítő állameszmék mellett is, hogy egy velük egyenlő rangú erővel működő másik közösségi eszme ugyanazon nemzetnek tekintendő csoportokat bizonyos fokig

idegenekként állítja elénk, ami nem egyszer, szervezeten is külön állam alakulására vezethet, holott lényegében azonegy nemzethez tartozik mindegyik. Ilyenkor az állameszmék harmóniájának megbomlása következtében az egyik szemszögből nézve a szembenálló csoportokban azonos nemzetet látunk, a másik szempontból idegent. A *szubjektív öntudat-hasadás*, relatív állameszmeszakadás jelenségével állunk szemben.

Relatív állameszmeszakadásnál tehát tárgyilag azonegy állam alkotására irányul az akarat, de a szubjektív indokolásban van részbeni eltérés. A politikai közösségen belül érvényesülő állameszmék kapcsolata nem abszolút értelemben szakadt meg, még marad oly objektív, a szembenálló feleket egyaránt megragadó eszme, amely az öntudat tárgyi azonosságát biztosítja; hasadás, szétválás van az állameszmék világában, de csak relatíve, szubjektív szempontból.

Ez a jelenség magyarázza annak lehetőségét, hogy politikailag nyilván azonosnak tekinthető nemzetek szembenálló csoportjai az összetartozás tudata ellenére is külön államokat alkotnak, amelyek nemzetközi háborúban is állhatnak egymással. Így vált szét Magyarország és Erdély másfél századon át két állammá, viselt háborút is egymással, holott azonos nemzeti öntudat hatotta át mindkét részt. «A Habsburg-párti főúr és az erdélyi nemes, a kuruc és labanc egyaránt érzi a maga és a másik magyarságát is. Ellenfelekké válhatnak, idegenekké soha.»¹ «Erdély

¹ Joó 94.

állami elszakadása és önállósulása nem érintette fiai nemzeti hovatarozását és öntudatát.»¹ Ennek volt megnyilatkozása a jogrendszer egysége a Hármaskönyvben, amelynek jogereje nem is származott a szembenálló szervezetek egyikétől sem, hanem a jogszokás ereje folytán közvetlenül az államhatalom legmélyebb, végső alapjától a külső szervezetnél fontosabb egységes nemzettől.

A kétségtelen nemzetegység mellett is hasonló öntudathasadási jelenséget láthattunk a francia ancien régime hívei és a forradalmi nemzet között. (Érdekes kifejezése ennek Madáchnál, mikor az Ember tragédiája forradalmi jelenetében a márki megtagadja a szolgálatot a forradalomtól azzal, hogy királya nem engedélyezte számára, hogy «idegen» hadseregbe lépjen.)

Ilyen körülmények között az állam és nemzetegység kérdései nem mindig oldhatók meg oly egyszerűen, mint az individuum személyiségének megállapítása. Ez az egység relatív és függ attól, hogy különböző állameszmék változásának forrataga mit és hogyan sodor a politikai gondolkodás előterébe, mit hogyan emel döntő társadalmi egységalkotó szemponttá.

Nemzetiségi kérdés akkor merül fel, ha az államnépesség egy része más feltétlen összetartozandósági érzéssel van eltelve, ha nem érvényesül körében oly eszme, amely jelenlegi államában való megmaradásra sarkalná. Tehát oly állameszme hat benne,

¹ Joó 97.

amely tartalmánál fogva ellenkezik azokkal, amelyek az államfenntartó elemeket az államalkotásra készítik s ugyanakkor kizárólagosságot követel magának.

A nemzet és nemzetiség között ilyen *abszolút, objektív állameszmeszakadás van*. Ha külsőleg azonos is az államkeret, amelyben élnek, szubjektív lelki-világukban nem azonos nemzetszemélyek állanak egymással szemben.

Ha csak egy szempont is akad, amely a nemzetet és nemzetiséget összeköti, akkor már nem nemzetiségekkel állunk szemben, hanem ugyanazon állam szubjektíve egymással szembenálló csoportjaival, amelyek már csak ugyanazon életközösség szubjektív megvalósításának kérdésében térnek el egymástól, de államalkotó akaratuk ugyanazon életközösség megvalósítására irányul. A nemzetiségi kérdés helyett, amelynek lényege az, hogy az állam belső életében, a főhatalmának alávetett közösségen belül kénytelen idegenek jelenlétével számolni, immár merőben belpolitikai problémával állunk szemben. A relatív, szubjektív állameszmezasadás is súlyos probléma tehát. Megoldásához szükséges, hogy az ellentétes állameszmék kizárólagos feltétlen jellegüket elveszítsék, lehetőleg részközösségekké fejlődjenek vissza, de már nem nemzetiségi kérdés. A feltétlen életközösség rendje, belső élete van súlyos zavarnak kitéve, de nem maga a feltétlen életközösség ténye.

Nincs itt nemzetiségi kérdés másodlagos, szekundér formájában sem, bár a probléma lehet amannál

sokkal súlyosabb. Súlyosabb annyiban, hogy a szubjektív ellentét az életközösség egészére minden vonatkozásban terjed ki. A szekundér nemzetiségi kérdésben viszont tagállami mentalitás áll szemben tagállammal, a birodalommal szembeni másodlagos nemzetiségi kérdés sem a birodalommal mint ilyennel áll szemben, nem az egész irányítására akar befolyjni, csak tagállami színvonalon ellenkezik. Ezzel szemben a szubjektív állameszmehasadás az összállam hatalmának tárgyi osztatlanságát egyáltalában nem érinti, azt a maga egészében követeli magának mind egyik csoport. Ott kisebb mértékű, de objektív, itt nagyobb mérvű, de csak szubjektív az ellentét.

A politikai történelem az állameszmék forgatagát jelenti, amelyek a legkülönbözőbben következnek egymásután, érvényesülnek egymással egyidőben egymás mellett, különböző területeken, az állami közösségek egyes részeiben, egyes embereknél, egyes vidékeken. Ameddig a fennálló állami hatalmakon belül az állameszmék harmóniában vannak, s csak kiegyensúlyozott állami alakulatok állanak egymással ellentétben a nemzetközi életben, a helyzet könnyen áttekinthető s a politikai mentalitás alakulása, az államok személyiségének, egyéni meghatározottságának felismerése nem okoz nagyobb nehézséget. Az állameszmék kavargása folytán azonban, minél differenciáltabb, fejlettebb népességet látunk, annál inkább tapasztaljuk azt, hogy magukon az egyes államokon belül bomlik meg az állameszmék harmóniája. A népesség egyes részeire más-más állameszmék hatnak, állásfoglalásuk a fennálló hatalom-

mal szemben e szerint alakul. Az állameszmék erejének változása forrongásba hozza a politikai gondolkodást, válságot okoz. A nemzetiségi kérdés helyét az államtani rendszerben is ennek vizsgálata közben fogjuk megtalálni.

III. CÍM.

ÁLLAMESZME VÁLSÁG.

18. §. A szubjektív és objektív állameszmeválság fogalma.

Az államszemélyiség születésének és halálának, az államkeletkezés- és bomlásnak problémái egyszerűek akkor, ha az államszemélyiség öntudati és népességi komponense együtt keletkezik és együtt pusztul el. A primitív népek kezdetleges államaiban a kettő ösztönösen együtt van. A pusztulás is együttes. A politikai egység akkor szűnik meg, amidőn a levert népet kiirtják, szétszórják, vagy teljesen magatehetetlen szolgasorsra juttatják, amelyből többé nem kelhet fel.

A későbbi fejlődés során azonban az új állam keletkezése és bukása nem ily egyszerű. Az új állam alakítására irányuló akarat mindig valamely meglévő állam polgáraiban ébred fel, a gondolat azonban csak akkor ölthet testet, ha az akarathoz megfelelő külső erő is járul az új állam életrekeltségének kezében. Fordítva: elpusztulhat az állam, tagjai más állam polgáraivá lesznek. A materiális alap megszűnt, de a régi államalkotó akarat erejevesztetten is tovább élhet az új államhoz tartozók lelkében.

Amidon tehát a külső erő, a főhatalom megragadása valamely embercsoport fölött és az erre vonatkozó akarat nem együttesen változnak, a külső erő és belső akarat, az állam mint objektív jelenség, hatalmi tény és az államalkotásra vonatkozó szubjektív akaratközösség között ellentét, feszültség áll be. A fennálló államkeretekben oly államtagok helyezkednek el, akiknek akarata egy más állam alkotására irányul, tehát nemzetiségek. A népi állameszmének megfelelő államot alkotni akaró «ébredő» népek például nem igen fognak tudni simán és sűrűlódás nélkül elfoglalni olyan helyzetet, amelyet régebbi és történelmi népek töltenek ki. Alacsonyabb társadalmi rétegekre szorító nép nem igen tudja célját elérni anélkül, hogy nyeresége ne más nép kára legyen. Az eredmény legalább is átmeneti időre békétlenséget, veszekedést, jogbizonytalanságot okoz. Az ébredő nép éppen alávetettsége miatt könnyen lesz hajlamos túlzott önértékelésre, brutalitásra.¹ Az új állameszme megjelenése súlyos válságot idézett elő. Eredeti államalkotás pedig ma már alig is képzelhető.

Mivel pedig, mint láttuk, az állam akkor esik szubsztanciális változás alá, lesz más, amidőn a korábbi állameszme helyébe az előzővel szemben ellenmondásban álló új állameszme lép, a nemzetiség fogalma az állameszme szempontjából oly csoportok jelenlétére utal valamely fennálló államban, amelye-

¹ V. ö. Max Hildebert Boehm Volkslehre, Ethnopolitischer Almanach, 1932.

ket az állam eszméjével ellenmondásban álló állam-eszme fűz össze. A nemzetiségi kérdés tehát lényege szerint állameszmeválság.

Az állameszmeválság azonban, amely az államalkotó akaratot létrehozó állameszmék harmóniájának megbomlásából származik, nem okvetlenül azonosul a nemzetiségi kérdéssel. Vizsgáljuk meg tehát az állameszmék harmóniájának megbomlásából keletkező problémákat.

Egészséges államban az állameszmék szimultán többsége harmóniában van. Lehet, hogy a népesség különböző csoportjai más-más eszmei megokolás alapján, de ugyanabban az államalkotásban találkoznak össze. A magánúr hivatásérzetét az alattvalók patriarchális ragaszkodása harmonikusan egészíti ki (Mária Terézia). Vagy a saját dicsőségét kereső magánúr nagy tetteiben a nemzet saját magát látja megdicsőülve (XIV. Lajos). Lehet az is, hogy az államtagok egyik része népisége, a másik patriotizmusa, a harmadik a közös vallás vagy kultúra alapján ragaszkodik az államhoz.

A kór csirája akkor esik bele az államfejlődésbe, amidőn az állameszmék harmóniája megbomlik és az egyes állameszmék egymást kizáró érvényesülésre törekszenek, a különböző állameszmék hordozói egymással élesen szembefordulnak. Nemzetiségi kérdéssé mégsem fajul az ellentét addig, amíg az ellentétbe került csoportokból nem vészett ki az azonos államalkotás akarata és az ellentétbe került állameszmék mellett még mindig él bennük valamely egységesítő gondolat. Az államtagok például meg-

oszlanak a vallás kérdésében, amelyet mindegyik rész a maga szubjektív felfogása szerint akarna az állam alapjává tenni. De összeköti őket a közös népiség tudata (v. ö. Pázmány Péter és I. Rákóczi György kapcsolatait). Ugyanígy lehet, hogy ellentétben álló népeket még mindig összeköt a közös haza szeretete, mint ez sokáig megvolt Csehországban, vagy a közös vallás, mint sokáig Belgiumban. Hasonló az eset, amikor az uralkodó saját elhivatottságérzésén nyugvó magánuralmában látja az állam alapját, a nyelvközösségen alapuló nemzet viszont a magáéban. Felfogásukat el akarják ismertetni, ami a szembenálló felek hajlíthatatlansága esetén éles válságra vezethet. Itt mindenütt két fél a saját államalkotó akaratára építve, de ugyanazon államot akarja megvalósítani. Ellentétes állameszmék hívei küzdenek egymással, de ugyanazon államot akarják megvalósítani; egy rajtuk kívülálló, mindkét fél által egyaránt elismert harmadik állameszme szubjektív ellentéteiket még mindig közös nevezőre tudja hozni ugyanazon államalkotó akaratban. A válság tehát csak szubjektív felfogások mérkőzése *tárgyi* értelemben azonos államalkotó akarat mellett, még akkor is, ha átmenetileg az ellentétes eszmék folytán szervezetileg is ketté szakad az állam. Az ifjabb királyság intézménye esetében, vagy Erdély különválásában a magyar államegység külső szervezete kettévált, de mindkét fél Magyarországot akarta megvalósítani a maga felfogása szerint, az államalkotó akarat mindkét félnél ugyanaz maradt. Erdély épenúgy, sőt sokszor inkább volt «Magyar-

ország», mint az, amely a szervezeti folytonosságot biztosította.

Az államéletnek az állameszmék harmóniájának felbomlásából keletkező olyan válságát, amelyben* a szembenálló felek államalkotó akaratának egymást kizáró ellentétes állameszmék szolgálnak alapul,, a szembenálló felek azonban szubjektív ellentéteik ellenére egy ellentéteik tárgyán kívülálló, mindkettejük által elismert másik állameszme alapján mégis ugyanazt az egyetemes életközösséget akarják megvalósítani, amidőn tehát csak relatív állameszmeszakadást, szubjektív öntudathasadást látunk, *szubjektív állameszmeválságnak* mondjuk.

Ha azonban az ellentétben álló állameszmék hívei között minden állameszmei kapcsolat megszakad, az őket átható állameszmék hívei tökéletes ellentétei egymásnak és így tárgyilag is ellentétes, más állam létesítésére irányuló akarathoz vezetnek, *objektív állameszmeválság* keletkezik.

Az objektív állameszmeválság tehát annyit jelent, hogy az államtagok sorában olyanok vannak, akiket az államinál ellentétes irányú állameszmék hatnak át, vagyis nemzetiségek. Nemzetiségi kérdés és objektív állameszmeválság egyet jelentenek.

Az objektív állameszmeválság mindenesetre feltételezi a politikai élet nemzeti megalapozottságát, a nemzeti gondolat előtérbekerülését. Magánuralmi államban az állam tulajdonosa eo ipso az ő saját főhatalmi akaratát kívánja megvalósítani. Ameddig a közfelfogás az állam alapját a magánúrban látja, ezt az ő akaratán alapuló főhatalmat nem éri veszély.

Az állameszmék hatnak órá is, de ezek csak akarátának szubjektív megokolását fogják módosítani. A magánurak közötti küzdelem inkább egyszerű hatalmi torzsalkodás, mint felfogások küzdelme egymással.

A nemzetállamnak viszont a nemzet az alanya, az államot a nemzet alkotja meg, a nemzetet azonban akarátának tárgya határozza meg, hiszen a nemzet nem egyéb, mint éppen a közös állameszmében eggyé forrt embercsoport. A nemzeteszme változása éppen ennek az egybefogó nemzetalkotó gondolatnak változását jelenti és így könnyen lehetséges, hogy a megváltozott állameszme az embereknek egy-egy más csoportját, az egyedeknek jegy-egy más kombinatív lehetőségét fogja át, nemzeteket egyesít, másokat szétválaszt, nemzeteket tüntet el és új nemzeteket hoz létre, amelyek nemzetalkotó főhatalmi akarátának már nem ugyanaz a tárgya. Ott tehát, ahol a politikai élet kiindulópontja a nemzet, ott a nemzetiségi kérdés könnyen erőre kaphat.

A szubjektív és objektív állameszmeválság különbségét jól tünteti fel az általuk felidézett külső harc jellege is. Ha a válság ellentétes felfogásoknak tetteleges küzdelmét idézi elő, tehát szubjektív állameszmeválságnál, ahol az ellentét végeredményben azonos állam polgárai között robban ki, inkább polgárháborúról beszélünk, míg az objektív állameszmeválság okozta összetűzések még akkor is, ha egy fennálló államhatalom és alattvalói között merülnek fel, lényegükben az államközi háború fogalma alá esnek, hiszen eszmei megalapozottságuk szerint

két ellentétes államalkotó akarat küzdelmét jelentik (pl. a magyar szabadságharc). A nemzet és nemzetiség a belső pszichológiai szempontból azonos fogalmak, csak külső valóságukhoz viszonyítva különböznek egymástól. A nemzetiségi kérdés tehát két lelkileg egyformán nemzet küzdelme a maga elgondolta államért (estleg egy nemzet és egy idegen magánúr küzdelme) ugyanazon államon belül, amelyek közül azonban legfeljebb egy bírja a tényleges állami hatalmat. De nincs kizárva az sem, hogy egyikük sem rendelkezik az állami hatalommal, ami úgy eshetik meg, hogy a szembenálló nemzetek, illetőleg megvalósult állam híján nemzetiségek, egy közös magánuralmi állam alattvalói. Ilyenkor lehet, hogy a nemzetiségek egyaránt harcolnak egymással s ugyanakkor magával a nemzetietlen állammal is, ami azután a teljes politikai káosz állapotára vezet. Példa rá a nagynémetek és szlávok, lengyelek és rutének harca az egy nemzettel sem azonosuló volt osztrák császárságban.

19. §. Állameszmeválság a gyakorlati életben.

Az állameszmeválság esetei könnyen áttekinthetők akkor, amikor az ellentétek kifejlődött formában állanak előttünk, ahol a válság eredeti és állandó állapot. Szubjektív állameszmeválságnál például külső erővel egy nemzetre kényszerített magánuralmi velleitású uralkodó és népe között (Miksa mexikói császár), objektív állameszmeválságnál akkor, amidőn a nemzetiség attól a pillanattól kezdve, hogy az

illető állam hatalma alá került, sohasem szűnt meg tudatosan tagadó állásponton álló nemzetiség lenni. Írország Angliával, Lengyelország a felosztó hatalmakkal, hazánk az 1849 utáni Ausztriával szemben megannyi példái a nemzetiségi probléma ezen éles, de világosan áttekinthető eseteinek.

Az állameszmeválság azonban nem mindig ilyen egyszerű folyamat. Keletkezése és megszűnése nem mindig a külső történés könnyen áttekinthető alakjában, hanem emberek lelkének legmélyén játszódik le. Az eszme megszületése és megvalósulása a reális államalakulat pusztulása és az állameszme elfeledése gyakran nem esnek össze, sokszor hosszú idő választja el a kettőt. A régi állameszme ereje az állam elvesztése után mindinkább vesztit erejéből, híveinek száma, meggyőződésük ereje mind kevesebb lesz, míg végül is teljesen kivész. Makacs megmaradása, mint a legitim francia király magánuralkodó meggyőződése a trónvesztés után egy évszázaddal is, vagy az íreké Angliával szemben, egészen ritka jelenség.

De új államok keletkezése sem történik robbanásszerűen, hanem mint földbevetett mag, csendes fejlődés útján vívja ki a benne rejlő vitális energiának megfelelő formát.

Legtöbbször egy-egy megnevezhető magános személy lelkében¹ gyulladt ki először az új állam képe, hogy a kicsapódó szikra azután futótűzként terjedve, az államalkotásoknak nem egyszer legszebb mű-

¹ V. ö. Pieper 17.

emlékeit rombolja szét.¹ Báró Klein Innocent, Gaj Lajos, vagy Arana eta Goiri Sabin, a baszkok «Sabin mestere» új elveikkel súlyosan megrendítették az addigi politikai életfelfogást. Mihály vajda idején Erdély románsága még annyira csak passzív gyengé-ségérzetben élő nép volt politikai szempontból, hogy a román egység első tényleges megalkotója egyáltalában nem rájuk építette erdélyi uralmát, amely teljesen független volt minden román jellegtől. Az első «Nagy-Románia» három különálló földrajzi és politikai testnek, Moldvának, Havasalföldnek és Erdélynek tisztán külső összefoglalása volt egy hódító magánúr személyes képességei által, amiben semmiféle nemzeti gondolat nem érvényesült. Klein innocent óta azonban megindul a nemzetiséggé érés lassú folyamata. Gaj Lajosnak viszont robbanásszerűen sikerült a horvát nemzettel megtagad-tatnia a Szent Koronát és az utolsó száz év fejlődé-sét a Balkán felé irányítania. A jogaiért küzdő, de magát spanyolnál spanyolabbnak tartó baszk nép-ből Sabin mester fanatizmusa teremtett a spanyol államot gyűlölő ellenséget.

Mindezekben az esetekben egy-egy új államkép indult meg hódító útjára, a felsorolt példákban a népi nacionalizmus állameszméjének hatása alatt. A siker foka többnyire attól függött, hogy mennyiben felelt meg a társadalmi fejlődési foknak, a koráram-latoknak, így Klein Innocent megelőzte korát,

¹ Jól látja a veszélyt már a közvetlenül nem veszélyes ábrándokban Forgón 101.

amikor a népi nacionalizmus jegyében elindította a román nemzetiségi mozgalmat, míg két utóbbi példánk a francia forradalom eszméinek fénykorában könnyen érthető sikert aratott. A megvalósulás azonban a két utóbbi esetben is csak hosszú idő, egy, illetve egy félévszázad után következett be s a baszk állam reális valósága csak tisztavirágélet volt.

Fordítva láthatjuk azt, hogy az állam bukása vagy a hatalom elvesztése után az állameszme még sokáig élhet egyesek lelkében, mint az 1532-ben függetlenségét vesztt breton népnemzet állameszméje a XIX. századi Bretagne néhány helyi író-nagyságában, de szinte már teljesen kiveszett akkor, amikor a végpusztulás előtt a francia asszimilációs politika erőteljes megindulása újból életre keltette. A szubjektív állameszme egyre csenevészesező lassú kimúlására az angliai Stuartok példája jellemző, akiknek magánuralmi felfogása vesztes maradt az angol nemzeti gondolattal szemben, de még soká kísértett a nyugateurópai politikában.

Amint tehát erre az előbbieken rámutattunk, a nemzetiségi kérdések az állameszme világából erednek s az objektív állameszmeválság megjelenésében lephetők fel. Az állameszmék azonban a legkülönbözőbbek lehetnek, nem meghatározottak, hanem folytonos alakulásnak vannak kitéve, emberi akaratlan is alakíthatók, adott esetben a legkülönbözőbb változatokban csoportosulhatnak vagy mérkőzhetnek egymással. Éppen ezért az állameszmék harcának korlátlan lehetőségei között az állameszmék belső tartalmát és az állameszmeválságot illetőleg nem

lehet vizsgálataink eredményét egyetlen általános érvényű minden időben és helyen érvényes igazságot tartalmazó ítéletben leszögezni, hanem azt minden egyes államban, minden egyes nemzetiségre vonatkozólag és minden időben külön-külön kell tanulmányozni.¹

Ezzel választ adtunk arra a felfogásra is, amelyet a nemzetiségi kérdéssel tisztán gyakorlati szempontból foglalkozók szeretnek hangsúlyozni, hogy t. i. nincs «nemzetiségi kérdés», hanem csak egyes meghatározott nemzetiségi kérdések. Ez a tétel igaz akkor, ha vele éppen az állameszmék különböző voltát, az állameszmeválság jelenségének konkrét megnyilvánulásában észlelhető korlátlan lehetőségeket akarjuk kifejezni, mégis helytelen, ha a nemzetiségi kérdés problematikájának közös szempontjait tagadjuk vele.

A nemzetiségi kérdés egy általános, mindenkor felmerülő² politikai jelenség, amelynek meghatározott jelentős szerepe és helye van az államtan keretében és amelyet mélyebb alapjaiban ennek elfogadása nélkül nem ismerhetünk meg. A mélyebb tudományos megismerésnek kell³ a széleslátókörű tapasztalatokon nyugvó általános elvek összefoglalására törekednie⁴ s az egyes jelenségek vizsgálatánál is az

¹ V. ö. Glungler 232.

² V. ö. Jászi 486, Réz, körkérdése 23.

³ A leghatározottabban elvetve Rákosi Jenő annyira káros, felületes szemléletét, amely tisztán kormányzati kérdést lát benne (körkérdése 86).

⁴ V. ö. Guttman 6, Menzel Hdb. d. Pol. 36, J. 37.

összefogó általános szempontok meglátását előmozdítania. Igaz, hogy az orvos nem betegségtípusokkal, nem egyes betegségekkel, hanem egyes betegekkel kerül szembe, akiknek esetei mindenkor individuálisak lesznek, teljesen azonosan sohasem ismétlődnek. De ebből tévedés volna azt a következtetést levonni, hogy a gyógyítás nem tételezi föl az egyes betegségek ismeretét s az orvosi praxisnak nem volna szüksége az általános élettani és kórtani megalapozásra.¹

IV. CÍM.

ÁLLAMEGYSÉG ÉS ÁLLAMESZME.

20. §. *A nemzetiségi kérdés megoldásának eszmei alapjai.*

Az állam azonosságát, lényegének fennmaradását biztosítottnak éreztük mindaddig, amíg – esetleg szubjektív állameszmeválság mellett is – hatni tud valamely olyan eszme, amely az államtagok feltétlen összetartozandósági érzését biztosítja. A szubsztanciális változás beálltát abban az esetben láttuk, amidőn vagy azonos alapú, de ellentétes tartalmú állameszme váltja fel a régit, vagy pedig az új, lényegében ugyan az előzővel ellentétben nem álló állameszmehez tartozók táborá saját felfogását kizárólagosnak tekintve öntudatában kifejezetten megtagadja a korábbi államgondolattal való kapcsolatát.

Ebből következik, hogy az állam pszichológiai

¹ V. ö. Réz, körkérdése 23, Maurras 125.

megalapozottsága annál erősebb, minél több közösségalkotó potenciális állameszme hat harmonikus együttesben az állam fenntartása irányában. Ha tehát valamely közösségnek érdeke az állam fennmaradása és egysége, a saját eszméjében feltétlen életközösséget teremteni hivatott gondolatot lát, éppen nem akkor jár el célszerűen, ha a saját nemzeti öntudatának megalapozásául szolgáló tényezőt kizárólagos államfenntartó eszmének tekinti, hanem ellenkezőleg, ha keresi azokat a többi kapcsoló tényezőket, amelyek más oldalról, de ugyanazon célpont felé irányítják az állami öntudatot.

Így saját népiségünk mindenek fölé helyezése sem indokolja, hogy a népiségben keressük az egyetlen kapcsoló erőt s az állam speciális feladatkörét kizárólag ennek ápolásában lássuk. Ellenkezőleg, keresni kell azokat a szempontokat, amelyek a mi körünkön kívül élőknek is lehetővé teszik a lelki szubjektív belekapcsolódást a mi általunk megszervezett objektív egységbe.

Kétségtelenül erősíti az államot, ha van olyan spontán, ösztönös alapú részközösség jelen, amelynek összetartó eszméje mint potenciális állameszme csak ebben az adott államban élheti ki magát és így feltétlenül létrehozza a fenntartására irányuló akaratot. Oly állam egységének fennmaradása tehát, amelynek léte valamely etnográfiai nemzet szükségképpen létérdekén alapul, sokkal biztosítottabb, mint azé, amelynél a tudatos akarat bármily magas eszménységen alapuló, de lényegében mégis csak akarattal változtatható elhatározáson nyugszik.

Mindebből azonban nem következik az, hogy ezt az ösztönös népiségen alapuló állameszmét a kizárólagosság jellegével felruházva az állam szellemi megalapozását mozdítjuk elő.

Az állam fennmaradása sokkal biztosítottabb akkor, ha e bár legmélyebb, de mégis csak egyoldalú megalapozáson kívül harmonikus együttesben más alapú állameszmék is közrehatnak az állam fennmaradása érdekében, amelyek az alapvető állameszme alapján esetleg az államalkotásból elvileg kizárt, heterogén csoportokat is jól bele tudnak illeszteni a politikai értelemben vett nemzet tagjainak sorába. Ha a nemzeti állam – mondja Kremer,¹ aki itt ezen nyilván etnográfiai értelemben egy nemzethez tartozó államot gondol – a maga belső egyformaságában minden részének szilárd összefüggésében olyan, mint egy márványtömb, akként rendelkezhetik egy építmény is éppen olyan erős teherbírással, elegendő ellenállóképességgel, feltéve, hogy építőkövei jók s az összekötő tapaszték az egyes köveket jól összeragasztja, úgyhogy nem lehet közéjük éket verni. A márványtömb a természet, az építmény a művészet munkája.²

A nemzeti eszme tehát lehet a népnemzet eszméje is, leggyakrabban valóban az, de nem vág vele szükségképpen össze. Lehetséges olyan politikai nemzeteszme, amely több nép, sőt több népnemzet fiait

¹ 110/111.

² V. ö. Dunin-Borkowski és Johannet véleményével, Vaussard 141, ill. 118.

fogja össze egy állam alkotására s ez annál inkább valószínű, minél magasabb, az ösztönös összetartozandóságon felülemelkedő eszmény vezérli az államalkotást.

Az etnikai türelmesség a másik népiséggel szemben éppen úgy nem jelenti a népiség benső értékének lelohadását, ahogy nem tudunk egyetérteni azzal a felfogással, amely a vallási türelmességben a vallási dekadencia jelét látja.¹ Azzal, hogy meggyőződésünket az állami hatalom sajátos eszközével, a kényszerrel nem akarjuk másokra erőszakolni, ez egyáltalában nem jelenti azt, hogy felfogásunk igazságában és helyességében való hitünk csökkenőben volna. A feltétlen igazságként vallott hit szükségképpen apostolkodásra, térítő szándéokra vezet, ahogyan egy biológiai és kulturális szempontból egyaránt erőteljes népi egység természetes ereje bizonyára fog aszszimilálni és terjeszkedni. Ahogyan azonban egy valóság terjesztésének csak benső értéke lehet az alapja, a türelmetlenség, külső erő alkalmazása ezt csak gátolná (erőszakkal történt térítés sokszor évszázadok múlva is megéreződik egy-egy nép felfogásán), akként a természetellenes beavatkozással megmáskított népiség is csak kárára lesz az erőszakot alkalmazó türelmetlen népnek, gyökereit meglazítja, népi szellemét felhígítja, ellentálló erejét csökkenti.

Az állam lényegében a legmagasabb, leghatalmasabb egyetemes társadalmi közösség, az emberi élet rendjének biztosítója. Eszmei feladatának akkor felel

¹ Csepreghy I. 250.

meg, ha az emberi életrend legfőbb őrzőjeként ezt a rendet egy magasabb erkölcsi rend síkjában igyekeznek kiépíteni, tényleges aktuális legfőbb hatalmát nem fiktív értékek mesterséges előállítására fordítja, hanem az emberi együttélés igazságos feltételeinek biztosításával lehetővé teszi az emberi szellem alkotóerejének kibontakozását.¹

Ahogy az államnak s az uralkodó népnek nem válik javára a népiség kizárólagosságának hangsúlyozása, az alávetett más népek irányában, éppen úgy nem jelenti az államiság egy népiség kibontakozásának elengedhetetlen eszközét. Ahogyan a vallási élet elmélyülése éppen nem ott a legnagyobb, ahol kényszerhatalmi rendszabályokkal terelik a népet a templomba, hanem az államszervezetben mint ilyenben érvényesülnek a valláserkölc szabályai, ugyanígy a népiség is szépen fejlesztheti a maga értékeit anélkül, hogy az államot magáénak mondhatná, ha az állam egyetemes emberi hivatásának magaslatán áll. Érdekes összehasonlításra ad lehetőséget e tekintetben a románság helyzete, amely a magyar Erdélyben – minden vád ellenére – sokkal nagyobb mértékben tudta fejleszteni népi kultúráját, mint ott, ahol az államot meghatározó tényező volt. Nagyszerű bizonyíték erre az a meleg románbarátságtól áthatott cikk, amely egy bécsi folyóiratban² jelent meg s amely szerint «az 1918-as évi egyesítés idején az erdélyi románok igen magas kultúrával, figye-

¹ V. ö. Trampler St. 89, Heyking 149.

² Wiener Illustrierte Zeitung 1943 május 12. sz.

lemreméltó irodalommal és zenével rendelkeztek, ami kétségkívül annak köszönhető, hogy nem kerültek oly szoros összefüggésbe a nyugattal, mint az anyaország s így kultúrájuk sokkal inkább a népiélemben gyökerezett». A magyar nemzetiségi politikának szebb apológiáját alig találhatnék e néhány éppen nem magyarbarát célzattal megírt szónál. A magyar államhatalom tehát végeredményben mégis csak jobb sáfára volt a román népiség értékeinek, mint Órománia népi gyökereitől elszakadt, üresszólamú sovinizmustól mámoros, külföldi minták után igazodó vezetőrétege.

A népiség és államiság összezavarása nem érdeke elsősorban annak a népnek, amely az államnak jellegét adja meg, amely ilyen körülmények között uralkodó fajjá, egyedüli nemzetté lesz. Ezzel csak szükségképpen ellenségévé, nemzetiséggé teszi a többi népet, ugyanakkor az alávetett népek emelkedő rétegeinek tömegesebb felszívásával a saját vezetőrétegebe, odajut, hogy uralkodni fog, de éppen népi szelleme tisztaságának rovására. A hideg racionalizmusra és technicizmusra visszahatásképpen kifejlődött s az organikusan fejlődött nép szellemi értékeinek kibontakozásában elsőrendű kultúrértéket látó mind előbbre törő «népi» irányzat tehát éppen nem követeli meg, sőt egyenesen megsínyli az etnikum és politikum összezavarását.

Ez nem jelenti azt, hogy az állam ne istápolja azt a népnemzetet, amelynek ösztönös közösségére építve megalakult – értékvédő feladatából következő ez az első kötelessége -, de ha *csak* erre ala-

pítja létjogosultságát, a többi népet csak «tűri», «kezeli», akkor a heterogén népcsoportokban jó viszonyok esetén – feltéve, hogy ezek higgadt gondolkodású egyénekből állanak – esetleg kifogástalan alattvalókat nyer, akik azonban már az első nagyobb nehézségnél előreláthatólag cserben hagyják. Nem lehet tehát etnográfiailag megosztott államok kizárólagos állameszménye egy néphez való tartozás és ennek dicsőítése.

De lehet az állameszmény minden más olyan rész-közösség eszméje, vagy minden egyetemes jellegű gondolat, amellyel valamennyi állampolgár közösséget vállalhat. Belgiumot például a katolicizmus közössége tartotta úgy ahogy össze, elválasztva a flamand népet hollandi rokonától. Ugyanakkor a középosztály uralmának idején ennek osztatlan francia anyanyelve is összetartó erőként hatott. Horvátországot, amely népiségét különleges szervezetében tudatosan őrizte, az európai kultúra védelme és azxmos társadalmi berendezkedés, az una eademque nobilitas alkotmányjogi elve egyesítette hazánkkal a Szent Koronában. Az ezeréves együtt megélt történelem nemzetileg teljesen egybeforrasztotta a szlovák népet a magyarral, mindaddig, amíg a régi magyar állameszményt ki nem szorította a népiségét egyedül üdvözítő jelleggel felruházó modern nacionalizmus. A szabad fejlődés gondolata Svájcban még a modern nacionalizmussal is meg tudott birkózni s az angol birodalom vele nemcsak a legigazságtalanabb támadások egyikében legyőzött búrokat tudta jelentős részükben megnyerni, hanem már-már magához kap-

csolta a 700 esztendő véres kegyetlenségével elnyomott ír nemzetet is, ha néhány százezer *népi* angol telepes jelenléte az ír félszigeten nem akadályozta volna meg a végleges megegyezést.

De végeredményben lehet földrajzi egységet alkotó területen élő népek között kapcsoló erő a közös hazához való ragaszkodás, a patriotizmus is. Ezért igyekezett a modern nacionalizmus felébredésével elsöpört régi cseh patriotizmust a cseh függetlenség visszanyerése után új életre kelteni a nagy cseh filozófus-hazafi Rádl Emánuel, de működése pusztában kiáltó szó maradt és megtört a csehek nyaklónélküli sovinizmusán, amely súlyos katasztrófát vont maga után.¹

Ezért rendkívül fontos a heterogén népességű államokban a történeti tradíciók szerepe akkor, ha azok a népek egymásrataltságának ügyét szolgálják.² Az állam alapnemzetének népisége nem lehet kapcsoló erő a többi öntudatra ébredt népnél, de ha az állam népiségüket tiszteletben tartja, az alapnép felé irányíthatja vonzódásukat az állam jellegét megadó alapnemzettel együtt végbevitt nagy tettek emléke. A Jeanne d'Arc művét befejező nagy hadvezér, a breton Du Guesclin emléke, a francia haditengerészet oroszlánrészét adó breton tengerészek hősiessége még a népiségükre büszke bretonokat is francia érzéssel tölti el. A forradalom és Napoleon

¹ L. Rádl, id. műveit.

² V. ö. Kemény Gábornak a Láthatár 1943. évi augusztusi számában megjelent cikkével.

korának francia gloire-ja végzetesen beleivódott a német Elzász-Lotaringia népiségébe. A hazai német-ség magyarországi részét is erősen áthatotta a magyar állameszme, amelyet a magyarsággal közösen viselt szabadságharcok emléke táplált. Érdekes itt megfigyelni a szepesi és erdélyi szászok gondolkodás-módjának ellenkező alakulását. Előbbiek az erdélyi magyar felkelőkkel együtt küzdöttek evangélikus vallásuk érvényesüléséért a Habsburg-uralom ellen, így a magyarság a szabadság jelképe gyanánt tűnhetett fel előttük. A szintén evangélikus erdélyi szászok viszont a protestáns Erdélyben inkább versenytársat láttak a református magyarságban. Később az osztrák birodalom unbedingte Unterwerfung-szellemével szemben – amely gondosan távoltartani igyekezett alattvalóit a nagy német művelődés¹ és a Poroszországnak kedvező modern német nacionalizmus befolyásától – a magyar nép nemzet reformkora és elbukott, de dicsőségteljes szabadságharca volt minden politikai eszmény betetőzése a hazai német-ség előtt is. A belőle származott Liszt Ferenc nem tudott magyarul, de az egész udvar rémületére eljátszotta a Rákóczi-indulót a császár előtt akkor, amikor ez még bűncselekményszámba ment.² Ott, ahol Rákóczi szabadságharcának emlékei maradtak, mint például Kárpátalja egyes helyein, ott még ma is előmozdítják a magyar

¹ V. ö. Szekfü, Államnyelv 88.

² Liszt Ferenc magyarságára nézve I. Csekey: Liszt, főleg 28. stb.

politikai gondolat érvényesülését a ruszin nép körében.

A népi közösség állameszmei szerepének kikapcsolása terén semmiesetre sem mehetünk olyan messze, mint Joó Tibor, aki absztrakt filozófiai oldalról nézi az eseményeket s a népiséget az államalakulásban egyszerűen közömbös tényezőnek tekintti.¹

Hangsúlyoztuk annak fontosságát, hogy az egészséges államban az egyetemes közösség tudatának – egyéb etnográfiai jegyeiktől függetlenül is – népivé kell mélyülnie, hogy az állameszmék pillanatonkénti változása számára veszélyt, állameszmehasadást s ezzel nemzetiségi kérdést ne hozzon, hogy az államalkotási akarat szabadsága nem jelenti azt, hogy keletkezésében, elmélyülésében, reális alapjaiban nem volna jelentősége a természetesen nőtt népiségnek.

Az állam élete szempontjából semmiesetre sem közömbös az állam népességének népi összetétele. A különböző népkarakterek más-más színezetet

¹ V. ö. Joó 191. Elítéli ezt a túlzást Egyed István is (Politikai nemzet, népi nemzet 21. l.), amidőn az összetartozásnak a mellett a tudatos helyzete mellett, amely nemzetinek minősül, hangsúlyozza, hogy annak létrejötte nem valami «étheri tünet», imaginárius tényező, hanem például hazánk esetében a magyar nép kiváló faji tulajdonságain, politikai bölcsességén alapult. De Szekfű is határozottan hangsúlyozza (Magyar Szemle, 1934 szeptember), hogy «a népiség fogalom alkalmazása a magyar nemzet belső erőkörében nemcsak ajánlatos, hanem fennmaradásunkhoz egyenesen szükséges» (12. l.).

adnak egy államnak. A különböző népek nem egyforma mértékben alkalmasak arra, hogy az államalkotás gerinceivé váljanak. A népkarakter bizonyára erősen fog befolyjni az állam életstílusának, alapjellegeinek meghatározására, nemzeti erejének mélységére, a népesség együttműködési készségére; a népi összetétel átalakulása, kivált a politikailag aktív elemeké nem lesz közömbös a különböző állameszmék iránti fogékonyságra s így magának az állami öntudatnak alakulására sem. Ezért lehetséges, hogy az államfejlődésre konkrét esetben még a népegészuralmi jelleg felé fejlődés rovására is kedvezőbb népileg heterogén elemeknek a nemzetén kívül maradása, mint felületes, érdeken alapuló bekapcsolódásuk, amely a politikai élet spontán reakcióit bizonytalanná teszi, népi elszíntelenedéshez s lassan az állami öntudatnak, a közösség öncélú értékelésének hanyatlásához vezet.

De a másik végelettől is tartózkodnunk kell az egészséges államalkotás feltételeinek kutatásánál. Nem szabad mindent egy szempontra visszavezetni, kivált ott, ahol a kizárólagosság elve az állam lényegesebb feladata, az igazság és a rend megvalósulása elé leküzdhetetlen akadályokat sodor. A népi-ség problémája a nemzetalakulásban semmiesetre sem közömbös, sőt igen fontos kérdés, de nem lehet kizárólagos és egyedül döntő. A konkrét esetek túlnyomó többségében ma valóban elhatározó jelentősége van a politika alakulására, amit nem lehet filozófiai absztrakcióval kikapcsolni, de egy általános politikának nem lehet más központi kiindulópontja,

mint a szabad emberi öntudat és szabad emberi akarat.

Oly államnak, amelyben hatalmas egységes tömbben számottévő kisebbség nélkül kizárólag egy erőteljes nép él együtt, indokoltan lehet egyetlen közösségszervező eszméje a népi gondolat, oly államé, ahol e feltételek hiányzanak, alig.

Olyan természetes nemzet azonban, amelynek szellemisége saját népiségének szűk szempontjai fölé emelkedve ki tud tűzni más népnemzeteket szintén megragadni tudó célokat, ott is alapja lehet nemzeti jellegű államalakulatnak, ahol a földrajzi adottságok miatt csak több népet összefogó keretben képzelhető kiegyensúlyozott élet. Minél jobban tudja egy nép saját ösztönös önzésének béklyóiból szabadulva, magában a sorsközösség objektív állameszméjét tudatosítani, annál inkább lesz biztos kiindulópontja egy olyan államalakulásnak, amely más népekkel harmonikus közösséget teremtve, saját erőinek kibontakozására is a legkedvezőbb feltételeket biztosítja.

A természetes népek nemzetté válásának idején csakis ilyen, a népnél magasabb eszmények, célkitűzések mellett lehetséges egyáltalában egészséges állami élet heterogén népességű államban.¹ Földrészünk néprajzi térképére tekintve és az állami együttlét, mint szervezett egész alapvető életfeltételeit fontolva szembeszökő, hogy az etnográfiai elv keresztülvitele nemcsak hatalmi, hanem tisztán természetes

¹ v. ö. Joó 204.

adottságok folytán is teljesen lehetetlen.¹ Még népcseré sem oldaná meg kielégítően a kérdést, mivel az államnak, mint hatalmi alakulatnak egészen mások az életfeltételei, mint a népének. Az állam uralmi területet igényel, a nép lakóhelyet: az állam egyetemes természete például gazdasági téren egymást kiegészítő területeket kíván az egészséges állami élethez, a nép a maga népi karakterének, munkatempójának megfelelő gazdasági területet.² Minél kisebb egy nép, annál valószínűbb életigényének egyoldalúsága és részlegessége. Ilyen körülmények között okvetlenül előfordul, hogy egy államban több nép egyesül. Ha pedig egy nemzetnek okvetlenül egy népre lehetne csak felépülni, ha a nemzetnek egyedül egy népnek a saját népi szelleme lehetne az állameszménye, ebből az következne, hogy az államnak per definitionem tökéletes alakja, a nép-egészuralmi nemzetállam egyáltalában nem valósulhat meg, nemcsak gyakorlatilag, hanem elvi lehetlenségként.

A nemzetállam formája nincs kizárva ezek szerint sem mint csoporturalmi állam úgy, hogy egy uralkodó nép szelleme hatja át az állami életet, de a heterogén népeknek vagy nemzetiségükről kell lemondaniuk, vagy pedig ezen állam fennmaradása esetén a merő népi szereppel kell beérniök, amely

¹A legbecsületesebb megoldás mellett sem volna kiküszöbölhető a nemzetiségi kérdéseknek a fele sem, mondja Trampler a két első világháború közötti időben (Krise 20), v. ö. Basdevant véleményét, Akzin 96.1. Le Fur Races 68.

² V, ö. Sieger 11.

azoknak a népeknek jut osztályrészül, amelyeknek vagy nincs öntudatuk, vagy ha van, nem képesek azt öntudatos külső országló erővel is más népek irányában fenntartani, avagy a sajátos külön lényegüknek nincs értéke az összemberiségre.¹

Amidőn azonban a népek öntudatra ébredtek, pszichológiai lehetetlenség beletörődésük a népi szerepbe, abba, hogy népi sajátságukat ne tudják külső erővel más népek irányában fenntartani, vagy elismerjék azt, hogy e sajátságuknak nincs értéke az összemberiségre. Ahogyan a magánuralommal szemben vezetett az öntudatosulás sikeres nemzeti forradalmakra, éppen olyan anakronizmus a további fejlődés során a csoporturalmi állam, legyen bár az uralkodó csoport mégoly szellemi fölényben a többi felett.

Ezért lélektani lehetetlenség az a megoldás, amelyet Concha² hirdetett: az uralomra termett arisztokratikus nép államalkotása, amely nép más népek fiainak is a legjobban biztosítja egyéni jogaikra a teljes egyenlőséget, de a politikai érvényesülést csak magának tartja fenn. Az arisztokrácia alaptulajdonsága a mérséklet lévén, ez a megoldás felel meg szerinte legjobban az emberi ideálnak. Ha nem kerülhető el, hogy egyik nép a másik fölött uralkodjék, mindenesetre helyes az arisztokratikus mérséklet, alig képzelhető azonban, hogy a heterogén népek egyéneit mármost kielégítené az ilyen mér-

¹ Concha terminológiájának alkalmazása, v. ö. Pol. 71.

² V. ö. hegemon 14, 15.

sékelt «kezelés» és most már eszmeileg is belekapcsolódnának abba az államba, amelynek állam-eszménye az ő életközösségüket, népösszességüket a maga szellemiségéből kizárja, azt mint közösséget idegennek tartja.

Mivel pedig népiségük országló erővel való fenntartásának a saját népiségét fenntartani kívánó állam, ha ugyanezen elvnek alapján áll, kénytelen ellenállni, s ezt az illető nép értéktelenségével indokolni, a harcnak a heterogén népességű államban okvetlenül be kell következnie az uralkodó nemzet s az államához tartozó egyéb népek között. A megbékélésnek még a reménye is kizárt. A külpolitikai véletlen folytán megváltozhatnak az uralmi viszonyok, a népből nemzet, a nemzetből nép lesz, de a harc szükségképpen folyik tovább. A legnagyobb államférfiúi bölcsesség sem oldhatja meg sohasem a kérdést, amely a népiség államalkotó szerepének kizárolagosságán felépülő tan logikus következményeképpen vegyes lakosságú területen feltétlen bizonyossággal üti fel fejét attól a pillanattól kezdve, hogy a heterogén népek közül csak egy is valójának tudatára ébredt. A népek öntudatra ébredése vegyeslakosságú területeken okvetlenül magával rántja a nemzetiségi kérdést.

De ha a népiségtől megvonjuk az elvileg legmagasabb társadalmi formának, a csúcsközösségnek szerepét és visszasorozzuk a részszerű közösségek közé, amit filozófiai síkon való megfontolás mellett a való élet nem egy példájára alapítva igyekeztünk megtenni, akkor szembeszállhatunk a kevert lakos-

ságú területek nemzetiségi kérdéseinek megoldhatatlanságára vezető elmélettel és lehetővé tesszük a gyakorlati politikus számára, hogy átmeneti kompromisszumok, pillanatnyi modus vivendik keresése helyett a megoldásnak legtöbbször igen súlyos, de nem elvileg lehetetlen feladatát legalább megkísérelhesse és kedvező esetben meg is valósíthassa.

HIVATKOZOTT MUNKÁK JEGYZÉKE.¹

- Akzin B.: La sociologie de la nationalité, 1. Akzin 3-24.
- Le droit des minorités, 1. Akzin 147-174.
- Amonn Alfred: Nationalgefühl und Staatsgefühl. (Schriften des Sozialwissenschaftlichen Akademischen Vereins in Czernowitz.) München und Leipzig, 1915.
- Apponyi Albert: Aesthetika és politika, 1895.
- Beszéd a Szent Imre Kollégiumi Kör 1926. évi március 25-i díszgyűlésén.
- Aquinoi Szent Tamás: Commentarii in Aristotelis *Politicam*.
- Summa Theologica.
- Aristoteles: Politika.
- Arp Dr. Wilhelm: Das Staatsbewußtsein. Ein Beitrag zur Bildungspsychologie. Hamburg, 1930.
- Asztalos Miklós: A korszerű nemzeti eszme. Budapest, 1933
- Ágoston Péter (hozzászólása) 1. körkérdése.
- Bakker von Bosse Christine: Die polnisch-ukrainische Frage und der Völkerbund, 1. Ethnopolitischer Almanach 1932.
- Balogh Arthur: Az államélet *fő jelenségei*, tekintettel a magyar szent korona elméletére. Budapest, 1904.
- Der internationale *Schutz* der Minderheiten. München 1928.

¹ Idézet mindenütt a szerző nevével. Oly szerzőknél, kiknek több munkájára történik hivatkozás, a név mellett a mű címét, illetve címének itt kurzíve szedett részét is kiírtuk. Ugyanígy történik az utalás ezen jegyzékben a gyűjteményes munkák jegyzékére.

- Balogh Arthur: *Politika*. Budapest, 1910.
- Törvényhatósági *önkormányzatunk hatásköre*. (Jogi Értekezések, szerk. Balogh Jenő, 3. füz.) Budapesti 1902.
- Bang Paul Franz: *Staat und Volkstum*. Langensalza 1930.
- Baráth Tibor: *Az új Magyarország történetírása*. Különlenyomat az Új Európa . . folyóirat I. évf. 1. számából Budapest, 1942.
- Magyar történet*. Kolozsvár, 1941.
- Barker Ernest: *The Discredited State*. Political Quarterly. II. 15.
- Barnes Harry Elmer: *Soziologie und Staatstheorie*. Eine Betrachtung über die soziologischen Grundlagen der Politik. Bevezetéssel ellátta Gottfried Salomon (ford.). Innsbruck, 1927.
- Barres Maurice: *Scènes et doctrines du nationalisme*. Paris, 1925. Tome I-II.
- Bartels Adolf: *Der völkische Gedanke*. Ein Wegweiser. Weimar, 1923.
- Basdevant Susanne: *Le principe des nationalités dans la doctrine*, 1. Akzin 87-97. 1.
- Bauer Otto: *Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie*. Wien 1908. 2. kiad. Wien, 1924.
- Baumgarten: *Politik und Moral*. Tübingen, 1916.
- Benda Julien: *Esquisse d'une Histoire des Français dans leur volonté d'être une nation*.
- *La Trahison des Clercs*. Paris, 1928.
- Benze Rudolf: *Nationalpolitische Erziehung im Dritten Reich*, 1. Grundfragen 321-342.
- Berezowski Cezary: *Die Minderheiten als Rechtsproblem*, 1. Politische.
- Berlász Jenő: *A magyar jobbágykérdés és a bécsi udvar az 1790-es években*. (Különlenyomat a Magyar Történettudományi Intézet 1942. évi Évkönyvéből.) Budapest, 1942.
- Bernard Augustin: *L'administration* című előadása a párizsi École libre des Sciences politique volt tanulóit

- nak társaságában rendezett előadássorozatot keretében.
 1. Une oeuvre française. L'Algérie. Paris, 1929. 114-137. 1.
- Bernatzik Edm.: Die Ausgestaltung des Nationalgefühls im 19. Jahrhundert. Rechtsstaat und Kulturstaat. Zwei Vorträge, gehalten in der Vereinigung für staatswissenschaftliche Fortbildung in Cöln, im April 1912. Hannover, 1912.
- Über nationale *Matriken*. Rede. Wien, 1910.
- Bernhardt Luwig: Die preußische Polenpolitik. Hdb. d. Pol. III. kötet. 213-223.
- Bigne de Villeneuve, Marcel de la: Traité général de l'Etat.
- Bleyer Jakab: A hazai németség. Budapesti Szemle, 1917. évf. március. 483. sz. 428-441. 1. – U. o. 1917. évf. 487. júliusi sz. 157. 1.
- Blume W., von: Autonome Körperschaften. Hdb. d. Pol. I. kötet. 15. b. cikke.
- Bluntschli: Politik als Wissenschaft. Stuttgart, 1876.
- Bluntschli J. C.: *Die schweizerische Nationalität*. Zürich, 1915. (Eredetileg *Gegenwart* 49. 51. sz. 1875.)
- Boehm Max Hildebert: Volkslehre. Ethnopolitischer Almanach 1932, részlet következő művéből:
- Das eigenständige Volk. Volkstheoretische Grundlagen der Ethnopolitik und Geisteswissenschaften. Göttingen, 1932.
- Bónis György: A személyes királyság kora. Illés-émlékkönyv 93-103.
- Bosanquet B.: Philosophical Theory of the State. 1920.
- Bossuet Jacques Bénigne: Politique tirée des propres paroles de l'Écriture-Sainte. VI. kötet.
- Brie S.: Entstehung und Untergang der Staaten, 1. Hdb. d. Pol. I. kötet. 7. cikke.
- Brun Charles: Le Fédéralisme de Mistral. Breiz Atao, 1930 november 9.
- Brunetière Ferdinand: Discours de combat. Paris, 1900.
- Bruns Carl Georg: Grundlagen und Entwicklung des internationalen Minderheitenrechts. Berlin, 1929.

Burgess John William: Political Science and Comparative Constitutional Law, Boston és London, 1890. I-II. köt.

Burke E: *Reflexions* on the Revolution in France, német ford.. 1794.

Calker Fritz van: Einführung in die Politik. München-Berlin-Leipzig, 1927.

Calker Wilhelm van: Die staatlichen Herrschaftsformen. *Hdb. d. Pol.* I. köt. 14. cikke.

Catlin George E. G.: A Study of the Principles of Politics being an essay towards political rationalisation. London, 1930.

Cimatti Vince S. S.: A japán missziók nehézségei. Szalézi Értesítő, XXXV. évf. 1942. évf. 1. sz. 3. 1.

Commons John Rogers: A Sociological View of Sovereignty. American Journal of Sociology. V. és VI. köt.

Concha Győző: A magyar faj *hegemóniába*. (Aradi Vértanuk Albumából.) Kolozsvár, 1890.

- *Az állam mint öncél.* Religio, 1907. 368-370, 383-385. 1. és Hatvan év stb. 222-232. 1.

- *Hatvan év* tudományos mozgalmái között. Összegyűjtött értekezései és bírálatai. II. kötet. Budapest, 1935.

- *Politika* I. köt. Alkotmánytan. 2. kiad. Budapest, 1907.

Constant Benjamin: Cours de politique constitutionnelle, éd. Laboulaye II. 1861.

Croce Benedetto: Grundlagen der Politik. München, 1924.

Csekey István: *Faj és nemzet.* Szeged, 1939. (Beszámoló a szegedi m. kir. Ferenc József Tudományegyetem 1938/39. tanévi működéséről című kötetben.)

- *Liszt* Ferenc származása és hazafisága. (Értekezések a nyelv és széptudományi osztály köréből. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia XXV. köt. 9. sz.) Budapest, 1937.

- *Magyarság és asszimiláció.* Magyar Szemle, XXXVI. köt. 1. sz. 20. 1. 1939, május.

Csepreghy László: A nemzeti kisebbségek politikája. Politikai tanulmány, 1-2. kötet. Eger, 1934-1938.

- Dante Alighieri: De Monarchia, libri III. (Magyar fordítása dr. Balanyi Györgytől, Budapest, 1921.)
- Daumond Fernand: Le Mouvement Flamand, I. Ses Raisons d'être. Volume I. Paris et Bruxelles, 1911.
- Deér József: A magyar nemzeti 0/7/udat kialakulása . . .
Magyarságtudomány, II. évf. 1. sz. 1936 február 1-34. 1.
- A magyar-horvát államközösség kezdetei. Jancsó-Emlékkönyv, 97-131. 1.
  - *Pogány* magyarság, keresztény magyarság. Budapest, 1938.
- Dehmel: Zwischen Volk und Menschheit. Berlin, 1919.
- Dékány István: A társadalomfilozófia alapfogalmai. (Az Akadémia filozófiai könyvtára, 7.) Budapest, 1933.
- Doeberl M.: Bayern und die Bismarcksche Reichsgründung. München, 1925.
- Dove Alfred: Der Wiedereintritt des nationalen Prinzips in die Weltgeschichte. Bonn, 1890.
- Drágffy Miklós: Az önkormányzat múltja és jelene Franciaországban. Budapest, 1937. (Közigazgatástani Intézet kiadványa, 24. sz.)
- Driesch Hans: Wirklichkeitslehre. Ein metaphysischer Versuch. Leipzig, 1917.
- Dufour: De la Décentralisation. Paris, 1865.
- Duguit Léon: Traité de Droit constitutionnel. I. köt.: La règle de Droit, le Problème de l'État, II-III. köt.: La Théorie générale de l'État. 3. kiad. Paris 1927, 1928, 1930.
- Dunfn Borkowski R. P. S. J (hozzászólása), 1. Vaussard 138-144.
- Dupont-Ferrier Gustave: La Formation de l'État français et l'unité française. (Des Origines au milieu du XVIe siècle.) Paris (Collection Armand Colin, No. 110) 1929.
- Eckhardt Sándor: A francia nemzet missziós hite és a francia irodalom. Budapest, 1931.
- Egyed István: *A kisebbségi kérdés*. A kisebbségfogalma. Kisebbségi jogrendszerek, kisebbségi eljárás. (Aktuális problé-

- mák. Kiadja a Magyar Külügyi Társaság. Szerk. Radfëics Elemér.) Budapest, 1930.
- Közjogi alapismeretek. 2. kiad. Budapest, 1937.
- *Politikai nemzet – népi nemzet.* (Országos Nemzeti Club kiadványai, 31. sz.) Budapest, 1939. (és Katolikus Szemle, 1938. évf.)
Vármegyei önkormányzat. Budapest, 1929.
- Eltzbacher Paul: *Der Anarchismus.* Lásd Hdb. d. Pol. I. köt. 13. b. cikke.
- Eötvös József br.: *Beszédek.* Harmadik kötet. Politikai beszédek. II. 2: kiad. Budapest, 1905.
- A nemzetiségi kérdés. Pest 1865.
- *Über die Gleichberechtigung der Nationalitäten in Österreich.* 3. kiad. Pest, 1871.
- Eröss Alfréd: *Egyén és közösség.* Magyar Kultúra. 1942. évf. 10. sz. 152. 1.
- Esmein A.: *Éléments de Droit constitutionnel français et comparé.* 8. kiad. (revue par Henry Nézard). I. köt. *La Liberté moderne: Principes et Institutions.* Paris, 1927.
- Farcaseanu Mihail: *Über die geistesgeschichtliche Entwicklung des Begriffes der Monarchie.* Würzburg, 1938.
- Fáy András: *Próbatétel a máj nevelés két nevezetes hibáiról.* 1816.
- Fels Dr. J.: *Begriff und Wesen der Nation. Eine soziologische Untersuchung und Kritik.* (Deutschtum und Ausland. Studien zum Auslandsdeutschtum und zur Auslandskultur. Hsgb. von Georg Schreiber. 6. sz.) Münster i. W. 1927.
- Ferenczy Árpád: *A politika rendszere.* (Alkotmány és közigazgatástan.) Budapest, 1905.
- Folleth Mary Parker: *The New State: group organization the solution of popular government.* New York, 1918.
- Forgon Lajos: *Az állami lét alapja.* Politikai tanulmány. Budapest, 1902.

- Freyer Hans: Theorie des objektiven Geistes. Eine Einleitung in die Kulturphilosophie. 3. kiad. Leipzig u. Berlin. 1934.
- Gasparian Aschot: Der Begriff der Nation in der deutschen Geschichtsschreibung des 19. Jahrhunderts. Leipzig, 1916.
- Giddings Franklin Henry: Descriptive and Historical Sociology.
- Sovereignty and government. Political Science Quarterly, XXI. k.
  - The *Elements* of Sociology: a textbook for colleges and Schools. New York 1898.
  - The Responsible *state*: a reexamination of fundamental political doctrines in the light of world war and the menace of anarchisme. New York és Boston, 1918.
- Gießwein Sándor (hozzászólása), 1. körkérdése.
- Gillouin René: De l'Alsace à la Flandre. Le Mysticisme linguistique. Paris, 1930., és cikke az Europe Nouvelle, 1929. június 1-i sz.-ban.
- Glunger Wilhelm: Theorie der Politik. Grundlehre einer Wissenschaft von Volk und Staat. München und Leipzig, 1939.
- Goethe Johann Wolfgang: Levél Eckermannhoz. 1818 október 23.
- Grabovsky Adolf: Staat und Raum. Berlin, 1928.
- Gumpowicz Ludwig: Der Rassenkampf: soziologische Untersuchungen. Innsbruck, 1883.
- Guttman Dr. Viktor: Die theoretischen Grundlagen der Minderheitenfrage. (Schriften des Institutes für internationales Recht an der Elisabeth-Universität in Pécs. Direktor Prof. Dr. Franz Faluhelyi.) Pécs, 1929.
- Günther Hans F. K.: Rassenkunde des deutschen Volkes. München, 1922.
- Haendel Vilmos (szepesváraljai): A nemzetiségek. Politikai tanulmány. Debrecen, 1928.

- Haendel Vilmos (szepesváraljai): A palamentarizmus. Budapest, 1903.
- *Politika* (Alkotmánytan és közigazgatástan) – előadásából és monografikus munkáiból sajtó alá rendezte Kovács Mihály. Debrecen, 1937.
- Halecki O. (hozzászólása,) 1. Vaussard, 306-314.
- Hamelius: Histoire politique et littéraire du Mouvement Flamand. Bruxelles, 1894.
- Haurlou cikke: Recueil de législation de Toulouse. 2e série. 8. köt. 1912-ben.
- Häuser Henri: Le principe des nationalités. Paris, 1916.
- Haymann Franz: Weltbürgertum und Vaterlandsliebe in der Staatslehre Rousseaus und Fichtes. Berlin, 1924.
- Heller Hermann: Staatslehre. Leiden, 1934. (Idézve csak névvel.)
- *Staat* (Hdwb. d. Soz.-ban 608-616. 1.) 1911.
- Herrnritt Dr. Rudolf Hermann von: Nationalität und Recht dargestellt nach der österreichischen und ausländischen Gesetzgebung. Wien, 1899.
- Heyking Le Baron Alphonse de: La Conception de l'État et l'Idée de la Cohésion ethnique. Le point de vue du droit public et des Gens. Paris, 1922.
- Hildebrand Dietrich von: Metaphysik der Gemeinschaft. Untersuchungen über Wesen und Wert der Gemeinschaft. (Kirche und Gesellschaft. Soziologische Veröffentlichungen des katholischen Akademikerverbandes, hsgb. v. Ferdinand Kirnberger und Franz Xaver Landwasser. Erster Band.) Augsburg, 1930.
- Hobhouse Leonard Trelawney: Democracy and Reaction. London, 1904.
- *Liberalism*. New York, 1911.
- *Social Evolution and Political Theory*. New York, 1911.
- Hofmann Wolfgang: Die Geburt des völkischen Bewußtseins aus der Romantik. (In Deutschlands Namen. Eine Schriftenreihe, hsgb. von Wilhelm Ihde c. sorozatból.) Leipzig, 1938.
- Hohenlohe Dr. P. Konstantin: Grundlegende Fragen des Kirchenrechts. Wien, 1931.

- Hold Ferneck Alexander: Der Staat als Übermensch zugleich eine Auseinandersetzung mit der Rechtslehre Kelsens. Jena, 1926.
- Horváth Sándor: Állameszme és a népek önrendelkezési joga. Budapest, 1918.
- Hout Abbé R.-G. van den (hozzászólása), 1. Vaussard. 182-187.
- Huber Ernst Rudolf: Der Volksgedanke in der Revolution von 1848., 1. Politische.
- Huber Prof. Dr. Max: Der schweizerische Staatsgedanke. (Rede ... gehalten an der Jahresversammlung der Neuen Helvetischen Gesellschaft in Luzern, 26. September 1915. Schriften für schweizer Art und Kunst, 29. sz.) Zürich, 1916.
- Hubrich Eduard: Die Staatsformen. Souveräne, halb- und nichtsoveräne Staaten. Staatenverbindungen und Staatenbündnisse. Hdb. d. Pol. I. köt. 8. cikke.
- Huizinga J.: Patriotizmus, nacionalizmus, ford. Szentkuty Pál. Vita nova, 1. Budapest. \
- Ihering Rudolf: Der Zweck im Recht. I-II. k. Leipzig, 1877-83. (4. kiad. 1905.)
- Illés József: Az újkori alkotmányfejlődés elemei. (XV. század második fele és XVI. század.) Egyetemes európai jogtörténeti tanulmány. Budapest, 1898.
- A Quadripartitum közjogi interpolatiói. A M. Tud. Akadémia. II osztályának kiadása, IV. köt. 2. sz.
- Jászi Oszkár: A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés. Budapest, 1912. (Idézve csak névvel.)
- A nemzetiségi kérdés a társadalom és az észszerű fejlődés szempontjából, 1. *körkérdése* 26-39.
- Jelünek Georg: Allgemeine Staatslehre. 3. kiad. Berlin, 1922. (Rövidítve: J.)
- Gesetz und Verordnung. Staatsrechtliche Untersuchungen auf rechtsgeschichtlicher und rechtsvergleichender Grundlage. Freiburg in Br. 1887.

- Jellinek Georg: Staatsfragmente, 1896.
 - *System* der subjektiven öffentlichen Rechte, 1892.
- Jerusalem Franz W.: Der Staat. Ein Beitrag zur Staatslehre. Jena, 1935.
- ... Gemeinschaft und Staat. (Recht und Staat in Geschichte und Gegenwart, 74. sz.) Tübingen, 1930.
- Johannet René: Le principe des nationalités, új (2) kiad. Paris, 1923.
- Jolies Mathys: Das deutsche Nationalbewußtsein im Zeitalter Napoléons. (Studien zur Geschichte des Staats- und Nationalgedankens, hsg. von Arnold Bergsträßer, Bd. I.) Frankfurt a. M. 1936.
- Joó Tibor: A magyar nemzeteszmé. Kultúra és Tudomány. Budapest, 1939.
- Joseph Bemard: Nationality: Its Nature and Problems. (Studies in economics and political science. Edited by the Director of the London School of Economics and Political Science. No. 101.) London. (1929.)
- Julien Eugène-Louis (hozzászólása), 1. Vaussard 9-23.
- Junghann Otto: Die nationale Minderheit. (Weltpolitische Bücherei, hsgb. Grabowsky, Bd. 22. Grundlegende Reihe.) Berlin, 1931.
- Kaegi Werner: Historische Meditationen. Zürich, 1942. (Különösen első és utolsó része: Entstehung der Nationen, illetve: Der Kleinstaat im europäischen Denken.)
- Kampe Walter: Die Nation in der Heilsordnung. Eine natürliche und übernatürliche Theologie vom Volk. Mainz, 1936.
- Keleti Charles: Qu'est ce que la nationalité? Mémoire rédigé en vue du IX-ème congrès international de statistique. Budapest, 1874.
- Kelsen Hans: Allgemeine Staatslehre. Berlin, 1925.
- Kemény Gábor: A dunaeurópai népi egység kora. (A magyar nemzetiségpolitika előjátéka Pázmánytól Rákócziig.) Láthatár, XI. évf. 8. sz. 1943 augusztus.

- Kirchhof Alfred: Zur Verständigung über die Begriffe Nation und Nationalität. Halle a. S. 1905.
- Kjellén Rudolf: Der Staat als Lebensform. Vierte Aufl. In neuer berechtigter Übertragung von J. Sandmeier. Berlin-Grunewald. 1924.
- Koellreutter Otto: Deutsches Ver/assungsrecht. Ein Grundriß. Berlin, 1935.
- *Grundfragen* unserer Volks- und Staatsgestaltung, 1. Grundfragen 87-113.
  - Grundriß der ungemeynen Staatslehre, Tübingen, 1933.
- Komis Gyula: A magyar művelődés eszményei 1777-1848. I-II. köt. Budapest, 1927. (Idézve csak névvel.)
- *Apponyi világnézete*. Budapest, 1935.
- König Antal: A hazai németiség két frontja. Magyar Szemle. XXXII. köt. 3. sz. Budapest, 1938 március.
- Kremer Alfred von: Die Nationalitätsidee und der Staat. Eine kulturgeschichtliche Studie über den Einfluß der nationalen Ideen, besonders auf Staaten mit gemischter Bevölkerung. Wien, 1885.
- Krisztics Sándor: Nemzet és állam a keletkezés, fejlődés, viszony szempontjából. Budapest, 1914.
- *Politika*. I. köt. Budapest, 1931.
- Kuncz Ignác: A *nemzetállam* tankönyve. 3. bőv. kiad. Kolozsvár, 1902.
- Kutschabsky: Die ukrainische Frage in Polen. Zeitschrift für Politik. XXIII. köt. 518-529. 1.
- Laband Paul: Staatsrecht I. köt. 1911.
- Die Reform der Verfassung Elsaß-Lothringens, *Hdb. d. Pol.*:111. 203-213.
- Lársson Hans: Idéer och magtér (id. Kjellén 121).
- Laun Rudolf: Der Wandel der Ideen Staat und Volk als Äusserung des Weltgewisens. Barcelona, 1933.
- Laski Harold Joseph: A Grammar of Politics, 1925.
- Laveleye Emile de: Le Gouvernement dans la Démocratie. I-II. k. Paris, 1891.
- Lavisser Ernest: Histoire de France illustrée depuis les origines

- jusqu'à la Révolution, 1-IX. (Mindegyik kötet kettős.)
Paris, 1911.
- Le Fur: L'État fédéral. Paris, 1896.
- *Races, nationalités, états*. Paris, 1922.
- Lemberg Eugen: *Grundlagen* des nationalen Erwachens in Böhmen. Reichenberg, 1932.
- Wege und Wandlungen des National-Bewußtseins. Studien zur Geschichte der Volkswerdung in den Niederlanden und in Böhmen. Münster i. W. 1934. (Deutschtum und Ausland. Studien zum Auslandsdeutschtum und zur Auslandskultur, hsgb. v. Georg Schreiber. Schriftenreihe des deutschen Instituts für Auslandkunde.) (Idézve csak névvel.)
- Leo XIII.: Immortale Dei encyklika.
- Litt Theodor: Idee und Wirklichkeit des Staates in der staatsbürgerlichen Erziehung. Leipzig, 1931.
- Lucien Brun Jean: Le Problème des Minorités devant le Droit international. Paris, 1923.
- Lukács György (hozzászólása) 1. körkérdése.
- Magyary Zoltán: Magyar közigazgatás. Budapest, 1942.
- Maistre Joseph de: Lettres, Tome I. Paris, 1851.
- Mamiani Terenzi: Dell'ottima congregazione umana e del principio di Nazionalità. (D'un nuovo diritto Europeo libro c. művének függeléke.) Torino, 1859.
- Marsauche: La Confédération Helvétique. (Paris.)
- Maschke Erich: Das Erwachen des Nationalbewußtseins im deutsch-slavischen Grenzraum. Leipzig, 1933.
- Maurras Charles: Mes Idées politiques. Texte établi par Pierre Chardon. Paris, 1937.
- Mausbach Joseph: Nationalismus und christlicher Universalismus.
- Mclver R. H.: The Modern State. Oxford, 1926.
- Meinecke Friedrich: Weltbürgertum und Nationalstaat Studien zur Genesis des deutschen Nationalstaates. 6. kiad. München-Berlin, 1922.
- Menger Anton: Neue Staatslehre. 3. kiad. Jena, 1906.

- Menzel Adolf: Begriff und Wesen des Staates. Hdb. d. Pol. I. köt. 6. a. cikke.
- Mercator: A nemzetiségi kérdés és a magyar birodalmi eszme. Budapest, 1908.
- Messineo P. A. S. J.: La Nazione, Roma, 1942 (ism. Forum 1943. októberi sz., 200. 1.).
- Meyer Eduard: Kleine Schriften. Halle, 1910.
- Michelet Jules: La France devant l'Europe. 1870.
- Michels Robert: Der *Patriotismus*. Prolegomena zu seiner soziologischen Analyse. München und Leipzig, 1929.
- *Notes sur les moyens de constater la nationalité*, 1. Organisation Centrale stb. 64-73.
  - *Patriotismus*, (*Hdwb. d. Soz.*-ban 436-440. 1.) 1931.
- Michoud: La Théorie de la personnalité morale, I-IL köt. Paris, 1905-1909.
- Mitscherlich Waldemar: Volk und Nation. (*Hdwb. d. Sok.*-ban 644-651. 1.) 1931.
- Mocsáry Lajos: A régi magyar nemes. Észrevételek Grünwald Béla, «A régi Magyarország» című munkájára. Budapest, 1889.
- Montesquieu Charles: Considération sur les causes de la grandeur des *Romains* et de leur décadence.
- *Esprit des lois*. (Idézve csak névvel).
- Mornaux: Lettres sur le Mouvement Flamand. Bruxelles, 1894.
- Mosca G.: *Histoire des Doctrines politiques depuis l'antiquité jusqu'à nos jours*. Paris, 1936.
- Muir John Ramsay Brice: Nationalism and Internationalism. The culmination of modern history. London, 1917.
- Francia fordítása Varigny-tól. Paris, 1918.
- Müller Adam: Elemente der Staatskunst. 1809.
- Neumann Fr. J.: Volk und Nation. Leipzig, 1888.
- Notier Antal: A szabadakarat. Budapest, 1908.
- Nyholm: Die Stellung Finnlands im russischem Kaiserreich. 1901.

Olivier Emile: L'empire libéral. 1895.

Oppenheimer Dr. Franz: Nationale autonomie, 1. Organisation Centrale stb. 74-103.

Ottó László: A politikai rendszerek. A mai világ képe (Szerk. Kornis, Gratz, Hegedüs, Schimanek.) II. kötet Politikai élet 361-530. 1.

- A politikai rendszerek története. Középkor és újkor a világháborúig. Kincsesfár (Magyar Szemle) 127. sz. Budapest, 1940.
- A társadalomtudomány /z/ozófiája. A Magyar Filozófiai Társaság könyvtára, 5. sz. Budapest, 1926.
- Natura és demokrácia. Társadalomtudományi füzetek 11. sz. Pécs, 1929.
- *Nemzet* és nemzetiség. Lugo, 1930 (kny. a Magyar Kisebbség IX. évf.-ből).
- Új Hungária felé. Magyar Szemle, 1928 szeptember. IV. köt. 1. sz.

Otto Dr. Helmut: Die flämmischen und holländischen Nationalbewegungen. Ihre staatspolitischen Ziele nach dem Weltkriege. Borna, 1936.

Palágyi Menyhért: A nemzeti gondolat philosophiája. Magyar Társadalomtudományi Szemle, 1908, 32. 1.

Párdányi Miklós *A breton kérdés*. Politikai tanulmány Franciaország nemzetiségi problémáinak köréből. Budapest, 1937.

- Az állameszmé változás jelentősége a nemzetiségi kérdés fejlődésében. Budapest, 1942 (kny. az Illés-Emlékkönyvből).
- Kisebbségi problémák a nyugateurópai államokban Budapest, 1941 (kny. a Láthatár 1941. évi szeptemberi számából).
- Nép, nemzet, nemzetiség c. cikk a Magyar Művelődéstörténet V. kötetében. Budapest, 1942.

Pieper Dr. August: Der Staatsgedanke der deutschen Nation. München-Gladbach, 1928.

- Piassche Edouard van der: Meeting libéral. Exposé de la Question flamande. Bruxelles, 1864.
- Polzovics Iván: Ünnepi beszéd a revízióról a bécsi Collegium Hungaricum v. tagjainak, 1936 XII. 8-án, a Nemzeti Kaszinó különtermében tartott VI. évi összejövetelén. Budapest, 1936.
- Pufendorf Sámuel: De iure naturae et gentium.
- Puyvelde Leo van: Le Mouvement flamand et la guerre. Bruxelles et Paris, 1918.
- Rademacher Arnold: Was ist Vaterland und Vaterlandsliebe? Akademische Bonifatius-Korrespondenz. XXXI. 1915/16. 3. Kriegsnummer.
- Radi Emmanuel: Der Kampf zwischen Tschechen und Deutschen. Deutsch von R. Brandeis, Reichenberg, 1928.
- Národnost' jako vedecky problem, Praha, 1929.
- Rákosi Jenő (hozzászólása), I. körkérdés.
- Ranke Leopold von: Sämtliche Werke, 49/50. kötet.
- Raschhofer Dr. Hermann: Hauptprobleme des Nationalitätenrechts. (Tübinger Abhandlungen zum öffentlichen Recht, 25. sz.) Stuttgart 1931. (Idézve csak névvel.)
- Die nationale Kurie, 1. Ethnopolitischer Almanach. 1930. 25-36. 1.
- Ratzel Friedrich: Die *Erde* und das Leben. Leipzig und Wien, 1902.
- Politische Geographie. 2. Kiad. 1903.
- Redslob Robert: *Abhängige Länder*. Eine Analyse des Begriffs von der ursprünglichen Herrschergewalt. Zugleich eine staatsrechtliche und politische Studie über Elsaß-Lothringen, die österreichischen Königreiche und Länder, Kroatien-Slavonien, Bosnien-Herzegowina, Finnland, Island, die Territorien der nordamerikanischen Union, Kanada, Australien, Südafrika. Leipzig, 1914.
- Le *principe* des nationalités. Les origines. Les fondements psychologiques. Les forces adverses. Les solutions possibles. Paris, 1930.
- Rehm Hermann: *Allgemeine Staatslehre*. 1899.

- Renan Ernest: *Discoars* et conférences. 1887.
- Renan Ernest: Qu' est ce qu'une nation? Conférences faite en Sorbonne le 11 mars. 1882. 2. kiad. Paris, 1882. (Idézve csak névvel.)
- Renner Karl: Nation und Staat. (Das Selbstbestimmungsrecht der Nationen in besonderer Anwendung auf Österreich. Erster Teil.) Leipzig und Wien, 1918.
- Reynold Gonzague de (hozzászólása), 1. Vaussard 354-371.
- Réz Mihály: A nemzetiségi kérdés a politikai tudomány szempontjából 1. körkérdése 9-25.
- Rohan Karl Anton: Die Aufgabe unserer Generation. (Zeit- und Streitfragen der Gegenwart. Eine Sammlung von Schriften zur politischen und kulturellen Tagesgeschichte, hsgb. Dr. Karl Hoeber, Bd. 17.). Köln, 1926.
- Roland Gosselin Bernard: La doctrine politique de Saint Thomas d'Aquin. Paris, 1928.
- Rónai András: A nemzetiségi kérdés területi megoldásai. Magyar Szemle. XXXI. köt. 3. sz. 204. I. 1937, nov.
- Rosenberg Alfred: Krisis und Neubau Europas, 1. Grundfragen, 114-133.
- Rousseau J. J.: Discours sur l'origine et les fondements de *l'inégalité parmi les hommes*.
- Du contrat social ou principes du droit politique (mindkettőt I. Petits chefs-d'oeuvres de J. J. Rousseau. Paris, 1870, 45-142, illetve 151-267. I.)
- Rudai Rezső: Über Staatslehre und Staat. Budapest, 1934.
- Ruttkay László, vitéz: A felvidéki szlovák középiskolák megszüntetése 1874-ben. (Felvidéki Tudományos Társaság, I. sorozat, 7. sz.) Pécs, 1939.
- Ruyssen Th.: Les *Li/norités* nationales d'Europe et la guerre mondiale. Paris, 1922.
- Le problème des Nationalités. 4. kiad. 1916.
- Rumelin Gustav: Über den Begriff des Volkes, Reden und Aufsätze. Tübingen, 1875.
- Rynne Michael: Die völkerrechtliche Stellung Irlands. München und Leipzig, 1930.

- Schaffte Albert: Bau und Leben des sozialen Körpers. I-IV. köt. 2. kiad. Gotha, 1882.
- Scheler Max: Der Genius des Krieges und der deutsche Krieg-
Leipzig, 1915.
- Schilling Kurt: Einführung in die Staats und Rechtsphilosophie. Berlin, 1939.
- Der Staat. Seine geistigen Grundlagen, seine Entstehung und Entwicklung. München, 1935.
- Schmitt Carl: Der Begriff des Politischen. Mit einer Rede über das *Zeitalter* der Neutralisierung und Entpolitisierungen. München und Leipzig, 1932.
- Verfassungslehre. München und Leipzig, 1928.
- Schütz Antal: A bölcsélet elemei Szent Tamás alapján. Budapest, 1927.
- Schwartz Hermann: Zur philosophischen Grundlegung des Nationalsozialismus, 1. Grundfragen 9-34. 1.
- Scuria Herbert: Die Grundgedanken des Nationalsozialismus und das Ausland, 1. Grundfragen 35-52. 1.
- Seipel Ignaz: Nation und Staat. Wien und Leipzig, 1916.
- Sieger Prof. Dr. Robert: Nation und Nationalität. Separatdruck aus der österreichischen Rundschau, Bd. I. Heft 13. 1905.
- Smend Rudolf: Verfassung und Verfassungsrecht. München und Leipzig, 1928.
- Somogyi József: A nemzeteszme. Budapest, 1941.
- Spann Othmar: *Der wahre Staat*. 3. kiadás. Jena, 1931.
- Gesellschaftslehre. 2. kiad. Leipzig, 1923.
- Kurzgefaßtes *System* der Gesellschaftslehre. Berlin, 1914.
- Stavenhagen Kurt: Das Wesen der Nation. (Rigaer Volkstheoretische Abhandlungen.) Berlin, 1934.
- Steier Lajos (hozzászólása), I. körkérdése.
- Steiger Jakob: Carl *Hiltys* schweizerisches Vermächtnis. Frauenfeld und Leipzig, 1937.
- Stein Lőrinc: Handbuch der Verwaltungslehre, I. k. 3. kiad. 1887.
- Stellrecht Helmut: Soldatentum und Jugendertüchtigung, 1. Grundfragen 343-361.

- Sfier Somlo Dr. Fritz: Politik (Wissenschaft und Bildung. Einzeldarstellungen aus allen Gebieten des Wissens. 4. sz.) 5. kiad. Leipzig, 1921.
- Szabó Dezső: Újabb művei. Ludas Mátyás kiadás. Budapest.
- Szandtner Pál: Az alattvalói engedelmesség problémája. Tanulmány a politikából. Nagyvárad, 1914.
- Széchenyi István: *Hunnia*.
- 1842 november 27-i *akadémiai beszéde*, 1. Beöthy Zsolt: Gróf Széchenyi István válogatott munkái. Budapest, 1902, II. kötetében.
  - Szekfű Gyula: *Állam és Nemzet*. Tanulmányok a nemzetiségi kérdéstről. A Magyar Szemle könyvei, XVIII. Budapest, 1942.
  - Iratok a magyar *államnyelv* kérdésének történetéhez 1790-1848. Fontes Historiáé Hungaricæ Aevi Recentioris. Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez. Budapest, 1926.
  - Népiség, nemzet és állam. Magyar Szemle, XXII. köt. 1. sz. 1934. szeptember.
  - Szentkirályi József: A közvélemény előkészítése a háborúra Amerikában. Külügyi Szemle, 1942. évf. 369. 1.
- Tecklenburg Adolf: Allgemeine Würdigung der Herrschaftsformen. Hdb. d. Pol. I. köt. 13. a. cikke.
- Tezner Friedrich: Geschichte des Parlamentarismus in Österreich-Ungarn. Hdb. d. Pol. I. köt. 28. d. cikke.
- Thibaut A. F. J.: Über die Notwendigkeit eines allgemeinen bürgerlichen Rechts für Deutschland. Heidelberg, 1814.
- Tomcsányi Móric: Magyarország *közjoga*. 4. kiad. Budapest, 1942. (I. kiad. 1926.)
- A magyar közigazgatási jog alapintézményei. Budapest, 1926.
- Toynbee Arnold J.: Nationality and the War. London and Toronto, 1915.
- Trampler Kurt: Die "Krise" des Nationalstaats. Das Nationalitätenproblem im neuen Europa. München, 1932.
- Sraaten und nationale Gemeinschaften. München und Berlin, 1929.

- Treitschke Heinrich von: Politik, I. k. 2. kiad. Leipzig, 1899.
- Vattel Emer de: Le droit des gens ou principe de la loi naturelle appliquée à la conduite et aux affaires des nations et des souverains. I. köt. (1758.)
- Vierkandt Alfred: Oesellschaftslehre. Hauptprobleme der philosophischen Soziologie. Stuttgart, 1923.
- Világosváry: Der Sprachenkampf in Ungarn. 1841.
- Walz Gustav Adolf: Neue Grundlagen des Volksgruppenrechts, I. Politische.
- Ward Lester Frank: Pure Sociology (New York, 1903), német ford. Innsbruck, 1907.
- Weber Alfred: Die Krise des modernen Staatsgedankens in Europa. Stuttgart, 1925.
- Weisz István: Államformák, kormányformák. Magyar Szemle Kincsestára. 126. sz. Budapest, 1939.
- Willoughby W. W.: The Fundamental Concepts of Public Law, 1924.
- Wolzendorff Kurt: Grundgedanken des Rechts der nationalen Minderheiten (Naturrecht des Minderheitenschutzes), mit einem Exkurs über Nationalkataster. Das Selbstbestimmungsrecht der Deutschen. Eine Schriftenfolge des Ausschusses für, Minderheitenrecht, hrgb. v. Johannes Tiedje. Heft 1. Berlin, 1921.
- Wundt Max: Staatsphilosophie. Ein Buch für Deutsche. München, 1923.
- Zorn Philipp: Politik als Staatskunst. Hdb. d. Pol. I. köt. 1. cikke.
- Zander Alfred: Was will die nationale Front? 1. Teil. Volksgemeinschaft (svájci) 1934.
- Ziegler Heinz O.: Die moderne Nation. Ein Beitrag zur politischen Soziologie. Tübingen, 1931.

Gyűjteményes munkák.

A nemzetiségi kérdés a társadalmi és az egyéni fejlődés szempontjából. A Huszadik Század *körkérdése* ([szerk. Jászi Oszkár]. Ágoston Péter, Concha Győző, Czirbusz Géza, Felszeghy Béla, Gießwein Sándor, György János, Jászi Oszkár, Lázár Aurél, Lukács György, Lupas János, Rákosi Jenő, Réz Mihály, Steier Lajos, Zoch Sámuel hozzászólásai). Budapest, 1919.

Czambel Emlékkönyv. A tót irodalmi nyelv kodifikátorának, a cseh-tót nemzetegység elleni irodalmi és tudományos harc megindítójának, a kiváló nyelvtudósnak és publicistának emlékére kiadta a «Felvidéki Tudományos Társaság», szerk. Steier Lajos, írták: Bonkáló Sándor, Flachbarth Ernő, Podhradzky György, Steier Lajos. Pécs, 1937.

Emlékkönyv Dr. viski *Illés* József ny. r. egyetemi tanár tanári működésének negyvenedik évfordulójára. Szerk. Eckhardt Ferenc és Degré Alajos. Budapest, 1942.

Jancsó Benedek *Emlékkönyv*, az EFE «Jancsó Benedek Társasága» megbízásából szerkesztette Asztalos Miklós. Budapest, 1931.

Institut de droit comparé de l'Université de Paris. Série de Monographies de Droit public III. La Nationalité dans la science sociale et dans le Droit contemporain par MM. B. *Akzin* stb. Préface par MM. Lévy *Uelmann* et Gidel. Paris, 1933.

Organisation Centrale pour une paix durable. Recueil de Rapports sur les différents points du programme-minimum. Quatrième partie. La Haye, 1918.

Vaussard Maurice, Enquête sur le nationalisme. Paris (1924).

Etnopolitischer Almanach. Ein Führer durch die europäische Nationalitätenbewegung. Im Auftrage des Instituts für Grenz- und Auslandstudien, herausgegeben von Otto Junghann und Max Hildebert Boehm. Wien 1930, 1931 és 1932.

Grundfragen der deutschen Politik, hsgb. von Paul Meier-Benneckenstein. Berlin, 1939.

Handbuch der *Politik*. 2. kiad. I-III. köt. 1914.

Handwörterbuch der Soziologie, szerk. A. Vierkandt, 1931.

Politische Wissenschaft. Referate gehalten auf der Arbeitstagung des «Instituts für Politik und Internationales Recht an der Universität Kiel» vom 29. März bis 1. April 1939 in Kiel, hsgb. von Prof. Dr. Paul Ritterbusch, Berlin-Leipzig-Wien (1940).

TARTALOMJEGYZÉK.

BEVEZETÉS.

I. RÉSZ.

ALAPFOGALMAK.

i. CIM.

AZ ÁLLAM.

(Tárgyi meghatározás.)

1. Az állam fogalma.,

	Oldal
1. §. Az állam, mint emberek legteljesebb rendezett élet- egysége	11
2. §. Az állam, mint főhatalom.....	18
3. §. Az állam, mint végső jogforrás és eredeti hatalom	25
4. §. Az állam személyisége	31

2. Az állam alapjellege.

5. §. Az állam alapjellege a főhatalomnak a népességhez való viszonya szerint	42
6. §. Az állam alapjellege a népességnek a főhatalomhoz való viszonya szerint	45

II. CÍM.

A NEMZET MINT AZ ÁLLAMALKOTÁS ALANYA.

7. §. Nép és nemzet a politika szemszögéből.....	53
8. §. Állam és nemzet. A nemzetfogalom lényeges tulajdonságai.....	58

	Oldal
9. §. A nemzet személyisége.....	62
10. §. Nemzet és állami alapjelleget	72
11. §. A nemzetállam jelentősége az állam egységének szempontjából.....	74

III. CÍM.

AZ ÁLLAMALKOTÁS HATÓTÉNYEZŐI.

1. A nép (etnográfiai értelemben).

12. §. A népi (etnikai) közösség fogalma	83
13. §. Etnikum és politikum	97
14. §. A determinizmus kérdése.....	114
15. §. A fogalmak keveredésének alapjai az adott törté- nelmi helyzetben és korszakban	118

2. Az állameszme.

H). §. Az állameszme politikai jelentősége	129
--	-----

IV. CÍM.

ÖSSZETETT ÁLLAMOK.

17. §. Az összetett állam fogalma.....	137
18. §. Az összetett államok alapjellege	156
19. §. Nemzet, mint államalany az összetett államban.....	162
20. §. Etnikum és állameszme az összetett államban.....	163

V. CÍM.

AZ ÁLLAMEGYSÉG MEGGYENGÜLÉSE. A NEM- ZETISÉG.

21. §. A nemzetiség és nemzetiségi kérdés fogalma.....	166
22. §. Nemzetiség és állami alapjelleg.....	176
23. §. Nemzetiségi kérdés az összetett államban.....	177
24. §. Etnikum, állameszme és nemzetiségi kérdés	180

25. §. Kisebbségi kérdés	181
26. §. Fogalmi meghatározásaink értékelése	184

VI. CIM.

AZ ÁLLAM BELSŐ TAGOZÓDÁSA. RÉSZKÖZÖSSÉGEK.

27. §. Részszerpontú közösségek	190
28. §. A népi (etnikai) részközösség jelentősége az állam felépítésében	199
29. §. Az állam állásfoglalása a részközösségekkel szemben.....	218
30. §. Asszimiláció.....	233
31. §. Kiiktatás.....	244
32. §. Alkalmazkodás.....	246

II. RÉSZ.

ÁLLAM SZERVEZETTAN.

I. CÍM.

ÁLLAMI SZERVEZET.

1. §. Alkotmány és nemzet.....	250
2. §. Alkotmányválság és nemzetiségi kérdés.....	266
3. §. Az államszervezet működése és a nemzetiségi kérdés kapcsolatai általában.....	272
4. §. Az államszervezet működése és a nemzetiségi kérdés kapcsolatai tárgyi szempontból.....	274
a) Gazdasági politika.....	277
b) Kulturális politika.....	278
5. §. Az államszervezet működése és a nemzetiségi kérdés kapcsolatai alanyi szempontból: az irányító szervezet magatartása	283
a) Népnevelői szervezet.....	283
b) Közigazgatási szervezet	287

II. CÍM.

AZ EGYÉN MINT ÁLLAMSZERV.

6. §. Egyének bevonása az állami szervezetbe.....	291
a) Élethivatásszerűen.....	291
b) Tömegesen.....	295
7. §. Szavazati jog	295
8. §. Katonai szolgálat.....	301
9. §. Önkormányzati végrehajtás.....	306

III. CIM.

A RÉSZKÖZÖSSÉG MINT ÁLLAMSZERV.

10. §. A részszzerű közösségek bevonása az állam szerve- zetébe	308
11. §. Nemzeti kúriák rendszere.....	312
12. §. Részszzerű közösségek önkormányzata.....	321
13. §. Az állami szervezet kiépítésének formái a rész- közösségekre való tekintettel: centralizáció, decentralizáció	334
14. §. Ügykörök szerinti szervezeti formák és nemzetiségi kérdés. Kulturális autonómia, connationale, internationale.....	339
15. §. Terület szerinti szervezési formák. A terület poli- tikai jelentősége.....	347
16. §. Az államszervezet kiépítésének formái területi szempontból	356
a) Merev centralizáció.....	357
b) Alkalmazkodó centralizáció. Dekoncentrá- ció és regionalizmus	361
c) Decentralizáció. Autonomizmus	369
Egyszerű helyközösségi autonómia ...	374
Részközösségi autonómia.....	377
d) Federalizmus.....	382
17. §. Területi szervezeti formák és nemzetiségi kérdés	386
18. §. Nemzetközi kisebbségvédelem.....	399

III. RÉSZ. ÁLLAMESZMETAN.

I. CÍM. ÁLLAM ÉS ÁLLAMESZME.

1. Általános állameszmetan.

1. §. Közösségalkotó eszmék.....	403
2. §. Eszközszerű és öncélú közösségi eszmék. Tárgy- kötötte és létközösségek.....	404
3. §. Primer és szekundér, ösztönös és szabad közösségek	415
4. §. Részleges és egyetemes közösségek.....	420
5. §. Relatív és abszolút állameszmék.....	422
6. ij. Objektív és szubjektív szempontok kapcsolódása az állameszmeiben	429
7. §. Aktív és passzív állameszmék	442

2. Részletes állameszmetan.

8. §. Aktív eszközszerű állameszmék	447
9. §. Passzív eszközszerű állameszmék. A gazdasági érdek állameszmei szerepe	449
10. §. Passzív öncélú állameszmék	454
11. §. Aktív öncélú állameszmék.....	458
a) Ösztönös alapú aktív öncélú állameszmék	459
b) Kulturális adottságokon alapuló aktív ön- célú állameszmék	477
c) Szabad aktív öncélú állameszmék	480
12. §. Az objektív állameszme.....	484
13. §. Az állameszme szerepe összetett államokban.....	490

3. Állameszmeifejlődés.

14. §. Az állameszmék változása a történelem folyamán.....	492
--	-----

II. CÍM.

AZ ÁLLAM SZEMÉLYISÉGE ÉS AZ ÁLLAMESZME.

15. §. Az állami személyazonosságának kérdése..... 496
16. §. Az államszemélyiséget érintő változások megítélésé. Az államszemélyiség keletkezése és megszűnése 502
17. §. Az állameszme szerepe az állam személyiségének alakulásában. Szubjektív és objektív öntudat-hasadás 510

III. CÍM.

ÁLLAMESZMEVÁLSÁG.

18. §. A szubjektív és objektív állameszmeválság fogalma.... 528
19. §. Állameszmeválság a gyakorlati életben 534

IV. CÍM.

ÁLLAMEGYSÉG ÉS ÁLLAMESZME.

20. §. A nemzetiségi kérdés megoldásának eszmei alapjai..... 539
- Hivatkozott munkák jegyzéke* 555